

ZOSTAVILI P. JAŠEK, F. NEUPAUER,
O. PODOLEC, P. JAKUBČIN

SVIEČKOVÁ MANIFESTÁCIA I

ŠTÚDIE

SPOMIENKY A SVEDECTVÁ

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

4

1
18

V Ý Z V A

k účasti na zhromaždení veriacích

25. marca o 18⁰⁰ hod.

Bratia a sestry!

Vyzývame Vás k účasti na pokojnej manifestácii veriacích, ktorá sa uskutoční v piatok 25. marca 1988 v dobe od 18⁰⁰ do 18³⁰ hod. v Bratislave na hviezuoslavovom námestí pred budovou Slovenského národného divadla.

Manifestáciou chceme podporiť požiadavku obsadenia uprázdnených biskupských stolcov podľa rozhodnutia Sv. Otca, väčšej náboženskej slobody a plného doaržievania občianskych práv v Československu.

Súhlas s týmito požiadavkami vyjadríme držaním horiacich sviečok počas manifestácie.

Verejně zhromaždenie bolo oznámené ObNV Bratislava 1 v súlade s platnými predpismi.

Sviečková manifestácia I.

Štúdie
Spomienky a svedectvá

Zostavili Peter Jašek, František Neupauer,
Ondrej Podolec, Pavol Jakubčín

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA
BRATISLAVA 2015

Sviečková manifestácia I.

Štúdie

Spomienky a svedectvá

Bratislava 2015

Zostavili Peter Jašek, František Neupauer, Ondrej Podolec, Pavol Jakubčín

Vydal

Ústav pamäti národa

Miletičova 19

820 18 Bratislava 218

www.upn.sk

1. vydanie

Recenzenti Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Patrik Dubovský, PhD.

Zodpovedná redaktorka / Alžbeta Poparová

Jazyková redaktorka / Hana Brunovská

Grafická úprava / Gabriela Smolíková

Návrh obálky / Ján Pálffy

Fotografia na obálke / Záber zo Sviečkovej manifestácie (Archív J. Šimulčíka)

Sadzba a tlač / Tlačiareň P+M, Turany

Printed in Slovakia

© Ústav pamäti národa 2015

Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89335-75-6

Obsah

Úvodné slovo	7
I. Štúdie	
<i>Zmena zahraničnopolitického kurzu Sovietskeho zväzu voči strednej a východnej Európe po nástupe Michaila Gorbačova</i> Beáta Katrebová-Blehová	13
<i>Komunistický režim a katolícka cirkev na Slovensku v 80. rokoch</i> Róbert Letz	23
<i>Sviečková manifestácia a štátna bezpečnosť</i> Ján Šimulčík	42
<i>Sviečková demonstrácia v kontexte vzťahov medzi „kresťanským“ a „občianskym“ disentom v rokoch 1988 – 1989</i> Juraj Marušiak	50
<i>Súdna perzekúcia účastníka Sviečkovej manifestácie Jirího Fajmona</i> Lubomír Morbacher – Jerguš Sivoš	77
<i>Zahranční Slováci a Sviečková manifestácia</i> Peter Jašek	84
O autoroch	101
II. Spomienky a svedectvá	
<i>Sviečková manifestácia bola vyvrcholením odporu voči komunizmu na Slovensku</i> Ján Čarnogurský	124
<i>V ktoromkoľvek ľudskom a demokratickom štáte by zodpovední za zásah museli do hodiny opustiť svoje miesta</i> Ján Chryzostom Korec	134
<i>Bolo to hrdinstvo ľudí, ktorí sa rozhodli ísť na námestie</i> František Mikloško	137
<i>Kľúčové bolo podať správu Hlinkovi</i> Ladislav Stromček	144
<i>Mal som radosť, že sa našli odvážni ľudia, ktorí chceli bojovať za náboženské a občianske práva</i> Marián Šťastný	150
<i>Sviečková manifestácia svojím nenásilným charakterom výrazne prispela k tomu, že November 1989 bol u nás rovnako nenásilný</i> Július Brocka	154
<i>Myslel som, že vypukne partizánska vojna</i> Martin Ciel	165
<i>Neblednúce svetielka marcového večera 1988</i> Patrik Dubovský	171

<i>Vyšetrovanie bolo ponižujúce a odporné</i>	
Mária Kéryová	178
<i>Sviečková manifestácia odňala strach protestujúcim a nahнала ho predstaviteľom režimu</i>	
Pavol Kossey	184
<i>Sviečková manifestácia bola zapálením sviec odvahy pre mnohých ľudí</i>	
Teodor Križka	187
<i>Bol to hrejivý pocit kresťanskej spolupatričnosti</i>	
Ludo Matejov	193
<i>Sviečková demonštrácia priniesla súčasnosť</i>	
Tibor Novotka	196
<i>Sviečková bola impulzom pre celú východnú Európu</i>	
Vladimír Palko	199
<i>Niektó z davu na nich kričal: „Gestapo!“</i>	
Lubomír Rajter	205
<i>Horiace sviečky v daždi boli momentom čistej pravdy</i>	
Anton Selecký	207
<i>Bol som pobúrený a odhodlaný</i>	
Peter Tatar	214
<i>Na námestí nebol čas na strach</i>	
Ludmila Tollarovičová	217
<i>Sviečková manifestácia urýchlila pád komunizmu o pár mesiacov</i>	
Pavol Arnold	222
<i>Odvtedy zbieram svedectvá...</i>	
Angelo Bonaguro	229
<i>V Ríme sme žili ako slobodní ľudia</i>	
František Kapusňák	233
<i>Manifestácia bola predzvesťou lepších čias v živote slovenského národa i Cirkvi</i>	
Ján Košíar	235
<i>Režim prenasledoval náboženské čítanie surovými metódami policajných obuškov a žalárov</i>	
Dušan Tóth	239
<i>Bratislavskú manifestáciu sme brali veľmi pozitívne, že konečne Slováci zdvihli hlavu</i>	
Aristid Zelenay	241
<i>Bol to úspech ľudí, čo tam prišli, a organizátorov</i>	
Ján Budaj	246
<i>Z hľadiska moci to bola vrcholne politická akcia</i>	
Miroslav Kusý	256
<i>Manifestácia priniesla predzvesť zamatu</i>	
Ivan Lалуha	260

Sviečková manifestácia z 25. marca 1988 predstavuje kľúčovú udalosť v dejinách odporu proti komunistickému režimu. Bola prvým masovým verejným protirežimným vystúpením v bývalom Československu od roku 1969. Idea zorganizovať manifestáciu za dodržiavanie náboženských slobôd vznikla v prostredí slovenského exilu. Vtedajší podpredseda Svetového kongresu Slovákov Marián Šťastný inicioval kresťanských aktivistov Františka Mikloška, Jána Čarnogurského, Spoločenstva Fatima a aktívne kresťanské spoločenstvá najmä tzv. podzemnej cirkvi. Jediné tajná cirkev ako najvýznamnejšia opozičná sila na Slovensku bola schopná vďaka svojim organizovaným štruktúram usporiadať verejnú manifestáciu s tisíckami účastníkov. Komunistický režim od začiatku mobilizoval proti manifestácii všetky svoje sily, od stranického aparátu cez propagandu a verejné inštitúcie až po represívne zložky. Napriek tomu sa mu nepodarilo zastrašiť ľudí a odradiť ich od účasti na pokojnej manifestácii, ktorú následne bezpečnostné zložky tvrdým zákrokom s použitím obuškov, policajných áut a vodných diel rozohnali. Komunistický režim tak pred celým svetom demaskoval svoju násilnú tvár, keďže namiesto dialógu spustil brutálny zásah a následné represie proti vlastným občanom dožadujúcim sa náboženských slobôd a občianskych práv. Pokojný protest občanov zároveň svojou formou akoby predznamenal nenásilný pád režimu o rok neskôr a ukázal sa ako najúčinnější forma protestu proti normalizačnému komunistickému režimu, ktorá napokon priniesla jeho pád. Manifestácia zarezovala aj v zahraničí. Prvýkrát sa Bratislava spomínala v rezolúcii Európskeho parlamentu, v ktorej bol zásah proti účastníkom pokojnej manifestácie rázne odsúdený.

Primeraný historickému významu manifestácie je aj celospoločenský záujem, vrátane mediálnej pozornosti pri výročí 25. marca. Význam Sviečkovej manifestácie vyjadrili poslanci Národnej rady Slovenskej republiky schválením zákona č. 241/1993, ktorým vyhlásili 25. marec za pamätný deň SR – Deň zápasu za ľudské práva. Pri príležitosti 20. výročia Sviečkovej manifestácie bol v Bratislave inštalovaný pamätník na Hviezdoslavovom námestí, ktorý nahradil pôvodný pamätník. Napriek krátkemu časovému odstupu od udalosti vyšlo už niekoľko publikácií. Záujemcovia o problematiku majú možnosť prečítať si komplexnú monografiu Jána Šimulčíka s názvom *Čas svitania. Sviečková manifestácia 25. marec 1988* venovanú tejto udalosti, ktorá predstavuje skutočne priekopnícke dielo precízne mapujúce prípravu, priebeh a dôsledky manifestácie. Neoceniteľný je prínos publikácie *Bratislavský veľký piatok*, s autorstvom tajného biskupa Korca (pod pseudonymom R. V. Tatran). Jej prvé vydanie vyšlo už

krátko po manifestácii v roku 1988 a zostavovatelia do nej zaradil exkluzívne a autentické svedectvá a dokumenty spísané bezprostredne po manifestácii. Pre záujemcov je k dispozícii aj tematická webová stránka Fóra kresťanských inštitúcií (www.svieckovamanifestacia.sk), na ktorej sa môžu zoznámiť s priebehom manifestácie či s niektorými autentickými dokumentmi a svedectvami aktérov historických udalostí. Spomenúť tiež treba dokumentárny film natočený Ústavom pamäti národa v roku 2008 s názvom *Bratislavský veľký piatok*, ktorého autorom a režisérom je dokumentarista a súčasný predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák. Vo filme boli popri svedectvách využité aj autentické dobové zábery nakrútené kamerami vtedajšej Štátnej bezpečnosti.

Odstup viac ako štvrtstoročia od udalostí už predstavuje dobu, kedy sa Sviečková manifestácia stáva predmetom „klasického“ historického výskumu, čoho súčasťou chce byť aj predkladaná publikácia. Tá sa skladá z dvoch častí, pričom v prvej časti sú publikované vedecké štúdie, ktorých väčšina odznela na seminári na Bratislavskom hrade v marci 2013. Druhú časť publikácie predstavujú spomienky aktérov historických udalostí. V tejto časti bolo naším zámerom osloviť čo najviac ľudí a požiadať ich o reflexiu manifestácie s istým časovým odstupom. Zároveň sme chceli poskytnúť priestor nielen priamym účastníkom manifestácie doma a v zahraničí, ale aj aktivistom slovenského disentu, ktorí sa priamo na manifestácii nepodielali. Medzi autormi spomienok nie sú predstavitelia vtedajšieho režimu, hoci nepochybujeme, že aj ich svedectvá a spomienky majú svoju historickú hodnotu. Málokto z nich sú však ochotní sa so svojimi spomienkami podeliť. Svedectvá predstaviteľov režimu navyše budú súčasťou pripravovanej tretej časti publikácie – edície dokumentov viazucich sa k Sviečkovej manifestácii. Ako zostavovatelia veríme, že všetky tri časti vytvoria ucelenú publikáciu, ktorá prinesie potenciálnym čitateľom čo najkomplexnejší pohľad na Sviečkovú manifestáciu vo vtedajšom spoločensko-politickom kontexte.

Za zostavovateľov Peter Jašek

Vážení čitatelia,

uplynulo už 27 rokov od chvíle, kedy sa na Hviezdoslavovom námestí ozývalo zavíjanie sirén, kedy bolo počuť údery obuškov a krik príslušníkov vtedajšieho Zboru národnej bezpečnosti, ale tiež plač, či výkriky zmiešané s modlitbami zúčastnených veriacich, proti ktorým bol zásah štátnej moci nasmerovaný.

V roku 2012 som sa prechádzal po námestí kyjevského Majdanu. Vtedy mi ani len nenapadlo, že za krátky čas sa toto prekrásne námestie premení na krvavé rumovisko. Dnes si práve v tejto súvislosti omnoho hlbšie uvedomujem aktuálny význam a poslanie Ústavu pamäti národa ako inštitúcie, ktorej úlohou je propagovať myšlienky slobody a obrany demokracie pred režimami podobnými nacizmu a komunizmu.

Ústav pamäti národa sa počas svojej existencie vždy usiloval, aby Sviečková manifestácia zaujímala dôstojné miesto v pamäti Slovenského národa. Práve v deň jej 25. výročia naša inštitúcia spolu s Historickým múzeom Slovenského národného múzea usporiadali v priestoroch Bratislavského hradu vedecký seminár, na ktorom vystúpili historici s príspevkami, ktoré sa stali súčasťou tohto zborníka. Po konferencii za okrúhlym stolom nasledovala verejná diskusia, ktorej sa zúčastnili iniciátori Sviečkovej manifestácie Marián Šťastný, jeho blízky spolupracovník Pavol Arnold, či priami účastníci manifestácie Július Brocka a Ladislav Stromček. Vyvrcholením spomienkového podujatia bola vernisáž výstavy Ústavu pamäti národa, ktorej autormi boli Pavol Jakubčín, Peter Jašek, Ján Pálffy a Ondrej Podolec, ktorá návštevníkom priblížila túto významnú udalosť. O jej technickú podporu a počítačové vybavenie sa postaral Ján Čarnogurský spolu s Paneurópskou vysokou školou. Ďalšie spomienkové podujatia organizovalo Fórum kresťanských inštitúcií v nemeckom Lipsku za účasti iniciátora manifestácie Františka Mikloška. V bratislavskom Primaciálnom paláci si udalosť pripomenulo aj Múzeum zločinov a obetí komunizmu v spolupráci s nadáciou Konráda Adenauera a Hlavným mestom SR.

Zborníkom vedeckých štúdií, odborných príspevkov z konferencií a autentických svedectiev o Sviečkovej manifestácii približuje Ústav pamäti národa jednu z najvýznamnejších udalostí našej novodobej histórie. Jej význam Národná rada SR spečatila zákonom č. 241/1993 a odvtedy sa 25. marec stal pamätným dňom zápasu za ľudské práva. Táto udalosť, inak nazývaná aj Bratislavský Veľký piatok, bola hrdinským zápasom najmä veriacich spoluobčanov proti komunistickému režimu v bývalom Československu.

Medzi hlavné požiadavky manifestujúcich patrilo dodržiavanie ľudských práv a náboženských slobôd. Osobným utrpením, kvalitou občianskeho odporu, šírkou záberu požiadaviek a odvahou vzoprieť sa totalitnej moci môžeme Sviečkovú manifestáciu hodnotiť ako udalosť celospoločenského významu, ktorá mala rozhodujúci vplyv na postupný pád totalitného komunistického režimu. Podľa dostupných zdrojov sa na Hviezdoslavom námestí v spomínanom čase nachádzalo až 3 500 účastníkov manifestácie. Vráťane tých, ktorí sa nachádzali v priľahlých uliciach, sa manifestácie celkovo zúčastnilo až 10 000 osôb. Podľa existujúcich záznamov zasahujúcich príslušníkov Verejnej bezpečnosti ich bolo len 1061. Zadržaných bolo 141 osôb a počas zásahu bolo zranených 14 osôb z radov účastníkov manifestácie.

Moja úcta preto patrí v prvom rade organizátorom tohto protestného zhromaždenia, lebo ich odvaha prebudila v širokých vrstvách spoločnosti občiansku spoluzodpovednosť a nádej v konečné víťazstvo nad totalitným režimom. Rovnako však s úctou myslím aj na ostatných mnohých menej známych hrdinov, účastníkov manifestácie, ktorí sa len so zažatými sviecami v rukách postavili na odpor proti totalitnému režimu, zoči voči ozbrojenej presile, ktorá proti nim použila obušky, vodné delá, a neskôr viedla vyšetrovanie spojené so zastrašovaním o prepustení zo škôl, alebo zo zamestnaní.

Publikovaným zborníkom o Sviečkovej manifestácii si Ústav pamäti národa plní jednu zo základných úloh, a to systematicky zhromažďovať, dokumentovať a odborne spracovávať všetky druhy informácií, dokladov a dokumentov vzťahujúcich sa na obdobie neslobody. Je v záujme našej inštitúcie, aby sme aj prostredníctvom publikovaného zborníka ponúkli najmä mladej generácii príklad nenásilného odporu proti akejkoľvek totalite.

V neposlednom rade je aj v záujme celej našej spoločnosti, aby sme odbornej verejnosti ponúkli vedecké dielo, ktoré sa stane zdrojom informácií a východiskom pre bádateľské aktivity o našej novodobej histórii.

V mene Ústavu pamäti národa ďakujem všetkým partnerom, ktorí sa podieľali a naďalej podieľajú na pripomínaní si Sviečkovej manifestácie. Svojim kolegom a zostavovateľom zborníka ďakujem za vynaložené úsilie. Čitateľom želim veľa času na užitočné čítanie.

Ondrej Krajňák, predseda Správnej rady ÚPN

I. Štúdie

Zmena zahraničnopolitického kurzu Sovietskeho zväzu voči strednej a východnej Európe po nástupe Michaila Gorbačova

Beáta KATREBOVÁ-BLEHOVÁ

V žiadnej inej oblasti sa od nástupu nového generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila Gorbačova neudiala podstatnejšia zmena ako v zahraničnej politike a konkrétne vo vzťahoch Sovietskeho zväzu k socialistickým štátom strednej a východnej Európy. Gorbačov, hoci sa ako najsilnejší muž bývalého východného bloku na vrchole moci nachádzal len krátkych šesť a pol roka¹, sa svojím novým zahraničnopolitickým kurzom a princípom „nezasahovania do vnútorných záležitostí“² definitívne rozlúčil s hegemoniálnou politikou Sovietskeho zväzu voči svojim východoeurópskym satelitom, čím principiálne narušil status quo povojnového bipolárneho usporiadania svetového politického systému. Univerzalistickou koncepciou „slobodného výberu“ navyše umožnil revolučné zmeny v štátoch východného bloku.³

¹ Od marca 1985 do decembra 1991. K politickému profilu Gorbačova pozri JAKOVLEV, A.: *Omud pamjati*. Moskva 2001, s. 444 – 513.

² Hoci sa Gorbačovovej novej politike spočiatku nie príliš dôverovalo, základom „Gorbačovovej doktríny“ vo vzťahu k štátom východnej a strednej Európy sa stal princíp *nezasahovania (nevmešateľstvo)*. Pozri ŠACHNAZAROV, G.: *S voždami i bez nich*. Moskva 2001, s. 278.

³ Tzv. „Gorbačovovej doktríny“ sa podrobne venuje jeden z Gorbačovových poradcov v nemeckej otázke Vjačeslav Dašičev. Pozri DAŠIČEV, V.: *Moskaus Griff nach der Weltmacht. Die bitteren Früchte hegemonialer Politik*. Hamburg/Berlin/Bonn 2002, s. 179 – 187.

Katalyzátorom Gorbačovovej perestrojky bola nielen hlboká hospodárska a finančná kríza v Sovietskom zväze a v satelitných socialistických štátoch, najmä v Poľsku a Maďarsku, ale aj v Bulharsku a vo východnom Nemecku, ale aj nová zahraničnopolitická ofenzíva USA smerujúca k oslabeniu vplyvu ZSSR ako svetovej veľmoci. USA po nástupe nového prezidenta Ronalda Reagana od roku 1981 sledovali obnovením tzv. policy of containment a predovšetkým výrazným vystupňovaním horúčkovitého zbrojenia položiť Sovietsky zväz na koliená. V kontexte Reaganovej iniciatívy zostrenia studenej vojny možno perestrojku chápať ako odpoveď na protisovietsku politiku USA od začiatku 80. rokov.⁴

Práve v oblasti zahraničnopolitickej agendy dokázal Gorbačov personálnymi zmenami dosiahnuť dosadenie svojich prívržencov na rozhodujúce miesta. Ministerstvo zahraničných vecí prevzal po dlhoročnom a skúsenom Andrejovi Gromykovovi oveľa menej skúsený a na svetovom parkete takmer neznámy Eduard Ševardnadze. Podľa spomienok československého ministra zahraničných vecí Bohuša Chňoupeka menovanie Ševardnadzeho vyvolalo u Gromyky značné prekvapenie a zrejme aj nesúhlas so svojím nástupcom, u ktorého nebolo jasné, či sa vôbec orientuje v svetovej politike.⁵ Na čelo vplyvného oddelenia ÚV KSSZ pre socialistické štáty dosadil Gorbačov perestrojkistov a osobných poradcov, Vadima Medvedeva a Georgija Šachnasarova; medzinárodné oddelenie ÚV KSSZ viedli Anatolij Dobrynin a Čerňajev.⁶ Počas nasledujúcich rokov Gorbačov zbavil funkcií tisícky straníckych a štátnych funkcionárov; v diplomacii zostali na svojich miestach iba dvaja veľvyslanci.⁷

Jedna z výrazných zmien v období perestrojky, tak ako ju vnímali americké vládne inštitúcie, spočívala vo fundamentálnej zmene rétoriky: ak v celom období po druhej svetovej vojne bola sovietska propagandistická mašinéria nasmerovaná proti USA ako hlavnému nepriateľovi, tak počas troch rokov spoločných vládnych samitov USA a ZSSR po nástupe Gorbačova nastala

⁴ K hlbším príčinám perestrojky pozri Beáta Katrebová Blehová: „Novoje myšlenie“ ako faktor revolučných zmien v stredovýchodnej Európe. Článok má vyjsť ako súčasť zborníka ku konferencii: 1989 – rok zmeny, 4. – 5. november 2014, v roku 2015 v Ústave pamäti národa.

⁵ CHŇOUPEK, B.: *Memoáre in claris*. Bratislava 1998, s. 150 – 151.

⁶ BROWN, A.: *Der Gorbatschow-Faktor*. Frankfurt am Main 2000, s. 350 – 352.

⁷ CHŇOUPEK, B.: *Memoáre in claris*, s. 152.

citelná zmena – staré propagandistické schémy boli pustené dolu vodou.⁸ Táto nová rétorika znamenala, že kritika vlastných problémov už nemala byť nasmerovaná do zahraničia, ale konkrétne príčiny sa mali hľadať vnútri systému: „*Nebolo to nepriateľstvo Západu, ktoré spôsobilo ťažkosti sovietskym občanom, ale samotný sovietsky systém. Nebol to Západ, ktorý spôsobil černobyľskú katastrofu, ale vlastný systém, ktorý ignoroval bezpečnostné varovania. Nebol to ekonomický bojkot Západu, ktorý priniesol nedostatok konzumného tovaru, ale rozhodnutia sovietskeho vedenia vynaložiť všetko na zbrojenie.*“⁹

Americký veľvyslanec v Moskve John Matlock bol presvedčený, že hrozba vojenského zásahu v prípade politickej liberalizácie v socialistických štátoch sa vplyvom perestrojky minimalizovala. Naopak, ako doslovne píše v jednej z tajných správ z 13. februára 1989 pre štátny sekretariát, ak by nejaký Dubček mal opäť vyvolať Pražskú jar, Moskva by to takmer určite tolerovala, ba, naopak, privítala by podobnú iniciatívu.¹⁰ Z nového postoja Moskvy voči svojim satelitom *eo ipso* vyplýva, že za možné vypuknutie celospoločenských nepokojov treba viniť rigidnosť komunistických elít a nie úsilie Moskvy o zastavenie zmien.¹¹

Keď sa počas prvej fázy perestrojky v prvých dvoch rokoch zameranej na celkovú zmenu vo vzťahoch Sovietskeho zväzu k socialistickým štátom nedosiahla žiadna výrazná zmena, bola od roku 1987 vyvinutá snaha o definitívny rozchod s Brežnevovou doktrínou obmedzenej suverenity. Stredobodom zahraničnej politiky sa stal projekt „spoločného európskeho domu“. Tento nový pojem Gorbačov síce použil už v roku 1985, v neskorších rokoch sa však jeho význam viditeľne zväčšoval. Predstava „spoločného európskeho domu“ znamenala postupnú zmenu ťažiska zahraničnopolitických záujmov veľmoci voči strednej a východnej Európe. V tomto zmysle stratili socialistické

⁸ Tajný telegram amerického veľvyslanca v Moskve Johna Matlocka americkému štátnemu sekretariátu. 13. február 1989, s. 1 – 3, správa č. 5060. In: *The End of the Cold War in Europe 1989*, Musgrove 1999. Nepublikovaná edícia dokumentov z rovnomennej konferencie 1. – 3. mája 1998 v Musgrove. Archív Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky (ďalej iba ÚSD AV ČR), Praha.

⁹ Tamže, s. 2.

¹⁰ „*If a Dubcek II were to create a Prague Spring this year or next, Moscow would almost certainly tolerate it.*“ Tamže, s. 3.

¹¹ Tamže.

štáty geopolitickú, ako aj hospodárskopolitickú prioritu v zahraničnej doktríne ZSSR a vytláčali sa za nový záujem integrovanej Európy.¹²

Strata prestíže štátov východného bloku a nová orientácia sovietskej zahraničnej politiky na budovanie dobrých vzťahov smerom k štátom západnej Európy si vyžadovali znižovanie konfliktného potenciálu, ako aj celkovú reorganizáciu aparátu Ústredného výboru KSSZ, ktoré sa vykonali v septembri 1988. Oddelenie ÚV KSSZ pre socialistické štáty bolo rozpustené, pričom sa jeho agenda preniesla do novovytvorenej komisie pre medzinárodnú politiku pod vedením jedného z významných strojcov perestrojky – Aleksandra Jakovleva.¹³ Na zasadaní politbyra 8. decembra 1988, na ktorom sa rozoberali otázky týkajúce sa reorganizácie stranického aparátu, vystúpil člen politbyra Anatolij Dobrynin s pozoruhodným vyhlásením, v princípe súhlasiac s plánovaným zlúčením oddelení ÚV: „Myslím si, že zámer zlúčenia je úplne správny z jednoduchého dôvodu, podľa ktorého medzinárodné záujmy nemôžu byť od seba oddelené: socialistický systém je jedna vec, kapitalistický iná, štátna diplomacia je jedna vec, ľudová diplomacia iná. Sú neoddeliteľné. A hoci majú oddelenia rôzne štruktúry, tieto záujmy sa musia držať v jednej ruke.“¹⁴ Dobrynin vo vyhlásení v podstate odôvodnil ideologickú zmenu sovietskej zahraničnej politiky, ktorá sa úplne odklonila od triedneho princípu a vrátila sa ku klasickému princípu fungovania diplomacie na základe tzv. *balance of power*.

Reorganizácia najvyšších stranických štruktúr v zmysle programového vyhlásenia XIX. straníckej konferencie v lete 1988 priniesla ešte väčšiu mieru kompetencií, ako aj rozšírenie rozhodovania v zahraničnej politike do rúk Gorbačova, Ševardnadzeho a Jakovleva. Táto trojica politikov bola vo veľkej miere koncepčne podporovaná významným vedeckým inštitútom: Ústavom pre svetové hospodárstvo a medzinárodné vzťahy Sovietskej akadémie vied¹⁵ pod vedením Olega Bogomolova. Spojenecké vzťahy v rámci socialistického spoločenstva boli postavené pod dvojité subordínáciu: jednak sa viac zdôraz-

¹² HAUSLEITNER, M.: *Die sowjetische Osteuropapolitik in den Jahren der Perestrojka*. Frankfurt am Main/New York 1994, s. 86.

¹³ Tamže, s. 100.

¹⁴ Meeting of the Politbüro of the CC CPSU, 8 September 1988. In: *The End of the Cold War in Europe, 1989*.

¹⁵ IMEMO: Institut meždunarodnoj ekonomiky i meždunarodnych otnošenii.

nila požiadavka na zlepšenie vzťahov medzi Východom a Západom a jednak sa vplyvom perestrojky mal postupne meniť celý politický systém.¹⁶

K výraznému prelomu na medzinárodnej scéne došlo 7. decembra 1988, keď Gorbačov pred generálnym zhromaždením OSN v New Yorku vyhlásil jednostranné zníženie sovietskych vojsk vo východnej Európe. Sľúbil, že do konca roka 1990 stiahne 240 000 vojakov a 10 000 tankov. Opätovne potvrdil platnosť univerzálneho princípu slobodnej voľby národov, podľa ktorého si národy samy môžu určiť, akú cestu spoločenského vývoja si zvolia. Tým sa v sovietskej politike voči východoeurópskym satelitom presadila myšlienka postupného odchodu sovietskych vojsk.¹⁷ Otvorená zostala otázka, čo týmto jednostranným gestom Gorbačov od americkej strany očakával. Na zasadnutí politbyra 27. decembra 1988, na ktorom sa rokovalo o jeho prejave pred OSN, povedal v súvislosti s očakávaniami sovietskeho politického vedenia od nového amerického prezidenta Georgea Busha st. „*Som úplne presvedčený, že [americká] administrácia nie je pripravená uskutočniť významný obrat vo vzťahoch k Sovietskemu zväzu, ktorý by bol adekvátny našim krokom.*“¹⁸ Je však vysoko pravdepodobné, že jeho rozhodnutie jednostranného zníženia vojenských síl malo podporu nielen v straníckych vedúcich štruktúrach, ale aj u armádneho velenia. Na spomínanom zasadnutí politbyra 27. decembra 1988 sovietsky minister obrany Dmitrij Jazov vyhlásil, že na ministerstve obrany má plán postupného sťahovania vojsk z východnej Európy širokú podporu. Jazov doslovne povedal: „*Podľa rozhodnutia Rady obrany [Varšavskej zmluvy] z 9. novembra ministerstvo obrany už vypracovalo plány na stiahnutie vojsk z NDR¹⁹, ČSSR²⁰, MLR²¹ a PLR²².*“²³ V súvislosti s avizovaným stiahnutím 10 000 tankov Jazov vyhlásil: „*Čo sa týka časového harmonogramu pre*

¹⁶ LEVESQUE, J.: *The Enigma of 1989. The USSR and the Liberation of Eastern Europe.* Berkeley/Los Angeles/London 1995, s. 86.

¹⁷ HAUSLEITNER, M.: *Die sowjetische Osteuropapolitik,* s. 101.

¹⁸ Meeting of the Politbüro of the CC CPSU, 27 – 28 December 1988. In: *The End of the Cold War in Europe, 1989.*

¹⁹ Nemecká demokratická republika.

²⁰ Československá socialistická republika.

²¹ Maďarská ľudová republika.

²² Poľská ľudová republika.

²³ Meeting of the Politbüro of the CC CPSU, 27 – 28 December 1988. In: *The End of the Cold War in Europe, 1989.*

*stiahnutie, sme pripravení predložiť o tom správu. Navrhujeme stiahnuť tri divízie z východnej Európy tento rok a tri divízie počas nasledujúceho roka.*²⁴ Na tom istom zasadaní sa člen politbyra Jegor Ligačev, ktorý zásadne nepatriť medzi proreformátorsky ladených politikov, vyjadril k otázke odzbrojenia zásadným spôsobom, čím naznačil podstatu celej perestrojky: *„Zahraničná politika je obrovským komplexom otázok. A najdôležitejším medzi nimi je – odzbrojenie... Potrebujeme odzbrojenie najviac zo všetkého. Niesli sme toto bremeno vo vzťahu k vojenskému rozpočtu, v ekonomickej oblasti ťažko môžeme niečo zásadne vyriešiť.*“²⁵

Aký Gorbačov v skutočnosti bol? Jeden z jeho najbližších spolupracovníkov, de facto ideológ perestrojky Alexander Jakovlev ho charakterizuje ako nedostatočne silného a upriameného človeka, ktorý by tvrdo a rázne dokázal presadiť potrebné zmeny.²⁶ Mnohé z avizovaných zmien sa udiali len v rovine rétoriky. Za výrazný nedostatok Jakovlev pokladal Gorbačovov politický egoizmus; v tom zmysle sa generálny tajomník nikdy nezastal svojich súputníkov, skutoční zástancovia reforiem sa od neho nikdy nedočkali podpory.²⁷ Na druhej strane si však treba uvedomiť, že Gorbačov sa po zvolení ocitol v prostredí oveľa starších a skúsenejších politikov, ktorí sa kedykoľvek mohli dohodnúť na jeho odstránení, čoho si bol osobne dobre vedomý.²⁸ Gorbačov mal teda len veľmi malý priestor na vykonanie reforiem, ktoré zasahovali najmä oblasť ideológie, kultúry, tlače a medzinárodných vzťahov, nie však ekonomiky, kde sa neudiala takmer žiadna zmena politických elít.²⁹

Zo známych dokumentov, ktoré ponúkajú špecifický náhľad do koncepcného vypracovania problému spojeneckých vzťahov Sovietskeho zväzu, analyzujúc politickú, spoločenskú a ekonomickú situáciu vo východoeurópskych štátoch a ponúkajúc riešenia pre sovietske vedenie, treba spomenúť najmä dva: jednak správu Ústavu Sovietskej akadémie vied pre medzinárodnú ekonomiku a medzinárodné vzťahy (tzv. Bogomolov inštitút) a memorandum medzinárodného oddelenia ÚV KSSZ. Obe dva dokumenty boli vy-

²⁴ Tamže.

²⁵ Tamže.

²⁶ JAKOVLEV, A.: *Omut pamjati*, s. 450.

²⁷ Tamže.

²⁸ Tamže, s. 491.

²⁹ Za ekonomiku naďalej zodpovedali ľudia ako Nikolaj Ryžkov, Jegor Ligačev, Viktor Nikonov, Jurij Masljukov. Tamže, s. 494.

pracované v réžii Jakovleva a vo februári 1989 boli predložené ako podklady na internú diskusiu najvyšších stranických orgánov. Hoci boli správy vypracované v dvoch odlišných inštitúciách, ich výpoved' je v podstate podobná: v dôsledku ťažkej politickej, ideologickej a hospodárskej krízy, ako aj úpadku stalinského a neostalinského modelu socializmu v najbližšej budúcnosti nebude možné udržať *status quo*, jedine ak by došlo k použitiu sily, čo sa však považovalo za vylúčené. Dokumenty sa však odlišovali v tom zmysle, v akom sa očakávané spoločenské zmeny mali uskutočniť, resp. v akej miere to pre sovietsku stranu bolo prijateľné.

Prvý dokument pochádzajúci z Bogomolovho inštitútu bol, čo sa týka udržania moci komunistických elít, do veľkej miery pesimistický, ostro odsudzujúc stalinskú politiku napodobňovania a preberania spoločenského modelu. Kríza uviedla do pohybu také procesy, ktoré by sa už nedali zvrátiť a buď by viedli k obnoveniu socializmu, alebo k jeho úplnému zániku.³⁰ V správe sa autori podrobne venovali analýze krízových fenoménov, ekonomickému a technologickému zaostávaniu, rastúcej nedôvere ľudí k vlastnému politickému vedeniu, narastaniu konfliktov v medzištátnych vzťahoch, kríze morálky atď... Ďalej sa v správe písalo o špecifikách toho-ktorého štátu, ako aj o variantoch budúceho vývoja. V prípade Československa sa v nasledujúcich mesiacoch dalo počítať s vystupňovaním už aj tak napätých vzťahov medzi občanmi a vedením. Riešením, ktoré by prispelo k upokojeniu situácie, mali byť rozsiahle čistky v štáte a strane a odvolanie skompromitovaných osobností. Na dosiahnutie širokej demokratizácie bolo potrebné podporovať Adamcovo vedenie. Keďže však nový generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš všetky naskytnuté šance premrhal, je len málo pravdepodobné, že k podobnému vývoju dôjde.

Sovietski vedci vychádzali skôr z faktu, že sa pravdepodobne posilní hnutie reformných komunistov okolo Oldřicha Černíka a Čestmíra Císařa, ktoré by mohlo získať do pol milióna zástancov, čím by sa mohlo zabezpečiť zotrvanie Československa v systéme socialistických krajín.³¹

Predpokladaný a pravdepodobne očakávaný únik socialistických štátov do záujmovej sféry Západu ponechával na sovietske vedenie – ak nechce-

³⁰ Peremeny v vostočnej Evrope i ich vľianije na SSSR. Český preklad ruského originálu: Změny ve východní Evropě a jejich vliv na SSSR. In: SLÁDEK, Z. – PREČAN, V. (Eds.): *K vývoji sovětské politiky vůči státům Varšavské smlouvy. Dokumenty a materiály*. Sešit 7, Praha 1999, s. 21.

³¹ Tamže, s. 30.

lo použiť silu – len jedno riešenie. Takýto vývoj sa mal pokojne zobrať na vedomie a skôr sa mala sovietska strana usilovať o získanie čo najväčšieho politického kapitálu pre vlastné záujmy. V správe sa uvažuje aj o koncepte tzv. „finlandizácie“ východnej Európy. Na rozdiel od neutrálneho Fínska však východoeurópske satelity naďalej mali zostať, a to dobrovoľne, vo Varšavskej zmluve. *„Poľsko celkom určite nevystúpi z varšavského paktu, pretože by to bolo v ostrom protiklade k národným, štátnym a geopolitickým záujmom.“*³² Podobný argument sa konštatoval aj pre Maďarsko, Československo a Bulharsko. Z toho vyplýva, že v prestížnom Bogomolovom inštitúte sa zďaleka nevažovalo o rozpustení Varšavskej zmluvy, skôr sa vychádzalo z prirodzeného posilnenia autority Sovietskeho zväzu, čo by vyústilo do lepších spojeneckých vzťahov: *„Ak sa vo vzťahu k socialistickým štátom vzdáme politického diktátu, tak si verejnosť týchto štátov vytvorí oveľa pozitívnejší obraz o ZSSR (...) Zmenší sa prietor pre antisovietske a nacionalistické nálady a autorita Sovietskeho zväzu a jeho ideologicko-politického vplyvu na široké masy sa zvýši.“*³³

Tento zjednodušený a povrchný záver inak kritickej správy ponecháva priestor pre niekoľko otázok. Je známe, že v ďalšom vývoji nastal pravý opak predpokladaného vývoja – práve antisovietizmus a neskôr antirusizmus sa stali jednými z podstatných faktorov vnútornej a zahraničnej politiky bývalých spojencov. Je zjavné, že z očakávaných zmien sa sovietske vedenie snažilo vytĺcť čo najviac kapitálu pre vlastné ciele: na jednej strane neutralizácia východného bloku, na druhej strane ekonomické výhody z predaja ropy a zemného plynu za svetové ceny bez dotácií, ako aj prístup na západoeurópske a celosvetové trhy. Krajinám strednej a východnej Európy opäť mala pripadnúť tradičná úloha mosta medzi Východom a Západom.

V druhej správe, ktorú vypracovalo medzinárodné oddelenie ÚV KSSZ pod vedením Valentina Falina, sa ponúkalo oveľa menej radikálne riešenie spojeneckých vzťahov v rámci východného bloku. Falin ako renomovaný historik druhej svetovej vojny prisudzoval tomuto regiónu úlohu zabezpečovania západnej hranice Sovietskeho zväzu. Táto úloha aj po zmenách na medzinárodnopolitickej scéne naďalej pretrvávala, zmenili sa však formy a spôsoby ovplyvňovania spojencov, keďže autoritatívne metódy, t. j. tlak sily,

³² Tamže, s. 33.

³³ Tamže, s. 35.

sa prežili.³⁴ V memorande sa taktiež vychádzalo zo stupňujúcej sa atraktivity západného ekonomického modelu, kritizovala sa neefektivita sovietskeho modelu a celkového príliš byrokratického fungovania mechanizmov v Rade vzájomnej hospodárskej pomoci. Hoci sa krízové javy pomenovali pravým menom, prioritou socialistických štátov pre Sovietsky zväz naďalej zostala určujúcim faktorom. Autor memoranda požadoval skutočnú „internacionalizáciu“ Varšavského paktu, ako aj zapojenie všetkých jeho členov do rozhodovacích procesov, varoval pred „pocitom opustenosti“ u východoeurópskych politikov. Socializmus nie je vraj ako spoločenský model ohrozený, pretože „*korene, ktoré zapustil socializmus, sú príliš hlboké. Taký prechod [ku kapitalizmu] by znamenal prudký obrat celej ekonomiky a jej štruktúry, rozvinutie krízových javov, prudké zhoršenie života prevažnej väčšiny obyvateľstva.*“³⁵

Do septembra 1989 bola sformulovaná nová zahraničnopolitická koncepcia – tzv. Gorbačovova doktrína. Gorbačov doktrínu oznámil na stretnutí ministrov zahraničných vecí Varšavského paktu v septembri 1989. Jej najzákladnejšou črtou bolo odsúdenie hegemoniálnej politiky Sovietskeho zväzu voči štátom východnej Európy. Namiesto politiky stalinskej hegemonie sa vytvorila nová, do veľkej miery utopická vízia tzv. united world (spojeného sveta).³⁶ Novou koncepciou sa očakávalo pozastavenie konfrontácie medzi Východom a Západom predovšetkým ukončením studenej vojny, z čoho perestrojka v podstate vychádzala. Na základe princípu slobodnej voľby sa štáty strednej a východnej Európy osamostatnili spod sovietskej hegemonie a cesta k zjednoteniu Nemecka bola otvorená.³⁷

Dobrovoľný odklon Sovietskeho zväzu od politiky hegemonie v strednej a vo východnej Európe, ktorý znamenal korektúru výsledkov druhej svetovej vojny podľa Jaltskej zmluvy z februára 1945, nebol len na Západe, ale aj pre komunistických politikov v štátoch sovietskeho bloku veľkým prekvapením.

³⁴ Memorandum mezinárodního oddělení ÚV KSSS o strategii vztahů SSSR s evropskými socialistickými zeměmi. In: SLÁDEK, Z. – PREČAN, V. (Eds.): *K vývoji sovětské politiky vůči státům Varšavské smlouvy*, s. 13.

³⁵ K strategii otnošení s evropskými socialistickými stranami. Pozri: Memorandum mezinárodního oddělení ÚV KSSS o strategii vztahů SSSR s evropskými socialistickými zeměmi. In: SLÁDEK, Z. – PREČAN, V. (Eds.): *K vývoji sovětské politiky vůči státům Varšavské smlouvy*, s. 15.

³⁶ ZUBOK, V.: New evidence on the soviet factor in the peaceful revolutions of 1989. In: *Cold War International History Project Bulletin*, No. 12/13. Washington 2001, s. 6.

³⁷ DAŠIČEV, V.: *Rußland zwischen Vergangenheit und Zukunft*. Príspevok v St. Pöltene, 25. 2. 2002.

Gorbačovovi ľudia, ktorí zmeny v zahraničnej politike iniciovali, argumentovali svoje úsilie dostatočnou politickou vôľou v sovietskom vedení ukončiť jednostranne studenú vojnu. Zrejme od toho očakávali, že to isté urobia aj USA. Navyše si od ukončenia konfliktu sľubovali rovnoprávne sovietsko-americké partnerstvo, ukončenie neúnosného a drahého zbrojenia, čím by sa položil základ pre potrebné ekonomické reformy.³⁸ Ukončenie politicko-vojenského vplyvu v strednej a vo východnej Európe bolo završené postupným odchodom sovietskych vojsk a rozpustením Varšavskej zmluvy.

Summary

The study is focused on the changes in the foreign policy of Soviet Union after the election of Mikhail Gorbachev as a General Secretary of the Soviet Communist Party. As a most influential man of the Eastern bloc, Gorbachev definitely ended Soviet hegemonial policy towards its Eastern European satellites and fundamentally upset the status quo arrangement of postwar bipolar world political system. Author deals also with personal changes in the Soviet foreign policy, including personality of new Soviet minister for foreign affairs.

³⁸ Rozhovor autorky s V. Dašičevom v St. Pöltene, 24. februára 2002.

Komunistický režim a katolícka cirkev na Slovensku v 80. rokoch

Róbert LETZ

Slovensko vstupovalo do 80. rokov 20. storočia ako súčasť federatívnej Československej socialistickej republiky (ČSSR), ktorá patrila do sovietskeho bloku. Cirkevná politika štátov zoskupených v tomto bloku vychádzala z ideologických postulátov marxizmu-leninizmu a vyznačovala sa záporným postojom k náboženstvu vôbec, osobitne proti katolíckej cirkvi, ktorá bola chápaná ako reakčná, úzko spojená so „západným imperializmom“. Cirkevná politika v ČSSR bola v porovnaní s inými krajinami sovietskeho bloku striktnejšia, pričom na túto skutočnosť osobitne doplácalo religióznejšie Slovensko, ktoré sa chápalo ako ideologicky menej vyspelejšie a pokrokovejšie ako Česko. Dôvodom tohto postupu bolo čo najvernejšie napodobňovanie, ba predbiehanie sovietskeho vzoru, ale aj fakt, že táto politika sa tvorila v pražskom komunistickom centre, mala celoštátny charakter a ciele. Slovensko malo na začiatku 80. rokov za sebou už vyše 30-ročnú skúsenosť s ideovým zápasom s komunistickou ideológiou. Za ten čas sa v atmosfére prenasledovania podarilo vybudovať štruktúru skrytej cirkvi, ktorá sčasti unikala kontrole ŠtB. V rámci nej pôsobili rôzne hnutia laického apoštolátu, rehole, diecézni kňazi a odvážnejší laici. Na celom území Slovenska fungoval systém „krúžkov“ – malých spoločenstiev mladých katolíckych aktivistov, najmä z radov vysokoškôľakov. Opornými stĺpmi skrytej cirkvi na Slovensku v 80. rokoch boli stovky osobností staršej, strednej i mladšej generácie, ktoré mali charizmu a dokázali okolo seba zoskupiť okruh ľudí a zorganizovať rôzne akcie. Robili to z presvedčenia a so stálym vedomím rizika postihu.

Kľúčovou udalosťou, ktorá zásadne ovplyvnila orientáciu slovenských katolíkov v 80. rokoch, bola voľba krakovského arcibiskupa Karola Wojtyły za pápeža 16. októbra 1978. Nový pápež, ktorý prijal meno Ján Pavol II., sa po 455 rokoch stal prvým netalianym a vôbec prvým slovanským pápežom. V tom čase nebolo slovanského národa, ktorý by nežil v štáte s komunistickým režimom. Nový pápež mal bezprostrednú vlastnú skúsenosť s negatívnou štátnou cirkevnou politikou počas svojho pastoračného pôsobenia v Poľsku. Preto dobre poznal metódy proticirkevnej politiky. To malo veľký význam pre pochopenie situácie v celom sovietskom bloku. Osobitný význam má skutočnosť, že Ján Pavol II. dobre poznal Slovensko a Slovákov. Slovensku vyhradzoval osobitné miesto a úlohu, a to nielen z retrospektívneho uhla minulosti, ale aj z perspektívneho uhla budúcnosti. Ako prvé sa na Slovensko dostalo oficiálne poslanstvo – list nitrianskemu biskupovi Jánovi Pásztorovi, ktorý pápež napísal 24. mája 1980 pri príležitosti 1 100. výročia založenia nitrianskeho biskupstva. Ján Pavol II. využil toto historické výročie, aby vyzdvihol moment jednoty Nitrianskej diecézy a celého katolíckeho Slovenska so Svätou stolicou a s pápežom. Prízvukoval jednotu medzi biskupom, klerom, rehoľníkmi a veriacimi. Pápež využil odkaz na pustovníkov sv. Svorada a Benedikta, aby zdôraznil svoj vzťah k Slovensku: „*Táto milá spomienka nech uistí Vás i všetkých veriacich na Slovensku o mojej láske, o mojej starostlivosti o Vás, o mojej modlitbe za Vás. Pápež Vás miluje, buďte o tom istí! Pápež sa modlí za Vás, trpí s Vami, dúfa spolu s Vami!*“¹ Aktivizačný list Jána Pavla II. priniesol na prahu 80. rokov jasné poslanstvo slovenským katolíkom – postupovať jednotne, zachovať vernosť pápežovi a rozvíjať vieru.

Nemožno povedať, že nový pápež mal nejaký strategický plán rozloženia sovietskeho bloku: „*Karol Wojtyła nenastúpil do pápežského úradu s nejakým dômyselným plánom na rozbitie Sovietskeho zväzu alebo jeho satelitov. Nikdy mu ani len nezišlo na um, že by práve toto malo byť hlavnou náplňou jeho činnosti. Bol odhodlaný vydať verejné svedectvo o ľudskom údele, ako o ňom hovorí evanjelium Ježiša Krista. Takáto evanjelizačná činnosť pápeža však nevyhnutne viedla ku konfrontácii s komunistickým chápaním človeka v spoločnosti.*“² Energické vystupovanie pápeža, ktorý pricestoval v júni 1979 do rodného Poľska – ako prvý pápež prvý raz do komunistickej krajiny –, znepokojilo ko-

¹ Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu Nitra, fond (ďalej iba f.), pastierske listy a obežníky. Obežník č. III/1980, č. 662/1980, Nitra 1. 7. 1980.

² WEIGEL, G.: *Svedok nádeje. Životopis pápeža Jána Pavla II.* I. diel. Bratislava 2000, s. 264.

munistické vedenie v Sovietskom zväze, ktoré ho považovalo za „*agenta americkej tajnej služby CIA*“. Preto sa politické byro v Moskve 13. novembra 1979 uznieslo poveriť KGB, aby „*použila všetky vhodné opatrenia*“ na destabilizáciu Vatikánu. Pod krycím menom PAGODA sa dezinformačná kampaň preniesla do satelitných štátov, najmä do ČSSR. Nenávistná organizovaná kampaň patrí k jedným z faktorov, ktoré pomohli vytvoriť vhodné podmienky na uskutočnenie atentátu na Jána Pavla II. v roku 1981.

Prvých päť rokov pontifikátu Jána Pavla II. spadali do obdobia zvýšenia medzinárodného napätia. V decembri 1980 sovietska armáda začala vojenskú operáciu v Afganistane. Začali sa ekonomické sankcie USA voči Sovietskemu zväzu. Konfrontácie v Poľsku vyústili do pokusu nastoliť poriadok a vrátiť sa k pôvodnému stavu aj násilím vyhlásením výnimočného stavu 13. decembra 1981 (trval do 17. júla 1983). Na území ČSSR boli v roku 1983 rozmiestnené jadrové hlavice, pričom sa argumentovalo, že ide o odvetné opatrenie po rozmiestnení väčšieho množstva rakiet Pershing s plochou dráhou letu v niektorých členských krajinách NATO v západnej Európe. Rastúce napätie medzi Východom a Západom sa odrazilo v zostrenom postoji komunistických režimov voči cirkvám ako nositeľom odlišnej ideológie, ktorá by mohla byť využitá proti nim. V súvislosti so vzrastom sebavedomia katolíckej cirkvi a politickej opozície v Poľsku sa komunistické vedenie v ČSSR obávalo ich vplyvu na vlastnú krajinu. Nepochybne v dôsledku zvyšujúceho sa medzinárodného napätia a udalostí v Poľsku došlo v ČSSR už v priebehu roka 1980 k zostrenému postupu najmä proti katolíckej cirkvi. Dňa 12. januára 1982 predsedníctvo ÚV KSS schválilo *Dlhodobý postup v oblasti cirkevnej politiky a vedecko-ateistickej výchovy po XVI. zjazde KSČ a zjazde KSS*. Na rokovanie predsedníctva ÚV KSS ho po konzultácii s ÚV KSČ predložili Miroslav Válek a Ludovít Pezlár. Podľa tohto dokumentu sa riadila cirkevná politika štátu takmer do roku 1989. V dokumente sa konštatovalo, že sa vystupňoval tlak zahraničných cirkevných centier, najmä Vatikánu, na ČSSR, osobitne na Slovensko. „*Činnosť Vatikánu vrátane klerikálno-ludáckej emigrácie a zasahovania poľského episkopátu sa odráža vo zvýšenej aktivizácii časti hierarchie katolíckej cirkvi, tzv. tajnej cirkvi, rehoľníkov, rehoľníč, duchovných mimo pastorácie a laického apoštolátu na Slovensku. Ich činnosť sa zameriava predovšetkým na rodinu a mládež.*“³ V dokumente sa ďalej zdôraznilo, že sa treba pripraviť „*na zosilnenie tlaku Vatikánu, poľského episkopátu a extrémnych klerikálnych síl*

³ Slovenský národný archív (ďalej iba SNA) Bratislava, f. ÚV KSS – predsedníctvo, škatuľa (ďalej iba šk.) 1622, zasadnutie predsedníctva ÚV KSS z 12. 1. 1982.

doma, reprezentovaných najmä biskupom Gáabrišom a kap. vikárom Garajom.“ Na dosiahnutie týchto cieľov sa malo siahnuť po osvedčených prostriedkoch – cenzúre, podpore „vnútornej diferenciacie“ v cirkvi, zvýšení ideologického vplyvu na mládež a väčšom dôraze na ateistickú propagandu.

Pritvrdenie línie v cirkevnej politike proti katolíckej cirkvi bolo badať už aj pred prijatím *Dlhodobého postupu*. Najčastejšou formou perzekúcií boli odňatie štátneho súhlasu kňazom, ktoré znemožňovalo výkon ich kňazskej služby vo verejnej pastorácii,⁴ ich preloženie na odľahlé farnosti alebo súdne procesy. Procesy patrili k stále využívaným prostriedkom perzekúcií. Dňa 19. júna 1980 sa pred senátom Okresného súdu v Prešove konalo súdne pojednávanie s dvomi aktivistami skrytej cirkvi: pátrom Oskárom Formánkom SJ a robotníčkou Máriou Kožárovou.⁵ Dňa 30. októbra 1980 sa pred Okresným súdom v Rimavskej Sobote konalo súdne pojednávanie proti kňazovi Jozefovi Labudovi a Emílii Kesegovej za organizovanie duchovných cvičení pre skupinu mládeže.⁶ Pri tomto procese vidíme dva nové fenomény, ktoré charakterizujú rastúcu odvahu potláčanej cirkvi. Na pojednávaní sa zúčastnila skupina sympatizantov s obžalovanými a proces bol pomerne široko medializovaný na Západe. Tieto dva fenomény sa stali typické aj pre väčšinu ďalších procesov s katolíckymi náboženskými aktivistami v 80. rokoch.

Z ďalších procesov spomeňme proces s farárom Antonom Zlatohlavým v Košiciach v apríli 1981. Tento kňaz, ktorý vynikal aktivitou v pastorácii, usporiadal slávnostné bohoslužby na odpustovú nedeľu predpoludním na-

⁴ Štátny súhlas stratili napr. Marián Prachár, Juraj Rybanský a jezuita Zdeněk Homolka. LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In: MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P. (Eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2001, 1. diel, s. 315.

⁵ Oskára Formánka odsúdili na 18 mesiacov väzenia podmiennečne a M. Kožárovú na 1 rok podmiennečne na základe § 178 Tr. zákona o marení dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Po odvolaní Okresný súd v Prešove vyniesol 28. 7. 1982 rozsudok – 12 mesiacov odňatia slobody podmiennečne a skúšobnú dobu v trvaní troch rokov pre Formánka a 6 mesiacov odňatia slobody podmiennečne a skúšobnú dobu v trvaní 12 mesiacov pre Kožárovú. Krajský súd v Košiciach 25. 1. 1983 tento rozsudok potvrdil. Zbierka autora: LUKÁČ, V.: *P. Oskár Formánek*. (Rukopis).

⁶ Podľa rozsudku bol J. Labuda odsúdený na 6 mesiacov väzenia nepodmiennečne a E. Kesegová na 4 mesiace nepodmiennečne. Pozri: ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, Bratislava 1990, s. 49 – 55.

priek tomu, že sa mali pre žatevné práce odložiť na večer.⁷ Jezuita Gabriel Povala, duchovný správca charitného domova v Zástraní pri Žiline, bol obvinený z organizovania tajného rádu Panny Márie Karmelskej. Krajský súd v Žiline vyniesol rozsudok 11. novembra 1981.⁸ Okresný súd v Spišskej Novej Vsi odsúdil 17. septembra 1981 už druhý raz saleziána Štefana Javorského.⁹ Údržbára Günthera M. Rompfa odsúdil Obvodný súd Bratislava II 25. septembra 1981 za náboženské a sociálne aktivity medzi rómskymi deťmi.¹⁰ Politické procesy s náboženskými aktivistami pokračovali s rovnakou intenzitou aj v ďalších rokoch. Za isté vyvrcholenie vlny procesov a aktivít ŠtB namierených proti katolíckej cirkvi možno pokladať proces s aktivistami Helenou Gondovou a Františkom Novajovským 24. – 26. januára 1983.¹¹ Bezpečnosť v súvislosti s týmto prípadom vypočula 150 osôb. Obaja zaistení boli obvinení z marenia dozoru nad cirkvami a z príprav poburovania proti štátnemu zriadeniu. Ich „trestná činnosť“ spočívala v prechovávaní a rozširovaní náboženskej literatúry a v schôdkach s náboženským programom. Po tomto procese dochádza k rozpracovaniu viacerých prípadov náboženských aktivistov, ktoré napriek vynaloženej energii ŠtB väčšinou neboli dovedené do konca.

⁷ A. Zlatohlavý bol odsúdený na 2 roky nepodmienečne za marenie dozoru nad cirkvami a zneužívanie náboženskej funkcie. HLINKA, A.: *Sila slabých a slabosť silných*. Zagreb 1989, s. 226 – 227.

⁸ Súd vzal do úvahy podmienený trest z roku 1971 a odsúdil ho na 8 mesiacov nepodmienečne. Krajský súd v Banskej Bystrici 12. 2. 1982 potvrdil prvostupňový rozsudok. Povala nastúpil trest v júni 1982 aj napriek ťažkej chorobe. Absolvoval ho celý. Okrem toho stratil štátny súhlas na svojom pôsobisku. Pozri: ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 56 – 62. HLINKA, A.: *Sila slabých*, s. 227 – 228.

⁹ Š. Javorský bol odsúdený na 2 roky väzenia nepodmienečne. Odsedel si celý trest. ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 23. HLINKA, A.: *Sila slabých*, s. 227.

¹⁰ Rozsudok znel 2 roky väzenia nepodmienečne. Po odvolaní Mestský súd v Bratislave vyniesol 26. 11. 1981 nový rozsudok 8 mesiacov nepodmienečne. G. Rompf tento trest absolvoval celý. Pozri: ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 63 – 71.

¹¹ F. Novajovský bol odsúdený na 1 rok väzenia nepodmienečne a H. Gondová na 1 rok väzenia nepodmienečne. Vzhľadom na širokú publicitu prípadu Mestský súd v Bratislave ešte pred odvolávacím konaním 17. 2. 1983 prepustil oboch odsúdených na slobodu. Na odvolávacom konaní 8. 4. 1983 vyniesol mestský súd nový rozsudok: F. Novajovský bol odsúdený na 1 rok podmienené a H. Gondová na 8 mesiacov podmienené. ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 81. Pozri tiež: ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej*. Prešov 1998, s. 112 – 141.

V roku 1983 ŠtB pripravila realizáciu väčšej akcie namierenej proti františkánskemu rádu pod krycím názvom VÍR.¹² Zásah prišiel v nedeľu 27. marca 1983 ráno, keď príslušníci ŠtB prepadli františkánske komunity v celej ČSSR. Zaistených bolo celkovo pätnásť osôb, z toho osem na Slovensku a sedem v Česku. Obvinili ich z marenia dozoru nad cirkvami. Zásah proti františkánom vyvolal reakciu: 64 odvážnejších osôb z cirkevného prostredia poslalo list prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi, kde túto udalosť hodnotili ako návrat do 50. rokov a súčasne ho zaradili do kontextu vlny prenasledovania kresťanov: „*Naše znepokojenie zvyšuje skutočnosť, že tento zásah proti veriacim občanom sa udial na pozadí celej reťaze trestných postihov v posledných rokoch, súvisiacich s náboženstvom. Ich priebeh v mnohom pripomína zlé obdobie v povojnových dejinách našej republiky, o ktorom sme mysleli, že je nenávratne prekonané. Procesy proti veriacim, obžalovaným z marenia dozoru nad cirkvami, prebiehali s faktickým vylúčením verejnosti, pred súdmi, ktoré nemožno označiť za nezávislé, s obmedzenou možnosťou dokazovania nevinu obžalovaných v priebehu trestného stíhania. Vážený pán prezident! Váš osobný osud v 50. rokoch je varovaním, do akých tragických situácií môže uvrhnúť vlastných občanov štátny aparát, ovládaný netolerantnou ideológiou. Vo vedomí tejto skutočnosti aj vo vedomí Vašej zodpovednosti pred zákonmi a pred dejinami tejto republiky obraciame sa na Vás so žiadosťou: Zastavte znovu sa rozbiehajúce postihy veriacich občanov. Nariadte prepustenie zatknutých z 27. marca t. r. a zastavenie ich trestného stíhania.*“¹³ Všetkých zaistených františkánov postupne prepustili. Vo vyšetrovacej väzbe ostali ďalej traja slovenskí františkáni: Peter Rúčka, Anton Šmid a Jaroslav Brázda a český františkán Miroslav Jáchym.

Pokračovali procesy s kňazmi. Za pokus rekonštruovať kostol bez chýbajúcich písomných povolení bol odsúdený farár Ondrej Filípek. Niekoľko významnejších procesov s náboženskými aktivistami sa týkalo výroby a rozširovania náboženskej literatúry: kňaz Š. Podolínsky, traja laickí aktivisti spojení s kapucínmi: Alojz Gabaj, Tomáš Konc a Branislav Borovský (zaistení 13. decembra 1983 pohraničnou strážou na poľskom území, vyšetrovaní a vráte-

¹² DUBOVSKÝ, P.: Akcia „VÍR“. Zásah ŠtB proti tajným františkánom 27. marca 1983 (mužská vetva). In: *Pamäť národa*, roč. 2, 2007, č. 2, s. 32 – 44.

¹³ Archív Ústavu pamäti národa (ďalej iba AÚPN) Bratislava, fond Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti, Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej iba KS ZNB S ŠtB) Banská Bystrica, KR-8060, Šmálik Štefan, reg. č. 14 753.

ní do ČSSR).¹⁴ Za šírenie náboženskej literatúry boli súdení kňaz Matej Németh a Mária Nechalová. Za svedenie bez štátneho súhlasu Okresný súd v Liptovskom Mikuláši 10. marca 1987 odsúdil osemdesiatročného slovenského filozofa a kňaza Ladislava Hanusa, väzňa v 50. rokoch.¹⁵ Za prípravu skupiny detí na prvé sväté prijímanie bol v tom istom roku odsúdený kňaz Ján Butkay. Posledným najostrejším zásahom, ktorý sa končil súdnym procesom, bol zásah proti Ivanovi Polanskému z Novej Dubnice. Polanský patrila k najagilnejším výrobcam a šíriteľom kresťanského samizdatu na Slovensku. Na Polanského bola uvalená vyšetrovacía väzba a bol obžalovaný z podvracania republiky. Najviac mu priťažilo vydanie samizdatovej ročenky *Historický zápisník* (prvé číslo bolo venované Jozefovi Tisovi, druhé Andrejovi Hlinkovi). Taktika vyšetrovateľov a obžaloby bola postavená na pokuse dať veci čisto politický charakter a ukázať domácej a zahraničnej verejnosti, že nesúdi náboženského aktivistu, ale človeka s neprijateľnými extrémnymi politickými názormi. Súadne pojednávanie sa konalo 13., 14. a 17. júna 1988 pred Krajským súdom v Banskej Bystrici. Trest bol štyri roky väzenia.¹⁶

Pre 80. roky sú charakteristické aj dramatickejšie udalosti. Pravdepodobne z kruhov ŠtB vyšiel pokus o atentát na J. Ch. Korca. Ďalej došlo k dvom vraždám kňazov, ktoré dodnes neboli uspokojivo objasnené. Dňa 24. februára 1981 bol v Bratislave zavraždený tajne vysvätený kňaz Přemysl Coufal, aktivista skrytej cirkvi. Druhou obeťou bol rímskokatolícky kňaz Štefan Polák, farár v Borovciach (okres Trnava), zavraždený v noci zo 7. na 8. októbra 1987.

Aktivizácia náboženského života napriek pokusom režimu o jej potlačenie sa prejavila veľmi výrazne u bohoslovcov, na vtedy jedinej teologickej fakulte v Bratislave. Bohoslovci udržiavali úzke kontakty s predstaviteľmi skrytej cirkvi. Na protest proti pokusom ZKD PIT pevne sa zachytiť na pôde fakulty vyhlásili bohoslovci dvojdňovú hladovku, ktorá sa uskutočnila 20. a 21. októbra 1980. Nasledovali represívne opatrenia. Fakultná rada prerušila štú-

¹⁴ Súadne pojednávanie sa konalo pred obvodným súdom v Bratislave 19. 3. 1985. A. Gabaj a B. Borovský boli odsúdení na 18 mesiacov väzenia nepodmienečne, T. Konca na 16 mesiacov nepodmienečne. Borovského a Konca vylúčili z vysokoškolského štúdia. Po odvolaní Mestský súd v Bratislave znížil všetkým trom odsúdeným tresty o štyri mesiace. HLINKA, A.: *Sila slabých*, s. 271 – 272, ČARNOGURSKÝ, J.: *Väznili ich za vieru*, s. 106 – 111.

¹⁵ Rozsudok znel jeden rok podmienečne. LETZ, R.: *Osobnosť verzus moc*. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 2, s. 28 – 30.

¹⁶ BALUN, P. (Ed.): *1988. Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava 2009, s. 19.

dium jedenástim bohoslovcom (do roku 1989 sa mohli vrátiť iba traja) a ôsmi dostali prísne pokarhanie.¹⁷

Nástup pápeža Jána Pavla II. bol nepochybne katalyzátorom vnútrocirkevných pomerov vo vtedajšej ČSSR. Pápež videl cirkevné pomery v ČSSR jasne, záležalo mu na ich zlepšení a dal to pri viacerých príležitostiach najavo. Už 1. septembra 1980, krátko pred konaním madridskej schôdzky o európskej bezpečnosti a spolupráci, napísal osobný list prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi. Upozornil v ňom na porušovanie náboženskej slobody v jeho krajine a požadoval nápravu.¹⁸ Pretože nedošlo k žiadnej zmene, v januári 1982 napísal nový list. Komunistické vedenie v ČSSR hodnotilo iniciatívu Jána Pavla II. ako výraz „*agresívneho postupu pápeža voči ČSSR*“.¹⁹ Pápež urýchlil vnútornú krízu kňazskej prorežimistickej organizácie ZKD *Pacem in terris*. Dňa 8. marca 1982 vydala Kongregácia pre klérus pápežský dekrét *Quidam episcopi*, zakazujúci kňazské združenia, ktoré zjavne alebo skrytým spôsobom sledujú politické ciele a často vystupujú, akoby podporovali humanistické ideály a sociálny pokrok. Svoj krok pápež zdôvodnil tým, že tieto združenia spôsobujú roztržky a nesvornosť v cirkvi. Dekrét *Quidam episcopi* zasadil ZKD PIT ťažký úder. Pod jeho vplyvom vystúpila zo združenia veľká časť kňazov a ordinárov. Členmi ZKD PIT ostávalo v roku 1985 asi 10 percent kňazov činných v pastorácii, no aj tento počet rýchlo klesal. Postupný rozklad PIT postupoval ďalej s rastúcimi aktivitami skrytej cirkvi a laického apoštolátu. Spomedzi biskupov si pražský arcibiskup František Tomášek a trnavský biskup Július Gábriš svojimi neohrozenými principiálnymi postojmi získali sympatie veriacich a postupne sa stali autoritami, ktoré zjednocovali veriacich v spoločnom zápase za základné náboženské práva a slobody. Krátko po vydaní dekrétu *Quidam episcopi* dňa 11. marca 1982 prijal Ján Pavol II. ad limina apostolorum arcibiskupov a biskupov z ČSSR – pražského arcibiskupa kardinála Františka Tomáška, olomouckého arcibiskupa Josefa Vranu a slovenských biskupov Júliusa Gábriša z Trnavskej arcidiecézy, Jána Pásztoru z Nitrianskej diecézy a Jozefa Feranca z Banskobystrickej diecézy. Pápež hovoril osobitne s každým biskupom a potom sa prihovril všetkým spoločne. Apeloval na cyrilometodské základy cirkvi, spoločný duchovný pôvod európskych národov a potrebu jednoty v úcte k základným hodnotám. Pápež sa

¹⁷ ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o svedomie*. Prešov 2001, s. 57.

¹⁸ PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie*. Bratislava 2004, s. 127.

¹⁹ Tamže.

vo svojom prihovore arcibiskupom a biskupom ďalej venoval charakteristike náboženského života v ČSSR, pričom vyzdvihol jeho podstatné znaky. Z nich jednoznačne vyplynulo, že dochádza k renesancii náboženského života. Ako pozitívny znak vyzdvihol „*vrúcnosť náboženského života v tolkých kresťanských rodinách... ktoré si strážia Boží dar viery*“²⁰, rast svätých prijímaní, početnejšie návštevy nedelných bohoslužieb a šírenie mariánskej úcty a s tým súvisiace oživenie pútnických miest. Ján Pavol II. vyzdvihol aj zvýšený záujem mládeže o náboženstvo: „*Pozoruhodné je aj prebudenie záujmu o náboženstvo u mladých, ktorí hľadajú vo svetle evanjelia uspokojujúce odpovede na otázky o zmysle života a o požiadavkách ľudskej existencie.*“²¹ Biskupi sa mali stať tými, ktorí dokážu tieto pozitívne znaky podchytiť a viesť ďalej. Pápež potom otvorene hovoril o žalostnom stave miestnej cirkvi. Spomenul na niektorých miestach už desaťročia neobsadené biskupské stolce, nedostatok kňazov, čo súvisí s neslobodným prijímaním do kňazských seminárov, bránenie katechéze mládeže a rodín a znemožnenie pôsobenia reholí.

Pápež Ján Pavol II. sa stal pre slovenských katolíkov autoritou. Keď sa pripravoval na svoju už druhú cestu do rodného Poľska (uskutočnila sa v júni 1983), krátko pred odchodom odkázal katolíckym laickým aktivistom Silvestrovi Krčmérymu a Vladimírovi Juklovi zo Spoločenstva Fatima, aby pricestovali do Poľska počas jeho návštevy a obnovili staré kontakty. Krčméry a Jukl pre silné sledovanie zo strany ŠtB na pápežovu výzvu nemohli odcestovať, ale poverili cestou do Poľska Františka Mikloška. Ten sa stretol s V. Juklom v bratislavskej Univerzitnej knižnici, kde nebolo možné odpočúvanie, a nadiktoval mu odkaz pre pápeža: „*Svätý Otče! V duchu slov Pána Ježiša: A ty, Peter, keď sa obrátiš, posilňuj svojich bratov! – Vás pozývame do Československa.*“²² K osobnému kontaktu s pápežom v Poľsku nedošlo, ale pozvanie na návštevu do ČSSR mu zaslali písomne. Na púti v Šaštíne v septembri 1983 rozšírili obrázok s textom: „*Ak chceš pomôcť Cirkvi na Slovensku, prijmi záväzok – denne sa modliť za to, aby sa šírilo porozumenie a túžba po zasvätení Slovenska Panne Márii ako najlepšej záruke posilnenia viery u nás. Aby toto zasvätenie mohol vykonať Sv. Otec pri návšteve Československa a aby sa tak stalo v roku 1985, pri tisícstom výročí smrti sv. Metoda.*“²³ Bol tu teda jasný úmysel pripraviť

²⁰ SENČÍK, Š.: *Ján Pavol II. Prvý pápež slovanského pôvodu*. Martin 1990, s. 290.

²¹ Tamže.

²² MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*. Bratislava 1991, s. 126.

²³ Tamže.

návštevu pápeža na rok 1985. Pre túto iniciatívu sa Krčméry pokúsil získať podporu kardinála Tomáška, ktorý však v tejto fáze zaujal vyčkávacie stanovisko. Napriek tomu aktivisti z Fatimy podnikli významný krok – od konca roka 1983 začali petíciu za pozvanie pápeža do ČSSR. Orgány ŠtB tvrdo postihovali najmä zberateľov podpisov, pričom nechýbalo použitie fyzického násillia. Pod petíciu sa podpísalo 17 000 osôb, z toho 15 000 zo Slovenska. Podpisové hárky sa zhromažďovali v Prahe a odtiaľ ich diplomatickou cestou poslali do Vatikánu.²⁴ Kardinál Tomášek potom v apríli 1984 oznámil vláde, že poslal pozvanie pápežovi do ČSSR. Reakcia komunistického vedenia a jemu podriadenej vlády však bola odmietavá.

80. roky sa niesli v znamení oživenia náboženského života. Týkalo sa to najmä mladej generácie, ktorú neuspokojovala oficiálne presadzovaná a doslova všadeprítomná ideológia marxizmu-leninizmu a tzv. vedeckého ateizmu. Zvýšený záujem mládeže o kresťanstvo bol jasným signálom hľadania životnej alternatívy, ktorá sa čoraz nástojčivejšie prejavovala aj navonok v raste počtu rôznych laických i tajných rehoľných spoločenstiev, vysokým počtom periodického samizdatu (z 19 katolíckych samizdatov 18 vzniklo v rokoch 1982 – 1989),²⁵ zvyšujúcou sa návštevnosťou bohoslužieb a tradičných pútnických miest. Obmedzujúce opatrenia zo strany štátnych orgánov s cieľom znížiť počet účastníkov pútí (obmedzenie dopravy, odpúťavacie akcie, hrozby postihmi) sa ukázali nedostatočne účinné. Centrálny význam spomedzi mariánskych pútnických miest mala tradične Mariánska hora v Levoči. Pápež Ján Pavol II. podporil tento fakt vyhlásením tohto pútnického miesta za baziliku minor 26. januára 1984. Počet pútnikov v Levoči stúpal zo 100 000 v roku 1980 na 250 000 v roku 1988. Oficiálne odhady uvádzali, že pútnici do 30 rokov v roku 1987 tvorili 65 % zo všetkých pútnikov.²⁶ Podľa odhadov v roku 1987 putovalo až 800 000 obyvateľov Slovenska.²⁷ Dôležitým povzbudením pre ďalší nárast pútí bol Mariánsky rok, ktorý vyhlásil pápež Ján Pavol II. na obdobie od 7. júna 1987 do 15. augusta 1988. V rámci neho Ján Pavol II. udelil gréckokatolíckemu pútnickému chrámu v Lutine 22. júna 1988 titul bazilika minor. Oživenie náboženského života v polovici 80. ro-

²⁴ HALKO, J.: „Nemohol som k vám prísť“. (O pokusoch pozvať pápeža Jána Pavla II. do komunistického Československa. In: *Pamät národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 56.

²⁵ ŠIMULČÍK, J.: *Svetlo z podzemia*. Prešov 1997, s. 19.

²⁶ DLUGOŠ, F.: *Dejiny Mariánskej hory v Levoči 1247 – 1995*. Levoča 2000, s. 169, 173, 183.

²⁷ Tamže, s. 184.

kov súviselo aj s rastúcimi nádejami na možné zmeny v ČSSR a v sovietskom bloku po nástupe Michaila S. Gorbačova do funkcie generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, ktorý v apríli 1985 ohlásil svoj reformný program.

Za prelomovú udalosť možno označiť púť v moravskom Velehrade pri príležitosti 1 100. výročia smrti sv. Metoda 7. júla 1985. Blížiace sa jubileum využil Ján Pavol II. na to, aby 14. februára 1985 poslal prezidentovi ČSSR G. Husákovi už v poradí tretí list. Poukázal v ňom na neudržateľný stav vakantných biskupských stolcov, kde situácia dostala stupeň „... s akým sa nestretávame v iných štátoch so socialistickým režimom, ale ktorý nevidíme ani v tretom svede, kde došlo k evanjelizácii nedávno.“²⁸ Potom Husákovi pripomenul platnosť a záväznosť záverečného aktu z Helsínk, ktorý hovoril aj o rešpektovaní náboženských slobôd. Scenár velehradskej púte a potrebné opatrenia starostlivo pripravili stranické a štátne orgány. Účasť na tomto podujatí prekročila očakávania. Pohybovala sa medzi 100 000 a 200 000 pútnikmi, pritom väčšina pútnikov prišla zo Slovenska.²⁹ Celkovú atmosféru ovplyvnilo nenaplnené očakávanie, vytvorené pozvaním pápeža Jána Pavla II. do ČSSR na velehradskú púť. Štátnym a stranickým orgánom sa nepodarilo dať velehradskej slávnosti pôvodne zamýšľaný náter oficiálnej „mierovej manifestácie“. Prejavy ich predstaviteľov, ktoré sa nedokázali oslobodiť od zaužívaného klišé „normalizačného jazyka“, podráždení pútnici prerušovali skandovaním hesiel, v ktorých sa dožadovali náboženskej slobody, volali na slávu pápeža a dožadovali sa jeho návštevy v ČSSR. Naopak prejav štátneho sekretára kardinála Agostina Casaroliho, ktorý zastupoval pápeža, sa stretol s búrlivými ováciami. Púť na Velehrade bola prvým otvoreným masovým a verejným protestom proti náboženskej politike režimu po roku 1949. Odvetou za priebeh púte boli rozsiahle sankčné opatrenia, zamerané na domové prehliadky, vyšetrovanie a u kňazov na odňatie štátneho súhlasu viacerým kňazom, ale aj pokusy štátnej správy zamedziť masovosti púti, čo sa však na Slovensku nepodarilo. Na turičnej púti v Šaštíne v roku 1985 diskutovali katolícki aktivisti o potrebe koordinácie aktivít rôznych hnutí laického apoštolátu, pričom zastrešujúcou osobnosťou by bol tajne vysvätený biskup Ján Ch. Korec, ktorý pracoval ako

²⁸ PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie*, s. 132 – 133.

²⁹ MAGA, J.: Velehrad 1985. In: *Viera a život*, roč. 10, 2000, č. 3, s. 284; HAMŠÍKOVÁ, J.: Velehradská pouť 1985. In: *Getsemany*, 137, 2003. [citované dňa 20. 8. 2013]. Dostupné na URL <http://www.getsemany.cz/node/504>.

opravár výťahov na bratislavskom sídlisku Petržalka. Ten ponuku prijal. Tak sa mohla rozvinúť užšia spolupráca medzi hnutiami laického apoštolátu.

Súčinnosť skrytej cirkvi však ukryvala úskalia. Pomerne silnú skupinu predstavovali prívrženci tajne vysväteného českého biskupa Felixa M. Davídka, ktorý sám bez dohody so Svätou stolicou vysviacal tajných biskupov (asi 17), kňazov (asi 200) a udelil aj svätenie žene. Davídkovskú vetvu na Slovensku predstavovali Oskár Formánek, Oliver Oravec, Magdaléna Záhorská, František Šimek a Dušan Špiner, ktorý sa po tajnej vysviacke Davídkom v roku 1979 stal najmladším biskupom v ČSSR (mal 29 rokov).³⁰ Davídkova vetva skrytej cirkvi na jednej strane zdynamizovala cirkevný život, našla ohlas u časti inteligencie a niektorými vysviackami pomohla prenasledovaným gréckokatolíkom, na druhej strane nemala dôveru v kruhoch domáceho laického apoštolátu a ani Svätej stolice. ŠtB vystihla rozdiely panujúce v skrytej cirkvi a núkala sa jej možnosť využiť ich vo svoj prospech, teda na prehĺbenie vzájomnej nedôvery a uvedenie zmätku do skrytej cirkvi.³¹

Stranícke a štátne orgány si uvedomovali svoju nepružnosť a bezmocnosť voči oživeniu náboženského života na Slovensku. Ďalej síce sledovali proticirkevnú líniu, no vzhľadom na existujúcu medzinárodnopolitickú situáciu (nástup M. S. Gorbačova) boli do určitej miery dezorientované. Na rastúci význam náboženských aktivít reagovali aktivizáciou ŠtB a svojich ideológov. Štátna bezpečnosť sa v období po roku 1985 sústreďovala najmä na získavanie informácií o aktivistoch skrytej cirkvi a dôsledne monitorovala pútnické miesta. Pokúšala sa utlmiť a zastaviť aktivizáciu náboženského života. Jasne to vyplýva z vytýčenia jej hlavných úloh v rámci ročných plánov 2. odboru XII. správy ZNB Bratislava (kontrarozviedka). Podľa analýzy, ktorú obsahovala jedna z nich, „*cirkevná opozícia posilnená úspechmi na masových akciách – náboženských púťach sa usiluje o získanie prioritného postavenia v nepriateľskej činnosti*“.³² Za jednu z hlavných úloh si vytýčila: „*Zužovať akčný priestor cirkvi – najmä nelegálnym katolíckym štruktúram, ktoré sa usilujú o prioritné*

³⁰ FIALA, P. – HANUŠ, J.: *Skrytá cirkev. F. M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999, s. 123, 141 – 142.

³¹ Prísne tajné materiály XII. správy ŠtB. In: *Slovenský denník*, roč. 3, 1. 6. 1992, č. 127, s. 6. Dok. č. OS-00180/43/OA-89. Bratislava, 28. 9. 1989. Informácia o štátnobezpečnostnej situácii a aktuálnych otázkach KR práce na S-ŠTB Bratislava za obdobie 3. štvrťroku 1989. Príloha k č. OS-00/40-VN-89. Informácia k súčasným aktivitám v prostredí nelegálnej cirkvi.

³² BALUN, P. (Ed.): 1988. *Rok pred zmenou*, s. 140.

*postavenie v opozícii na Slovensku. Zabrániť spolitizovaniu vystúpení tradičných cirkevných pútí ako základne pre nátlakové akcie na štátne orgány pri presadzovaní nereálnych požiadaviek. Napomáhať upevňovaniu pozícií mierového združenia PIT a rozvíjať pozitívne tendencie vo výchove kňazského dorastu na CMBF. Zabraňovať hlavne negatívne mu vplyvu cirkvi v prostredí mládeže.*³³

ŠtB používala výsluchy a rôzne formy zastrašovania. Sledovaním, domovými prehliadkami, odpočúvaním telefonických rozhovorov a bytov, otváraním listových zásielok získala obrovské množstvo často detailných informácií, no celú štruktúru skrytej cirkvi sa jej nepodarilo odkryť a ani paralyzovať. Navyše unikal jej skutočný zmysel činnosti náboženských aktivistov, ktorým pripisovali materiálne výhody a finančnú podporu Západu. Podobne zvýšená aktivita pracovníkov Ústavu vedeckého ateizmu a pracovníkov katedrií orientovaných na výučbu „vedeckého ateizmu“ síce viedla k zintenzívneniu propagandy, no na druhej strane aj otvárala otázky, na ktoré angažovaní ideológovia nedokázali dať uspokojivé odpovede. Početné protináboženské články v novinách, televízne a rozhlasové vystúpenia, ktoré sledovali cieľ bagatelizovať a spochybníť reálny význam širokého hnutia náboženskej obrody a jej protagonistov, sa ukázali ako nedostatočný paralyzačný prostriedok. Reakciou boli listy predstaviteľov skrytej cirkvi redakciám periodík, televízii a najvyšším predstaviteľom štátu. Najväčší význam mali listy biskupa Jána Chryzostoma Korca a perzekvovaného katolíckeho kňaza-veterána Viktora Trstenského. Pretože otvorená diskusia alebo polemika nebola oficiálne možná, tieto listy vychádzali a distribuovali sa tajne ako samizdatové vydania vo vysokom náklade. Z početných listov spomeňme aspoň list biskupa Korca, ktorý reagoval na článok Václava Doležala „Zbožná práni“ a reality, uverejnený v ústrednom českom komunistickom denníku *Rudé právo* v roku 1987. Doležal písal o harmonických vzťahoch štátu a jednotlivých cirkví, pričom sa sústredil na vyvracanie kritických hlasov o nerešpektovaní náboženskej slobody v ČSSR, prichádzajúcich zo zahraničia. Označil ich za „protičesko-slovenskú“ a „protisocialistickú“ propagandu a zdôraznil, že „ve skutočnosti nejde ani o víru, ani o cirkve a vôbec ne o zájem veriacich občanů. Jejich cieľem je zneužívať náboženské víry a cirkví jako politického nástroje proti socialismu.“³⁴ Ďalej kritizoval, že na biskupskú synodu do Ríma v októbri 1987 bol pozvaný laik Silvester Krčméry (nemenoval ho, ale jeho meno bolo z kontextu zrejmé), „platně odsouzen vojenským soudem na čtrnáct let vězení za zradu své

³³ Tamže, s. 142.

³⁴ DOLEŽAL, V.: „Zbožná práni“ a reality. In: *Rudé právo*, roč. 68, 9. 10. 1987, č. 237, s. 2.

vlasti, (...) ktorý nejen pomlouvá štát a spoločnosť, ale osočuje i biskupy vlastnej cirkvi. Človek, jemuž zrejme vôbec nejde ani o cirkev a náboženstvá, ale výlučne o jejé zneužití k nepřátelským politickým cílům.“³⁵ J. Ch. Korec vo svojom liste V. Doležalovi z 30. októbra 1987 postupne vyvracal všetky argumenty. Pripomenul, že Krčméry bol odsúdený vo vykonštruovanom procese v 50. rokoch podobne ako komunistický prezident Gustáv Husák alebo básnik Laco Novomeský. Krčméryho osobne pozval pápež Ján Pavol II. a patrilo medzi 60 laikov z celého sveta pozvaných na synodu. Nesúhlas s jeho vycestovaním bol teda ďalším dôkazom nerešpektovania práv veriacich, podobne ako zákaz vycestovania na synodu gréckokatolíckemu ordinárovi Jánovi Hirkovovi, o čom sa Doležal ani nezmienuje.³⁶ Ďalšia časť listu je podrobným a smutným výpočtom porušovania elementárnych náboženských práv a slobôd od roku 1948. Korec pripomenul, že „od roku 1948 nemohla u nás na Slovensku vyjsť ani jediná kniha s pozitívnou náboženskou problematikou – ani filozofická, ani teologická, ani všeobecne kultúrna, ani s pohľadom na dejiny Cirkvi, či život je svätcov... To nemá asi obdobu nielen nikde inde v Európe, ale dnes pravdepodobne ani u národov Afriky s čo len časťou katolíckych občanov.“³⁷ Korec promptne reagoval aj na päťdielny dokumentárny seriál *Kríž v osídlach moci*, ktorý odvysielala Československá televízia 6. – 13. marca 1989. Korec vo svojom liste televízii 7. apríla 1989 vystihol zjavnú politickú a ideologickú manipuláciu s cieľom označiť katolícku cirkev vo svete a na Slovensku za zdroj všetkého zla.³⁸ Kritickými a vecnými argumentmi z histórie vyvrátil útoky a celú akciu zaradil do širšieho konceptu mrzačenia a hanobenia slovenských dejín.

Proticirkevné aktivity ŠtB prekračovali hranice ČSSR a boli koordinované so Sovietskym zväzom. Plán spolupráce na roky 1987 – 1991 za ČSSR podpisal minister vnútra Vratislav Vajnar 31. októbra 1986 a za sovietsku stranu predseda KGB Viktor M. Čebrikov. Jeho osobitná časť sa venovala cirkevnej problematike pod názvom: *Odpor voči akciám ideologickej diverzie protivníka pod náboženským krytím*. Malo sa pokračovať v súčinnosti proti pokusom tajných služieb a „reakčných síl imperializmu“ použiť cirkev a vierovyznanie ako nástroj „svojich politických, antisocialistických zámerov a cieľov na desta-

³⁵ Tamže.

³⁶ KOREC, J. Ch.: *Kríž vo svetle pravdy. Z korešpondencie Jána Chryzostoma Korca*. Bratislava 1991, s. 56.

³⁷ Tamže, s. 57.

³⁸ Tamže, s. 94.

bilizáciu situácie vo svete“. Pri agentúrno-operatívnej činnosti sa mala spolupráca zameriť na odhalenie a zamedzenie kompromitácie štátnej cirkevnej politiky, na odhalenie a zamedzenie činnosti náboženských siekt, rádov a podzemných zoskupení, na zabránenie preniknutia Vatikánu do krajín sovietskeho bloku, pretože ide o úsilie „*politizovať náboženstvo*“ a „*oživiť činnosť ilegálnych katolíckych a unitárskych skupín*“. Spoločné úsilie sa malo zameriť na kompromitáciu Vatikánu v očiach veriacich a svetovej verejnosti.³⁹

Dôležitým posilnením sebedomia veriacich napriek húževnatému odporu proticirkevnej politiky režimu bola petícia moravských katolíkov *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR z 29. novembra 1987*, ktorú iniciovali Josef Adámek a Augustín Navrátil. Petícia zhrnula požiadavky voči štátnym orgánom do 31 bodov (v existujúcich podmienkach odluka cirkvi od štátu, obsadenie všetkých biskupských stolcov, legalizácia činnosti reholí, sloboda náboženskej tlače a literatúry, sloboda vyučovania náboženstva, dôsledná rehabilitácia odsúdených z náboženských dôvodov, zmeny nevyhovujúcich zákonných noriem, slobodný styk so zahraničím a iné). Osobitnú váhu dodal petícii kardinál F. Tomášek, ktorý osobitným listom zo 4. januára 1988 vyzval na jej podporu.⁴⁰ Podpore slovenských katolíkov vďaka petícia za to, že sa ujala, pomerne rýchlo rozšírila a postupne prerástla na najmasovejšiu štátnymi orgánmi nekontrolovanú akciu bezpečnostnými orgánmi násilne rušenej petície za obnovenie cirkevného školstva z leta 1945. Opatrenia bezpečnosti – habanie petičných hárkov a zastrašovanie tých, ktorí sa rozhodli podpísať, neboli účinné. Podľa sumárnej informácie z pražského arcibiskupstva petíciu podpísalo do pádu komunistického režimu 501 590 občanov, z toho 291 284 zo Slovenska a 210 306 z Moravy a Čiech.⁴¹ Petícia ukázala, že katolíci majú odvahu zastať sa svojich práv aj za cenu hrozby perzekúcie, a to po skúsenostiach so štyridsaťročnou perzekúciou zo strany komunistického režimu. Bola aj dôležitým dôkazom akcieschopnosti a organizovanosti. Veď petičné hárky bolo potrebné vyzbierať a zabezpečiť ich doručenie do Prahy kardinálovi Františkovi Tomáškovi. Petícia povzbudila skrytú cirkev v ďalších aktivitách. Spomedzi nich vynikla najmä pokojná manifestácia za dodržiavanie náboženských a vôbec ľudských práv.

³⁹ KOŠICKÝ, P. – ŽÁČEK, P.: Československo-sovětská agenturně operativní spolupráce. StB a KGB proti tzv. ideodiverzním centrům, 1987 – 1989. In: *Paměť národa*, roč. 3, 2006, č. 3, s. 43 – 44.

⁴⁰ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 24, 236 – 237.

⁴¹ Tamže, s. 26.

Pôvodcom myšlienky usporiadania manifestácií pred zastupiteľskými úradmi ČSSR a súčasne na Slovensku bol emigrant, výkonný podpredseda Svetového kongresu Slovákov Marián Šťastný. Impulzom bol list anonymného pisateľa zo Slovenska, v ktorom sa spomínala ťažká situácia cirkvi na Slovensku, prípad vraždy kňaza Š. Poláka. Úsilie o zmenu ťažkého postavenia kresťanov na Slovensku dokázalo spojiť Slovákov doma i vo svete. Šťastný v balíčku švajčiarskej čokolády, ktorý cez hranice na Slovensko previezla jeho svokra, ukryl odkaz pre Jána Čarnogurského s výzvou na podporu zamýšľanej akcie. Po prediskutovaní v kruhoch skrytej cirkvi 6. marca v byte tajne vysväteného kňaza Rudolfa Fibyho zo Spoločenstva Fatima sa začali prípravy na manifestáciu v Bratislave, ktorá sa napriek nepovoleniu úradmi konala 25. marca 1988.⁴² Kým proti nepovolenej manifestácii na Deň ľudských práv 10. decembra 1987, organizovanej Chartou 77, na ktorej sa zúčastnilo asi 2 000 osôb, bezpečnosť nezasiahla, proti manifestácii v Bratislave bezpečnostné zložky tvrdo zasiahli (nasadenie vodných diel, obuškov, nájazdy automobilov do manifestujúcich). Znamenalo to, že náboženská sloboda bola silné tabu, a to zvlášť na Slovensku, kde úsilie o jej uplatnenie mohlo vyústiť do vytvorenia opozičnej politickej platformy. Tvrdý zásah v Bratislave bol teda nielen prejavom sily a akcieschopnosti režimu, ale aj jeho obavy z budúcnosti a slabosti pristať na verejný dialóg. Od bratislavskej manifestácie predstaviteľa skrytej cirkvi neusporiadali podobnú akciu a usilovali sa vyhnúť otvorenej konfrontácii so štátnou mocou. Ich pozornosť sa upriamila viac na púte. Manifestácia výrazne prispela k tomu, že komunistický režim postupne ďalej strácal sympatie verejnosti a ocital sa v čoraz väčšej izolácii. Odhodlanie početných skupín občanov zasadiť sa za náboženské, občianske a ľudské práva ďalej narastala.

Komunistické vedenie nebolo schopné vyvodiť zásadnejšie dôsledky zo Sviečkovej manifestácie a tvrdohlavo sa pridržiavalo striktné ateistickej a protináboženskej politickej línie. Keď pápež Ján Pavol II. pozval na návštevu ad limina apostolorum biskupov ČSSR, prijal 28. septembra 1987 iba jedného – kardinála Tomáška. Traja sa ospravedlnili, že nemôžu pricestovať do Ríma zo zdravotných dôvodov, a jeden (J. Vrana) musel zasa opustiť Rím predčasne „z osobných dôvodov“. Pápež preto v záverečnom príhovore pred jediným zástupcom episkopátu ČSSR vyslovil: *„Čo môžeme povedať o diecézach, v ktorých už celé generácie veriacich sú nútené žiť bez pastierov, nástupcov apoštolov? (...) Stále sa umenšuje počet kňazov vo vašich diecézach a stúpa ich priemerný vek*

⁴² Tamže, s. 91 – 139.

(...) *Ako ma teda bolí srdce, keď počúvam, že aj tí, čo by chceli nasledovať Pánovo volanie, sa stretávajú s nesčíselnými prekážkami...*⁴³ Pápež potom otvoril ďalšie otázky, ktoré súviseli s prenasledovaním katolíkov v ČSSR: problém postavenia rehoľníkov, náboženského vyučovania a vzdelávania. Napriek prekážkam jednoznačne pozitívne hodnotil „*rastúcu túžbu mladých žiť podľa evanjelia, ako o tom svedčí stále početnejšia účasť na sviatostiach a púťach* (...) *Tento záujem o život z viery istotne súvisí s hlbším kresťanským životom v rodinách.*“⁴⁴

Dňa 13. novembra 1987 zomrel biskup J. Gábriš. Zádušná svätá omša v trnavskej katedrále a pohreb v jeho rodisku – Tesárskych Mlyňanoch ukázal obľubu tohto cirkevného hodnostára, ale bol aj tichou manifestáciou za náboženskú slobodu.⁴⁵ Po Gábrišovej smrti štátna správa odmietla akceptovať voľbu Jána Sokola za administrátora. Voľbu totiž vykonal zbor konzultorov, vytvorený podľa štátnou mocou odmietaného nového kódexu cirkevného práva z roku 1983 a aj voči Sokolovi sa vznášali námietky. Udalosti v Trnavskej arcidiecéze viedli k obnove rokovaní medzi zástupcami ČSSR a Svätej stolice. Za určitý ústupok štátnej správy možno považovať, že v máji 1988 bol Ján Sokol vymenovaný a o mesiac v Trnave vysvätený za biskupa. Situácia v slovenských diecézach ostávala naďalej alarmujúca.⁴⁶ Po smrti nitrianskeho biskupa Jána Pásztoru v novembri 1988 boli biskupmi obsadené iba dve slovenské diecézy. Táto skutočnosť sa zmenila iba málo, keď bol v júli 1989 za sídelného spišského biskupa vymenovaný a 9. septembra 1989 vysvätený František Tondra. Bola to posledná biskupská vysviacka pred pádom komunistického režimu. Komunistické vedenie redukovalo otázku náboženskej slobody iba na otázku obsadenia biskupských stolcov a i tu presadzovalo svoje záujmy. Niekoľko nepodstatných ústupkov sa týkalo nových smerníc o vyučovaní náboženstva v školách a umožnenia prijímať nové kandidátky do reholí, ktoré vykonávajú služby v charitných domovoch a na biskupských úradoch. Dosiahlo sa aj zvýšenie počtu Bohoslovcov v jedinom – bratislavskom kňazskom seminári.⁴⁷ Situáciu, ktorá panovala na Slovensku pred Novembrom 1989, veľmi

⁴³ SENČÍK, Š.: *Ján Pavol II.*, s. 251 – 252.

⁴⁴ Tamže, s. 352.

⁴⁵ HALKO, J.: *Arcibiskupov zápas. Životná cesta Mnosa RNDr. Júliusa Gábriša*. Trnava 2008, s. 277 – 283.

⁴⁶ CUHRA, J.: *Československo-vatikánská jednání 1968 – 1989*. Praha 2001, s. 193 – 199.

⁴⁷ PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *V zovretí normalizácie*, s. 157.

dobře vystihol bývalý politický väzeň a kňaz mimo pastorácie Viktor Trstenský v liste prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi: „Väčšina nášho ľudu sa tešila, že i nás oblaží ‚perestrojka a glasnosť‘. Nie div. Veď 40 rokov túžime po nej, a to v nádeji, že v jej duchu budeme slobodne slúžiť Pánu Bohu a zvelaďovať našu spoločnosť. Žiaľ, boli to však a aj teraz sú to len nádeje, a to i napriek tomu, že v mnohých našich i medzinárodných, našou vládou prijatých a do nášho zákona včlenených dokumentov je táto sloboda zaručená (...) Nevkusná akcia Štátnej bezpečnosti pri oslavách blahoslavenej Anežky Českej v Prahe, brutálny zásah tejto bezpečnosti proti pokojnou modlitbou manifestujúcim veriacim za náboženskú slobodu v Bratislave, odsúdenie Ivana Polanského a iných za náboženskú aktivitu, habanie náboženskej literatúry na hraničných priechodoch, na poštách, prehliadky v domácnostiach, sledovanie veriacich zúčastňujúcich sa na náboženských úkonoch... O odstraňovaní krívd a bezprávia popáchaného proti Cirkvi (pozri púste biskupské sídla, zruinované kláštory, zlikvidované katolícke školy, znemožnená náboženská tlač atď.) ani reči.“⁴⁸

Katolícka cirkev na Slovensku znamenala v rokoch komunistickej vlády dôležitú životnú alternatívu k oficiálnej ideológii marxizmu-leninizmu. Nepodarilo sa ju zlikvidovať napriek tvrdým útokom a systematickému tlaku. Naopak, v 80. rokoch zažila veľkú obrodu, stala sa dôležitou morálnou autoritou a významnou mierou sa zaslúžila o pád komunistického režimu a vytvorenie priestoru slobody.

Záver

80. roky 20. storočia v Československej socialistickej republike, kam v tom čase Slovensko patrilo, boli dynamickým obdobím. Katolícku cirkev komunistický režim považoval za osobitne nebezpečného protivníka s vplyvom na masu. Systematický boj proti náboženstvu trvajúci od roku 1948 síce veriacich zastrašil a u mnohých viedol k rozlúčeniu sa s tradičným náboženstvom, napriek tomu veľká časť obyvateľov Slovenska ostala verná viere a cirkvi. Náboženstvo bolo dôležitou súčasťou kultúrnej identity Slovákov a prirodzene pod tlakom prenasledovania sa stávalo oporou opozičných politických aktív. Pontifikát pápeža Jána Pavla II. priniesol aktivizáciu náboženského života v celom sovietskom bloku. Stal sa dôležitým impulzom rastu sebedomia katolíkov, ktoré bolo posmelené aj príchodom M. S. Gorbačova zo Sovietskeho

⁴⁸ TRSTENSKÝ, V.: *Nemôžem mlčať*. Bratislava 1995, s. 356 – 357. List V. Trstenského G. Husákovi z 30. 6. 1988.

zvazu. Represívne zásahy komunistického aparátu proti cirkvi sa ukázali ako čoraz menej účinné. Jednotlivé prípady dostávali širokú publicitu nielen doma v samizdate, ale aj v médiách na Západe. Petičné akcie, otvorené listy najvyšším stranickým a štátnym činiteľom, hladovky, samizdat, tajné stretnutia, to boli najčastejšie formy boja s režimom. V istom zmysle vyvrcholením tejto vlny sebedomia a odporu na báze cirkvi bola Sviečková manifestácia v Bratislave 25. marca 1988. Hoci režim našiel ešte silu na jej brutálne potlačenie, dokázal tým svoju slabosť, neschopnosť riešiť problémy a nechotu viesť dialóg a urobiť ústupky.

Summary

An author analyses situation of Roman Catholic Church in the communist Czechoslovakia in 1980s. Catholic church was considered by the communist regime as a particularly dangerous adversary with strong influence to the masses. Systematic fight against religion, lasting from 1948 did intimidate believers and in many cases lead to breaking with a traditional religion. Nevertheless, a large part of the Slovak population remained loyal to the faith and the Church. The pontificate of Pope John Paul II in 1970s and 1980s brought the mobilization of religious life throughout the Soviet bloc. It became an important impetus growth of confidence Catholic who were encouraged also by the appointment of Mikhail Gorbachev as a general secretary of communist party in the Soviet Union. Repressive actions of the communist apparatus against church proved to be less and less effective. Individual cases received broad publicity, not only in samizdat at home but also in the Western media. Mass petitions, open letters to the party and state officials, hunger strikes, samizdat, clandestine meetings were the most common forms of struggle against regime. Candle Demonstration in Bratislava on 25 March 1988 were in many ways the summit of these activities.

Sviečková manifestácia a Štátna bezpečnosť

Ján ŠIMULČÍK

Pri 25. výročí Sviečkovej manifestácie je priestor položiť si otázku, či Štátna bezpečnosť vedela o pripravovanej manifestácii ešte pred zaslaním oznamujúceho listu o jej uskutočnení, a ak áno, prečo nezasiahla.

Prvá správa ZNB – československá rozviedka mala okrem iného v náplni aj rozpracovávanie slovenských exilových organizácií a spolkov. Hlavne tých, ktoré boli aktívne „protisocialistické“. Nepochybne k nim patril Svetový kongres Slovákov, ktorého podpredsedom bol Marián Šťastný. Ako je už známe, práve on prišiel s myšlienkou uskutočniť dňa 25. marca 1988 demonštrácie vo svete. Svoje myšlienky a návrhy týkajúce sa manifestácie sformuloval do dvoch listov – 30. decembra 1987 a 3. januára 1988.¹ Oba tieto listy, ktoré boli odoslané exilovým organizáciám, zrejme získala československá rozviedka prostredníctvom svojich agentov. Okrem západných hlavných miest, kde mali byť demonštrácie: Viedeň, Bern, Paríž, Londýn a ďalšie, v nich bola spomenutá aj Bratislava. Práve zmienka Bratislavy zabezpečila, že kópie listov (informácií) dostala XII. správa ZNB. Potvrďuje to aj svedectvo príslušníka XII. správy ZNB kpt. Pavla Sekereša,² ktorý okrem iného mal zistiť, či odoslaný list Františka Mikloška Obvodnému národnému výboru v Bratislave

¹ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania. Sviečková manifestácia 25. 3. 1988*. Prešov 1998. s. 28 – 29.

² Pavol Sekereš (1947), zať bývalého náčelníka XII. správy Jozefa Vavra, pôsobil začiatkom roku 1988 ako náčelník cirkevného oddelenia Správy kontrarozviedky v Bratislave. Pozri: SIVOŠ, J.: *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989*. Bratislava 2008, s. 44.

„je obsahovo totožný s tou výzvou, ktorá prišla zo zahraničia“³. Zahraničný zdroj predstavoval prvú informáciu pre totalitný režim o možnej manifestácii v Bratislave.

Druhý príbeh sa týkal Rudolfa Fibyho SF (4. apríla 1946 – 9. októbra 2014). Zastavme sa na chvíľu pri jeho osobe. R. Fiby ako katolícky konvertita a vysokoškolský pedagóg odmietol počas normalizácie v roku 1974 podpísať hodnotenie, v ktorom mal napísané, že má „marxistický svetový názor“. Túto vetu chcel zmeniť na „vedecký svetový názor“. Keďže nepodpísal predložené hodnotenie, nasledovalo vyhodenie z vysokej školy. Zmenu postoja zamestnávateľa sa snažil dosiahnuť súdnou cestou, no súd prehral. Pravdepodobne bol jedným z mála, ktorí sa prostredníctvom súdu domáhali nápravy normalizačných rozhodnutí. V roku 1978 bol tajne vysvätený za katolíckeho kňaza.

Prvé skúsenosti s ŠtB získal v piatok 29. októbra 1982, keď si ho pracovníci ŠtB vyzdvihli v práci a následne ho odviekli na výsluch. Zaujímali sa o zatknutých aktivistov Helenu Gondovú a Františka Novajovského.⁴ Potom ho v pondelok 1. novembra 1982 zaevidovala XII. správa ZNB vo svojej evidencii a zaviedla na neho spis preverovanej osoby. Neskoršiu registráciu pravdepodobne ovplyvnili administratívne úkony evidencie. O štyri roky, dňa 11. novembra 1986 previedli príslušníci ŠtB jeho zväzok na signálny.⁵ Počas ciest do Sovietskeho zväzu sa nechtiac dostal do pozornosti aj sovietskej tajnej služby KGB, ktorá o jeho aktivitách informovala ŠtB a dokonca ho spomenula aj vo verejnom článku venovanom „tajnej“ cirkvi v ZSSR.⁶ V roku 1987 ho ŠtB

³ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 41.

⁴ ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*. Prešov 2000, s. 91. R. Fiby si robil po každom výsluchu záznam – ako výsluch prebiehal a čo na ňom uviedol. Preto mohol aj po niekoľkých rokoch dobre zrekonštruovať niektoré fakty týkajúce sa výsluchov na ŠtB.

⁵ V zhodnotení pracovných výsledkov za rok 1986 po línii 2. odboru XII. správy ZNB Bratislava sa píše: „ZPS „KANTOR“ – RNDr. FIBY Rudolf, nar. 4. 4. 1946, bez polit. príslušnosti, ved. pracovník ÚTK SAV, bytom Bratislava. Cieľom rozpracovania je odhalovať a dokumentovať prepojenie na predstaviteľov NC v SSR, je dôvodné podozrenie, že patrí medzi učiteľov tajnej výuky bohoslovnia na tajnej bohosloveckej fakulte.“ Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS) Praha, fond (ďalej iba f.) Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli (X. správa SNB), inventárne číslo (inv. č.) 385.

⁶ Všetkých, ktorí boli spomenutí v uvedenom článku, vyšetrovala ŠtB. Podrobnejšie pozri aj ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej*, s. 17 – 18.

rozpracovávala aj v tejto súvislosti.⁷ V januári 1988 už mala ŠtB jasno o jeho činnosti a začala mu venovať väčšiu pozornosť – jeho zväzok bol preevidovaný na osobný operatívny zväzok.

O jeho dôležitosti sa však rozhodlo už skôr. Podľa dokumentu *Rozpracovanie hlavných úloh ročného plánu v problematikách vnútorného protivníka XII. správy ZNB Bratislava na rok 1988* mala ŠtB v prípade s krycím menom KANTOR (R. Fiby), ktorého ako „reakčného predstaviteľa nelegálnej cirkvi“ podozrievala z výučby tajnej teológie, „dokumentovať nedovolenú činnosť objektu, zistiť osoby, na ktoré pôsobí, a skupinu rozložiť“. S týmto cieľom sa mal najneskôr od 30. januára 1988 v jeho rozpracovaní využiť spravodajsko-technický úkon Diagram.⁸ Pod týmto krycím názvom sa ukrývalo dlhodobé odpočúvanie podozrivého. Tomu, že informácie z odpočúvania zrejme boli zaujímavé, nasvedčuje aj to, že už dňa 26. februára 1988 si na R. Fibyho založila kontrolný zväzok bratislavskej správe kontrarozvedky nadriadená X. správa ZNB.⁹ Súčasne ho ŠtB, minimálne počas roku 1988, aj sledovala.¹⁰

Prečo v súvislosti so Sviečkovou manifestáciou venujeme toľko pozornosti R. Fibyemu? Práve v jeho byte, v ktorom podľa plánu ŠtB malo byť najneskôr

⁷ V dokumente *Zhodnotenie pracovných výsledkov za rok 1987 po línii 2. odboru XII. správy ZNB* sa o R. Fibym píše: „Ďalšie rozmnožovacie zariadenie je pod našou kontrolou na byte objektu KANTOR – FIBY Rudolf, predstaviteľ nelegálnej cirkvi. Akcia sa spravodajsky rozpracováva, nakoľko k objektovi sú informácie, že je v prepojení na NC do ZSSR.“ Pozri: ABS, f. X. správa SNB, inv. č. 386. K uvedenému treba ešte spomenúť, že minimálne od roku 1987 sa v byte R. Fibyho nachádzal malý xeroxový kopírovací stroj, ktorý do Nežnej revolúcie v roku 1989 slúžil hlavne na výrobu matric pre ofsetový rozmnožovací stroj.

⁸ BALUN, P. (ed.): 1988. *Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava 2009, s. 150.

⁹ Záznam v registračnom protokole Správy kontrarozvedky na boj proti vnútornému nepriateľovi pozri na: <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=centrala&kniha=138&strana=51&zaznam=60231>.

¹⁰ Sledovanie R. Fibyho a jeho dôsledky opisuje štvrtročná informácia (4/1988) Správy ŠtB Košice: „Aktivita nelegálnych cirkevných štruktúr na báze býv. rehoľných rádov bola potvrdená začiatkom októbra 1988 pracovníkmi 4. odboru (sledovací útvar, pozn. autora), ktorí kontrolovali objektu KANTOR, vedeného u S-ŠtB Bratislava v priebehu jeho pobytu vo východoslovenskom kraji. Objekt uskutočnil niekoľko stykov osôb zapojených do NC/LA za účelom vizitácie. Na základe tohto boli opatrenia k najaktívnejšej osobe BABJAKOVEJ, ktorá bude rozpracovaná v príslušnom operatívnom zväzku s cieľom bližšieho objasnenia rozsahu činnosti, foriem a metód práce a ustálenia rehoľného zoskupenia.“ BALUN, P. (Ed.): 1988. *Rok pred zmenou*, s. 316. Mariannu Babjakovú následne začala Správa ŠtB v Košiciach rozpracovávať a symbolicky dala jej spisu krycie meno „KANTOROVÁ“.

od 30. januára 1988 nainštalované priestorové odpočúvanie, sa uskutočnilo stretnutie aktivistov podzemnej cirkvi, ktorí diskutovali, či dňa 25. marca 1988 zorganizujú na Slovensku sviečkovú manifestáciu. Na tomto stretnutí padlo aj rozhodnutie, ktoré ako prvý podporil R. Fiby, aby sa sviečková manifestácia v Bratislave uskutočnila.¹¹

Tak teda ako to bolo? Odpočúvala ŠtB diskusiu a rozhodnutie o sviečkovej manifestácii v byte R. Fibyho? Keď mala informácie, prečo mocensky zasiahla hneď na začiatku, ešte pred odoslaním prvého listu a neuväznila organizátorov? Prečo dovolila, aby sa sviečková manifestácia ohlásila a následne uskutočnila? Tu už by bol veľký priestor na konšpiračné teórie. Pokus o odpovede bude možno jednoduchší.

Ako to presne bolo s odpočúvaním, zrejme sa nikdy nedozvieme, lebo všetky spisy, ktoré sa týkali R. Fibyho, boli v decembri 1989 skartované. Preto odpovede sa budú opierať o pravdepodobné riešenie. Keďže jednoznačnú odpoveď nepoznáme, pozrime sa spolu na niekoľko možných teórií.

Teória č. 1: Do bytu nasadila ŠtB dlhodobé odpočúvanie, čo v preklade znamenalo, že osoba bola minimálne štyri mesiace odpočúvaná. Po uplynutí tejto doby musel odpočúvanie opätovne predĺžiť náčelník zadávajúcej správy ŠtB. Predĺženie sa uskutočnilo niekoľkokrát, lebo sa zachovali denné situačné správy, ktoré vychádzajú z odpočúvania bytu R. Fibyho aj po tomto termíne.¹²

¹¹ „Dňa 6. marca 1988, ako každú nedelu, sa zišli o 18. hod. na spoločnom stretnutí aktivisti tajnej cirkvi z Bratislavy, ktorí si vymieňali skúsenosti a informácie za posledný týždeň. Stretnutie sa konalo v byte RNDr. Rudolfa Fibyho na Fedinovej ulici v Bratislave. Na tieto stretnutia pravidelne chodieval aj F. Mikloško, ktorý do roku 1988 koordinoval aktivity tajnej cirkvi na bratislavských univerzitách... F. Mikloško prítomným spomenul, že Ján Čarnogurský dostal správu od M. Šťastného o pripravovaných manifestáciách na Západe i o požiadavke, či by sa Slovensko k nim nepridalo. Svoje vysvetľovanie zakončil slovami: «Myslím si, že by nebolo správne, keby oni protestovali a my by sme tu boli ticho. Domnievam sa, že by sme mohli urobiť niečo podobné, povedzme na pol hodiny sa zhromaždiť so zapálenými sviečkami a ticho manifestovať.»... Aktivistov tajnej cirkvi, ktorí boli ochotní pre slobodu veľa riskovať, návrh na manifestáciu zaskočil. «Po mojich slovách nastalo v miestnosti ticho.» spomína F. Mikloško. «Každý si uvedomoval vážnosť situácie. Do toho napätého ticha zaznel názor R. Fibyho: „Sviečku a chuť mám.“ Prítomní účastníci, ktorí poznali Ruda, vedeli, že aj keď toho veľa nenahovorí, jeho slová sú vždy uvážené. Možno povedať, že táto veta ovplyvnila ostatných a uvoľnila napätú situáciu, ktorá v miestnosti panovala. Ľudia sa začali pripájať k názoru, že manifestácia je potrebná a sú ochotní sa na nej zúčastniť. Nastalo rozhodnutie, že do manifestácie sa ide...» Podrobnejšie pozri: ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 31.

¹² ABS, f. X. správa SNB, inv. č. 1184. Denní informácie ze XII. správy SNB za rok 1988.

Z dlhodobého odpočúvania sa mali získavať významné informácie. Vzhľadom na dlhodobosť odpočúvania sa preto odposluch nemusel vyhodnocovať ihneď, no spracovávať po určitom čase. Vždy to záviselo od konkrétnej operatívnej situácie. Keďže medzi stretnutím u R. Fibyho a odoslaním listu boli iba štyri pracovné dni, informácia nemusela byť spracovaná do odoslania listu. Spracovávanie odpočúvania mohlo nastať po odoslaní listu alebo počas neho.

Záver: Operatívny útvar ŠtB dostal informácie o pripravovanej manifestácii, získané z odpočúvania, až po odoslaní listu o oznámení manifestácie.

Teória č. 2: Smernice vydané ministrom vnútra ČSSR vo forme rozkazu, ktoré hovoria o vyhodnocovaní informácií z dlhodobého odpočúvania, určovali, že odpočúvanie vyhodnocovala a zabezpečovala správa alebo útvary výkonnej spravodajskej techniky. Teda nie „objednávajúci“ spravodajský útvar. Vyhodnotenie bolo zadávateľovi zaslané vo forme obsahovej správy. Prepočutie obsahu odpočúvania bolo možné iba v odôvodnených a dôležitých prípadoch. Príslušný operatívny pracovník ŠtB dostal iba obsah rozhovoru.¹³ Vyhodnocujúci technický pracovník nebol do obsahovej problematiky zainteresovaný, preto sa mohlo stať, že informácii o chystanej manifestácii nemusel dať dostatočný dôraz. Mohlo taktiež dôjsť k nejasnej interpretácii faktov.

Záver: Operatívny útvar ŠtB dostal informácie z odpočúvania s nejasne interpretovanými faktami.

Teória č. 3: Taktiež tu dôležitú úlohu mohol zohrať ľudský faktor lenivosti, lebo vyhodnocovať odpočúvanie znamená stráviť toľko času pri vyhodnocovaní, koľko sa odpočúvanie nahrávalo. Aj s nudnými a nepodstatnými pasážami, pri ktorých hral nudný štátny rozhlas. ŠtB nevedela, že v odpočúvanom byte sa rozhodlo o uskutočnení manifestácie. Preto nespracované alebo prehliadané „pasáže“ odpočúvania nikomu nechýbali. Ani zadávajúcej, ani spracujúcej strane.

Záver: Operatívny útvar ŠtB nedostal žiadne informácie.

¹³ Pozri: Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 18/1980 z 2. 7. 1980 *Smernice pro používání zpravodajské techniky (A-oper-VI-1)* a *Smernice o evidenci a registraci svazků zpravodajské techniky a spolupracovníků zpravodajské techniky (A-oper-VI-2)*. Dostupné na http://www.upn.gov.sk/data/projekty/rozkazy-mv/RMV_18_80.pdf.

Teória č. 4: Ak bolo odpočúvacie zariadenie nainštalované, mohla nastať pred stretnutím aj technická chyba, ktorú bolo treba odstrániť. To sa mohlo uskutočniť, až keď osoba, ktorej patrilo byt, bola pod kontrolou.

Záver: *Operatívny útvar ŠtB nedostal žiadne informácie.*

Ak predpokladáme, že ŠtB informáciu o chystanej manifestácii, ktorú získala z odpočúvania, spravodajsky nepodcenila, je ešte niekoľko faktov, ktoré dosvedčujú, že túto informáciu nemala:

1. V byte R. Fibyho, počas stretnutia 6. marca 1988, zrejme neodznala informácia, kedy bude odoslaný list o oznámení manifestácie. Práve preto by sa dalo očakávať, že XII. správa ZNB uskutoční opatrenia a informuje nadriadené bezpečnostné zložky v Prahe, ako aj stranícke vedenie v Bratislave, aby konaniu akcie čo najskôr zabránili. To sa však nestalo.¹⁴ Navyše, ako už bolo spomenuté, ŠtB list hľadala až po jeho odoslaní.

2. Vo štvrtok 10. marca 1988 bol odoslaný list oznamujúci uskutočnenie sviečkovej manifestácie a následne Vatikánsky rozhlas odvysielal informáciu o tejto skutočnosti. List bol štátnym orgánom doručený v piatok 11. marca 1988. Štátna bezpečnosť začala po ňom pátrať až v pondelok 14. marca 1988 a to možno až po vysielaní Hlasu Ameriky (13. marca 1988) alebo, čo je pravdepodobnejšie, po zásahu Gejzu Šlapku, vedúceho tajomníka Mestského výboru KSS a člena predsedníctva ÚV KSS. G. Šlapka získal informáciu o chystanej manifestácii náhodou už v piatok 11. marca 1988 v popoludňajších hodinách.¹⁵ Ak ŠtB neinformovala vedúcich predstaviteľov dovtedy, potom to už bolo bezpredmetné.

Z uvedeného možno konštatovať, že ŠtB informáciu o uskutočnení manifestácie pred odoslaním oznamovacieho listu s najväčšou pravdepodobnosťou nemala. Okrem informácie, ktorú získala zo zahraničia, nepodarilo sa jej ju verifikovať na Slovensku. Napomohol to aj krátky čas medzi rozhodnutím o zorganizovaní manifestácie a odoslaním oznamujúceho listu – 4 dni. Ako aj stretávanie sa F. Mikloška a J. Čarnogurského, hlavných odosielateľov oznamovacieho listu, mimo možného priestoru odpočúvania – v Univerzitnej knižnici v Bratislave.

¹⁴ Doposiaľ sa nepodarilo nájsť žiaden dokument, ktorý by tomu nasvedčoval.

¹⁵ Podrobnejšie pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 40.

Ohlásenie manifestácie komunistický režim zaskočilo a zneistilo. Štát sa rozhodol zabrániť sviečkovej manifestácii dvoma spôsobmi: ideologickým¹⁶ a mocenským. Ten prvý je zaujímavý a druhý logický. Práve ideologické zabránenie manifestácie poukazuje na to, že komunistický režim ešte aspoň sčasti veril, že môže presvedčiť zmanipulovaný ľud.¹⁷

Na záver treba ešte zdôrazniť, že úvahy o tom, či ŠtB vedela o pripravovanej manifestácii, nie sú až také dôležité a verifikačné informácie získané ŠtB by zrejme priebeh historickej udalosti nezmenili. Po ohlásení manifestácie ŠtB bezmocne žiadala hlavných ohlasovateľov, aby verejne odvolali ohlásenú manifestáciu, čo odmietli. F. Mikloškovi dňa 22. marca 1988 udelila mestská prokuratúra výstrahu, v ktorej mu oznámila, že organizovaním ohlásenej manifestácie sa dopúšťa trestného činu – nezastrašili ho. Dopoludnia, v deň sviečkovej manifestácie ho uväznili na dva dni, následne prepustili. Nenašli právny základ, aby ho mohli súdiť. Písal sa rok 1988 a aj štátna mašinéria hľadala právne podklady, aby mohla uplatniť mocenské a perzekučné riešenie. Ešte pred niekoľkými rokmi by zasiahla len mocensky. To však v normalizačnom bezvetří neplatilo bezvýhradne.

Summary

Author of the study analyses the question what State Security in Czechoslovakia knows about the manifestation before the 25 March. He suggests secret collaborators of State Security in exile as a first source, through the information about the organizing of manifestation came to State Security. Study

¹⁶ Pred sviečkovou manifestáciou schválil Mestský výbor KSS, že zabezpečí politických aktivistov, ktorí mali ľudí na prístupových uliciach k námestiu presvedčať, aby tam nešli. Agitačné kolektívy mali byť rozmiestnené na deviatich uliciach vedúcich k Hviezdoslavovmu námestiu. Išlo o 80 vytypovaných ľudí, väčšinou z ideologických oddelení komunistickej strany. Agitačné kolektívy mali informovať ľudí o protizákonnosti manifestácie a odhovárať ich od účasti na nej. Podrobnejšie pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 87 – 88.

¹⁷ To, že ideologické ovplyvňovanie občanov zlyhalo, si uvedomoval aj samotný náčelník operačného štábu plk. Š. Mikula. Na Hviezdoslavovom námestí sa hodinu pred manifestáciou už nachádzal veľký počet potenciálnych manifestujúcich. Preto už o 17.16 hod. bol vydaný pokyn na uzatvorenie námestia, „čím sa zamedzilo príchodu značného počtu občanov“. Následne v celom meste bola vypnutá elektrina pre trolejovú a električkovú dopravu. Kto sa chcel zúčastniť na manifestácii a neprišiel do mesta v predstihu, mestskou dopravou sa už do centra nedostal. Vydaním pokynu na uzatvorenie námestia sa začalo mocenské riešenie zamedzenia sviečkovej manifestácie. Podrobnejšie pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90 – 91.

also analyses how State Security react on the meeting of Christian activists in the flat of Mr. Rudolf Fiby, where decision to organize manifestation took place. An author presented some hypothesis how State Security obtain the information about this meeting.

Sviečková demonštrácia v kontexte vzťahov medzi „kresťanským“ a „občianskym“ disentom v rokoch 1988 – 1989

Juraj MARUŠIAK

Z hľadiska ideovej orientácie a zamerania svojej agendy možno disent v Československu v 70. a 80. rokoch 20. storočia zjednodušene rozdeľovať na „občiansky“ a „kresťanský“.¹ Toto členenie však takisto možno spromblematizovať. Aktivity časti príslušníkov „kresťanského disentu“ totiž presahovali výsostne náboženské aktivity, preto sa nutne dostávali do kontaktu s príslušníkmi „občianskeho“ disentu a aj napriek existencii názorových rozdielov realizovali spoločné aktivity. Na druhej strane napr. Jaroslav Cuhra² uvádza prípady odmietania spolupráce s Chartou 77 zo strany časti kresťanských aktivistov v snahe vyhnúť sa politickej interpretácii svojich aktivít, rozvíjali aktivity nezávisle od činnosti Charty 77, hoci v podmienkach posttotalitného normalizačného režimu sa, samozrejme, nebolo možné vyhnúť konfliktu s komunistickou mocou, ktorá nezávislé iniciatívy interpretovala ako odmietanie podriaďiť sa ňou definovaným pravidlám, a teda ako protirežimové aktivity.

¹ MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie. In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava 1999, s. 54 – 75.

² CUHRA, J.: Kam nás to vedete? Kresťané a počátky Charty 77. In: *Dějiny a současnost*, 2007, č. 2, s. 34 – 36. Pozri tiež CUHRA, J.: Katolícká cirkev a odpor vŕči „normalizačnmu“ režimu. In: BLAŽEK, P. (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha 2005, s. 67 – 78.

Na druhej strane viacerí protagonisti tzv. kresťanského disentu priamo participovali na činnosti Charty 77 jednak z prostredia rímskokatolíckej cirkvi, ale najmä v Českej republike aj z prostredia evanjelického. Kresťanskí aktivisti (katolícki a evanjelickí) predstavovali v rámci Charty 77 vplyvný okruh, takmer po celé obdobie jej činnosti ich zástupca zastával funkciu jedného z jej hovorcov.³ Ďalším hovorcom bol spravidla zástupca bývalých reformných komunistov, ktorí sa angažovali v pokuse o reformu komunistického systému v Československu v roku 1968, a tretím hovorcom bol zástupca perzekvovaných intelektuálov a umelcov. Charta 77, aj napriek svojej ideologickej diverzite,⁴ vo svojej činnosti venovala značnú pozornosť otázkam náboženskej slobody. Nevyhýbalo sa jej ani úvodné vyhlásenie Charty 77 z 1. januára 1977, v ktorom sa uvádza: „*Sloboda náboženského vyznania, dôrazne zaistovaná článkom 18 prvého paktu,⁵ je systematicky obmedzovaná mocenskou svojvôľou, okliešťovaním činnosti duchovných, nad ktorými trvalo visí hrozba odopretia alebo straty štátneho súhlasu s výkonom ich funkcie; existenčným i iným postihom osôb, ktoré svoje náboženské vyznania slovom a skutkom prejavujú; potlačovaním vyučovania náboženstva a pod.*“⁶

V počiatočnom období však podpora Charty 77 a celkovo disidentských, protirežimových aktivít bola otázkou individuálneho rozhodnutia jednotlivcov. Na druhej strane sa vedenie oboch najvplyvnejších cirkví v Česku (rímskokatolíckej a Českobratskej cirkvi evanjelickej) usilovalo vyhnúť aktívnej účasti v kampani proti Charte 77, keďže si uvedomovalo postoje časti svojich veriacich a aktivistov vrátane kňazov. Prinajmenšom v druhej polovici 70. rokov a v prvej polovici 80. rokov sa oficiálni predstavitelia týchto cirkví snažili udržať si apolitický postoj, motivovaný čiastočne obavami z eskalácie represíí, ale aj obavami z nárastu vplyvu predstaviteľov prorežimných kruhov v cirkvách (napr. v rámci rímskokatolíckej cirkvi združenie *Pacem in terris*).

³ UHDE, M.: Komentář: Charta 77 a chartisté po pětadvaceti letech. In: *Revue Proglas*, 2002, č. 1, 20. 2. 2002.

⁴ RUPNIK, J.: The legacy of Charter 77. In: DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O.: *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977-1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.-23. března*. Praha 2007, s. 44 – 49.

⁵ Vyhlásenie má v tomto prípade na mysli *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* (1966), zverejnený dňa 13. októbra 1976 v Zbierke zákonov ČSSR.

⁶ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977-1989, sv. 1*. Praha 2007, dok. č. 1, Základní (konstitutivní) Prohlášení Charty 77 o příčinách vzniku, smyslu a cílech Charty a metodách jejího působení. 1. leden 1977, s. 1 – 5.

Tento zdržanlivý postoj potvrdzuje o. i. vyhlásenie predstaviteľov rímskokatolíckej cirkvi, podľa ktorého „*vedenie cirkvi Chartu nepodpísalo a naďalej sa cíti kompetentné na vyjednávanie so štátom alebo na jeho sprostredkovanie*“.⁷ Dôležitým faktorom v prospech zmeny vzťahu medzi rímskokatolíckou cirkvou a Chartou 77 bola evolúcia postoja kardinála Františka Tomáška.⁸ Ten od kritického postoja voči Charte 77 v počiatkoch jej činnosti prešiel k otvoreným prejavom sympatií, keď v roku 1983 vyhovel žiadosti Marie Rút Křížkovej o požehnanie k činnosti hovorkyne Charty 77. Následne sa stalo každoročným pravidlom predstavovanie nových hovorcov Charty 77 kardinálovi Tomáškovi.

Zároveň však, ako potvrdzujú spomienky jedného z mála slovenských signatárov Charty 77 Mariana Zajíčka, ktorý spoločne s Róbertom Gombíkom po podpise Charty 77 stratil tzv. štátny súhlas na výkon pastorácie, „*zo strany slovenských biskupov sme sa... ocitli v izolácii a mali sme na našich biskupov ťažké srdce*“.⁹ Cirkevná hierarchia ich nepodporila ani po ich zadržaní, ani po tom, ako im v roku 1978 bol odobratý tzv. štátny súhlas („*Opäť ani slovíčko nesúhlasu zo strany biskupov.*“), v dôsledku čoho sa obaja zblížili práve s prostredím umeleckého undergroundu a nekatolícky orientovaného tzv. občianskeho, ľudskoprávne orientovaného disentu. M. Zajíček sa konkrétne zmieňuje napr. o Miroslavovi Kusom, Hane Ponickej, Milanovi Šimečkovi, Martinovi M. Šimečkovi, Marte Frišovej, resp. o umelcoch a výtvarníkoch ako Ján Budaj, Dušan Hanák, Vladimír Havrilla, Tomáš Petřivý, Gabriel Ariel Levický alebo Vladimír Archleb: „*Oni žili a tvorili v duchovnej slobode, nezávislí od moci. Mohli sme prísť kedykoľvek, vždy boli dvere otvorené. Lahšie bolo tak spoločne prežiť zlé časy.*“¹⁰

Charta 77 vo svojich dokumentoch venovala značnú pozornosť otázkam náboženskej slobody a vzťahom štátu a cirkvi. Aktivity „kresťanského“ a „občianskeho“ disentu sa teda v sledovanom období prelínali. V podmienkach Slovenska sa to prejavovalo napr. pri organizovaní neoficiálnych seminárov v Bratislave, ale aj počas kampane na obranu predstaviteľa Výboru na ochra-

⁷ CUHRA, J.: Kam nás to vedete?, s. 34.

⁸ OTÁHAL, M.: Programová orientace disentu. In: BLAŽEK, P. (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha 2005, s. 33.

⁹ ZAJÍČEK, M.: Občianska spoločnosť a cirkev – spoločne v hnutí Charta 77. In: *Teologické fórum*, 12. 12. 2010. Dostupné na URL http://www.teoforum.sk/?id=2&view_more=774

¹⁰ Tamže.

nu práv maďarskej menšiny v Československu Miklósa Duraya počas jeho druhého zatknutia v rokoch 1984 – 1985. Vtedy na jeho podporu vystúpili formou individuálnych listov, publikovaných v samizdatovej a exilovej tlači Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Milan Šimečka a Jozef Jablonický.¹¹ Napokon spolupráca občianskeho disentu a časti protagonistov „kresťanského disentu“ vyústila do vydania Vyhlásenia k deportáciám Židov zo Slovenska v októbri 1987, ktorého signatármi sa stali o. i. Martin Milan Šimečka, Dominik Tatar-ka, Jozef Jablonický, Ján Čarnogurský, Ján Langoš, ale aj predstavitelia tzv. tajnej cirkvi ako napr. Vladimír Jukl alebo biskup Ján Ch. Korec či intelektuáli pôsobiaci v oficiálnej sfére, ako napr. Milan Rúfus alebo Vincent Hložník.¹²

Na druhej strane si protagonisti tzv. občianskeho disentu na Slovensku uviedomovali význam náboženskej otázky v politickom a sociálnom živote krajiny v dôsledku vyššej miery religiozity obyvateľstva a z toho vyplývajúcu špecifickú situáciu Slovenska v porovnaní s Českom. Tak napr. Miroslav Kusý prirovnával situáciu na Slovensku k situácii v Poľsku: „*Na rozdiel od Čechov sú Slováci vo svojej podstate ešte vždy katolíckym národom.*“¹³ Pripúšťal, že kým v Česku zostáva „*tajná cirkev iba jednou zo súčastí českej paralelnej kultúry, ktorá má vo svojom celku podstatne širšie horizonty, na Slovensku táto tvorí nepochybne ešte vždy dominantu slovenskej paralelnej kultúry – pokiaľ ju posudzujeme z celonárodného hľadiska.*“¹⁴ Zároveň však konštatoval, že po federalizácii Československa v roku 1968 sa náboženská otázka stáva samostatným problémom a už nie je bytostne prepojená s procesom homogenizácie národa.¹⁵

Začiatok tzv. perestrojky, t. j. reformných procesov v ZSSR po nástupe Michaila S. Gorbačova na post generálneho tajomníka ÚV KSSZ, a procesy liberalizácie v susedných štátoch sovietskeho bloku, osobitne v Poľsku a Maďarsku, viedli v rokoch 1987 – 1988 k aktivizácii československého disentu

¹¹ KMEŤ, N.: Opozícia a hnutie odporu na Slovensku 1968 – 1989. In: BLAŽEK, P. (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha 2005, s. 46 – 49.

¹² Podrobnejšie pozri: ŽATKULIAK, J. – HLAVOVÁ, V. – SEDLIAKOVÁ, A. – ŠTEFAN-SKÝ, M. (eds.): *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1990)*. Bratislava 1999, dok. č. 17, Vyhlásenie podpísaných občanov Slovenska k deportáciám Židov, s. 171 – 172.

¹³ KUSÝ, M.: Slovenský fenomén. In: KUSÝ, M.: *Eseje*. Bratislava 1991, s. 171.

¹⁴ Tamže, s. 172

¹⁵ Tamže, s. 174.

a k jeho snahám o prekonanie dovtedajšej izolácie od zvyšku spoločnosti. Tak napr. List signatárom k 10. výročiu Charty 77 zo 6. januára 1987 konštatoval potrebu zmien aj v samotnej Charte, reflektoval stagnáciu počtu signatárov a pokúšal sa o „mäkkú inštitucionalizáciu“ jej fungovania prostredníctvom definovania pravidiel. Avizoval vytvorenie Fóra Charty 77 a Klubu hovorcov s cieľom zlepšiť komunikáciu medzi aktívnym jadrom Charty 77, mimopražskými signatármi a občianskou verejnosťou.¹⁶ Druhý dokument, vydaný v ten istý deň, sa zas obracal už nie na štátne orgány ČSSR alebo na medzinárodné organizácie, ale prvý raz priamo na verejnosť. Jeho autori, ktorými boli podľa Viléma Prečana a Blanky Císařovskej predovšetkým Václav Havel a Jaroslav Šabata, vyzývali občanov na väčšiu aktivitu, aby „*pochopili historické možnosti tejto chvíle a aby ich využili v prospech našich národov*“. Vo výzve sa konštatuje, že zmeny v Československu sú nevyhnuté, a obsahuje apely na rozličné sociálne skupiny.¹⁷ Pre záverečné obdobie 80. rokov je teda charakteristická zvýšená aktivita disidentských skupín, ale aj narastanie snáh o vzájomný dialóg, o preniknutie na širšiu verejnosť a následne o získanie akceptácie zo strany komunistickej moci ako potenciálneho partnera pre rokovania o budúcnosti štátu.

Hľadanie styčných bodov v predvečer demonštrácie

Na jeseň 1987 vypracoval moravský katolícky aktivista Augustín Navrátil 31-bodovú petíciu *Podnety katolíkov na riešenie situácie veriacich občanov v ČSSR*.¹⁸ Po tom, ako 4. januára 1988 kardinál Tomášek petíciu podporil a v tomto duchu sa obrátil na veriacich, samizdatový časopis *Informace o Chartě (Infoch)*, ktorého vydavateľom bol lavicovo orientovaný signatár Charty 77 Petr Uhl, na začiatku februára 1988 zverejnil jeho list. Takisto informoval o priebehu petície a o tom, že od začiatku januára 1988 ju už podporilo viac než 200 000 ľudí. Pritom autor, podpísaný značkou T. A., zdôraz-

¹⁶ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, sv. 2. Praha 2007, dok. č. 363, Dopis signatárům Charty 77 bilancující 10 let existence Charty s návrhy na nové metody činnosti, s. 828 – 836.

¹⁷ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, sv. 2, dok. č. 362, *Slovo ke spoluobčanům – výzva československé veřejnosti k občanské odpovědnosti a k úsilí o demokratický vývoj v zemi*, s. 823 – 827.

¹⁸ ŽATKULIAK, J. – HLAVOVÁ, V. – SEDLIAKOVÁ, A. – ŠTEFANSKÝ, M. (eds.): *November 1989 a Slovensko*, dok. č. 20, *Podnety katolíkov na riešenie situácie veriacich občanov v ČSSR*, s. 185 – 187.

ňoval, že nejde iba o katolíkov, ale aj o občanov iného vierovyznania, resp. bez vyznania. Takisto poukazoval na to, že počet signatárov z Česka začal narastať po desiatkach tisícoch prvých podpisov zo Slovenska a po deklarácii podpory zo strany kardinála Tomáška. Zároveň autor správy vyslovil predpoklad, že petícia bude mať úspech: „*Rozsah petičnej akcie je taký, že si nemožno predstaviť, že nebude mať aspoň čiastočný úspech. A bude to úspech nielen katolíkov, ale aj všetkých demokraticky zmýšľajúcich čs. občanov.*“¹⁹ Dikcia správy naznačuje, že v prostredí Charty 77 bola petícia katolíckych veriach vnímaná predovšetkým v kontexte všeobecne demokratických požiadaviek, s ktorými sa môžu a majú stotožniť nielen veriaci, resp. katolíci, ale všetci občania požadujúci demokratizáciu verejného života. Zároveň je zaujímavá reflexia vysokej miery podpory požiadaviek uvedených v petícii zo strany občanov, čo bolo dovtedy bezprecedentným javom v podmienkach normalizačného režimu. Text petície a list kardinála Tomáška prevzal aj exilový „časopis československej socialistickej opozície“ *Listy*. Hoci časopis sa orientoval predovšetkým socialistickým, resp. sociálnodemokratickým smerom, vo svojom prvom čísle v roku 1988 priniesol rozsiahly blok článkov o problematike vzťahu štátu a cirkvi v ČSSR.²⁰ Jej súčasťou popri texte petície a liste F. Tomáška bol aj článok katolíckeho teológa Josefa Zvěřinu, venovaného problematike menovania biskupov. Jeho autor v ňom konštatoval absurdnosť snahy štátu, ktorého oficiálnou ideológiou je ateizmus, rozhodovať o personálnych otázkach v cirkvi. Podľa jeho slov je potrebné myslieť reálne, „*nie stále v deformáciách z kultu osobnosti*“. Vtedajšie postavenie katolíckej cirkvi označil za pomery „*nedôstojné civilizovaného štátu*“.²¹ Na druhej strane sympatie k Charte 77 vyjadril napr. kresťansky orientovaný odporca režimu Pavol Čarnogurský. V reakcii na blahoželanie Charty 77 k svojim osemdesiatym narodeninám sa prihlásil k ideálom Charty 77: „*Ideály, ktoré svojim presvedčením i obetami s tým spojenými uskutočňujeme v rovnakých podmienkach a čase, nás nerozlučne spájajú, zblížujú, ba zjednocujú. Čím tvrdšie a za ťažších podmienok budeme presadzovať realizáciu našich všeludských, demokratických, humanitných a tým aj kresťanských ideálov, je v tom pevná záruka, že nás už nič nemôže rozdeliť a oddialiť. V tejto viere Vás pozdravujem a hlásim sa ku všetkému, čo ste už doteraz vykonali.*“

¹⁹ T.A.: Statisíce čs. katolíků se domahají odluky církve od státu. In: *Infoch*, roč. 11, 1998, č. 3, s. 18 – 19.

²⁰ Církev a víra. In: *Listy*, 1, 1988, s. 41 – 42.

²¹ ZVĚŘINA, J.: K jmenování biskupů v ČSSR. In: *Listy*, 1, 1988, s. 42 – 43.

Charta 77 vystúpila s oficiálnou podporou petície, iniciovanej moravskými katolíkmi, až na konci februára 1988, t. j. v čase, keď bolo zrejmé, že ide o autonómnu iniciatívu štruktúr tzv. tajnej cirkvi. Vo svojom vyhlásení z 29. februára podporila odľuku štátu a cirkvi ako súčasť „*prirodzeného poriadku ľudských vecí*“. Vyslovila sa za „*plné rešpektovanie ľudských práv veriacich občanov v našej krajine, úplné skoncovanie s ich pracovnou diskrimináciou a odstránenie všetkých prekážok, ktoré blokujú priestor realizácie náboženskej slobody*“. Takisto zdôraznila legálny charakter požiadaviek uvedených v petícii a náboženskú slobodu pre všetkých občanov definovala ako súčasť demokratických slobôd. Postavila sa proti diskreditačným kampaniam zo strany moci voči petícii samotnej a voči katolíckej cirkvi, ako aj voči rodine Pavla Čarnogurského.²² Hovorcovia Charty 77 Stanislav Devátý a Bohumil Janát uvedené stanovisko odovzdali kardinálovi Tomáškovi 3. marca 1988 a diskutovali s ním o právach kresťanov na náboženskú slobodu. F. Tomášek zopakoval svoje tvrdenia z januára 1988, že štátne orgány nereagovali na ním opakovane podávané žiadosti. Zo solidarity sa na Slovensku k petícii katolíckych veriacich pripojili napr. Milan Šimečka, Jozef Jablonický a Miroslav Kusý. Spisovatelia Katarína Lazarová a Dominik Tatarka petíciu podporili na zdôraznenie svojho náboženského presvedčenia.²³

Navrátilova petícia vyvolala rešpekt aj v prostredí disidentov z evanjelického prostredia. Filozof Ladislav Hejdánek napr. v súvislosti s postojom štátu k aktivitám katolíckych opozičných kruhov (petícia, nárast návštevnosti bohoslužieb a účasti mladých ľudí na náboženských aktivitách) poukazoval na rozpor medzi deklarovanou prestavbou a jej duchom v ZSSR a reálnou praxou v ČSSR. Aj postoj štátnej moci k vzťahom štátu a cirkvi bol podľa neho príkladom snahy byrokratického režimu „*prestavbu zbaviť jej skutočného ostriá*“ a „*pokračovať v zastaraných metódach*“.²⁴

Rozruch v českom, aj nekatolíckom disente vyvolala národná púť v pražskom Chráme sv. Víta na počesť blahoslavenej Anežky Českej (Přemyslovný), konaná 6. marca 1988, na ktorú sa chystali veriaci z celého Česka. V jej predvečer uverejnili exilové *Listy* obsahlu esej spisovateľky Evy Kantůrkovej

²² CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, sv. 2, dok. č. 449, Vyjádření podpory podpisové petiční akci moravských katolíků k situaci věřících občanů, s. 981 – 982.

²³ Open Society Archives (HU OSA) 300-30-7, BOX 506-507. Archival unit 2801, Church-State 1988.

²⁴ HEJDÁNEK, L.: Dvoji rubikon. In: *Lidové noviny*, březen, 1988, s. 1.

o Anežke Českej a o jej význame pre české kultúrne a národné tradície. Jej esej bola orientovaná ekumenicky, ale venovala sa aj pripravovaným represiam proti podujatiu.²⁵

Samotná príprava bratislavskej Sviečkovej manifestácie a aktivity katolíckej tajnej cirkvi na Slovensku boli teda v marci 1988 v tieni pražských udalostí. Charta 77 venovala osobitnú pozornosť policajným represiam v súvislosti s národnou púťou. „Preventívne“ opatrenia proti signatárom Charty 77 boli zdôvodňované údajnou žiadosťou Tomáška o ochranu púte. Počas jej samotného konania bolo 17 signatárov Charty 77 vrátane troch hovorcov a členov VONS zadržaných na 48 hodín, niektorí aj na dlhší čas. Ďalší zas boli strážení vo svojich bytoch alebo varovaní, aby necestovali do Prahy. Na výsluchy bolo predvedených aj veľa nekatolíckych disidentov. Desiatich signatárov Charty 77 príslušníci Štátnej bezpečnosti nechceli pustiť na večeru s námestníkom politického riaditeľa britského ministerstva zahraničných vecí Davidom Ratfordom, organizovanú v rezidencii britského veľvyslanectva. Ešte pred konaním púte bolo začaté trestné stíhanie proti signatárom Charty 77 Augustínovi Navrátilovi a Stanislavovi Devátému, ktorý bol v tom čase jej hovorcem. List Charty 77, adresovaný štátnym orgánom ČSSR, poukázal na to, že komunistická moc v rozpore s vlastnou rétorikou nerešpektuje ani základné náboženské slobody, napr. slobodu kultu, keďže účastníci národnej púte boli rozličnými spôsobmi šikanovaní pri snahe dostať sa na miesto jej konania.²⁶ Poukázali teda na priame porušovanie slobody kultu, chápanej ako slobodné konanie obradov v cirkevných budovách, ale aj na dlhodobu pretrvávajúce porušovanie práva kňazov na výkon náboženských obradov, resp. šikanovanie veriacich za účasť na náboženských obradoch v zamestnaní a inde. Charta 77 v liste konštatuje, že podobný postup „*hrubo narušuje taký významný*

²⁵ KANTŮRKOVÁ, E.: Komu jarní slunce svítí. In: *Listy*, č. 4, 1988, s. 50 – 51.

²⁶ Týkalo sa to napr. kontrol autobusov smerujúcich do Prahy, rušenia alebo odklonu pravidelných spojov do Prahy v deň púte, cestných kontrol osobných motorových vozidiel, spojených s odoberaním technických preukazov vozidiel, ale aj dezinformácií na samotnom Pražskom hrade, kde sa púť konala, podľa ktorých sa mala konať na iných miestach (konkrétne Kostol sv. Haštala), výluky viacerých spojov mestskej hromadnej dopravy v Prahe v blízkosti konania púte na Hradčanoch, zmien v televíznych programoch a pod. Pozri: CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, sv. 2. Praha 2007, dok. č. 450, Dopis Federálnému shromáždění a vládě ČSSR, Sekretariátu pro věci církevní a kardinálu Tomáškovi protestující proti porušování náboženské svobody a útokům proti Chartě 77 při celonárodní katolické pouti, s. 981 – 982.

*záujem celej čs. spoločnosti, akým je úprava vzťahov čs. štátu a katolíckej cirkvi a právne zaistenie slobodného náboženského života“.*²⁷

Bezprostredné reakcie „občianskeho disentu“ a Charty 77

Aktivisti „občianskeho disentu“ na Slovensku sa do prípravy Sviečkovej demonštrácie 25. marca 1988 bezprostredne nezapájali. Podľa slov M. Kusého to bolo aj na žiadosť samotných organizátorov. Zároveň však k aktivitám katolíckeho disentu prejavovali sympatie. Ako uvádza M. Kusý, v rozhovore s jedným z organizátorov demonštrácie Františkom Mikloškom uviedol: *„Budem sa za vás modliť.“*²⁸ Milan Šimečka st. si zas všimol vo svojom fejtóne *Predjarné lhaní*, publikovanom v samizdatových vydaniach *Fragment K a Obsah*, ako aj v exilovom *Svědectví*, veľké množstvo klamstiev v štátnej propagande, ktoré sa týkali nielen hodnotenia doterajšieho vývoja budovania „socializmu“ v ČSSR, ale aj katolíckej cirkvi a rodiny Pavla Čarnogurského: *„Poznám tento spôsob klamania ako svoje topánky a napriek tomu mám vždy pocit, ako by z neho aj na mňa padala hanba. Asi preto, že je to všetko písané jazykom, ktorý je aj mojím materinským.“*²⁹

Strach moci z katolíckej petície, ako aj z bratislavskej demonštrácie ešte 25. marca 1988 vo vysielaní rozhlasovej stanice *Rádio Slobodná Európa* konštatoval napr. Václav Havel: *„Mne sa zdá, že to súčasné vedenie v Československu má neobyčajný strach z priebehu tohto roku.“* Zásah hodnotil ako *„výraz akéhosi strachu a bezmoci a obáv a hrôzy z nejakého nekontrolovateľného spoločenského pohybu“*, ale zároveň aj ako snahu zastrašiť občanov pred podobnými nezávislými prejavmi na verejnosti. V tejto súvislosti spomenul viaceré okružle výročia, napr. vzniku prvej ČSR, okupácie ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy v roku 1968 a výročie Mníchovského diktátu, ale aj dianie v ZSSR. Všimol si rast odvahy občanov prejavovať vlastný názor v porovnaní so situáciou pred dvoma-troma rokmi. J. Zvěřina zas v tej istej relácii poukázal na význam sviečky ako *„symbol obetí, lebo seba stravuje a druhým svieti. Tak symbol obetí a svetla. Takže to malo hlbokú symboliku“*. Bezprostredné reakcie

²⁷ Tamže. K stíhaniu A. Navrátila a S. Devátého podrobnejšie pozri Sdělení VONS č. 732. A. Navrátil znovu trestne stíhán. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 6, s. 10 – 11 (10. 3. 1988); Sdělení VONS č. 734. S. Devátý obviněn. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 6, s. 12 (11. 3. 1988).

²⁸ Archív autora. Rozhovor autora s M. Kusým, 13. 5. 2014.

²⁹ ŠIMEČKA, M.: *Predjarné lhaní*. In: *Svědectví*, 1988, roč. 21, č. 83/84, s. 514 – 516.

českého disentu však ešte boli pod vplyvom národnej púte na počesť Anežky Přemyslovny 6. marca 1988, preto napr. prvá reakcia samizdatových *Lidových novin* bola veľmi kusá. Ich aprílové číslo venovalo ešte pozornosť hlavne pražskej púti v článku Václava Bendu *Církev bojující*³⁰. Bratislavské udalosti sa spomenuli iba krátkou poznámkou pod Bendovým hlavným článkom, podpísanou skratkou V. B. (pravdepodobne išlo tiež o Václava Bendu), ktorá sa do čísla dostala po redakčnej uzávierke. Informovala o konaní akcie, ale aj poukázala na bezpečnostné opatrenia, podobné tým počas pražskej púte. Jej autor odhadoval celkový počet účastníkov v Bratislave na 25 000 a zásah bezpečnostných zložiek označil za „starostlivo pripravený a neobyčajne brutálny útok“. Zároveň *Lidové noviny* citovali vyhlásenie kardinála Tomáška prezentované v mene českých a moravských katolíkov: „(...) táto demonstrácia sily a nenávisťi je pre nás výzvou k ešte odvážnejšiemu boju za náboženské práva a slobody“.³¹

Veľkú pozornosť Sviečkovej demonstrácii venoval bratislavský samizdatový časopis *Fragment K*. Priniesol reportáž Olega Pastiera (pod pseudonymom Jakub Sojka) *Tri dni v jednom meste*, zachytávajúcu udalosti 25. marca 1988 v Bratislave v dňoch, ktoré jej predchádzali. Jeho pozornosť, podobne ako v prípade ďalších autorov, púťali rozsiahle bezpečnostné opatrenia s cieľom zastrašiť občanov a zabrániť im zúčastniť sa na demonstrácii. Pastier zdôrazňoval pokojný charakter zhromaždenia „bez jediného provokačného gesta či hesla voči príslušníkom bezpečnosti, štátu alebo socializmu“ a brutalitu, resp. netoleranciu štátnej moci na strane druhej: „Videl som prehru bezmocnej hmoty nad myšlienkou. A to stačí...“ Ďalším článkom v bloku boli reflexie Milana Šimečku, ktorý text vo *Fragmente K* publikoval pod značkou „mt“. Takisto si všímal predovšetkým „brutálnu, paranoickú“ reakciu moci na zhromaždenia. „Hysterická reakcia moci na krotkú demonstráciu veriacich preslávila hlavné mesto Slovenska viac než desať hudobných festivalov,“ tvrdil autor a poukazoval, že išlo o. i. o svedectvo o „vnútornom pociťovaní držiteľov moci“. Do protikladu staval organizátorov demonstrácie ako „ľudí miernych, milých a veselých“, ktorí dostali „na pokraj nepríčetnosti moc, ktorá sa zariadila na večnosť“, resp.

³⁰ BENDA, V.: *Církev bojující*. In: *Lidové noviny*, 1988, duben, s. 2.

³¹ V. B.: Psáno po uzávierke. In: *Lidové noviny*, 1988, duben, s. 2.

niekoľkoriadkovú výzvu,³² ktorá spustila rozsiahlu mocenskú mašinériu.³³ Takisto ako Oleg Pastier zdôraznil duchovný, nemateriálny charakter protestu. Autor úvahy *Kde bol Kristus?* pesničkár Ivan Hoffman definoval násilie ako plod reálneho socializmu. Autori príspevkov poukazujú predovšetkým na to, že preventívne akcie proti demonštrácii a zásah proti jej účastníkom boli vyvolané predovšetkým strachom komunistickej moci, ktorá si uvedomovala vlastnú slabosť napriek tomu, že disponovala mocenskou mašinériou.

Súčasťou bloku venovaného Sviečkovej demonštrácii bol aj text Ivana Kadlečíka a reportáž Hany Ponickéj *Hodina Bratislavy*, opisujúca priebeh udalostí na Hviezdoslavovom námestí a v blízkom okolí. Ponická v texte, ktorý sa objavil aj v *Obsahu* a následne v exilových *Listoch*, komentovala aroganciu vládnej propagandy, keď Československá televízia v spravodajstve v deň konania demonštrácie komentovala demonštrácie v Paríži, ktoré prebehli bez akýchkoľvek násilností zo strany polície: „*Netajím, rozbúrilo ma to nesmierne, a tak sa pýtam: to nás už až za takých blbcov, beranov považujú, až tak nami opovrhujú, pche si bol, pche si a pche budeš, len my hore sme, čo sme, a všetko môžeme, ale ty kuš, dívaj sa s vďačnosťou i na obrázok, ktorý ti ukazujeme, a myslí si, čo chceš, kašleme na to, čo si myslíš, čo cítiš – natolko sú bezuzdní vo svojej svojoľnej panovitosti...*“³⁴

V už spomínanom čísle *Fragmentu K*, ale aj v pražskom samizdatovom mesačníku *Lidové noviny* sa zas objavila reflexia Martina M. Šimečku, v ktorej sa nadšenie z úspechu demonštrácie striedalo so zdesením z použitého násillia: „*Nadšenie ma prešlo druhý deň. Počúval som kamarátov, ktorí sa na námestie už nedostali, ktorých naháňali po uliciach a ktorí videli na zemi bitých ľudí, krvavé tváre, videli brutálne, primitívne násilie moci, ktorá tu kvasila štyridsať rokov do tejto podoby.*“ Vyslovil očakávanie, že moc bude pripravená použiť násilie aj v iných prípadoch, ale zároveň udalosti potvrdili jeho „*tajnú nádej, že existujú historické okamihy*“.³⁵ Májové číslo *Lidových novín* prinieslo aj koláž z titulkov správ o bratislavskej demonštrácii v oficiálnej tlači a oficiálnu správu ČTK, čím poukázalo na stav slobody slova v Československu.

³² Ako uvádza autor, výzvu podpísal muž, ktorého nikdy „*nevidel rozčúleného, ktorého (...) nikdy nepočul povedať mrzké slovo, a ktorého miernosť si môže odskúšať každý mravec, ktorý mu vylezie na chrbát ruky*“: HU OSA 300-30-7, BOX 510. Archival unit 2804, Religion: Persecution, 1988.

³³ Pozri tiež ŠIMEČKA, M.: *Konec nehybnosti*. Praha 1990, s. 52 – 56.

³⁴ PONICKÁ, H.: *Hodina Bratislavy* 25. 3. 1988. In: *Listy*, 1988, 4, s. 21 – 22.

³⁵ ŠIMEČKA, M. M.: *Sviatky jari*. In: *Lidové noviny*, 1988, květen, s. 4.

Názov titulku bol vo všetkých denníkoch uniformovaný: „*Neúspech pokusu o zneužitie náboženského čítania*.“³⁶ Demonštráciu glosoval aj parížsky exilový časopis *Svědectví*, ku ktorému malo prostredie občianskeho disentu blízko, keď priniesol pomerne rozsiahlu reportáž o jej priebehu, podpísanú A. K. z Mníchova.³⁷

To, že Sviečková demonštrácia presiahla svojím významom problematiku vzťahu moci a náboženstva a že mala značný vplyv na ďalšie segmenty spoločnosti, reflektovali aj autori z prostredia „kresťanského disentu“. Tak napr. J. Zvěřina si vo vysielaní *Rádia Slobodná Európa* všimol blízke časové rozpätie medzi pražskou národnou púťou k blahoslavenej Anežke Přemyslovne do Ríma a Sviečkovou demonštráciou v Bratislave. Popri náboženskom motíve poukázal na spojenie medzi českým a slovenským národom: „(...) *sú to pašie českej a slovenskej cirkvi*“. V súvislosti s účasťou skupín veriacich z Moravy zas vo vysielaní *Hlasu Ameriky* konštatoval Anton Hlinka, že ide o „*dôležitú impulzy priateľstva a súčinnosti slovenského a českého národa. Kresťanstvo sa tak javí ako jednotiacia sila*.“ Hoci „*manifestácia vznikla z podnetu veriacich, vyslovila však aj požiadavku plnej občianskej slobody pre všetkých, veriacich i neveriacich. Zotrela tak hranicu, ktorá azda v minulosti jestvovala medzi hnutím veriacich za náboženskú slobodu a hnutiami za občianske práva. Ukázala, že veriaci ako najsilnejšia spoločenská zložka sú schopní a ochotní postaviť sa i za požiadavky iných spoločenských zložiek, ak sú v súlade s princípmi etiky. Otvára sa tak perspektíva účinnejšej spoločenskej sebaobrany pred nespravodlivými nárokmi kohokoľvek*.“³⁸

V eseji *Bratislavský veľký piatok* zas venoval pozornosť prejavom solidarity zo strany veriacich-nekatolíkov a neveriacich, ale aj potrebu zásadných politických zmien: „*Nie je možné hovoriť o prestavbe, otvorenosti a demokratizácii, a pritom zachovať staré politické a policajné praktiky. Môže sa stať, že ľud týchto krajín naplní tieto termíny svojím obsahom. Manifestácia ukázala, že náboženskú slobodu nebude možné odsunúť až na koniec prestavby alebo ju z nej úplne vylúčiť. Čím skôr to strany a vlády vo východnej Európe pochopia, tým lepšie aj pre ne*.“³⁹

³⁶ Jednotný titulok pro všechny reakce. In: *Lidové noviny*, 1988, květen, s. 4.

³⁷ A. K.: Jak to bylo v Bratislavě. In: *Svědectví*, 1988, roč. 21, č. 83/84, s. 512 – 514.

³⁸ HU OSA 300-30-7, BOX 506-507. Archival unit 2801, Church-State 1988.

³⁹ HU OSA 300-30-7, BOX 506-507. Archival unit 2801, Church-State 1988.

Charta 77 vo svojej správe, vydanjej 29. marca 1988, zdôraznila v prvom rade legálny charakter protestu. Podľa nej „*umiernený, úradom dopredu ohlásený akt občianskej iniciatívy bol v súlade s československou Ústavou a právnym poriadkom a vyjadroval vôľu nemalej časti nášho obyvateľstva*“. Napadnutie účastníkov pokojnej demonštrácie „*policajnými vozmi, päsťami a obuškami príslušníkov VB, prúdmi studenej vody a ohlušujúcim zvukom sirén*“ označila za otrasný fakt a takisto dala do protikladu tichý charakter demonštrácie a policajné násilie. Zásah označila za „*akt represie a zvole*“, resp. „*ranu všetkým poctivo mieneným snahám o riešenie základných a nazreých problémov našej spoločnosti. Je temným tieňom minulosti, vrhnutým na tvár súčasnej doby, ktorá cestu do budúcnosti hľadá v uplatnení princípov demokratizácie, prestavby a otvorenosti; zostáva pred svetom hanbou našej krajiny*“. Apelovala predovšetkým na potrebu dorozumenia a dialógu, aby sa podobný zásah už v budúcnosti neopakoval: „*Surovosti a zvoľa sú cudzie čítaniu a politickej kultúre našich národov a zostanú nezlučiteľné s humanistickými tradíciami našej krajiny*.“⁴⁰

O aktivitách katolíckych kruhov v Československu informovala taliansku verejnosť bývalá riaditeľka Sekretariátu pre veci cirkevné pri Ministerstve kultúry ČSSR v roku 1968 Erika Kadlecová v článku v denníku Talianskej komunistickej strany *L'Unità*, publikovanom 30. marca 1988. Zdôraznila v ňom, že počet signatárov, ktorý presiahol v danom čase 400 000 ľudí, bol „*bezprecedentný*“ pre „*politicky inertnú, sociálne umŕtvenú krajinu, ako je naša*“, a podotkla, že v minulosti podobné aktivity získavali niekoľko desiatok, nanajvýš stovák stúpenčov. Informovala aj o hrozbách, ktorým čelili signatári petície, napr. v podobe straty zamestnania, represii, odobratia telefónov, pasov alebo vodičských preukazov. Zdôrazňovala, že k petícii sa nehlásia iba katolíci, ale aj ľudia iných vierovyznaní a ich počet predstavuje „*svetlo občianskej nádeje*“.⁴¹

Na potlačenie bratislavskej demonštrácie reagoval aj *Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny*. V stanovisku datovanom 30. marca 1988 tlmočil „*rozhorčenie nad brutálnym zásahom polície proti demonštrujúcim katolíkom v Bratislave*“. Poukázal aj na národnostný aspekt udalostí, keďže podľa uve-

⁴⁰ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, sv. 2, dok. č. 454, Zpráva o brutálním zásahu proti shromáždění věřících v Bratislavě, s. 990 – 991.

⁴¹ DEVLIN, K.: Czechoslovak Dissident Speaks Out in l'Unità on Religion. In: *RFE/RL Czechoslovakia Situation Report, 19 April 1988*, pp. 25-27. Budapest: OSA Archivum – www.osaarchivum.org, Digital Repository.

deného vyhlásenia mohli mať škodlivé následky na spravodlivé vyriešenie problematiky maďarskej menšiny. Do zásahu proti demonštrantom bolo totiž podľa Výboru zapojených priveľa príslušníkov maďarskej menšiny, čo výbor označil za „primitívny spôsob zasievania nedôvery a nevraživosti medzi príslušníkov oboch národov“. Zároveň konštatoval, že nešlo o jediný a určite nie posledný podobný krok zo strany moci.⁴²

Verejných prejavov solidarity so Sviečkovou demonštráciou bolo podstatne menej. Za jeden z nich možno považovať vystúpenie už spomínaného Ivana Hoffmana, ktorý síce publikoval v samizdate, ale mal možnosť publikovať aj v oficiálnych periodikách, resp. vystupovať na režimom povolených podujatiach. Na festivale Rockfest, ktorý 3. apríla 1988 organizoval ÚV SZM, vystúpil na pódiu Komornej sály Paláca kultúry v Prahe a predtým, ako začal spievať, zapálil sviečku, ktorú držal v rukách aj 25. marca.⁴³

„Občiansky disent“ a následné perzekúcie katolíckych aktivistov

V nasledujúcich mesiacoch Výbor na ochranu nespravodlivo stíhaných vo svojich dokumentoch systematicky sledoval represie voči aktivistom katolíckeho disentu a voči účastníkom bratislavskej Sviečkovej manifestácie. Informoval o okolnostiach preventívneho zadržania A. Navrátila a začatia trestného stíhania proti nemu. Po tom, ako bol zadržaný dva dni pred začiatkom pražskej „národnej púte“, bol obvinený vyšetrovateľom Jaroslavom Vavříkom z Okresnej prokuratúry v Kroměříži z trestného činu útoku na štátny orgán a orgán spoločenskej organizácie (§ 154, ods. 2 Trestného zákona) za to, že svoje oznámenie trestného činu zneužitia právomoci verejného činiteľa a rozširovania nepravdivých správ, zaslané na Okresnú prokuratúru v Kroměříži 10. februára 1989, rozmnožil a odovzdal ďalšiemu, presnejšie nezistenému okruhu osôb. VONS informoval aj o treste do dĺžky 1 roka odňatia slobody, ktorý mu za uvedený čin hrozil.⁴⁴ Podstatou Navrátilovho činu bola reakcia na článok *Odmietame snahy zneužívať náboženské cítenie členov ČSL*, publikovaný 3. februára 1988 v okresnom periodiku *Kroměřížská Jiskra*

⁴² Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny k bratislavským udalostiam (30. 3. 1988). In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 8, s. 18.

⁴³ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*. Prešov 1998, s. 161.

⁴⁴ Sdělení VONS č. 732. A. Navrátil znovu trestně stíhán. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 6, s. 10 – 11 (10. 3. 1988).

a podpísaný tajomníčkou Okresného výboru Československej strany lidovej Jaroslavou Bršlicovou. Článok odmietal petíciu katolíckych veriacich ako požiadavku návratu pred Február 1948. Ako uvádzal VONS, J. Bršlicová za tento text neniesla priamu zodpovednosť a k jeho vypracovaniu bola donútená vydieraním. Predmetom stíhania bolo vyjadrenie A. Navrátila, podľa ktorého *„článok (...) sa hrubým spôsobom snaží ovplyvniť verejnú mienku občanov tak, aby ich ľstivým spôsobom odradil od využitia ich ústavného práva“*. V deň Navrátilovho prepustenia 7. marca 1988 sa v Navrátilovom byte konala domová prehliadka. VONS v súvislosti s obvinením A. Navrátila deklaroval nádej, že *„účelová právna fraška s cieľom zdôvodniť internáciu tohto prominentného katolíckeho aktivistu po dobu púte nebude ďalej pokračovať a že trestné stíhanie proti A. Navrátilovi bude okamžite zastavené“*.

Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných monitoroval aj stíhanie účastníkov manifestácie v Bratislave. Podľa jeho prvej správy bolo počas Sviečkovej demonštrácie zadržaných 150 až 200 účastníkov, z toho desať zahraničných korešpondentov a televíznych pracovníkov z rakúskych a západonemeckých televíznych spoločností. Všetci boli po niekoľkých hodinách prepustení a nebolo proti nim vznesené obvinenie. Správa VONS zdôrazňovala brutalitu policajného zásahu, ale aj policajné perzekúcie na celom území Československa proti katolíckym i občianskym aktivistom v súvislosti s udalosťami v Bratislave, hoci často prebehli bez uvedenia dôvodov alebo sa opierali o ľubovoľnú zámienku. VONS teda informoval o zatknutí Františka Mikloška vzhľadom na to, že odmietol rešpektovať zákaz zhromaždenia pre jeho protiústavnosť, ale aj o zadržaní Jána Chryzostoma Korca, Vladimíra Jukla, Jána a Pavla Čarnogurských, Silvestra Krčméryho a pravdepodobne aj mnohých ďalších, ako aj o prípadoch, keď ŠtB občanom nedovoľovala opustiť svoje byty. Informoval aj o prokurátorskej výstrahe adresovanej F. Mikloškovi pre možný nešpecifikovaný trestný čin z 22. marca 1988.

Na Morave bol v čase konania bratislavskej demonštrácie zadržaný horvora Charty 77 a člen VONS S. Devátý, ako aj ďalší signatár Charty 77 Pavel Záleský. Obaja sa odmietli podrobiť nezákonnému zadržiavaniu a kládli pasívny odpor, v dôsledku čoho ich príslušníci Zboru národnej bezpečnosti odvliekli násilím, kopali ich a bili pred očami verejnosti. P. Záleský bol odvedený priamo z pracoviska na železničnej stanici v Otrokoviciach v uniforme ČSD a po niekoľkých hodinách bol prepustený. S. Devátého polícia prepustila až po uplynutí 48 hodín, t. j. 28. marca 1988. Popritom okresný náčelník Štátnej bezpečnosti v Gottwaldove (v súčasnosti Zlín) mjr. Daněk používal aj metódy psychického teroru, keď 27. marca 1988 rodine S. Devátého telefo-

val, že Devátý bol prepustený ešte 26. marca a o jeho ďalších osudoch nie je Štátnej bezpečnosti nič známe. Podľa správy VONS sa mu ešte pred zatknutím vyhrážal, že ho „zlikviduje“. V čase konania Sviečkovej demonštrácie bol v Prahe na šesť hodín zadržaný a potom strážený vo svojom byte katolícky aktivista, signatár Charty 77 a člen VONS V. Benda, signatárka Charty 77 Petruška Šustrová zas nemohla opustiť počas konania bratislavskej demonštrácie svoj byt.⁴⁵

V apríli 1988 VONS informoval o stíhaní Jozefa Hajdušika z Nitry za trestný čin poburovania podľa § 100 Trestného zákona a skladníka Stanislava Kopčeka z Koniaroviec pri Topolčanoch (nar. 1945) za trestný čin útoku na verejného činiteľa podľa § 155, ods. 1 Trestného zákona. Správa VONS opisuje aj jeho údajné previnenie, keď S. Kopček vzdoroval príslušníkovi Verejnej bezpečnosti v uniformách tak, že napokon obaja spadli na zem. Uvádzal aj stanovisko S. Kopčeka, ktorý incident popieral a poukazoval, že nie je známe meno dotyčného príslušníka VB a obžaloba sa opierala iba o svedectvo ďalších policajtov – ppor. Jozefa Bučeka a nadstrážmajstra Romana Kuciaka.⁴⁶ S. Kopček bol podľa VONS zadržaný do 30. marca 1988 a podľa správy nebolo známe, či išlo o nezákonné predĺženie zadržania, alebo bola naňho uvalená väzba. Podľa VONS jeho stíhanie pokračovalo, kým o prípade J. Hajdušika z Nitry VONS nedisponoval podrobnejšími informáciami. Stanoviskom VONS bolo konštatovanie nezákonnosti perzekúcií: „*Za normálnych okolností by mali byť potrestaní tí, ktorí k podobnému zásahu vydali rozkaz a kto ho brutálne vykonával (...) v duchu prežívajúcich stalinských praktík má byť tvrdosť policajného postupu ospravedlnená ešte tvrdším postupom proti obetiam tohto postupu.*“⁴⁷ Ako neskôr, v máji, informoval VONS, vyšetrovateľ Jiří Pivoňka vyšetrovanie proti S. Kopčekovi uzavrel a oboznámil ho s jeho výsledkami. Meno príslušníka VB, ktorý sa mal na zemi ocitnúť spolu so S. Kopčekom, nebolo identifikované, a ako uvádza správa VONS, Kopčekovu žiadosť

⁴⁵ Sdělení VONS č. 743. Policejní represe v souvislosti s manifestací v Bratislavě. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 7, s. 6 – 7 (2. 4. 1988).

⁴⁶ Sdělení VONS č. 766. Další trestní stíhaní za bratislavskou manifestací. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 11, s. 4 (18. 5. 1988).

⁴⁷ Sdělení VONS č. 750. Trestní postihy pro náboženskou manifestací. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 9, s. 16 (26. 4. 1988).

o preskúmanie odevu s cieľom nájsť na ňom stopy zápasu alebo povalovania sa po zemi vyšetrovateľ nepripustil.⁴⁸

VONS monitoroval aj prípad Karola Nagya z Bratislavy, ktorý bol v súvislosti s účasťou na Sviečkovej demonštrácii stíhaný za prečin proti verejnému poriadku podľa § 6 zákona č. 150/1969 Zb., za čo mu hrozil trest do výšky troch mesiacov odňatia slobody, resp. pokuta do výšky 5 000 Kčs. Ako sa konštatovalo v správe VONS, prípad K. Nagya zrejme aj s ohľadom na časové oneskorenie začatia stíhania súvisel s jeho listom banskobystrickému prorežimne orientovanému biskupovi Jozefovi Ferancovi, v ktorom odsúdil postup ZNB voči manifestantom i „postoj niektorých činiteľov katolíckej cirkvi, ktorí sa zriekli svojich veriacich a úplne sa identifikovali so záujmami štátnej moci“.⁴⁹

K Sviečkovej manifestácii v Bratislave sa VONS vrátil ešte v októbri 1988, keď priniesol správu o hlavnom konaní s jej účastníkmi. Informoval o potrestaní Ľudmily Heribanovej z Ružindola a Bernadetty Otrubovej samosudcom Obvodného súdu Bratislava I. Jánom Jamrichom 10. októbra 1988 formou peňažného trestu vo výške 2 000 Kčs za prečin proti verejnému poriadku podľa § 150/1969 Zb. za účasť na demonštrácii. Súdne konanie s oboma menovanými sa konalo preto, lebo proti trestnému príkazu podali odpor. Správa informovala aj o protestoch proti stíhaniu. Na pojednávaní sa chcelo zúčastniť podľa správy 300 ľudí, ale bolo presunuté do menšej miestnosti, do ktorej návštevníkov nepustili. Napokon bolo súdne konanie presunuté na 17. októbra. Proti občanom, ktorí sa nahlas modlili na chodbe bratislavského Justičného paláca, zasiahla polícia. Po ich vytlačení pred budovu návštevníci spievali mariánsku pieseň a zhromaždenie napokon s použitím obuškov a psov rozhnalá polícia. Dvadsať účastníkov bolo následne predvedených na výsluch.⁵⁰ V decembri 1988 VONS priniesol informáciu o stíhaní Jiřího Fajmona, takisto za prečin proti verejnému poriadku podľa § 6a) zákona o prečinoch. Bol odsúdený samosudcom Jánom Jamrichom na trest dvoch mesiacov odňatia slobody v druhej nápravno výchovnej skupine. Proti pôvodnému trestnému príkazu podal odpor, lebo síce sa v danom čase nachádzal v Bratislave, ale na demonštráciu sa nedostal a bol zadržaný na inom mieste (v blízkosti Mi-

⁴⁸ Sdělení VONS č. 766. Další trestní stíhání za bratislavskou manifestaci. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 11, s. 4 (18. 5. 1988).

⁴⁹ Tamže.

⁵⁰ Sdělení VONS č. 821. Hlavní líčení s účastníky bratislavské manifestace. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 19, s. 10 (11. 10. 1988).

chalskej brány, resp. Mierového námestia)⁵¹. Informoval aj o Fajmonovom odvolaní proti rozsudku Obvodného súdu Bratislava I. Následne mestský súd 2. marca 1988 rozhodol v senáte v zložení Luboš Jurček (predseda), JUDr. Vajdičková a JUDr. Ján Mazúr o zamietnutí odvolania. VONS v reakcii na priebeh stíhania aj s ohľadom na zmeny výpovede najvýznamnejšieho svedka, príslušníka ZNB Štefana Katonu, konštatoval, že konanie sa vyznačovalo „neobvykle výrazným pohrdaním právom a procesnými ustanoveniami“.⁵²

VONS venoval značnú pozornosť aj ďalším osudom A. Navrátila. Informoval o príprave jeho opakovanej internácie v psychiatrickej liečebni v súvislosti so stíhaním za trestný čin poburovania podľa § 100, ods. 3 a) Trestného zákona za šírenie otvoreného listu, v ktorom žiadal prešetrenie záhadných okolností smrti rímskokatolíckeho kňaza Přemysla Coufala, žijúceho v Bratislave, v roku 1981. Hoci stíhanie bolo zastavené v roku 1986 a Navrátilovi bola nariadená najprv ústavná a potom ambulantná ochranná liečba, ktorá pokračovala aj v roku 1988, Okresný súd v Kroměříži na čele s predsedom Jindřichom Urbánkom nariadil 18. apríla, t. j. v krátkom čase po udalostiach v Prahe a Bratislave, pribrať dvoch znalcov z odboru psychiatrie (doc. MUDr. Borisa Mrňu z Fakultnej nemocnice v Prostějove a MUDr. Zdeňka Bolelouckého, CSc., z Katedry psychiatrie Lekárskej fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brne) a aj v súvislosti s jeho otvorenými listami zo 4. a 5. februára 1987 zistiť, či jeho pobyt na slobode je spoločensky nebezpečný a vyžaduje ochrannú ústavnú liečbu. VONS tieto snahy označil za pokus „zneužiť psychiatrické liečenie proti človeku, ktorý dôsledne vystupuje na obranu náboženských a občianskych práv“.⁵³ VONS takisto informoval o zmene právnej kvalifikácie obvinenia na trestný čin ohovárania podľa § 206 c) Trestného zákona a o diagnóze nových znalcov z odboru psychiatrie (Marta Tichá z Olomouca a doc. MUDr. Bogdan Buzek, CSc.), ktorí v prípade A. Navrátila diagnostikovali duševnú poruchu paranoia kverulans, prejavujúcu sa hlavne v podobe písomnej produkcie. VONS v tejto súvislosti v auguste 1988 zopakoval svoje niekdajšie hodnotenie stíhania ako „snahy diskreditovať nepohodlného občana, izolovať ho a znemožniť mu akúkoľvek občiansku a náboženskú aktivitu“. Takisto však

⁵¹ Sdělení VONS č. 856. Jiří Fajmon stíhán za účast na bratislavské manifestaci. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 21, s. 11 (6. 12. 1988).

⁵² Sdělení VONS č. 951. Rozsudek v tr. věci proti J. Fajmonovi pravomocen. In: *Infoch*, 1989, roč. 12, č. 5, s. 15 (6. 3. 1989).

⁵³ Sdělení VONS č. 760. A. Navrátilovi hrozí opět internace v psychiatrické léčebně. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 9, s. 18 – 19 (3. 5. 1988).

prípád vnímali v kontexte zneužívania psychiatrie: „*Je zarážajúce, že sa odborníci podriadili nátlaku policajných orgánov a kvalifikujú konanie postihnuteľa, ktorý legálne využíva ústavných práv, ako chorobné konanie.*“⁵⁴

O prenasledovaní A. Navrátila informovali aj *Lidové noviny*, ktoré v októbrom čísle zverejnili s ním rozhovor. Jeho autorka Drahúše Probstová priblížila jeho prípad a perzekúcie, aj okolnosti prípravy 31-bodovej petície.⁵⁵

Represie voči A. Navrátilovi, osobitne po tom, ako mu v septembri 1988 bola nariadená ústavná liečba, vyústili 13. septembra 1988 do vytvorenia Výboru na obranu Augustína Navrátila, v ktorom pôsobili spoločne katolícki aktivisti a lavicovo, resp. liberálne orientovaní disidenti. Jeho členmi sa stali Rudolf Battěk, Ján Čarnogurský, Bohumil Doležal, Ladislav Lis, Jan Litomiský, Václav Malý, Radomír Malý, František Mikloško, Radim Palouš, Jiří Pavlíček, Josef Plocek a Ota Veverka. O dva dni prijal jeho členov kardinál Tomášek a vyslovil mu plnú podporu. VONS v súvislosti s internáciou A. Navrátila v psychiatickej liečebni zdôraznil, že dôsledkom môže byť nielen jeho diskreditácia, ale aj podlomenie zdravia, pričom jej dĺžka závisí od ľubovôle úradov.⁵⁶ VONS na situáciu A. Navrátila opakovane upozorňoval v novembri 1988, po nástupe A. Navrátila do psychiatickej liečebne a opakovane upozorňoval na zneužitie psychiatrie.⁵⁷ O nariadení ústavnej liečby priniesli správu aj *Lidové noviny*. Takisto informovali o výsledkoch vyšetrovania švajčiarskych psychiatrov, ktorí potvrdili dobrý zdravotný stav A. Navrátila.⁵⁸

Výbor na obranu A. Navrátila publikoval svoje materiály o. i. aj v samizdatovom časopise *Informace o Chartě*, ktorý zverejnil aj informácie moravských katolíckych aktivistov o verejných modlitbách na Náměstí míru v Olomouci, pripravovaných na 11. decembra 1988. Tak ako Výbor na obranu A. Navrátila, aj organizácia petície na zastavenie jeho prenasledovania bola spoločnou aktivitou „kresťanského“ a „občianskeho disentu“ a podieľali sa na nej Václav

⁵⁴ Sdělení VONS č. 796. Veřejné zasedání ve věci Augustina Navrátila. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 16, s. 12 – 13 (6. 9. 1988).

⁵⁵ PROBSTOVÁ, D.: Ze zákulisí jednacího bodu (rozhovor s A. Navrátilom). In: *Lidové noviny*, 1988, říjen, s. 6.

⁵⁶ Sdělení VONS č. 798. A. Navrátilovi nařízená ústavní léčba. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 17, s. 2 – 3 (15. 9. 1988).

⁵⁷ Sdělení VONS č. 832. Augustín Navrátil v psychiatrické léčbě. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 19, s. 15 (4. 11. 1988).

⁵⁸ PROBSTOVÁ, D.: Ad kauza Navrátil. In: *Lidové noviny*, 1988, listopad 1988, s. 7.

Malý, Rudolf Battěk, František Mikloško, Radomír Malý a Martin Kvapil.⁵⁹ Správa VONS z 12. decembra 1988 následne informovala o priebehu olomouckej manifestácie, na ktorej sa aj napriek policajným represiam (zákaz organizátorom Josefovi Adámkovi a Radomírovi Malému opustiť Brno, zadržovanie účastníkov počas cesty, filmovanie a legitimovanie demonštrantov) zišlo niekoľko tisíc účastníkov, pričom polícia proti zhromaždeniu nezasiahla.⁶⁰ Napokon vo februári 1989 VONS informoval o rozhodnutí Okresného súdu v Kroměříži, ktorý vyhovel návrhu ošetrovujúcich lekárov z tamojšej psychiatrickej liečebne na presun A. Navrátila do ambulantnej liečby.⁶¹

Možno konštatovať, že jeho prepustenie bolo výsledkom spolupráce „kresťanského“ a „občianskeho“ disentu, ktorého príslušníci poskytovali katolíckym aktivistom mediálnu a politickú podporu a prispeli k tomu, aby sa informácie o prenasledovaní katolíckych aktivistov dostali na verejnosť. Signatári Charty 77 svoje aktivity v prospech stíhaných osôb vnímali ako súčasť celkového zápasu za ľudské práva a program náboženskej slobody ako súčasť všeobecno-demokratickej agendy.

Úvahy o novej stratégii disentu

V prostredí občianskeho disentu, osobitne v Česku, sa udalosti v Bratislave iba veľmi zriedkavo vnímali ako samostatný fenomén. Sviečková demonštrácia bola vnímaná skôr v kontexte petície iniciovanej A. Navrátilom, ako aj pražskej národnej púte zo 6. marca 1988. Aktivity katolíckeho disentu si získavali rešpekt ostatných disidentských skupín a celkovo sa na stránkach aj nekatolíckeho samizdatu začalo objavovať podstatne viac informačných materiálov týkajúcich sa diania v prostredí kresťanského disentu. Už v apríli sa nad petíciou i nad zmenami v českom katolicizme zamýšľal Ladislav Hejdlánek, ktorý sa však úmyselne vyhol analýze diania na Slovensku. Citoval protestantského teológa Josefa Hromádku, podľa ktorého „navzdory konzervatívnym až reakčným tendenciám“ je v teologickom systéme katolicizmu „miesto aj pre radikálne, demokratické, áno socialistické snahy“. Na základe vývoja udalostí konštatoval, že po zrútení reformného komunizmu

⁵⁹ Výbor na obranu Augustína Navrátila. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 20, s. 11.

⁶⁰ Sdělení VONS č. 864. Policejní zásahy proti olomoucké manifestaci. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 22, s. 16 (12. 12. 1988).

⁶¹ Sdělení VONS č. 925. Přeměna ochranné léčby A. Navrátila. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 4, s. 17 (14. 2. 1989).

a odpadnutí protestantského tábora „*zostala katolícka cirkev či skôr katolícka zložka spoločnosti jedinou spoločenskou silou, ktorá sa nenechala zahnať k ústu-pu*“. Dokonca dospel k záveru, že vo vtedajšej spoločnosti zostali iba dve vnútorne štruktúrované, integrované a v širokom zmysle politické sily: komunisti a katolíci. Hoci obe zložky ťažila nedemokratická minulosť, obe boli podľa neho v prítomnosti „*konfrontované s nutnosťou podieľať sa na demokratizácii spoločnosti a takisto sa vnútorne demokratizovať. Naša národná budúcnosť je nemožná a mysliteľná bez týchto dvoch zložiek*.“ Pri budúcom „okrúhlym stole“ navrhovanom Hejdánkom mali mať teda rozhodujúce slovo demokraticky zmýšľajúci komunisti a katolíci, ako aj ostatné menšie demokratické sily. Pod vplyvom zmeny politickej atmosféry sa Hejdánek nazdával, že na program dňa sa dostal okrúhly stôl „*a dialóg, z ktorého nebude nikto vylúčený – sám sa vylúči ten, kto dialóg odmietne*“.⁶²

Václav Benda už aj vplyvom bratislavskej Sviečkovej demonštrácie nebol tak optimisticky naladený, čo sa týka konania okrúhleho stola a dialógu, ako Hejdánek. Poukazoval však na vnútornú neistotu a úpadok štátnej moci: „*Štát, ktorý proti rozžatým sviečkam a ružencu musí nasadiť vodné delá a ďalšie prostriedky, je zrejme povážlivo neistý*.“ Jeho hodnotenie policajného zásahu patrilo medzi najradikálnejšie prejavy v disidentskom prostredí, keďže podľa neho spochybnilo legitimitu komunistickej moci: „*Štát, ktorý pokladá za potrebné zaútočiť proti vlastným symbolom – v danom prípade proti štátnej hymne – akosi popiera svoj vlastný zmysel a deklaruje sa ako púho-púhe násilie (...)* Prinajmenšom sa tým vzdáva výsady, že moc mu bola zverená Bohom a kresťania sú preto povinní rešpektovať tie jeho požiadavky, ktoré nerušia iné Božie nároky.“ Hoci pripúšťal, že vtedajšia totalitná moc bola prakticky bezmocná, uvedomoval si, že komunisti majú v rukách všetku moc, ale „*skutočnou spoločenskou silou už dávno prestali byť*“, kým katolíci „*sú snád dnes spoločenskou silou, ale ich možnosti sú prakticky nulové*“. Zároveň ako predstaviteľ kresťanského disentu tvrdil, že záujmom katolíkov je „*byť rovnými partnermi medzi rovnými*“ bez toho, aby sa im ktokoľvek prispôboval. Uvedomoval si však, že komunistická moc disponuje aj napriek svojej neschopnosti riešiť problémy spoločnosti „*efektívnou represívnym aparátom*“, preto otvorená konfrontácia s ňou by bola pre opozíciu katastrofou. Uvedomoval si pripravenosť vládnych štruktúr siahnúť po násilí aj za cenu krviprelievania, čo by mohlo znamenať dokonca regres v politickom vývoji. Preto varoval pred snahami urýchliť prípadnú zmenu režimu a rozhodujúci zápas s mocou. Naopak, nadväzoval

⁶² HEJDÁNEK, L.: Potrebujeme majestát. In: *Lidové noviny*, 1988, duben, s. 3.

na myšlienky prítomné aj v jeho eseji *Paralelní polis*⁶³ a za prioritnú považoval „*kresťanskú trpezlivosť*“ a stupňovanie tlaku na „*totalitnú moc*“. Úlohou disentu malo byť podľa neho rozširovanie priestoru náboženských a občianskych slobôd, pričom zápas „kto z koho“ mal byť prenechaný budúcnosti, pričom dissent sa nemal „*za žiadnych okolností k nemu nenechať vyprovokovať*“. V. Benda síce patril medzi radikálnych odporcov komunizmu, v praktickej politike však bol stúpencom opatrného, umierneného postupu pri zohľadňovaní podmienok, v akých dissent musel pôsobiť. Bratislavská Sviečková demonštrácia bola podľa neho príkladom „*kresťanského postoja a politickej prezieravosti*“, pretože protestujúci si zvolili pasívny, ale dôsledný odpor. Na rozdiel od Hejdánka však bol presvedčený, že „*vojna (...) pokračuje a totalitná moc má v nej všetky možnosti manévrovania, ale pražiadnu nádej*“.⁶⁴

Významný dokument v prospech dialógu medzi katolíkmi a evanjelikmi vydala skupina evanjelických disidentov a intelektuálov.⁶⁵ Obrátili sa na vedenie KSČ s požiadavkou napraviť „*dôsledky nezákonnej perzekúcie katolíckej cirkvi v posledných štyroch desaťročiach*“. Podľa nich boli perzekúcie katolíkov „*ďaleko rozsiahlejšie a tvrdšie ako perzekúcie evanjelikov. Musíme priznať, že sme mlčky prijali túto politiku a nevystupovali na obranu svojich katolíckych bratov a sestier a dokonca ani na obranu tých evanjelikov, ktorí sa stali obeťami útlaku, osobitne poľnohospodárov a učiteľov a niektorých farárov*.“ Podporili tiež požiadavky katolíckych veriacich, napr. na obnovenie rímskokatolíckej teologickej fakulty v Prahe, vrátenie neprávom odňatých školských budov, obnovu neprávom zrušených kláštorov a umožnenie zakladania nových. Takisto nastolili požiadavku plnej slobody k duchovnej a výchovnej práci s deťmi a mládežou, v objektoch cirkevných, súkromných a v prírode. Podľa výzvy sa náprava krívd mala týkať aj tzv. letničných hnutí. Nápravu krívd

⁶³ BENDA, V.: *Paralelní polis* (datovaná 17. 5. 1978). In: PREČAN, V. (ed.): *Charta 77 1977-1989. Od morálnej k demokratickej revolúcii*. Dokumentace. Scheinfeld-Schwarzenberg; Bratislava 1990, s. 43 – 50.

⁶⁴ BENDA, V.: *Výzva z Bratislavy*. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 12, s. 10 – 11. Text zverejnili aj *Listy*, 1988, č. 5, s. 42 – 43.

⁶⁵ Signatármi dokumentu boli Milan Balabán, Jan Dus, Ladislav Hejdánek, Hana Jüptnerová, Božena Komárková, Jan Kozlík, Jan Litomiský, Jan Payne, Miloš Rejchrt, Jan Šimsa, Tomáš Růžička, Jan Schneider a Jakub Trojan.

spáchaných komunistickým režimom na katolíckej cirkvi vnímali ako súčasť politiky národného zmierenia.⁶⁶

Prejavom zvýšenej pozornosti občianskeho samizdatu daniu v cirkvi bolo napr. zverejnenie rozhovoru Jiřího Rumla s kardinálom Tomáškom v júni 1988, v ktorom kardinál otvorene hovoril o pomalom pokroku pri rokovaníach s vládou ČSSR. F. Tomášek podporil požiadavku odluky štátu od cirkvi a preferovanie združenia *Pacem in terris* označil za „neprijateľné“.⁶⁷ *Lidové noviny* zverejnili aj list kardinála predsedovi vlády L. Štrougalovi.⁶⁸ Publikovali tiež rozsiahlu analýzu podpísanú Janom Vaňkom o právnych možnostiach realizovania odluky štátu a cirkvi. Podľa uvedenej analýzy „*právna úprava platná štyridsať rokov a postupne zostrovaná nepravými i protiprávnymi prostriedkami vo svojej represívnej a dozornej sfére nezodpovedá požiadavkám náboženskej slobody, vnútroštátnym a medzištátnym záväzkom*“.⁶⁹

V letných mesiacoch v roku 1988 zas *Lidové noviny* reagovali na kampaň štátnej propagandy proti slovenskému katolicizmu, údajne „*nepriateľskému od koreňa voči republike a pokroku*“. Historická analýza poukazovala jednak na dôvody, prečo sa A. Hlinka dostal do opozície voči vládam prvej ČSR, ktoré autor videl predovšetkým v čechoslovakizme, obavách z bolševizmu a oficiálneho antiklerikalizmu, resp. propagovaniu husitstva. Poukazoval aj na snahy J. Tisa o iba symbolickú účasť Slovenska vo vojne po boku nacistického Nemecka, ale aj na osudy slovenských Židov a postoje biskupov ku klerikalizácii štátu. Podľa autora existovali medzi slovenským a českým katolicizmom styčné body. Tak napr. pomery počas druhej svetovej vojny viedli k vzniku „*neformálneho katolíckeho reformného hnutia, predbiehajúceho v niektorých ohľadoch (výchova osobnosti, obroda rodín a spoločnosti) myšlienky II. vatikánskeho koncilu*“. Aktivity *Katolíckej akcie*, ktorá sa na Slovensku začala rozvíjať od roku 1943, mali podľa neho vplyv aj na český katolicizmus v podobe „*návratu k autentickému, čínorodému kresťanstvu*“. Autor zároveň poukazoval na to, že vyradenie slovenských katolíkov z politického života po druhej svetovej vojne zasiahlo reprezentáciu viac než 80 percent slovenského národa a bolo

⁶⁶ Čeští evangelíci k situaci římskokatolické církve (2. 6. 1988). In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 12, s. 8 – 9.

⁶⁷ TOMÁŠEK, F.: „Dostal jsem přes půl miliónu podpisů“. In: *Lidové noviny*, 1988, červen, s. 4 – 5.

⁶⁸ Z dopisu kardinála ministerskému predsedovi. In: *Lidové noviny*, 1988, červen, s. 5.

⁶⁹ VANĚK, J.: Právní pohled na odluku. In: *Lidové noviny*, 1988, červen, s. 6.

„pomstou mocných“.⁷⁰ Menšiu pozornosť aktivitám kresťanského disentu venovali ľavicové listy, ale aj v ich prostredí narástol rešpekt voči „tajnej cirkvi“. Azda aj preto publikovali na jar 1989 rozsiahly článok Jána Čarnogurského o tajnej cirkvi a púťach na Slovensku.⁷¹ Prípad Sviečkovej demonštrácie alebo A. Navrátila však neboli v sledovanom období jedinými prejavmi solidarity „kresťanského“ a „občianskeho“ disentu. Významným príkladom bol aj prípad vydavateľa a organizátora kresťanského samizdatu Ivana Polanského, ktorý bol vzatý do väzby v novembri 1987 a obvinený z podpory a propagácie fašizmu za distribuovanie dvoch čísel samizdatového zborníka venovaného Jozefovi Tisovi a Andrejovi Hlinkovi. Na jeho obranu sa v októbri 1988 ustanovil Výbor solidarity s Ivanom Polanským a k jeho vyhláseniu sa pripojilo viac než 90 vydavateľov samizdatových periodík a edícií, ktorí vydávanie nezávislej publicistiky a rozširovanie literatúry označili za neoddeliteľnú súčasť práva na slobodu prejavu.⁷²

Na prahu zmien – obojstranná solidarita

Ak bezprostredne po vzniku Charty 77 bol postoj značnej časti katolíkov, vrátane tých, ktorí sa angažovali v prostredí „tajnej cirkvi“, nehovoriac už o predstaviteľoch cirkevnej hierarchie, k disentu zdržanlivý, aj vďaka Sviečkovej demonštrácii a prejavom solidarity príslušníkov „občianskeho disentu“ s požiadavkami na zrušenie štátneho dozoru nad cirkvami a na obnovenie náboženského života v duchu demokratických štandardov sa tento postoj začal na konci 80. rokov meniť. Prejavilo sa to aj počas tzv. Palachovho týždňa (15. – 20. januára 1989) v Prahe, počas ktorého komunistická moc násilne rozháňala demonštrácie stúpcov občianskych iniciatív. V reakcii na zásahy bezpečnostných zložiek kardinál F. Tomášek adresoval premiérovi ČSSR Ladislavovi Adamcovi dva listy. V prvom, z 20. januára 1989 konštatuje, že „*prichádza čas konca éry nerovnosti*“. Kardinál vyzýval na priamy dialóg medzi štátom a cirkvou a všetkými občanmi: „*Obávam sa, že potlačenie dialógu medzi občanmi a vládou vyvolá konfrontáciu, z ktorej nikto nebude mať prospech*.“ Zároveň situačná správa *Rádia Slobodná Európa* zo 16. februára 1988 konštatovala, že „*bolo to prvý raz, keď Tomášek videl vec náboženskej slobody*

⁷⁰ ba: Slovenský katolicismus. In: *Lidové noviny*, 1988, léto, s. 8 – 9.

⁷¹ ČARNOGURSKÝ, J.: Tajná cirkev a púte na Slovensku. In: *Listy*, 1989, č. 4, s. 57 – 59.

⁷² Podrobnejšie pozri: BLAŽEK, P.: *Výbor na obranu Ivana Polanského*. In: KMEŤ, N. – MARUŠIAK, J. (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003, s. 206 – 221.

tak úzko prepojenú s otázkou politickej slobody.“ V druhom liste premiérovi L. Adamcovi z nasledujúceho dňa už otvorene žiadal zastavenie represíí proti náboženským slobodám a odvolával sa pritom na postoje veriacich. Vyslovil svoju podporu demonštráciám, ktoré sa v uplynulých dňoch konali na Václavskom námestí, hoci náboženská agenda v nich kľúčovú rolu nezohrávala ani neboli organizované katolíckymi aktivistami: *„Nie je pravda, že občianske akcie v posledných dňoch na Václavskom námestí boli vyprovokované zahraničnými médiami, ani to, že občania nedodržiavali verejný poriadok alebo boli uvedení do omylu. Je však na druhej strane pravdou, že príčiny ich aktivít musia byť videné v omyloch vlády v uplynulých desaťročiach.*“ Zdôraznil aj podobnosť s udalosťami v marci 1988 v Bratislave: *„Polícia, ktorá použila brutálnu silu proti týmto akciám slobodymilovných občanov, dopustila sa činu namiereného nielen proti nášmu súčasnému spoločenskému poriadku, ale aj proti ľudskosti. Polícia prekročila svoje právomoci a, navyše, ohrozila povesť nášho štátu na domácej aj medzinárodnej úrovni.*“⁷³

Tomáškov postoj ocenila redakcia *Lidových novín*, keď v júni 1989 pri blahoželaní k jeho 90. narodeninám vyzdvihla nielen jeho snahu o zmenu politiky štátu v cirkevných záležitostiach, ale aj to, že *„opakovane intervenuje v prospech odsúdených, väznených a inak prenasledovaných ľudí a pod jeho patronáciou vznikla petícia moravských katolíkov s 31 bodmi*“. Vyzdvihla jeho pevný postoj, trpezlivosť a pokoj. Členovia redakcie a redakčnej rady tohto samizdatového periodika, ktoré sa nehlásilo ku katolíckej orientácii, vyzdvihli jeho postoj *„na čele bezmocných, poslušný hlasu svojej viery a účastný na radoostiach a utrpení všetkých ľudí bez rozdielu*“.⁷⁴

Záver

Príslušníci „občianskeho disentu“ sa na organizovaní Sviečkovej demonštrácie a „národnej púte“ v marci 1988 v Bratislave a Prahe priamo nepodieľali. Vyjadrili však iniciátorom uvedených aktivít, podobne ako aj organizátorom petície *Podnety katolíkov na riešenie situácie veriacich občanov v ČSSR* politickú podporu a poskytli ich stanoviskám aj priestor v samizdatových a exilových periodikách, ktoré k nim mali blízko. Zápas o náboženskú slo-

⁷³ MARTIN, P.: *Cardinal Tomasek Speaks Out Against the Repressions by the state*. In: *RFE/RL, Czechoslovakia, Situation Report*, 16 February 1989, pp. 17-20. Budapest: OSA Archivum – www.osaarchivum.org, Digital Repository.

⁷⁴ „Vzprímte se...“ In: *Lidové noviny*, 1988, červen, s. 1.

bodou bol v ich ponímaní súčasťou širšie chápaného zápasu za dodržiavanie ľudských a občianskych práv a za nastolenie dialógu medzi opozíciou a komunistickou mocou.

Zároveň však úspech bratislavskej demonštrácie zatienil demonštráciu, ktorá sa konala 10. decembra 1987 v Prahe pri príležitosti Dňa ľudských práv. Bratislavskú demonštráciu začali aj v prostredí „občianskeho disentu“ vnímať ako prvý masovejší otvorený prejav nesúhlasu s normalizačným režimom. V očiach „občianskeho disentu“, ako aj časti disentu hlásiacej sa k evanjelickej tradícii sa vďaka petícii vypracovanej moravskými katolíckmi a protestným akciami v marci 1988 výrazne zvýšila prestíž katolíckeho disentu ako politickej sily, perspektívne schopnej poskytnúť nielen ideologickú, ale aj organizačnú alternatívu existujúcej moci a schopnej mobilizovať značný počet občanov. Je samozrejmé, že ohlas Sviečkovej demonštrácie prispel aj k zvýšeniu sebavedomia protagonistov katolíckeho disentu a urýchlil proces jeho politizácie. Dialóg, ku ktorému prispeli aj udalosti počas Sviečkovej demonštrácie, umožnil, že prvý otvorene politický samizdatový časopis na Slovensku s uvedením adresy redakcie a vydavateľa – *Bratislavské listy* – bol otvorený predstaviteľom nielen kresťanského disentu, ale aj občianskej opozície a umeleckého undergroundu.⁷⁵ Z tohto prostredia medzi autorov jeho samizdatových čísel patrili napr. Milan Šimečka, Milan M. Šimečka alebo Ivan Hoffman. Podpora Sviečkovej demonštrácie zo strany občianskeho disentu prispela k posilneniu dialógu rozličných prúdov v rámci nezávislých iniciatív a spoluvytvárala predpoklady na ich spoluprácu na pôde Hnutia za občiansku slobodu a neskôr v rámci protitotalitných hnutí Občianske fórum a Verejnosť proti násiliu. Napokon však úspech Sviečkovej demonštrácie prispel v podmienkach Slovenska aj k rýchlejšej diferenciacii v rámci hnutia Verejnosť proti násiliu, keď sa začiatkom roku 1990 konštituovalo Kresťanskodemokratické hnutie pod vedením Jána Čarnogurského ako samostatný politický subjekt s ambíciou zvíťaziť v prvých slobodných voľbách.

Summary

Study is focused on the analyze of the so called civic dissent and their attitude towards the manifestation. Civic dissidents generally supported manifestation and after the suppression of manifestation published several protests and manifests. Struggle for freedom of religion was in their terms,

⁷⁵ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*. Prešov 1998, s. 15.

part of the wider struggle for respect for human and civil rights and for the establishment of dialogue between the opposition and the communist power. Manifestation was also considered as a first really mass action against the regime among civic activists and helped to deepen contacts between Christian and civic dissent.

Súdna perzekúcia účastníka Sviečkovej manifestácie Jiřího Fajmona

Lubomír MORBACHER – Jerguš SIVOŠ

V tomto príspevku sa pokúsime priblížiť súdnu perzekúciu Jiřího Fajmona, účastníka Sviečkovej manifestácie z 25. marca 1988 v Bratislave, ktorý prišiel podporiť zúčastnených veriacich v požiadavkách za náboženské a občianske slobody z českého Liberca. Do samotného stredu diania na Hviezdoslavovom námestí sa pre kordóny bezpečnostných zložiek nedostal,¹ no napriek tomu represia zo strany komunistickej justície bola voči nemu prísnejšia ako voči iným. Táto skutočnosť súvisí s jeho životnými postojmi a predchádzajúcou cestou odporcu režimu.

Dňa 9. novembra 1983 podal kpt. Josef Zemánek zo Správy Štátnej bezpečnosti (ŠtB) v Ústí nad Labem návrh na zavedenie spisu preverovanej osoby s krycím menom „JURIK“², v ktorom mali byť zhromažďované poznatky k osobe Jiřího Fajmona, 20-ročného traťového strojníka Československých dráh z Ústí nad Labem. Podnet na založenie spisu preverovanej osoby vzišiel z činnosti inej súčasti ŠtB – konkrétne vojenskej kontrarozvedky (VKR), ktorá zistila, že ovplyvňuje svojho staršieho brata Lubomíra, vojaka z povolania slúžiaceho vo vojenskom útvere 1031 Louny. Poznatok, že Jiří Fajmon svojho brata „*již ovlivnil natolik, že začal pravidelně odebírat Katolické noviny, zúčastňuje se bohoslužeb a v kostele v Trnčích nechal pokřtít své děti*“, odstúpila

¹ Čech odsúdený za Sviečkovú: Sedel som za všetkých Slovákov. In: *SME*, 24. 3. 2013.

² Archiv bezpečnostních složek Praha (ďalej ABS), archívne číslo (ďalej arch. č.) 17809 MV. Návrh na zavedení spisu PO s krycím jménem „JURIK“ z 9. 11. 1983.

Správě ŠtB v Ústí nad Labem.³ Tá vojenskú kontrarozvedku spätne o ďalších zisteniach neinformovala, čo bolo neskôr predmetom jej kritiky. Zvlášť nepochopiteľným sa javí fakt, že v čase návrhu na založenie spisu preverovanej osoby Správou ŠtB v Ústí nad Labem už Jiří Fajmon takmer mesiac vykonával povinnú základnú vojenskú službu (nástupný termín 1. októbra 1983) vo vojenskom útvere 5924 Plzeň ako vodič.

V návrhu na zavedenie spisu preverovanej osoby sa uvádzali poznatky, ktoré Správa ŠtB v Ústí nad Labem o Fajmonovi zistila: „*Jmenovaný je silně nábožensky založený. Pravidelně se zúčastňuje bohoslužeb v kostele v Trnčicích, kde působí duchovní RKC [římsko-katolické církve] Otčenášek, tajně vysvěcený biskup. Fajmon pravidelně chodí také na faru, kde se styká s dalšími nábožensky založenými osobami převážně mladými lidmi.*“ Previerkou Fajmona zo strany Správy ŠtB v Ústí nad Labem sa mali preveriť jeho styky a kontakty s ďalšími veriacimi a získať bližšie informácie o vzťahu s duchovným Karlom Otčenáškom.⁴

Osud Jiřího Fajmona sa začal drammatizovať v roku 1984, približne rok po nástupe na povinnú vojenskú službu. Medzi vojakmi sa vôbec netajil svojím náboženským presvedčením, často a otvorene vyjadroval svoje protikomun-

³ Tamže.

⁴ Tamže. Mons. Th. ic. Karel Otčenášek (1920 České Meziříčí – 2011 Hradec Králové). Od roku 1931 študoval na arcibiskupskom gymnázii v Bubenči. V roku 1939 začal študovať teológiu v Hradci Králové, avšak tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny odišiel na popud biskupa Mořice Píchy do Ríma, kde študoval na Lateránskej univerzite. Dňa 17. marca 1945 bol v Ríme vysvätený za kňaza. Pápež Pius XII. menoval Karla Otčenáška 30. marca 1950 titulárnym biskupom chersonským na Kréte s určením pre kráľovohradeckú diecézu. Na pokyn pápeža prijal 30. apríla 1950 bez vtedy nutného štátneho súhlasu z rúk Mořice Píchy tajné biskupské svätenie. Údajne sa tým stal najmladším biskupom na svete. Po 20 mesiacoch vyšetrovacej väzby bol Karel Otčenášek odsúdený 29. decembra 1954 v zinscenovanom politickom procese na 13-ročné väzenie. V apríli 1962 bol prepustený na amnestiu a pôsobil ako robotník až do roku 1965, keď sa po intervencii pápeža Jána XXIII. mohol vrátiť do duchovnej služby. Mohol však pôsobiť len ako farár mimo kráľovohradeckej diecézy. Žil pod stálym dozorom Štátnej bezpečnosti. V čase uvoľnenia politických pomerov v roku 1968 sa vrátil do Hradca Králové a stal sa administrátorom farností v Plotištích a v Lochenicích. Karel Otčenášek bol súdne rehabilitovaný 30. júla 1968 a rozsudok z roku 1954 bol ako nezákonný zrušený. Ani to však nezabránilo komunistickému režimu, aby sa počas normalizácie opäť nedostal do nemilosti a musel odísť do Trnčíc. Ešte v novembri 1989 sa nesmel zúčastniť na svätorečení blahoslavenej Anežky Přemyslovny Českej v Ríme. Po páde komunistického režimu vymenoval pápež Ján Pavol II. Karla Otčenáška za sídelného biskupa v kráľovohradeckej diecéze. Dostupné na URL <<http://www.cirkev.cz/cirkev-v-cr/biskupove/karel-otcenasek/>> [28. 2. 2014].

nistické postoje. Zdá sa až neuveriteľné, že si jeho postoje vojenská kontrarozvedka všimla až viac ako rok po nástupe na vojenskú službu. Prifažujúcou skutočnosťou bol aj rozsudok Okresného súdu v Ústí nad Labem z 11. januára 1984. Fajmona uznal vinným z trestného činu výtržníctva (§ 202 ods. 1 Trestného zákona) za to, že ešte v polovici augusta 1982 so skupinou priateľov popísal protištátnymi nápismi prízemie budovy Správy ŠtB v Ústí nad Labem, a odsúdil ho na sedem mesiacov odňatia slobody podmiennečne so skúšobnou dobou jeden rok.⁵

Začiatkom roku 1985 už oddelenie vojenskej kontrarozvedky vojenského útvaru 5924 Plzeň zameralo na vojaka základnej služby Jiřího Fajmona intenzívnu pozornosť. 2. januára 1985 podala uvedená zložka ŠtB návrh na založenie osobného zväzku pod krycím menom „KOJOT“⁶ z dôvodu spáchania politického trestného činu poburovania podľa § 100 Trestného zákona. Z odôvodnenia návrhu na založenie osobného zväzku vyplývalo, že vojenská kontrarozvedka zistila, že: „(...) *jmenovaný v průběhu listopadu a prosince 1984 při různých příležitostech v kolektivu jednotky hrubým způsobem urážel presidenta republiky a vládní činitele, o nichž se vyjadřoval v tom smyslu, že nejsou zástupci lidu a že nemají schopnosti řídit stát. Prohlašoval, že je nutné změnit vedení státu, vyčistit vládu od komunistů a rozdělit republiku na dvě samostatné části Čechy a Slovensko.*“⁷ Tieto jeho z dnešného pohľadu takmer prorocké vyjadrenia o tom, ako sa má uberať vnútropolitický vývoj, potvrdili vo svojich svedeckých výpovediach pred vyšetrovateľom ŠtB vo VKR mnohí vojaci z jeho jednotky. Ešte predtým bola voči Fajmonovi nasadená aj agentúrna sieť VKR z radov vojakov. V priebehu rozpracovania boli využívaní agenti MILKA reg. č. 048057, VLADO reg. č. 015165 a ELENA reg. č. 047743.⁸ Vojak základnej služby Marek Topolanský vypovedal pred pplk.

⁵ ABS, arch. č. V-39515 MV.

⁶ ABS, arch. č. 17809 MV. Návrh na zavedení osobního svazku z 2. 1. 1985.

⁷ Tamže.

⁸ ABS, arch. č. 17809 MV. Závěrečná zpráva zo 4. 7. 1985. Pod krycím menom „MILKA“, reg. č. 048057, využívala VKR agenta Pavla Feranca; pod krycím menom „ELENA“, reg. č. 047743, využívala VKR agenta Františka Bratha a pod krycím menom „VLADO“, reg. č. 015165, agenta Karla Smolu. Karel Smola ako svedok uviedol pri výsluchu na odbore vyšetrovania ŠtB vo VKR, oddelenie Tábor, dňa 27. 2. 1985 okrem iného aj informáciu o pobyte Fajmona v Juhoslávii pred základnou vojenskou službou a jeho neúspešnom pokuse o emigráciu do Talianska, keď ho zadržali juhoslovanské bezpečnostné zložky na hranici a dva dni vypočúvali. S touto skutočnosťou sa mu zdôveril sám Fajmon počas strážnej služby v kasárňach na Slovanech 3. 2. 1985. Pozri: ABS, arch. č. V-39515 MV.

JUDr. Janom Hniličkom z odboru vyšetrovania ŠtB vo VKR oddelenia Tábor 20. februára 1985: „Několikrát jsem slyšel FAJMONA, jak před ostatními kluky na rotě nebo na světlici nadává na to, že u nás není náboženská svoboda, že se cítí být v tomto směru utlačovaný, nemůže jít ani do kostela. Tímto způsobem se na jednotce vyjadřuje zhruba od září 1984, nemohu si ale jmenovitě vzpomenout, před kým se takto vyjadřoval, bylo u toho vždy více příslušníků roty. Nikdo z přítomných FAJMONA nebral vážně, spíš si z toho dělali legraci, nikdo se mu ani nesnažil nic vysvětlit. Já si myslím, že by nějaké vysvětlování FAJMONOVI jeho nesprávných názorů bylo zbytečné, je tvrdohlavý a vysvětlit by si ani nic nenechal.“⁹ Po dlhšom vypovedaní si však už Topolanský začal na mená vojakov, ktorí Fajmona počuli pri protištátnych rečiach, spomínať: „Myslím si, že by jeho výroky mohl slyšet a tedy i potvrdit např. svob. SOBKO, des. HÝBELA, voj. SMOLA, měla by vlastně o tom vědět celá rota, mluvil tak před každým.“¹⁰ Vojak základnej služby Libor Lacina 21. februára 1985 pred pplk. JUDr. Janom Hniličkom z odboru vyšetrovania ŠtB vo VKR oddelenia Tábor vypovedal o počúvaní západných rozhlasových staníc Fajmonom: „On měl totiž půjčené od některého vojáky[a] asi z naší roty radio a večer na ložnici poslouchal vysílání stanice Vatikán, Hlas Ameriky, možná i některé další. Říkal mně, že tyto stanice i Svobodnou Evropu poslouchal již v civilu, že jediné tyto stanice říkají skutečnou pravdu, že naše sdělovací prostředky lžou a všechno zkreslují.“¹¹ Ďalšou aktivitou Jiřího Fajmona na základnej vojenskej službe bolo, že sa venoval skladaniu veršovaných textov, ktoré podľa vyšetrovateľov ŠtB vo VKR boli „politicky negativního charakteru ve vztahu k našemu společenskému zřízení“¹² pritažujúcim sa javilo, že Fajmon požiadal des. Hýbelu a voj. Güttnera, aby mu ich pomohli zhudobniť.¹³ Obžalobu pre trestný čin poburovania podľa § 100 ods. 1 a, c) Trestného zákona na vojaka základnej služby Jiřího Fajmona podal 9. apríla 1985 starší prokurátor Vyššej vojenskej prokuratúry v Táboře mjr. Petr Pilát. Dňa 5. mája 1985 Vojenský obvodový súd v Plzni odsúdil Fajmona na jeden rok odňatia slobody nepodmienečne v prvej nápravnovýchovnej skupine.¹⁴

⁹ ABS, arch. č. 17809 MV.

¹⁰ Tamže.

¹¹ Tamže.

¹² ABS, arch. č. V-39515 MV.

¹³ Tamže.

¹⁴ Tamže.

V roku 1988 sa Jíří Fajmon stal signatárom Charty 77 a zúčastnil sa ako veriaci na Sviečkovej manifestácii v Bratislave. Na samotné Hviezdoslavovo námestie sa osudného 25. marca vlastne ani nedostal. Podľa jeho svedeckej výpovede z 26. marca 1988 na miestnom oddelení Verejnej bezpečnosti na Gunduličovej ulici v Bratislave pricestoval z Liberca do Bratislavy vlakom o 13.00 hod. a po prechádzke mestom sa zúčastnil na svätej omši v kostole u kapucínov. Približne o 17.50 hod. sa vybral smerom k Hviezdoslavovmu námestiu po Sedlárskej ulici. Dostal sa do uličky v blízkosti Hviezdoslavovho námestia, kde pre kordón bezpečnostných zložiek ostal stáť so zapálenou sviečkou a začal sa modliť. Následne ho príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) s ďalšími vytlačili smerom na Michalskú ulicu, odkiaľ odchádzal smerom na Mierové (dnes Hodžovo) námestie na zastávku autobusu. Tu ho so sviečkou v ruke legitimovali príslušníci ZNB a zadržali ho. Na policajnej stanici ho v nočných hodinách vypočúvali. Uviedol, že účasťou na manifestácii sa chcel so sviečkou v ruke pripojiť k výzve veriacich. O manifestácii sa dozvedel v libereckom kostole, ktorý navštevoval. Vylepený plagát informoval o konaní manifestácie v Bratislave 25. marca 1988 vo veci neobsadených biskupských úradov. Podľa vlastných slov si nebol vedomý, že manifestácia veriacich je nezákonná.¹⁵

Za účasť na Sviečkovej manifestácii bol Jíří Fajmon najskôr trestným rozkazom Obvodného súdu Bratislava I z 13. septembra 1988 odsúdený samosudcom JUDr. Jánom Jamrichom pre prečin proti verejnému poriadku podľa § 6 písm. a) zákona č. 150/1969 Zb. o prečinoch na dva mesiace odňatia slobody, proti čomu podal 12. novembra 1988 odpor. Ešte predtým musel samosudca JUDr. Jamrich pomerne náročne zisťovať, kde môže trestný rozkaz Fajmonovi doručiť, pretože ten nastúpil 1. apríla 1988 na doslúženie základnej vojenskej služby k vojenskému útvaru 8022 Jičín.¹⁶ Tam sa však v čase doručovania nenachádzal, pretože ho medzičasom premiestnili k vojenskému útvaru 2481 Pardubice. Samosudca JUDr. Jamrich písomne žiadal náčelníka tohto útvaru, aby zabezpečil účasť Fajmona na hlavnom pojednávaní 18. januára 1989. Zabezpečiť Fajmonovu účasť sa nepodarilo z dôvodu, že Fajmon ukončil základnú vojenskú službu 15. decembra 1988, ako sa JUDr. Jamrich dozvedel 19. januára 1989 od veliteľa vojenskému útvaru 2481 Pardubice.

Po nariadenom pojednávaní 27. januára 1989, kde bol už Fajmon osobne prítomný, ho Obvodný súd Bratislava I uznal vinným za rovnaký sku-

¹⁵ Archív Okresného súdu Bratislava I, spis č. 6 T 19/88.

¹⁶ Tamže.

tok a sudca JUDr. Ján Jamrich mu vymeral trest dva mesiace odňatia slobody v druhej nápravno-výchovnej skupine. Aj proti tomuto rozsudku sa Jiří Fajmon, s pomocou advokáta JUDr. Tibora Böhma, odvolal.¹⁷ Mestský súd v Bratislave, v senáte zloženom z predsedu JUDr. Ladislava Juríka a sudcov JUDr. Jána Mazúra a JUDr. Evy Vajdičkovej, svojím uznesením z 2. marca 1989 odvolanie ako nedôvodné zamietol. Predseda senátu odovzdal na mieste Jiřímu Fajmonovi výzvu na nastúpenie na výkon trestu 31. marca 1989. Jiří Fajmon nútené nastúpil na výkon trestu na Veľký piatok 24. marca 1989 vo väznici v Liberci.¹⁸ Z nápravno-výchovného ústavu v Hornom Slavkove ho prepustili 25. mája 1989.

Celá táto justičná fraška bola od samého začiatku absurdná. Jiřího Fajmona pred súdmi usvedčoval jediný príslušník ZNB Štefan Katona, ktorý si odporoval vo svojich výpovediach v prípravnom konaní a pred súdmi. Najskôr vypovedal, že Fajmona legitimoval na Hviezdoslavovom námestí, kde sa v skutočnosti ani nedostal. Neskôr tvrdil, že ho nelegitimoval on, ale že ho na Hviezdoslavovom námestí videl. Jiří Fajmon od počiatku tvrdil, že ho zadržali až na Mierovom námestí. V „zdělení“ Výboru pre obranu nespravodlivo stíhaných č. 951 z marca 1989 bolo výstižne konštatované, že súdny proces s Jiřím Fajmonom sa od začiatku vyznačoval neobvyklým pohrdaním právom a procesnými ustanoveniami, ktorými sa súdy mali riadiť.¹⁹

Najvyšší súd SR uznesením zo 4. mája 1990 rozhodol, že Mestský súd v Bratislave, rovnako aj konanie, ktoré mu predchádzalo, v prípade Jiřího Fajmona porušili zákon. Rozsudok Obvodného súdu Bratislava I z 27. januára 1989 voči Jiřimu Fajmonovi aj nadväzujúce súdne rozhodnutia boli zrušené. V odôvodnení Najvyšší súd SR uviedol, že manifestácia veriacich 25. marca 1988 mala zo strany zúčastnených pokojný a disciplinovaný priebeh, takže nemohol byť narušený verejný poriadok Fajmonom rovnako ani inými zúčastnenými veriacimi.²⁰

Záverom možno konštatovať, že Čech Jiří Fajmon bol zo strany vtedajších justičných orgánov najprísnejšie potrestaným účastníkom Sviečkovej

¹⁷ Archív Okresného súdu Bratislava I, spis č. 6 T 19/88.

¹⁸ Dňa 29. 3. 1989 oznámilo Železničné oddelenie VB v Liberci JUDr. Jamrichovi z Obvodného súdu Bratislava I, že 24. 3. 1989 bol Jiří Fajmon dodaný do väznice MS v Liberci. Archív Okresného súdu Bratislava I, spis č. 6 T 19/88.

¹⁹ Dostupné na http://www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_05_1989.pdf (podľa stavu ku dňu 28. 2. 2014).

²⁰ Archív Okresného súdu Bratislava I, spis č. 8 Tz 38/90.

manifestácie. Viditeľnú príčinu takéhoto postupu komunistického režimu možno hľadať v zámere stranických orgánov a bezpečnostných zložiek zabrániť zblížovaniu občianskeho disentu v Čechách a štruktúr tajnej cirkvi na Slovensku. V tomto zmysle bol Jiří Fajmon aktívny aj v prostredí Charty 77 a so svojim politickým registrom trestov ideálnym kandidátom na exemplárne potrestanie.

Summary

The authors of the study analyzed case of Jiří Fajmon, who was the only one participant of the Candle manifestation, who has been imprisoned for his involvement. Jiří Fajmon was a Czech Christian, who was carried out by the State Security since 1982 due to his Christian faith. Later, he became also a signatory of the Charter 77, what unfortunately made him a target for the State Security. He was arrested shortly before the beginning of manifestation. The policemen found candle in his pocket, which was a “evidence” in his case and Fajmon was sentenced for 2 months imprison later in 1989.

Zahraniční Slováci a Sviečková manifestácia

Peter JAŠEK

Vystáhovalectvo zo Slovenska malo dlhú tradíciu, siahajúcu až do začiatku 18. storočia. Až do polovice 19. storočia malo prevažne sociálny charakter, ktorý sa objavuje až do polovice 20. storočia, podmienený ťažkými hospodárskymi podmienkami Slovákov v Uhorsku a neskôr v Československu. Od polovice 19. storočia bol jeho príčinou často popri ťažkom sociálnom a hospodárskom postavení aj národnostný útlak, kulminujúci začiatkom 20. storočia. Najskôr prebiehalo v rámci Uhorska či blízkeho okolia, v druhej polovici 19. storočia (práve v súvislosti s národnostným útlakom v Uhorsku) sa stalo masovým vystáhovalectvo do USA, po prvej svetovej vojne (v dôsledku zavedenia obmedzujúcich kvót zo strany USA) aj do Kanady, Austrálie, západoeurópskych štátov, Brazílie a Argentíny. Vo všetkých krajinách, do ktorých Slováci odchádzali, zakladali slovenské spolky, vydávali slovenské časopisy a organizovali svoj spoločenský život.¹ Po roku 1945, ruka v ruke s obnovením Československa a postupným nástupom komunizmu, počet slovenských emigrantov rozšírili vlny predstaviteľov politického exilu, ktorí zo Slovenska odchádzali v dôsledku zmenenej politickej situácie. Nebola to však celkom novinka. Existovali pozitívne skúsenosti s politickým exilom v období prvej svetovej vojny, keď vďaka pomoci amerických Slovákov a osobnosti Milana Rastislava Štefánika bolo možné vytvoriť Česko-Slovenskú republiku a vymaňiť Slovákov z Uhorska, kde im ako národu hrozil zánik. Napokon politický

¹ Viac k tomu pozri ŠKVARNA, D. a kol.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava 1999, s. 350 – 351.

exil bol aktívny aj v období druhej svetovej vojny, avšak čo sa týka Slovenska, išlo skôr o aktivity jednotlivcov ako o masové exilové vlny.

Pred nastupujúcim komunizmom však ľudia zo Slovenska utekali masovo. Neboli to len predstavitelia ľudáckeho režimu z obdobia existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945 či odporcovia komunistického režimu, ale aj všetci tí, ktorí videli nádej na lepší život v západných štátoch. Ľudia zo Slovenska utekali, či už vo veľkých vlnách v dôsledku politických zlomov v rokoch 1945, 1948 a 1968, alebo aj vo väčších či v menších skupinkách, alebo jednotlivo takmer po celý čas existencie komunistického režimu.² Presné číslo emigrantov zo Slovenska sa zisťuje len veľmi ťažko. Podľa odhadov exilového novinára Jozefa Špetka v rokoch 1948 – 1989 odišlo z Československa asi pol milióna ľudí, z ktorých bolo asi 100 000 – 150 000 Slovákov.³

Zahraniční Slováci sa už od nastolenia komunistickej diktatúry pokúšali svojimi aktivitami bojovať proti komunistickému režimu. Krátko po roku 1945 vzniklo hneď niekoľko exilových organizácií, medzi ktorými sa ako najsilnejšie vyprofilovali Slovenský oslobodzovací výbor na čele s Ferdinandom Ďurčanským a Slovenská národná rada v zahraničí na čele s Karolom Sidorom. Popri nich pôsobili desiatky ďalších krajanských organizácií a aktívni boli aj mnohí jednotlivci. Už počas 50. rokov prebiehali pokusy zjednotiť slovenské exilové organizácie, ale dlhé roky sa nedarilo prekonať rozpory ich jednotlivých predstaviteľov. Prvý veľký pokus sa uskutočnil v roku 1951, skončil sa však neúspechom,⁴ ako aj viacero ďalších. Mnohí exiloví politici ťažko hľadali cesty k vzájomnej spolupráci, ktoré nepochybne sťažovali aj dodnes presne nezmapované aktivity komunistickej Štátnej bezpečnosti. V 50. a 60. rokoch pôsobil popri sebe niekoľko slovenských exilových organizácií, ktoré oddeľovali predovšetkým názory na štátoprávne postavenie Slovenska.

² Na tomto mieste môžeme spomenúť skutočnosť, že útek z komunistického Československa cez železnú oponu sa pre nejedného odvážlivca stal osudným. Počas vlády komunistického režimu bolo na slovenskom úseku železnej opony usmrtených 42 civilných osôb (strelbou, elektrickým prúdom v drôtenej zátarase, výbuchom nástražných mín či roztrhaním služobnými psami), stovky ľudí bolo zranených. Tisíce ľudí bolo pri pokuse o útek zadržaných oddielmi Pohraničnej stráže a následne dlhé roky väznení komunistickým režimom. MORBACHER, L.: Úteky za hranice. In: FIAMOVÁ, M. – SPEVÁKOVÁ, J. (zost.): *Sila svedectva. The Power of Witnessing*. Bratislava 2012, s. 166 – 173.

³ ŠPETKO, J.: *Lišky kontra ježe. Slovenská politická emigrácia 1948 – 1989. Analýzy a dokumenty*. Bratislava 2002, s. 87.

⁴ KIRSCHBAUM, J. M.: Uránový cár a rodolub. K nedožitém 79. narodeninám Štefana B. Romana. In: *Kultúra. Dvojtyždenník závislý od etiky*, roč. 3, 2000, č. 13, s. 12.

V tejto otázke dominovali dva hlavné prúdy. Predstavitelia toho prvého požadovali slovenskú samostatnosť, hoci ani medzi nimi nebola jednota, akým spôsobom a kedy ju dosiahnuť. Ďurčanského skupina bola za okamžitú samostatnosť a za každých okolností, skupina okolo Karola Sidora presadzovala túto myšlienku opatrnejšie. Predstavitelia druhého prúdu videli Slovensko ako pevnú súčasť Československa, ale tiež sa odlišovali v názoroch na jeho postavenie v rámci spoločného štátu – od tuhého centralizmu až po federalizáciu. Niekoľko jednotlivcov spomínalo aj možnosť širšej federácie národov v strednej Európe.

Svetový kongres Slovákov

Po viacerých neúspešných pokusoch o zjednotenie sa podarilo roztrieštenosť slovenského politického exilu vo veľkej miere prekonať v roku 1970, keď vznikol Svetový kongres Slovákov (SKS). Ten združil a zastrelil rôzne prúdy slovenského exilu a organizácie Slovákov z jednotlivých štátov. Vznikol na prípravnom valnom zhromaždení 19. – 21. júna 1970 v New Yorku,⁵ pričom celkovo združil 93 najvýznamnejších slovenských organizácií v exile a tisíce jednotlivcov.⁶ Jeho prvým predsedom sa stal Štefan Boleslav Roman,⁷ a pod jeho vedením sa SKS angažoval v boji za slobodné a samostatné Slovensko. Sám Roman komentoval založenie SKS slovami: „*Nevznikli sme preto, aby si*

⁵ Presný dátum vzniku SKS je trochu diskutabilný preto, lebo v roku 1970 sa konalo iba prípravné zhromaždenie. Prvé generálne zhromaždenie sa potom konalo v roku 1971 v Toronte, na ktorom Kongres definitívne vznikol. Sám jeho predseda Štefan Roman neskôr túto genézu komentoval slovami: „*Ak newyorské zhromaždenie bolo počatím Kongresu, torontské Generálne zhromaždenie bolo jeho narodením aj krstom.*“ ROMAN, Š.: *Desať rokov*. In: KIRSCHBAUM, J. M.: *Desať rokov činnosti SKS*. Toronto 1981, s. 7.

⁶ JABLONICKÝ, V.: Svetový kongres Slovákov v zápase o slobodnú, demokratickú a pluralitnú Slovenskú republiku. In: JAŠEK, P. (ed.): *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava 2012, s. 860.

⁷ Štefan Boleslav Roman (1921 – 1988), slovenský veľkopodnikateľ a priemyselník žijúci v Kanade, kde vlastnil rozsiahle uránové bane. V roku 1970 bol hlavným zakladateľom Svetového kongresu Slovákov, ktorého predsedom zostal až do svojej smrti v marci 1988. Po celý svoj život sa aktívne zaujímal o situáciu Slovenska a rozsiahlymi aktivitami a osobnými kontaktmi bojoval proti komunizmu a za naplnenie samourčovacieho práva Slovákov. Bol veľkým podporovateľom boja Slovákov za slobodu a štátnu nezávislosť. Viac o osobe p. Romana pozri KIRSCHBAUM, J. M.: *Uránový cár a rodolub*. K nedožitým 79. narodeninám Štefana B. Romana. In: *Kultúra. Dvojtyždenník závislý od etiky*, roč. 3, 2000, č. 13, s. 12. O jeho živote a pôsobení prinieslo mnoho článkov číslo Bulletinu SKS vydané po jeho smrti. Pozri *Bulletin SKS*, č. 79, 1988.

*Slováci pomáhali sami sebe v slobodnom svete, ale aby sme pomohli slovenskému národu v našej starej vlasti. Za nich sme sa rozhodli hovoriť a konať, pretože oni za seba hovoriť nemôžu. Na ich osude vidíme strašnú tragédiu národa, za ktorý rozhoduje niekto iný.*⁸ SKS počas svojej existencie organizoval veľa rôznych podujatí, na ktorých upozorňoval vlády demokratických štátov na postavenie Slovákov v socialistickom bloku štátov. Najviditeľnejšie boli generálne zhromaždenia, na ktorých sa stretávali každé tri rokov poprední predstavitelia SKS a diskutovali o jeho stratégii a ďalšom rozvoji. Generálne zhromaždenia boli často sprevádzané vedeckými konferenciami zameranými na dejiny a kultúru Slovákov.⁹ Neskôr sa pravidelne organizovali aj Svetové festivaly slovenskej mládeže pre mládež žijúcu v demokratických štátoch. Okrem pravidelných stretnutí členov SKS sa jeho vedúci predstavitelia mnohokrát stretli na osobných rokovaníach s viacerými vplyvnými západnými štátnikmi a politikmi a oboznamovali ich s postavením Slovákov v sovietskom bloku.

Predstavitelia SKS vydávaním memoránd systematicky poukazovali na problémy, ktoré Slovensko trápili v komunistickom Československu. Za všetky môžeme spomenúť požiadavku na zriadenie slovenskej cirkevnej provincie (ktorú sa v roku 1977 aj podarilo naplniť) či protest proti okupácii Slovenska vojskami Varšavskej zmluvy v roku 1978. Popritom predstavitelia SKS absolvovali mnoho stretnutí s významnými svetovými politikmi, na ktorých ich informovali o postavení slovenského národa v komunistickom Československu a o jeho práve na slobodný život v demokratickej Európe.¹⁰ Osobitne upozorňovali na porušovanie ľudských, občianskych práv a náboženských slobôd. Azda najvýznamnejším počinom tohto druhu pred Sviečkovou manifestáciou bolo publikovanie Memoranda o porušovaní ľudských práv na Slovensku, ktoré zástupcovia SKS v roku 1978 doručili prezidentovi USA Jimmy Carterovi.¹¹ Prípravy Sviečkovej manifestácie v tomto zmysle nadviazali na predchádzajúcu činnosť SKS na poli boja za práva Slovákov.

Reprezentanti politického exilu pomáhali Slovákom aj na inom poli. Média v komunistickom Československu boli pod absolútnou kontrolou KSC, na čo slovenský disent v období normalizácie reagoval šírením samizdato-

⁸ JABLONICKÝ, V.: Svetový kongres Slovákov v zápase o slobodnú, demokratickú a pluralitnú Slovenskú republiku, s. 860.

⁹ Tamže, s. 863 – 864.

¹⁰ Tamže, s. 868 – 869.

¹¹ *Memorandum on the Violation of the Human Rights in Slovakia*. The Slovak World Congress, Washington 1978.

vej literatúry. Podmienky na tlač samizdatovej náboženskej literatúry však boli zložité, pretože režim dôsledne kontroloval všetky rozmnožovacie stroje, ktoré v technologicky zaostalom Československu boli.¹² Veľkou pomocou v tomto smere bola publikačná činnosť Slovenského ústavu svätého Cyrila a Metoda v Ríme, ktorý bol najvýznamnejším strediskom slovenskej katolíckej (cirkevnej) emigrácie. Publikácie sa z Ríma pašovali ako prohibičná literatúra na Slovensko a boli posilou pre slovenský katolícky disent. Popri ústave pôsobili v exile aj ďalší významní vydavatelia náboženskej literatúry: Anton Hlinka, ktorý ju vydával v Juhoslávii a v severnom Taliansku. V Kanade pôsobiaci jezuiti vydávali literatúru vo vydavateľstve Dobrá kniha. Veľký význam pre Slovákov mala náboženská literatúra vydávaná v Čechách.

Ešte väčší význam malo rozhlasové vysielanie, ktoré zo zahraničia na Slovensko prichádzalo predovšetkým prostredníctvom rozhlasových staníc *Rádio Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky*, ale aj vďaka staniciam ako *Radia Vaticana*, *BBC* či *Deutsche Welle*. V redakcii *Hlasu Ameriky* v Mníchove pôsobil salezián Anton Hlinka¹³, ktorý bol prostredníctvom siete informátorov zo štruktúr tajnej cirkvi napojený na katolícky disent. Spojenie s *Hlasom Ameriky* a propagácia porušovania ľudských práv v Československu prostredníctvom tejto rozhlasovej stanice mimoriadne trápili aj predstaviteľov režimu vrátane ŠtB.¹⁴ Zahraničné rozhlasové stanice prinášali informácie, ktoré poslucháči nemali možnosť inde získať. Mohli ich konfrontovať so správami domácich médií a v neposlednom rade aj s realitou. Množstvo ich poslucháčov bolo iste väčšie ako čítanosť samizdatovej literatúry. Pomáhali verejnosť informovať o systematickom porušovaní ľudských práv a náboženských slobôd komunistickým režimom, ale napokon prinášali aj spravodajstvo o politickom vývoji vo svete,

¹² Ako príklad kontroly režimu možno uviesť celoštátnu akciu REŽIM, ktorej súčasťou bola aj kontrola rozmnožovacích prostriedkov, aby sa k nim nikto nemohol dostať okrem „dôveryhodných“ osôb. Rozmnožovacie stroje navyše boli v zamknutých miestnostiach a kľúče od nich mali iba politicky spoľahliví ľudia. Miestnosti aj ľudia boli často kontrolovaní. O priebehu takýchto kontrol pozri napr. JAŠEK, P.: Činnosť Štátnej bezpečnosti v 2. polovici 80. rokov. Rekonštrukcia na príklade činnosti Oddelenia (Odboru) ŠtB Okresnej správy ZNB Levice. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 22 – 43.

¹³ Anton Hlinka (1926 – 2011), salezián, redaktor rozhlasového vysielania *Hlasu Ameriky* z Viedne, pred Sviečkovou manifestáciou mobilizoval veriacich na účasť a po nej informoval svetovú verejnosť o priebehu akcie. Jeho prostredníctvom sa *Hlas Ameriky* stal hlavným médiom manifestácie.

¹⁴ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania (Sviečková manifestácia – 25. marec 1988)*. Prešov 2003, s. 27.

čo bolo predovšetkým v druhej polovici 80. rokov, po nástupe Gorbačova, mimoriadne dôležité.¹⁵

Bolo to napokon práve spojenie Antona Hlinku s predstaviteľmi tajnej cirkvi, ktoré urobili z *Hlasu Ameriky* hlavné médium Sviečkovej manifestácie. Anton Hlinka nielen denno-denne vysielal informácie o prípravách manifestácie, ale priniesol na základe informácií od Ladislava Stromčeka do sveta aj prvú správu o priebehu manifestácie doslova niekoľko hodín po jej skončení. To bolo pre mnohých ľudí prekvapením, na druhej strane to ukazuje, aké efektívne a funkčné bolo spojenie tajných spravodajcov so zahraničnými rozhlasovými stanicami.

Myšlienka usporiadať manifestáciu

Druhá polovica 80. rokov priniesla do priestoru strednej a východnej Európy v podstate novú geopolitickú situáciu. Po druhom citeľnom ochladení studenej vojny koncom 70. rokov začalo dochádzať k zmene mocenských siločiar. Veľká technologická prevaha západných štátov, otvorený politický tlak amerického prezidenta Ronalda Reagana a duchovná autorita pápeža Jána Pavla II. boli (bez určenia poradia) hlavné faktory, ktoré prinútili nového sovietskeho lídra Michaila Gorbačova zmeniť sovietsku politiku. Nový generálny tajomník Komunistickej strany Sovietskeho zväzu nastolil politiku perestrojky a glasnosti. Otvorene hovoril o demokratizácii a uvoľňovaní napätia vo vzťahu medzi USA a Sovietskym zväzom. Zároveň proklamoval, že nebude zasahovať do vnútornej politiky východoeurópskych sovietskych satelitov. Táto politika okamžite našla ohlas v štátoch sovietskeho bloku, kde postupne silneli opozičné hnutia.¹⁶ Do komunistického Československa sa perestrojka dostávala azda najpomalšie, ale aj tu boli viditeľné signály, že po rokoch normalizácie sa postupne končí „vek nehybnosti“. Tou udalosťou, ktorá tento „vek nehybnosti“ na Slovensku ukončila, bola práve Sviečková manifestácia. Nápad na jej organizáciu však vyšiel z prostredia Svetového kongresu Slovákov (SKS).

¹⁵ Z dostupnej literatúry o spomenutej problematike pozri najmä VAJDA, B.: *Rádio Slobodná Európa a jeho činnosť vo východnej Európe*. Komárno 2013; TOMEK, P.: „Objekt ALFA“. *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Praha 2006; ŠPETKO, J.: *Človek v sieťach*. Bratislava 2006.

¹⁶ Viac k téme pozri napr. KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, B.: Michail Gorbačov a koniec komunistického režimu v Československu. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 1, s. 23 – 34.

V druhej polovici 80. rokov prichádzalo k postupnej generačnej výmene v rámci štruktúr SKS, pričom nástúpila mladá generácia exilových pracovníkov. Viditeľné to bolo aj vo Švajčiarsku, kde v tom čase pôsobili dvaja ľudia kľúčovi pre vznik myšlienky zorganizovať manifestáciu. 3. júla 1987 bol na Generálnom zhromaždení SKS v Toronte zvolený za výkonného podpredsedu Marián Šťastný, bývalý vynikajúci hokejový reprezentant, v tom čase hokejový tréner mužstva HC Sierre vo Švajčiarsku. Do jeho kompetencie ako výkonného podpredsedu SKS patrili kontakty so Slovenskom, čo mala uľahčovať skutočnosť, že bol známym a populárnym hokejistom. Zároveň sa v roku 1987 stal predsedom Združenia Slovákov vo Švajčiarsku Pavol Arnold,¹⁷ osobný kamarát Mariána Šťastného, s ktorým spolu často diskutovali o možných podujatiach, ktorými by sa SKS na Slovensku zviditeľnil.

Práve Marián Šťastný bol autorom myšlienky usporiadať manifestácie na protest proti porušovaniu náboženských slobôd a občianskych práv komunistickým režimom na Slovensku. Myšlienka zorganizovať manifestáciu mu napadla už koncom septembra 1987 pri čítaní knihy o prenasledovaní veriacich na Slovensku po roku 1948.¹⁸ V tejto myšlienke sa neskôr len utvrdil, aj pod dojmom ďalších správ zo Slovenska spomínajúcich brutálnu vraždu katolíckeho kňaza Štefana Poláka z Boroviec (obec pri Piešťanoch), ktorú s najväčšou pravdepodobnosťou mala na svedomí ŠtB.¹⁹ Tieto informácie dostal Marián Šťastný v jednom z listov zo Slovenska, kde sa na základe tejto vraždy spomínali aj ďalšie porušenia náboženských slobôd a občianskych práv.²⁰ Ústredným motívom protestu mala byť myšlienka upozorniť na útlak katolíckej cirkvi na Slovensku a všeobecne na porušovanie ľudských práv normalizačným režimom formou manifestácií pred československými veľvyslanectvami v demokratických štátoch. Marián Šťastný 30. decembra 1987 rozoslal predstaviteľom slovenských organizácií v zahraničí list, v ktorom ich

¹⁷ Pavol Arnold (1953), vyštudovaný farmaceut a vedecký pracovník v oblasti farmaceutiky. Z Československa emigroval v 80. rokoch do Švajčiarska, kde pôsobil v oblasti farmácie a zapojil sa do aktivít politického exilu. V druhej polovici 80. rokov bol predsedom Združenia Slovákov vo Švajčiarsku. Pri prípravách Sviečkovej manifestácie úzko spolupracoval s Mariánom Šťastným.

¹⁸ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 28.

¹⁹ Viac k prípadu pozri DUBOVSKÝ, P.: Násilná smrť kňaza Poláka. In: *Týždeň*, 2009, roč. 6, č. 12, s. 10.

²⁰ Záznam z vystúpenia Mariána Šťastného na diskusii Ústavu pamäti národa 25. marca 2013 v Bratislave.

informoval o svojom úmysle zorganizovať 25. marca 1988 manifestácie pred budovami československých zastupiteľstiev. Podľa listu „*cieľom tohto prejavu nesúhlasu budú brutálne vraždy predstaviteľov cirkvi na Slovensku, upieranie náboženských práv v praxi, ako aj ostatných ľudských práv*“.²¹

Ohlas slovenských združení bol pozitívny. M. Šťastný zároveň navrhol podmienky, ktoré mali byť spoločné pre všetky zhromaždenia. Tie mali byť legalizované miestnymi úradmi, mali sa konať ako pokojné manifestácie v čase od 10. do 14. hodiny dňa 25. marca 1988 pred budovami československých veľvyslanectiev. Mali sa na nich zúčastniť Slováci žijúci v jednotlivých krajinách a organizátori mali vyzvať miestne inštitúcie venujúce sa ochrane ľudských práv, ako aj cirkev, aby tieto zhromaždenia podporili. Mali sa vyrobiť spoločné plagáty a letáky, ktoré by sa poslali do novín, televízie a rozhlasu. Manifestácie sa mali konať v Rakúsku, Švajčiarsku, Nemeckej spolkovéj republike, Taliansku, Francúzsku, Veľkej Británii, Austrálii, Argentíne, Kanade, USA a na Slovensku.²²

Detaily plánovanej akcie diskutoval Marián Šťastný s Pavlom Arnoldom, v tom čase predsedom Združenia Slovákov vo Švajčiarsku. Ten ako prvý zareagoval na jeho list a obaja sa stretli v dome Pavla Arnolda 2. januára 1988. Na stretnutí M. Šťastný predstavil list zo Slovenska, ktorý ho upozorňoval, že aktivity slovenského exilu sú na Slovensku málo viditeľné a komunistický režim hrubo porušuje občianske práva a náboženské slobody a ktorý stál v pozadí myšlienky zorganizovať manifestácie zahraničných Slovákov. Počas viachodnovej diskusie sa vyprofilovali základné myšlienky. Pavol Arnold navrhol ako miesto manifestácie na Slovensku Hviezdoslavovo námestie, lebo sa naň dá dostať z viacerých bočných uličiek.²³

Zároveň sa iniciátori rozhodli informovať aj slovenské disidentské kruhy, aby sa pripojili k tejto akcii, čo by znamenalo prejav spoločného zápasu exilu a domácich odporcov režimu. Marián Šťastný získal (cez Pavla Čarnogurského, Jánovho brata, ktorý žil v Kanade a bol funkcionárom SKS) kontakt na Jána Čarnogurského, ktorému sa rozhodol poslať správu o chystanej akcii. S ním tiež túto myšlienku konzultoval.²⁴ Správu Jánovi Čarnogurskému po-

²¹ ŠIMULČÍK, J.: *Čas svtania*, s. 28.

²² Tamže, s. 28.

²³ Archív autora, rozhovor s Pavlom Arnoldom v Bratislave 10. februára 2013.

²⁴ Záznam z vystúpenia Mariána Šťastného na diskusii Ústavu pamäti národa 25. marca 2013 v Bratislave.

slal v papieriku pod obalom z čokolády. Cez hranice ju preniesla svokra Mariána Šťastného v podšívke kožušinového klobúka. Odkaz sa úspešne dostal k Jánovi Čarnogurskému, a od neho k aktivistom tajnej cirkvi, ktorej lídri sa rozhodli manifestáciu zorganizovať.

Tak sa začal odvíjať príbeh manifestácie v Bratislave, o ktorej stratégii rozhodovali ďalej aktivisti v Bratislave. Táto demonštrácia mala pôvodne podporiť tie, ktoré sa mali konať v zahraničí. Situácia sa však napokon vyvinula inak a bratislavská manifestácia sa stala omnoho známejšou ako manifestácie zahraničných Slovákov. Pritom sám iniciátor podujatí Marián Šťastný do poslednej chvíle nevedel, či sa manifestácia bude konať aj v Bratislave a v ďalších mestách. Od Pavla Čarnogurského v Kanade dostal iba informáciu, že správa bola úspešne doručená Jánovi Čarnogurskému, katolícki aktivisti na Slovensku budú situáciu študovať a rozhodnú sa, či akciu urobia.²⁵ Samotný autor nápadu zorganizovať manifestáciu sa tak dozvedel o jej realizácii z televíznej obrazovky v torontskom hoteli Sheraton, kde sa pripravovali spolu s ďalšími predstaviteľmi SKS na pohreb Štefana Romana.²⁶

Manifestácie Slovákov v zahraničí

V slovenskej historickej vede dominoval názor, že zahraničným Slovákom sa manifestácie nepodarilo uskutočniť, čo však nie je pravda, resp. je to polovičná pravda. Väčšinu z naplánovaných manifestácií sa skutočne nepodarilo zorganizovať pre rôzne príčiny, ale niektoré sa predsa len konali. Manifestácia vo Švajčiarsku sa napokon uskutočnila v inom termíne, než v akom bola plánovaná, a manifestácia v Taliansku sa uskutočnila v tom istom čase ako manifestácia v Bratislave. Obidve však boli v tieni úspechu a ohlasu manifestácie z Bratislavy, ktorá sa stala doslova svetovou udalosťou a o ktorej priniesli spravodajstvo takmer všetky západné štáty. Podľa doteraz dostupných informácií a prameňov nie je známe, že by sa naplánované manifestácie konali 25. marca (alebo neskôr, ale s agendou, ako mala Sviečková manifestácia) aj v iných mestách. Minimálne v Kanade sa však pod to zásadne podpísala smrť Štefana B. Romana, ktorý zomrel 23. marca 1988. Táto tragická udalosť iste mala vplyv na skutočnosť, že sa nepodarili ďalšie manifestácie. Rekonštruovať manifestácie v Taliansku a vo Švajčiarsku môžeme zatiaľ ponajviac zo svedectiev pamätníkov a aktérov týchto manifestácií.

²⁵ Tamže.

²⁶ Tamže.

Taliansko

Jedinou manifestáciou, ktorá sa uskutočnila v rovnaký deň ako manifestácia v Bratislave, bola manifestácia v Ríme. Svojím termínom dokonca o malú chvíľku prebehla manifestáciu v Bratislave – uskutočnila sa totiž 25. marca 1988 o 17.00 hodine, teda hodinu pred manifestáciou na Hviezdoslavovom námestí. Hlavným organizátorom manifestácie v Ríme bol František Kapusňák²⁷, ktorý v tom čase študoval teológiu na Gregorovej univerzite v Ríme a o organizovaní manifestácií sa dozvedel od Antona Hlinku.²⁸ Kapusňák mal veľmi dobré kontakty s Antonom Hlinkom, a preto patril medzi tých Slovákov, ktorí boli najlepšie informovaní o situácii na Slovensku, preto mal medzi svojimi priateľmi prezývku „Ferko veľvyslanec“.²⁹

Na základe tejto informácie sa rozhodol zorganizovať medzi Slovákmi v Ríme – najmä medzi mladými kňazmi a bohoslovcami sústredenými okolo Slovenského ústavu svätého Cyrila a Metoda – demonštráciu. Napokon Rím bol prirodzeným centrom slovenskej katolíckej emigrácie, kde okrem spomenutej kľúčovej inštitúcie pôsobili aj osobnosti ako kardinál Jozef Tomko a biskupi Pavol Hnilica či Dominik Hrušovský, biskup pre Slovákov v zahraničí. O propagáciu akcie sa staral popri Františkovi Kapusňákovi aj Stanislav Košč, ktorý pripravil letáky s informáciami o manifestácii a tie potom roznášal po rímskych univerzitách.³⁰ Okrem Slovákov poprosil o pomoc aj svojich priateľov – mládežníkov zo spoločenstva *Comunione e liberazione*, ktorí mu mali pomôcť predovšetkým so získaním potrebných povolení. To sa úspešne podarilo, manifestácia preto bola povolená a legálna.³¹ Konala sa pred československým veľvyslanectvom v Ríme, v budove na Via dei Colli della

²⁷ František Kapusňák (1951), katolícky kňaz. Bol tajne vysvätený v roku 1989. Po roku 1990 pôsobil ako kaplán a správca farnosti v Nitre, v rokoch 1996 – 1998 v Rusku, neskôr sa vrátil na Slovensko. V roku 1988 bol študentom teológie v Ríme. Bol hlavným organizátorom a účastníkom manifestácie pred československým veľvyslanectvom v Ríme.

²⁸ Spomienky Františka Kapusňáka na Sviečkovú manifestáciu z roku 2013. Rukopis, s. 1.

²⁹ KOŠIAR, J.: Bratislavský veľký piatok. In: *Kultúra. Dvojtyždenník závislý od etiky*, roč. 16, 2013, č. 6, s. 1.

³⁰ Tamže.

³¹ NEUPAUER, F.: *Sviečková manifestácia: My sme to začali!* Dostupné na URL http://www.postoy.sk/svieckova_manifestacia_my_sme_to_zacali

Farnesina 144³² a zúčastnilo sa na nej približne 150 ľudí, popri Slovákoch aj talianski členovia spomenutej *Comunione e liberazione*. Keďže išlo o naplánovanú a ohlásenú manifestáciu, pred veľvyslanectvom sa zhromažďilo asi 200 talianskych karabiniérov, ktorí mali k dispozícii aj ťažkú techniku vrátane obrnených transportérov.³³ Ich úlohou bolo dohliadať na priebeh manifestácie. Odišli, keď videli, že manifestácia má pokojný priebeh. Účastníci manifestácie neskôr zistili, že túto ochranu si priamo vyžiadalo československé veľvyslanectvo.³⁴ Samotná manifestácia sa začala krátkym príhovorom organizátorov, ktorí vysvetlili dôvody konania manifestácie a rozťahli transparent s požiadavkou náboženskej slobody na Slovensku. Ján Košiar v mene organizátorov prečítal po taliansky prítomným petíciu iniciovanú moravským katolíckym laikom Augustinom Navrátilom *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov*,³⁵ ktorá mala spolu 31 bodov, požadujúcich úplnú náboženskú slobodu. Petíciu podpísalo v Československu vyše 500 000 ľudí, vďaka čomu sa stala najmasovejšou petičnou akciou v štátoch bývalého sovietskeho bloku. Zbieraníu podpisov nepriamo pomohla aj Sviečková manifestácia, po ktorej podpísalo petíciu ešte 200 000 ľudí. Potom manifestácia pokračovala zapálením sviečok a modlitbou ruženca. Po modlitbe prítomní Taliani zaspievali mariánsku pieseň a nasledovala krátka diskusia, počas ktorej im slovenskí účastníci manifestácie vysvetľovali náboženskú situáciu na Slovensku. Potom sa manifestácia skončila a prítomní sa rozišli.³⁶

Švajčiarsko

Osobitným prípadom spomedzi manifestácií bolo Švajčiarsko, keďže išlo o krajinu, kde v tom období pôsobil ako hokejový tréner autor myšlienky manifestácie Marián Šťastný. Jeho kamarát a zároveň predseda Združenia Slovákov vo Švajčiarsku ako prvý zareagoval na jeho výzvu a zapojil Združenie Slovákov vo Švajčiarsku do organizovania manifestácie. Organizačné podrobnosti manifestácie vo Švajčiarsku sa diskutovali na schôdzke predsta-

³² V týchto priestoroch je dnes veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Taliansku a vo Vatikáne.

³³ KOŠIAR, J.: Bratislavský veľký piatok, s. 1.

³⁴ Spomienky Františka Kapusňáka na Sviečkovú manifestáciu z roku 2013. Rukopis, s. 1.

³⁵ KOŠIAR, J.: Bratislavský veľký piatok, s. 1.

³⁶ Spomienky Františka Kapusňáka na Sviečkovú manifestáciu z roku 2013. Rukopis, s. 1.

viteľov Združenia v polovici januára 1988.³⁷ Na organizovanie manifestácie bolo potrebné získať povolenie úradov. Organizátori sa však rozhodli, že ešte predtým ako o povolenie požiadajú, pokúsia sa dať dokopy materiály, ktoré by mohli prítomným predstaviť. Išlo predovšetkým o podklady týkajúce sa vražd kňazov na Slovensku a materiály poukazujúce na prenasledovanie veriacich a porušovanie náboženských slobôd na Slovensku. Tieto podklady sa však organizátorom podarilo zhromaždiť neskôr, ako pôvodne chceli, preto bolo možné zohnať povolenie na manifestáciu až o mesiac neskôr.³⁸

Manifestácia sa tak uskutočnila 29. apríla 1988 v čase od 10.00 do 11.00 hodiny v Berne, pričom v oficiálnom oznámení sa písalo o demonstrácii za náboženské slobody na Slovensku. Ako organizátori boli v dokumente označení Pavol Arnold, Aristid Zelenay a Kamil Hrnec.³⁹ Organizátori vydali pred manifestáciou výzvu na účasť v *Slovenských zvestiach* (ktoré boli tlačovým orgánom Združenia Slovákov vo Švajčiarsku) nasledujúceho znenia: „*Všetci, ktorí cítite v sebe povinnosť pomôcť svojmu národu na Slovensku, prídte do Bernu. Prineste si sviečky, aby sme zapálenými sviečkami dokumentovali svoju solidaritu s tými, ktorí dňa 25. marca t. r. v Bratislave napriek brutálnym policajným represáliám demonštrovali za slobodu Cirkvi na Slovensku a tak podporili ich snaženia i v medzinárodnej verejnosti.*“⁴⁰

Podľa úradného povolenia však nebolo možné zorganizovať manifestáciu priamo pred budovou československého veľvyslanectva, ale asi 300 metrov od nej. Aj tu však bola, podobne ako v Taliansku, prítomná skupina švajčiarskych policajtov, ktorým organizátori odovzdali okrem potrebných úradných dokumentov aj materiály o prenasledovaní veriacich na Slovensku. Prítomní policajti však odišli z miesta hneď potom, ako sa prítomní začali modliť, a na priebeh manifestácie dohliadal iba jeden policajt. Na samotnej demonstrácii sa zúčastnilo asi 50 ľudí, členov Združenia Slovákov vo Švajčiarsku, mnohí z nich s pocitom „(...) aby niekto v budúcnosti nepovedal, že sme zanedbali svoju povinnosť“. Počet iste ovplyvnil aj čas manifestácie, ktorá sa konala v pracovný deň v dopoludňajších hodinách, preto sa na nej mnohí Slováci ne-

³⁷ Archív autora, rozhovor s Aristidom Zelenayom 30. januára 2013 v Bratislave.

³⁸ Tamže.

³⁹ Archív Združenia Slovákov vo Švajčiarsku, žiadosť o povolenie demonstrácie Policajnému riaditeľstvu v Berne zo 16. marca 1988.

⁴⁰ Demonstrácia za náboženskú slobodu na Slovensku. In: *Slovenské zvesti. Tlačový orgán Združenia Slovákov vo Švajčiarsku*, roč. 19, 1988, mimoriadne číslo 3, s. 1.

mohli pre pracovné povinnosti zúčastniť.⁴¹ Takýto termín však organizátori zvolili preto, aby mohli na československom veľvyslanectve odovzdať Memorandum, ktorým chceli Slovenskej národnej rade pripomenúť, aby dodržiavala ústavou zaručené práva o náboženskej slobode, prestala diskriminovať veriacych a zastavila zasahovanie štátnych orgánov do života cirkvi.⁴² Na margo termínu organizátori napísali: „*Jeden deň z vašej dovolenky? Hej, tolko si naši spolurodáci na Slovensku od nás zasluhujú, ba môžu to i právom od nás očakávať. Nesklamme ich!*“⁴³

Demonštrácia mala od začiatku pokojný priebeh. Manifestujúci na transparentoch opisujúcich prenasledovanie veriacych na Slovensku poukázali aj na brutálne potlačenie manifestácie v Bratislave. Okrem transparentov rozvinuli slovenskú zástavu a rozdávali okoloidúcim pripravené letáky napísané v nemčine. Medzi pripravenými materiálmi bol krátky prehľad o manifestácii v Bratislave pod názvom „*Čo sa stalo 25. marca 1988 v Bratislave*“ a tiež leták s názvom „*Je toto náboženská sloboda?*“, v ktorom autori poukazovali na diskrimináciu veriacych. Ďalším materiálom, ktorý švajčiarski Slováci pripravili, bol leták s názvom „*Popieluszkovia nie sú iba v Poľsku. Zomreli čisto náhodou?*“ V ňom vymenovali prípady podozrivých úmrtí kňazov na Slovensku, pri ktorých bolo silné podozrenie, že za vraždami stála Štátna bezpečnosť. Išlo o prípady kňazov Ľudovíta Senášiho z roku 1974, Jaroslava Rusnáka z roku 1977, Milana Gona z roku 1977, Přemysla Coufala z roku 1981, Alojza Schmeisera z roku 1983 a Štefana Poláka z roku 1987.⁴⁴ Všetky materiály boli v nemeckom jazyku.

V priebehu manifestácie sa pomodlili ruženec a držali v rukách zapálené sviečky. Manifestujúci modlitbu ruženca sprevádzali spievaním slovenských mariánskych piesní. Po modlitbe ruženca organizátori prečítali *Memorandum* Slovákov vo Švajčiarsku adresované Slovenskej národnej rade. Prítomní ho chceli odovzdať na československom veľvyslanectve, to však bolo v deň

⁴¹ (Prítomní demonštranti): Demonštrácia za náboženskú slobodu. In: *Slovenské zvesti. Tlačový orgán Združenia Slovákov vo Švajčiarsku*, roč. 19, 1988, č. 4, s. 3.

⁴² Demonštrácia za náboženskú slobodu na Slovensku. In: *Slovenské zvesti. Tlačový orgán Združenia Slovákov vo Švajčiarsku*, roč. 19, 1988, mimoriadne číslo 3, s. 1.

⁴³ Je mlčanie riešením? In: *Slovenské zvesti. Tlačový orgán Združenia Slovákov vo Švajčiarsku*, roč. 19, 1988, č. 2, s. 4.

⁴⁴ Archív Združenia Slovákov vo Švajčiarsku, leták *Popielusko's gibt's nicht nur in Polen: Rein zufällig gestorben?*

manifestácie „z technických príčin“ zatvorené.⁴⁵ V tomto memorande konštatovali, že „ľudské právo – slobody vyznania – je na Slovensku najhrubším spôsobom zaznávané. (...) To sa deje prostredníctvom: vmiešavania sa štátnej moci do obsadzovania biskupských miest a do cirkevného diania, podvratnou činnosťou (cez hnutie *Pacem in Terris*)⁴⁶ a zastrašovaním kňazstva (čo ide až po vraždy kňazov, spáchané najpravdepodobnejšie tajnou políciou), diskrimináciou veriacich v povolani a prenasledovaním činne veriacich.“⁴⁷ Zároveň autori memoranda očakávali zrušenie štátnej kontroly nad obsadzovaním biskupstiev a farností, uskutočnenie odľuky štátu od cirkvi, dodržiavanie ústavným zákonom zaručeného práva slobodného zhromažďovania, že cirkev bude môcť slobodne kázať, vyučovať a rozširovať tlačivá a že veriaci budú môcť slobodne vyznávať svoju vieru bez ujmy v povolani.⁴⁸ Na záver demonstrácie prítomní zaspievali slovenské národné piesne „Kto za pravdu horí“ a „Hej Slováci“, ako aj pápežskú hymnu.⁴⁹ Po nich bola manifestácia ukončená a prítomní sa rozišli. Podľa neskoršieho novinového článku účastníci protestnej demonstrácie „pocítovali hrdosť a zadostučinenie, že sme takto verejne vyjadrili naše pocity solidarity s ťažko skúšaným ľudom na Slovensku“.⁵⁰ Švajčiarski Slováci podobnú demonstráciu zorganizovali aj na prvé výročie Sviečkovej manifestácie v roku 1989, pričom obe tieto akcie horlivo fotografovali s najväčšou pravdepodobnosťou pracovníci československej ŠtB.⁵¹

Kanada a ostatné štáty

Manifestácia v Kanade bola poznačená veľmi smutnou správou o smrti zakladateľa SKS Štefana B. Romana. Vplyv Romanovej smrti na Slovákov v zahraničí okolo SKS vystihol Imrich Kružliak slovami: „V Romanovi stratili

⁴⁵ Archív autora, rozhovor s Aristidom Zelenayom 30. januára 2013 v Bratislave.

⁴⁶ Myslené Združenie katolíckych duchovných *Pacem in Terris*.

⁴⁷ Archív Združenia Slovákov vo Švajčiarsku, Memorandum podané 29. apríla v Berne.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ (Prítomní demonštranti): Demonstrácia za náboženskú slobodu. In: *Slovenské zvesti. Tlačový orgán Združenia Slovákov vo Švajčiarsku*, roč. 19, 1988, č. 4, s. 3.

⁵⁰ Tamže, s. 5.

⁵¹ ZELENAY, A.: Švajčiarski Slováci spájali boj proti komunistickej diktatúre so zápasom o vlastný štát. In: JAŠEK, P. (ed.): *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava 2012, s. 910.

*Slováci na celom svete a s nimi aj celé Slovensko svoju najvýznamnejšiu osobnosť v tomto čase. (...) Dnes sme ešte silne pod dojmom jeho náhlej smrti, aby sme boli vstave pochopiť všetko, čo Slováci s Romanom a v Romanovi stratili. Bola to najbolestnejšia rana a je to nenahraditeľná strata.*⁵² Jeho majestátny pohreb bol pre Slovákov v Kanade hlavnou udalosťou tých dní. Napokon členovia predsedníctva SKS počas neformálneho stretnutia v priebehu pohrebu vydali vyhlásenie o šesťmesačnom smútočnom období SKS.⁵³ Pohreb sa konal 26. marca 1988 v Katedrále premenenia Pána, ktorej fundátorom bol sám Roman a posvätil ju pápež Ján Pavol II. Prítomných bolo približne 4 000 ľudí vrátane vtedajšej politickej a hospodárskej elity Kanady, ale aj takmer všetkých významnejších predstaviteľov Svetového kongresu Slovákov a ďalších slovenských krajských organizácií z celého sveta.⁵⁴ Vo svojom príhovore pri tejto smutnej udalosti Marián Šťastný s ľútosťou konštatoval: „*Osud to tak zariadil, že sa nedožil ani len prvej skutočnej revolvy Slovákov, ktorá sa konala krátko po jeho smrti 25. marca 1988 v Bratislave.*“⁵⁵

Z výzvy Mariána Šťastného vyplývalo, že okrem uvedených sa mali ďalšie manifestácie konať aj v Rakúsku, Nemeckej spolkovej republike, Francúzsku, Veľkej Británii, Austrálii, Argentíne a USA. Z takto naplánovaného konceptu však zišlo, a ako sme už spomenuli, manifestácie v uvedených štátoch sa 25. marca 1988 nekonali. V prameňoch z archívu Združenia Slovákov vo Švajčiarsku sa nachádza výzva pána Valentína Berka, zástupcu Národnej rady za oslobodenie Slovenska v Nemeckej spolkovej republike, ktorý spomína manifestáciu Slovákov pred československým veľvyslanectvom v Bonne, ktorá sa konala 19. marca s výzvou „*Proti pripojeniu Slovenska k Česku roku 1945*“.⁵⁶ Už z jej názvu však vyplýva, že jej program a ciele neboli rovnaké ako v prípade manifestácií či už v Bratislave, alebo neskôr v Ríme a Berne. Manifestácia v Bonne sa spomína aj v správe predsedu Združenia Slovákov

⁵² KRUŽLIAK, I.: Životný odkaz Štefana B. Romana. In: *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, 1988, č. 79, s. 4.

⁵³ Slovak World Congress Effects Six Month Mourning Period for Past President S. B. Roman. In: *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, 1988, č. 79, s. 11.

⁵⁴ Veľkolepý pohreb Š. B. Romana. In: *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, 1988, č. 79, s. 13 – 14.

⁵⁵ ŠŤASTNÝ, M.: Odišiel, aby zostal. In: *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, 1988, č. 79, s. 21.

⁵⁶ Archív Združenia Slovákov vo Švajčiarsku, Výzva Národnej rady za oslobodenie Slovenska.

vo Švajčiarsku o činnosti Združenia za rok 1987/1988, kde sa dokonca spomína aj manifestácia v Ottawe. Ani k jednej manifestácii sa však neuvádzajú žiadne podrobnosti, konštatuje sa iba: „29. apríla sme po prvý raz v histórii zahraničných Slovákov demonštrovali v Berne (a naši priatelia – spolurodáci v Bonne a v Ottawe) za slobodu náboženstva na Slovensku.“⁵⁷ Cieľom tejto manifestácie nebola otázka náboženských slobôd a ľudských práv, ale protest proti existencii česko-slovenského štátu a zdôraznenie práva Slovákov na samostatný štát. Na demonštrácii sa zúčastnilo niekoľko desiatok ľudí, ktorí so sebou priniesli transparenty s nápismi ako napr. „Za slobodu Slovenska“, „Za slovenskú štátnosť“ či „Za slobodu cirkvi na Slovensku“. Účastníci zároveň poslali československej vláde petíciu s názvom „Slovenská petícia“, požadujúcu realizovanie práva Slovákov na vlastnú štátnosť. Túto petíciu organizátori rozoslali predstaviteľom nemeckých médií a viacerým diplomatom západných štátov akreditovaných v Nemecku.⁵⁸ Táto manifestácia však nemala nič spoločné s výzvou Mariána Šťastného a nepreberala žiadne z bodov, ktoré vytýčil. Podobne pri výskume manifestácií v zahraničí treba diferencovať medzi manifestáciami konajúcimi sa na základe výzvy M. Šťastného a pravidelnými podujatiami, ktoré pri výročí 14. marca usporadúvali fraternalistické organizácie Slovákov v zahraničí. Išlo o dve rozdielne podujatia.

Ostáva veriť, že budúci výskum a svedectvá aktérov týchto historických udalostí, ako aj otvorenie príslušných archívov prinesie podrobnejšie údaje aj o situácii v ďalších štátoch a prípadne spresní spomenuté informácie o situácii v Taliansku, Švajčiarsku a Kanade.

Záver

Uvedený prehľad aktivít zahraničných Slovákov určite nie je úplným súhrnom všetkých okolností a foriem, akými sa zahraniční Slováci zapojili do udalostí súvisiacich so Sviečkovou manifestáciou. Ukazuje však, že pri tejto kľúčovej udalosti moderných slovenských dejín nestáli bokom. Naopak, veď samotná myšlienka manifestácie vznikla v prostredí SKS. História Svetového kongresu Slovákov ako vrcholnej inštitúcie ešte len čaká na podrobné spraco-

⁵⁷ ARNOLD, P.: Správa predsedu o činnosti Združenia Slovákov vo Švajčiarsku za rok 1987/88. In: *Slovenské zvesti. Tlačový orgán Združenia Slovákov vo Švajčiarsku*, roč. 19, 1988, č. 4, s. 3.

⁵⁸ KOLLÁR, F.: Demonštrácia za Slovenský štát pred veľvyslanectvom Č-SSR v Bonne. In: *Jednota (The Union)*, roč. 97, 1988, č. 5145, s. 10.

vanie, podobne ako vysielanie zahraničných rozhlasových staníc a ich vplyv na dianie na Slovensku. Aj udalosti okolo Sviečkovej manifestácie a aktivity zahraničných Slovákov v tejto súvislosti potvrdzujú, že predstavitelia slovenského exilu sa veľmi aktívne zapojili do boja proti komunistickému režimu a za slobodné a samostatné Slovensko.

Summary

The author in the study deals with the activities of the Slovaks abroad connected with the Candle manifestation. The idea to organize such manifestation arose in the Slovak political exile, namely in the Slovak World Congress. An author of the idea was Marian Štastný, vice-chairman of the Congress at that time. Slovaks in exile also intend to organize similar manifestation like those one in Bratislava on March 25, 1988. Study deals with these manifestations, that took place in Italy and Switzerland, and also analyze reasons why some of them failed to materialize.

O autoroch

Mgr. Peter JAŠEK, PhD. (1983), slovenský historik. História vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde v roku 2009 obhájil titul PhD. V súčasnosti je pracovníkom sekcie vedeckého výskumu v Ústave pamäti národa. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu druhej svetovej vojny, normalizácii a pádu komunistického režimu na Slovensku. Je zostavovateľom zborníkov *20. výročie Nežnej revolúcie* (2010), *Interpretácia dokumentov ŠtB* (2011) a *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe* (2012). Zároveň je spoluautorom vedeckej monografie *Smolenice. Vlastivedná monografia obce* (2011) a odborných monografií *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1945 – 1989* (2012); *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013). Popri tom publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov na Slovensku aj v zahraničí, najviac z nich v časopise *Pamäť národa*. Je spoluautorom výstav zameraných na dejiny Slovenska v druhej polovici 20. storočia *Prísne tajné! Dejiny štátnej bezpečnosti na Slovensku* (2011), *Protikomunistický odboj na Slovensku* (2012), *Sviečková manifestácia 25. marca 1988* (2013) a *Pád komunistického režimu na Slovensku* (2013).

Beáta KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, PhD. (1973), slovenská historička. Vyštudovala históriu a politológiu na Viedenskej univerzite, kde od roku 2004 pôsobí ako odborná asistentka v Ústave východoeurópskych dejín. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje moderným dejinám so zameraním na zahraničnopolitické aspekty studenej vojny, pád komunistického režimu a dejiny slovenského politického exilu. Je autorkou vedeckej monografie *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei* (2006), ako aj desiatok vedeckých štúdií publikovaných na Slovensku a v zahraničí.

Prof. PhDr. Róbert LETZ, PhD. (1967), slovenský historik. Vyštudoval odbor filozofia a história na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V súčasnosti pôsobí ako vedúci Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Zameriava sa na cirkevné, politické a kultúrne dejiny Slovenska v 20. storočí. K jeho najznámejším prácam patria monografie *Slovensko v rokoch 1945 – 1948: Na ceste ku komunistickej totalite* (1994); *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)* (2000); *Slovenské dejiny IV. 1918 – 1938* (2010) a *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945* (2012). Zároveň je spoluautorom monografie *Zločiny komunizmu na Slovensku I. a II.* (autor state *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*, 2001). Ako editor sa podieľal na zostavení niekoľkých zborníkov a zbierok dokumentov, ako boli napr. *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989* (2004); *Slovenská ľudová strana v dejinách* (2006); *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom* (2007); *Vznik Slovenského štátu I. a II.* (2007 a 2008); *Odkaz živým* (2008); *Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku* (2009) či *Andrej Hlinka vo svetle dokumentov* (2015). Popri tom napísal desiatky vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných na Slovensku aj v zahraničí. Je predsedom redakčnej rady časopisu *Pamäť národa*.

Juraj MARUŠIAK, PhD. (1970), slovenský politológ a historik. Vyštudoval odbor história – slovenský jazyk na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a od 90. rokov pôsobí ako vedecký pracovník v Ústave politických vied Slovenskej akadémie vied, od roku 2009 je predsedom jeho vedeckej rady. Vo svojej vedeckej tvorbe sa zaoberá najmä modernými slovenskými dejinami so zameraním na slovensko-poľské vzťahy, obdobie normalizácie a pádu komunistického režimu, ako aj širší kontext stredoeurópskych dejín. Je autorom desiatok vedeckých štúdií a analytických článkov publikovaných na Slovensku aj v zahraničí.

Ľubomír MORBACHER, PhD. (1973), slovenský historik. Absolvent Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Vo svojej vedeckej činnosti sa zaoberá obdobím komunizmu v slovenských dejinách a personálnou a organizačnou rekonštrukciou útvarov Štátnej bezpečnosti. Svoje vedecké štúdie najčastejšie publikuje v časopise *Pamäť národa*. Popri vedeckých štúdiách je aj autorom scenárov k výstavám a dokumentuje prípady občanov usmrtených na hraniciach v rokoch 1948 – 1989.

Jerguš SIVOŠ, PhD. (1979), slovenský historik. Vyštudoval Pedagogickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor história – etická a občianska výchova. Doktorandské štúdium v odbore slovenské dejiny absolvoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity. Je pracovníkom sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa a redaktorom časopisu *Pamäť národa*. Vo svojej práci sa zameriava na obdobie komunizmu, najmä na pôsobenie Štátnej bezpečnosti a ďalších represívnych štátnych zložiek. Je autorom monografie *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953* (Bratislava 2011), editorom zbierky dokumentov *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989* (Bratislava 2008). Je spoluautorom publikácií *Biografický slovník predstaviteľů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci* (Praha 2009) a *V stopách „železného Felixa“. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989* (Bratislava 2012). Popri vedeckých štúdiách je autorom populárnych článkov a scenárov výstav (*Štátna bezpečnosť na Slovensku*, 2011).

Ing. PhDr. Ján ŠIMULČÍK, PhD. (1970), vyštudoval bioinžinierstvo na Chemickotechnologickej fakulte STU v Bratislave, ako aj magisterské štúdium v odbore učiteľstvo všeobecno-vzdelávacích predmetov na CMBF Univerzity Komenského v Bratislave, doktorandské štúdium absolvoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje problematike prenasledovania veriacich v období komunizmu a téme tajnej cirkvi v odpore proti komunistickému režimu. Je autorom publikácií *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989* (1997); *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988* (1998); *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989* (2000); *Zápas o svedomie. Hladovka študentov bohosloveckej fakulty v roku 1980* (2001), ako aj edície dokumentov *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris. Výber zo samizdatových dokumentov 1969 – 1989* (2002) a *Dokumenty doby 1990 – 2000* (2002). Publikoval tiež niekoľko vedeckých štúdií a popularizačných článkov o pôsobení tajnej cirkvi na Slovensku.

Kňaz Štefan Polák
zavraždený na fare
v Borovciach v noci
zo 7. na 8. októbra
1987 (archív Anna
Blahovcová)

Michail Gorbačov (v strede) v sprievode prezidenta G. Husáka, strojca perestrojky
a glasnosti, počas návštevy Bratislavy v apríli 1987 (TASR)

Púte dosiahli v 80. rokoch masovú účasť (Archív Spoločnosti Ježišovej na Slovensku)

Tajne vysvätený biskup
Ján Chryzostom Korec bol najväčšou
autoritou tajnej cirkvi (Archív
Spoločnosti Ježišovej na Slovensku)

NIEKTORÉ SKUTOČNOSTI
O SÚDNOM PROCESE

HELENA
&
FRANTIŠEK

ZO DŇA 24 – 26. JANUÁRA 1983
(JUSTIČNÝ PALÁC, ZÁHRADNÍCKA 10, BRATISLAVA)

1983

Komunistický režim organizoval politické procesy proti veriaciam aj v 80. rokoch
(Archív A. Seleckého)

Náboženské samizdaty tvorili väčšinu distribuovaných samizdatov na Slovensku, aj preto po nich ŠtB intenzívne pátrala a likvidovala ich (Archív A. Seleckého)

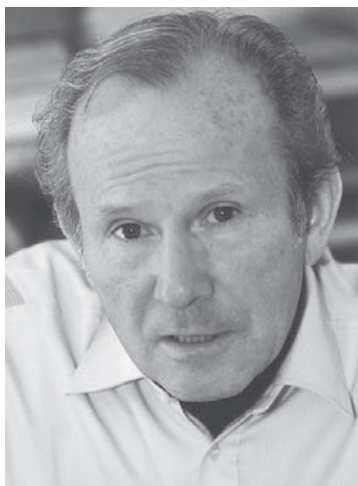
RNDr. Rudolf Fiby, predstavený bratov Spoločenstva Fatima v roku 1988. (archív Pavol Hric)

Silvester Krčméry (foto vľavo – archív ZRNO) a Vladimír Jukl (foto v pravo – archív OZ Nenápadní hrdinovia) v roku 1974 založili Komunitu aktuálnych služieb – AGAPĚ (súčasnú Spoločenstvo Fatima)

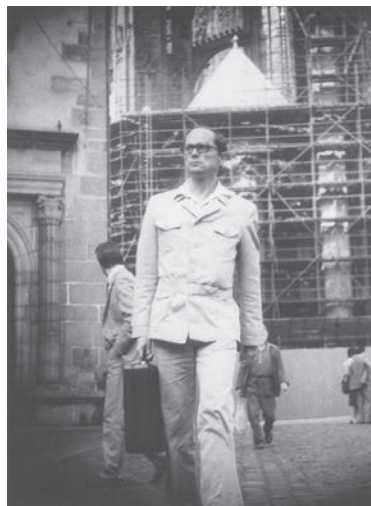
František Mikloško oficiálne oznámil úradom konanie manifestácie v Bratislave (Archív F. Mikloška)

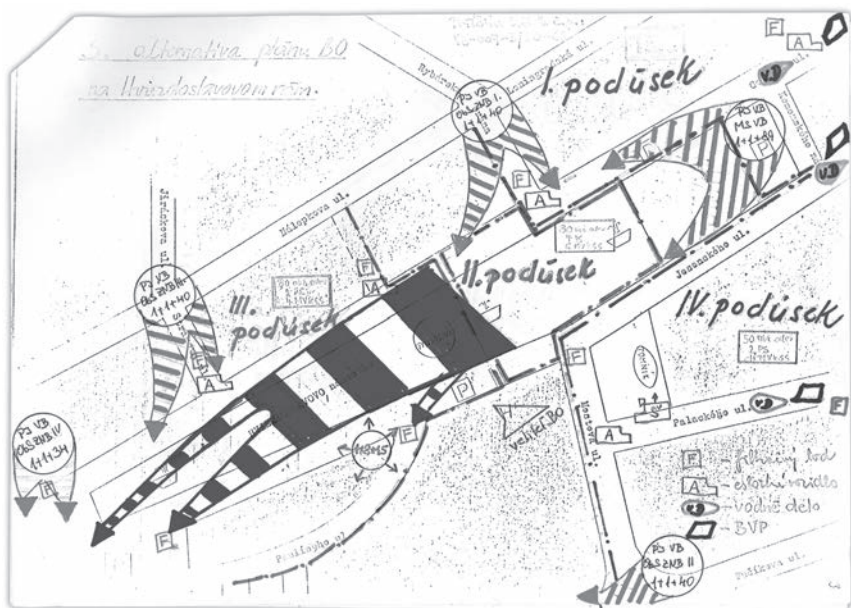
Anton Hlinka, pôsobiaci v tom čase v redakcii Hlasu Ameriky, informoval o manifestácii celý svet

Marián Šťastný (na fotografii z Novembra 1989) bol autorom myšlienky zorganizovať manifestáciu (TASR)

Ján Čarnogurský (na zábere sledovačky ŠtB), ako vedúca osobnosť kresťanského disentu odovzdal členom Spoločenstva Fatima odkaz o prípravách manifestácie v zahraničí (Archiv bezpečnostných služiek)

Mapka plánovaného zásahu proti manifestácii (Slovenský národný archív)

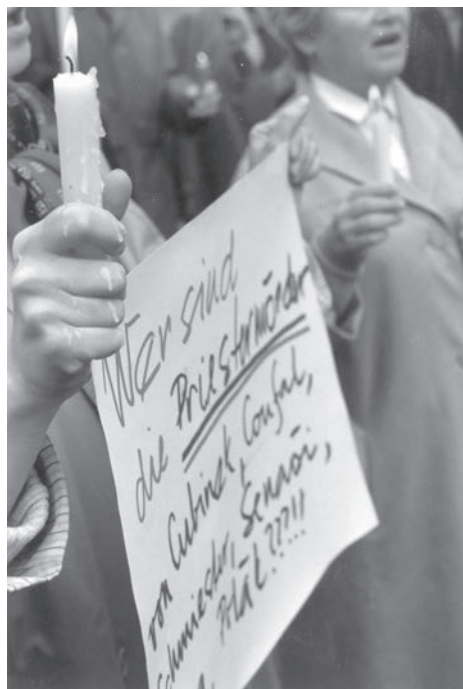

Autentické zábery z manifestácie na Hviezdoslavovom námestí (Archív J. Šimulčíka)

Švajčiarski Slováci manifestovali o mesiac neskôr (Archív Združenia Slovákov vo Švajčiarsku)

Obvodný národný výbor
Bratislava 1
Vajanského nábřežie
B r a t i s l a v a

Bratislava 10.3.1988

Obvodný národný výbor
Číslo:
Dátum: 11. III. 1988
Podpis: <i>PC/PP - Kuch</i>

Vec: Verejné zhromaždenie v Bratislave na Hviezdoslavovom námestí dňa 25.3.1988 od 18⁰⁰ do 18³⁰ hod. - ohlásenie.

Na výzvu viacerých veriacich občanov Vám týmto oznamujem podľa § 10 vyhl. min. vnútra čí. 348/1951 Úr. v., že dňa 25.3.1988 od 18⁰⁰ do 18³⁰ hod. sa uskutoční pokojné verejné zhromaždenie občanov v Bratislave na Hviezdoslavovom námestí pred budovou Slovenského národného divadla.

Programom verejného zhromaždenia bude tichá manifestácia občanov za menovanie katolíckych biskupov pre uprázdnené diecézy na Slovensku podľa rozhodnutia Svätého Otca, za úplnú náboženskú slobodu v Československu a za úplné dodržiavanie občianskych práv v Československu.

Predpokladá sa, že účastníci zhromaždenia vyjadria svoj súhlas s programom zhromaždenia držaním horiacich sviečok.

Uskutočnenie verejného zhromaždenia sa opiera o čl. 28 Ústavy a o § 6 Zák. čí. 68/1951 Zb. o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach.

Prosím, aby ste toto ohlásenie zobrali na vedomie.

S pozdravom

František Mikloško
RNDr. František Mikloško
Bílíkova 16
Bratislava

841 04

II. Spomienky a svedectvá

Zhromaždené svedectvá sme rozdelili do niekoľkých podkapitol, zohľadňujúc tematické zameranie jednotlivých spomienok i rolu, ktorú zohral konkrétny pamätník. Ako zostavovatelia publikácie sme sa snažili dať priestor čo najväčšiemu počtu pamätníkov a čo najširšie zachytiť spoločenské súvislosti manifestácie: od jej príprav na Slovensku a v zahraničí cez priebeh na Hviezdoslavovom námestí až po jej celkové hodnotenie. Zahrnuli sme aj spomienky ľudí, ktorí do jej príprav neboli priamo zapojení, avšak vnímali ju z pozície odporcov komunistického režimu.

Do prvej skupiny sme zaradili autora myšlienky Mariána Šťastného a hlavných organizátorov manifestácie v Bratislave Františka Mikloška a Jána Čarnogurského. Na uskutočnenie svojho zámeru chceli získať súhlas vtedajšieho tajného biskupa Jána Korca, najvyššiu autoritu tajnej cirkvi. Spoločenstvo Fatima, bez ktorého by sa manifestácia neuskutočnila (slovami Františka Mikloška), resp. by nebola masovou záležitosťou, zastupuje jeho člen Ladislav Stromček.

O samotnom priebehu manifestácie poskytujú najlepší obraz jej účastníci priamo na námestí. Každý z nich prichádzal na námestie „za seba“ a zároveň tvoril spoločenstvo s ostatnými. Medzi účastníkmi neboli len aktivisti tajnej cirkvi, ale aj ľudia, ktorí na jej aktivitách nespolupracovali. Na námestie ich pritiahol odpor voči režimu, ako aj požiadavka manifestovať za ľudské práva, ktoré boli súčasťou požiadaviek manifestujúcich.

Manifestácia dostala konečný obsah a podobu až na Slovensku. Osobitnú skupinu spomienok však predstavujú aktivisti slovenského exilu zo zahraničia, hoci v zahraničí sa neuskutočnila dňa 25. marca žiadna manifestácia podľa pôvodnej myšlienky. V ten deň sa konala demonštrácia v Ríme ako reakcia na pripravovanú manifestáciu v Bratislave a mesiac po manifestácii v Bratislave pripravili Slováci žijúci vo Švajčiarsku demonštráciu pred veľvyslanectvom ČSSR v Berne.

Do spektra spomienok sme vybrali pohľad na manifestáciu aj od niekoľkých osobností, ktoré boli v opozícii voči režimu a aktívne sa spolupodieľali

na aktivitách ďalších prúdov slovenského disentu, a zároveň boli významnými aktérmi spoločenských zmien súvisiacich s pádom komunistického režimu v roku 1989.

Spomienky a svedectvá zverejnené v tejto časti publikácie vznikli vo veľkej väčšine prípadov s retrospektívnym odstupom štvrtstoročia, teda aj s určitým historickým nadhľadom. Pri edičnom spracovaní spomienok jednotlivých pamätníkov sme pochopiteľne narazili na viaceré rozporné tvrdenia. V príslušných poznámkach na ne čitateľa náležite upozorňujeme a odkazujeme na možnosť konfrontovať ich s odlišným pohľadom ďalších pamätníkov.

Za zostavovateľov František Neupauer

Hlavní organizátori

Ján ČARNOGURSKÝ: Sviečková manifestácia bola vyvrcholením odporu voči komunizmu na Slovensku.

Ján ČARNOGURSKÝ (1944), slovenský disident a politik. Pred rokom 1989 sa angažoval v katolíckom disente a patril k najznámejším disidentom na Slovensku. Pred Novembrom 1989 bol väznený, v období Nežnej revolúcie sa stal podpredsedom federálnej vlády národného porozumenia, neskôr bol predsedom slovenskej vlády (1991 – 1992) a ministrom spravodlivosti (1998 – 2002). Je zakladateľom Kresťanskodemokratického hnutia a v rokoch 1990 – 2000 bol jeho predsedom. V období Sviečkovej manifestácie bol neformálnym lídrom katolíckeho disentu na Slovensku.

Publikovaný text vznikol na základe jeho spomienok z roku 2008, zachytených pri príprave dokumentárneho filmu Ústavu pamäti národa *Bratislavský veľký piatok* (réžia O. Krajňák).

Sviečková manifestácia bola vyvrcholením odporu voči komunizmu na Slovensku. Aj keď v porovnaní s obeťami, ktoré prinášali bojovníci proti komunizmu v 50. rokoch, povedzme Biela légia¹ a pod., tak Sviečková manifestácia to už nebolo nič. Ale z hľadiska medzinárodného významu aj z hľadiska uvedomovania si ľudí na Slovensku to bolo vyvrcholenie odporu. Pre mňa osobne to bola zaujímavá skúsenosť, pretože Sviečková manifestácia znamenala novú formu odporu proti komunizmu oproti tým, ktoré sme pestovali predtým, najmä zbieranie podpisov na petíciu za náboženskú slobodu alebo samizdaty či púte a to, čo s nimi súviselo. Sviečková manifestácia bola novou formou a zároveň spojením domáceho odporu proti komunizmu a zahranič-

¹ Biela légia bola tajná protikomunistická organizácia pôsobiaca na Slovensku v koordinácii so zahraničným exilom na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov. Jej súčasťou bol aj rozhlasový vysielač. Na jej rozbití a odhalení členov intenzívne pracovala komunistická Štátna bezpečnosť, čo vyústilo do viacerých vykonštruovaných politických procesov s jej skutočnými či domnelými členmi.

ného – myslím slovenskej emigrácie –, pretože pôvodná myšlienka prišla od Mariána Šťastného zo zahraničia. Z hľadiska osobnej skúsenosti bola to skúsenosť, že sme schopní obstáť voči Štátnej bezpečnosti (ŠtB). ŠtB Františka Mikloška aj mňa zadržala, mňa dva dni a Fera, myslím, štyri dni v cele alebo v zadržaní² na polícii. Dalo sa to vydržať, pretože už si na viacej nemohla trúfať, na viacej nemala sily – vnútroštátne ani zahraničnopoliticky. Toto všetko prispelo k tomu, že proces pádu komunizmu na Slovensku pokračoval.

Sviečková manifestácia vznikla tak, že niekedy v januári 1988 Marián Šťastný poslal mne adresovaný listok s výzvou, aby sme aj my uskutočnili nejakú demonštráciu 25. marca. A to preto, že 25. marca slovenská emigrácia, konkrétne Svetový kongres Slovákov, pripravovala demonštrácie pred česko-slovenskými veľvyslanectvami asi v piatich hlavných mestách veľkých západných štátov.³ Je kuriozita, že nakoniec práve tieto demonštrácie na Západe sa nepodarili z nejakých organizačných dôvodov. Marián Šťastný bol krátko predtým zvolený za podpredsedu Svetového kongresu Slovákov⁴ a vniesol tam nový elán a nové myšlienky. Predpokladám, že takto vôbec došlo k myšlienke usporiadať demonštrácie 25. marca. Marián poslal túto správu pre mňa v obale s čokoládou. Odkaz sa ku mne dostal a ja som si ho prečítal. Marián Šťastný písal, že pripravujú demonštrácie na 25. marec a bolo by dobré, keby aj v Bratislave alebo niekde na Slovensku bola tiež demonštrácia, aby sa demonštrácie mohli prezentovať vo svete ako jednotný postoj a odpor Slovákov vo svete a doma. Napísal, že koncepciu demonštrácie si môžeme určiť sami, ako chceme, len aby to bolo 25. marca.

Ukázal som tento listok Františkovi Mikloškovi a on oboznámil s touto správou *Spoločenstvo Fatima*⁵, do ktorého pravidelne chodieval. To bolo dôležité preto, lebo mali vplyv na ľudí a mali podchytené náboženské krúžky

² Františka Mikloška zadržala Štátna bezpečnosť na tri dni a z cely predbežného zadržania ho prepustili v nedeľu. (Pozri spomienky Františka Mikloška.)

³ Podľa pôvodného listu Mariána Šťastného sa mali manifestácie konať v Rakúsku, Švajčiarsku, Nemeckej spolkovej republike, Taliansku, Francúzsku, Veľkej Británii, Austrálii, Argentíne, Kanade, USA a na Slovensku. Pozri tiež ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Bratislava 2003, s. 28.

⁴ Marián Šťastný bol zvolený za podpredsedu SKS dňa 3. júla 1987 na generálnom zhromaždení SKS v Toronte.

⁵ Spoločenstvo Fatima je sekulárny inštitút, ktorý vznikol na Slovensku. Cieľom spoločenstva je veľmi pružne a operatívne plniť aktuálne úlohy cirkvi, ktoré neplnia iní. Založili ho v roku 1974 Silvester Krčméry a Vladimír Jukl, ktorých ovplyvnil a viedol chorvátsky kňaz profesor Kolakovič. Podrobnejšie pozri: Spoločenstvo Fatima. [citované 7. januára

po celom Slovensku. Účastníkov demonštrácie boli schopní zorganizovať oni, nie ja alebo Marián Šťastný, alebo možno ani František Mikloško. Asi po dvoch týždňoch mi povedal, že to odsúhlasili a ide sa do toho. Spomínam si, že sme sa s Ferom Mikloškom dohodli, aby nás neodpočúvali u nás doma alebo uňho, lebo sme mali podozrenie, že tam je odpočúvací prístroj. Nakoniec sa ukázalo, že bol. Tak sme sa raz stretli v Univerzitetnej knižnici v Bratislave, tam na chodbách boli stolíky a stoličky, kde sme sa posadili do jedného výklenku a prediskutovali koncepciu sviečkovej manifestácie, čo mala požadovať a za čo mala byť. Tak vznikli tri požiadavky: vymenovanie katolíckych biskupov Vatikánom,⁶ úplné náboženské práva v Československu a dodržiavanie občianskych práv. Najmä tretia požiadavka bola dôležitá. Dlhšie sme o nej diskutovali, pretože predstavovala prepojenie náboženského, dokonca iba katolíckeho odporu proti komunizmu so všeobecnejším odporom a s požiadavkami, ktoré sa dotýkali – a nazvime to chránili – v prípade, že by boli presadené –, všetkých občanov štátu, nie iba veriacich alebo iba katolíkov. Takto sme sformulovali požiadavky.

Dôležité tiež bolo, aký má mať manifestácia priebeh a čas. Keď sme o tom na začiatku marca alebo vo februári 1988 diskutovali, mali sme už obaja s Františkom Mikloškom svoje skúsenosti so Štátnou bezpečnosťou, ako aj s púťami, ktoré prebiehali na Slovensku, a ako sa ich Štátna bezpečnosť snažila obmedziť. Zhodli sme sa, že táto demonštrácia nemôže byť časovo dlhá, zase, samozrejme, ani krátka. Optimálny čas nám vyšiel 30 minút. Ďalší problém bol v tom, že, prirodzene, ŠtB by nedovolila nikomu hovoriť. Keby sa niekto pokúšal hovoriť, tak na toho sa môžu sústrediť a hneď ho zoberú na políciu. Tým by demonštrácia stratila myšlienku a priebeh, ak by sa koncentrovala na nejaký prejav. Išlo teda o to, aby demonštrácia prebehla bez prejavu. Z toho vyšli sviečky, aby sa účastníci demonštrácie odlíšili od zvedavcov, ktorí by stáli na chodníku a pozerali, čo bude. Tu musím povedať, že bol marec 1988

2015]. Dostupné na: <http://www.fatima-sf.sk> Pozri tiež: ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*. Prešov 2000, s. 12 – 19.

⁶ Situácia ohľadom vymenovania biskupov v Československu bola v alarmujúca, pretože komunistický režim odmietal vymenovať na biskupské stolce kandidátov, ktorých presadzovala Svätá stolica, naopak sám nominoval takých kandidátov, ktorí s ním kolabovali, čo pre zmenu odmietala Svätá stolica. Na Slovensku zostali len traja biskupi (Ján Pásztor v Nitre, Jozef Feranec v Banskej Bystrici a Július Gábriš v Trnave). Uprázdnené diecézy (Spiš, Rožňava a Košice) boli spravované štátom dosadenými kapitulnými vikármi.

a 10. decembra 1987 sa pokúšala Charta 77⁷ zorganizovať demonštráciu za ľudské práva v Prahe.⁸ 10. december je deň ľudských práv. Nám hovorili naši priatelia z Charty, že sa to nepodarilo, lebo účastníci demonštrácie neboli odlišení od iných, takže nakoniec sa nevedelo, koho bolo na Staromestskom námestí v Prahe viac: či agentov ŠtB, ktorí sa tam v civile premávali, alebo účastníkov demonštrácie. Neboli žiadne prejavy a demonštrácia v Prahe vyznela neurčito. Aj z týchto skúseností sme vychádzali, a z toho nakoniec vyšlo, že účastníci demonštrácie budú mať sviečku a jej držanie bude znakom, že súhlasia s tými troma požiadavkami.

Keď sme toto dohodli, napísal som list na Obvodný národný výbor Bratislava I podľa vtedajšej vyhlášky. Demonštrácie a manifestácie boli voľné, vládla úplná sloboda a jedine bolo treba nahlásiť na národný výbor podľa miesta, kde sa mala konať. Dokonca nebol potrebný ani súhlas národného výboru. Napísal som list, kde boli uvedené naše tri požiadavky a napísané, že súhlas s týmito požiadavkami bude prejavom držaním horiacej sviečky. Demonštráciu sme v tom liste oznámili národnému výboru. Predtým sa v spoločenstve *Fatima* dohodlo, že formálnym oznamovateľom demonštrácie a organizačne zodpovedným bude František Mikloško. Čiže podpísaný bol František Mikloško. On to podpísal, poslali sme list na národný výbor doporučené poštou tak, aby uplynulo 15 dní. Počítali sme s tým, že list zoberú na vedomie, ale, samozrejme, z nejakých dôvodov demonštráciu zakážu. Proti zakazu bolo možné podať odvolanie na vyšší národný výbor. Časovo to bolo rozpočítané tak, že prvostupňový národný výbor to zakáže a František Mikloško podá odvolanie, aby potrebné lehoty ešte 25. marca neuplynuli. Teoreticky by táto demonštrácia nemala byť 25. marca zakázaná a jej účastníci nebudú konať nijaký trestný čin ani nijaký priestupok proti iným mestským predpisom, pretože ešte nebola právoplatne zakázaná. Nakoniec sa ŠtB trochu poistila,

⁷ Charta 77 vznikla v januári 1977 ako neformálne spoločenstvo disidentov zasadzujúcich sa za dodržiavanie ľudských práv v komunistickom Československu. Skladala sa z rôznych občianskych aktivistov, ateistov i veriacich, antikomunistov i bývalých členov komunistickej strany, ktorí boli po straníckych čistkách vylúčení. Išlo o jednu z najznámejších a najvýznamnejších disidentských skupín v bývalom sovietskom bloku. Jej hlavným predstaviteľom bol Václav Havel, na Slovensku mala pomerne malý ohlas. K činnosti Charty pozri: CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (Eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I. – III.* Praha 2007.

⁸ 10. decembra 1987 sa konala v Prahe prvá verejná demonštrácia od roku 1969 na Staromestskom námestí, na ktorej sa zúčastnilo niekoľko tisíc ľudí. Charta 77 manifestáciu vyhodnotila ako neúspech pre relatívne nízku účasť. Proti manifestácii režim nezasiahol.

lebo národný výbor to zakázal hneď, František Mikloško podal odvolanie, to išlo na vyšší národný výbor a ešte vyšší národný výbor – ktorému inak rozhodnutia trvali mesiace – teraz v priebehu pár dní potvrdil zákaz prvého stupňa a ešte k tomu úradník národného výboru v sprievode ŠtB ho doručil Františkovi Mikloškovi na byt. Ale už bolo podujatie rozbehnuté, ohlásili to *Hlas Ameriky*⁹ aj *Slobodná Európa*¹⁰, v kostoloch boli rozšírené letáčky po celom Slovensku, takže to bežalo a účastníci mohli povedať, že nevedia nič o tom, že to bolo zakázané.

Keď bol odoslaný list na národný výbor, zatelefonoval som obsah listu Antonovi Hlinkovi¹¹ do *Hlasu Ameriky*, *Slobodnej Európy* a do *Rádia Vatikán*¹². *Rádio Vatikán* to odvysielalo hneď. Z neho to prevzali svetové agentúry. Takto sa to rozšírilo. *Hlas Ameriky* to začal vysielat cez Antona Hlinku pravidelne do republiky. To boli ešte dva až tri týždne do demonštrácie. Zároveň aktivisti náboženských krúžkov vyhotovili letáčky a rozširovali ich po Slovensku. Boli na nich informácie, že manifestácia bude a kto príde, má si priniesť sviečku, lebo zapálenie sviečky bude znakom súhlasu s cieľmi manifestácie. Pamätám sa, že v Bratislave na dvere kapucínskeho kostola¹³ niekto prišpendlil tento

⁹ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

¹⁰ Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe/Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zameriavala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagandy.

¹¹ Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc *Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky* informoval z Mníchova o prenasledovaní cirkví na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúciu na Slovensko. Vďaka svojej sieti informátorov mohol o priebehu manifestácie podrobne informovať slovenskú i svetovú verejnosť. Ako prvý vysielal o manifestácii na niekoľko minút po jej skončení.

¹² Vatikánsky rozhlas (Radio Vaticana), oficiálna rozhlasová stanica Svätej stolice, založená v roku 1931. Vatikánsky rozhlas mal aj slovenskú redakciu, ktorá informovala o situácii cirkvi a veriaciach na Slovensku v období komunizmu.

¹³ Kostol sv. Štefana na Župnom námestí (kapucínska rehoľa v tom období nemohla legálne pôsobiť).

letáčík. V kostoloch sa to nešírilo vnútri, lebo to malo trochu politický význam, aby sa nepremiešalo rýdze náboženstvo a politika. Keďže to bola nová forma odporu proti komunizmu, ľudí chytila a rozprávali sa o tom. Mne hovoril známy, že bol v tom čase na technickom školení a tam účastníci hovorili, že sa niečo také pripravuje.

Deň pred manifestáciou, 24. marca ráno, prišli po mňa policajti a zobrali ma na políciu¹⁴ okolo ôsmej a držali ma tam celý deň do siedmej, ôsmej večer. V podstate sme sa rozprávali o kadečom. Už som to poznal z iných príležitostí predtým. Išlo o to, aby ma držali na polícii, a nie o to, aby ma vypočuli pre nejakú špecifickú okolnosť. Samozrejme, hovorili aj o sviečkovej manifestácii, ale skôr nezáväzne. Keď ma večer púšťali, zároveň mi dali predvolanie na ďalší deň ráno. Večer som videl okolo domu stojace autá, to som zase poznal z iných príležitostí viackrát predtým. Čiže nemal som šancu neprísť na políciu. Keby som zostal doma, tak ma prídu zobrať, a keby som išiel niekde mimo domu, tak by ma sledovali. A keby som nešiel na políciu, tak by ma zadržali a odviekli tam. Išiel som tam teda aj 25. marca a zobral som si so sebou do vnútorného vrecka sviečku a zápalky s tým, že o šiestej večer si vytiahnem sviečku a pokúsim sa ju zapáliť na polícii. Celý deň sme sedeli a rozprávali sa, celý rozhovor bol o ničom. Ale okolo obeda mi povedali, že keby som chcel a bol ochotný, môžem vystúpiť v rozhlase a povedať, že sa odvoláva sviečková demonstrácia. To by mi zariadili, mal by som takú možnosť. Samozrejme som sa zasmial, neprichádzalo to do úvahy, tak sme sedeli ďalej. Na obed priniesli chlebíčky a coca-colu, takže som netrpel.

O 18. hodine večer som vytiahol z vrecka sviečku – predtým ma neprezerali – a chcel som si ju zapáliť. To veru nepovažovali za dobrý vtip a povedali, že to neprichádza do úvahy. Tak som sviečku nezapálil. Okolo 18. hodiny zvonil telefón a jeden z tých policajtov zdvihol slúchadlo, niečo rozprával, potom ho položil a povedal mi: „*Pán Čarnogurský, na námestie nikto neprišiel, takže vaša výzva asi nemala ohlas.*“

Ale z polície ma nepustili, hoci to bola polícia v Dúbravke na okraji Bratislavy, čiže aj keby ma pustila, tak do 18.30 by som na Hviezdoslavovo námestie do centra Bratislavy neprišiel. Pokračovali sme v rozhovore a potom okolo 18.45 opäť zvonil telefón, opäť to zdvihol jeden z policajtov, dvaja boli vždy pri mne. Niečo hovoril, a keď položil, povedal: „*Pán Čarnogurský, ale budete si niešť zodpovednosť za to, čo sa stalo.*“ Tak som sa potešil, lebo to zna-

¹⁴ Jána Čarnogurského previezli na príslušné oddelenie vtedajšej polície – Verejnej bezpečnosti v Bratislave-Dúbravke.

menalo, že niečo bolo, prišli ľudia a demonštrácia prebehla. Ale oni nevraveli nič. Ja som sa nepýtal, lebo som vedel, že by mi aj tak nič nepovedali. Potom ma držali ešte do 20.30 a pustili ma.

Hneď som sadol na električku. Mrholilo a padal drobný dážď, ale už bol koniec marca, takže bolo pomerne teplo. Išiel som k Silvestrovi Krčmérymu¹⁵, lebo som vedel, že by mohol mať informácie. Išiel som aj cez Hviezdoslavovo námestie, ale to už bolo prázdne. U Krčméryho boli už dvaja, traja hostia a tí povedali, ako to celé prebehlo. Že bola demonštrácia, kropiace autá, polícia... Nestihol som ani vysielanie *Hlasu Ameriky*, lebo Anton Hlinka mal pravidelnú reláciu o deviatej večer a tú sme pravidelne počúvali, lebo hovoril aktuálny, ktoré vedel od nás. Ale povedali mi, že *Hlas Ameriky* podrobne oznámil, čo sa stalo. Bol som rozradostený, lebo to znamenalo, že manifestácia prebehla. Vrátil som sa domov a nasledujúce dni dochádzali správy o priebehu a policajnom zásahu. Čítal som fejtón Martina Šimečku,¹⁶ ktorý tam tiež išiel a napísal, že on nie je veriaci, ale manifestácia bola aj za občianske práva, tak sa cítil oslovený a prišiel aj zo solidarity s priateľmi veriacimi – Františkom Mikloškom a ďalšími. Písal, ako si považovali za potrebné vydržať polhodinu.

Asi o dva alebo tri dni po demonštrácii mi jeden známy priniesol magnetofónovú kazetu, na ktorej bolo nahraté policajné vysielanie počas demonštrácie. Tam boli tie pokyny: „*Tu gama, tu gama a kropte a kropte atď.*“¹⁷ To všetko bolo zachytené, tak som sadol na vlak a cestoval do Prahy. Nechcel som telefonovať, lebo polícia by po tom išla a zobrala by mi to. V Prahe som nahrávku odovzdal americkému novinárovi Jolyonovi Naegelemu.¹⁸ Bol to redaktor *Hlasu Ameriky*, pokrýval strednú Európu a sídlo mal v Prahe. Už

¹⁵ Silvester Krčméry (1924 – 2003), lekár, politický väzeň (zatknutý v roku 1951, odsúdený za vlastizradu na 14 rokov väzenia). Priznanie viny, ako aj neskoršiu milosť prezidenta republiky odmietol. V 70. a 80. rokoch bol jednou z vedúcich postáv tajnej cirkvi na Slovensku. V roku 1974 spoluzakladal s Vladimírom Juklom a Rudolfom Fibym spoločenstvo Fatima. Komunita aktuálnych služieb.

¹⁶ Martin M. Šimečka (1957), slovenský novinár a disident, syn filozofa Milana Šimečku. Patril medzi predstaviteľov občianskeho disentu na Slovensku, aktívne prispieval od samizdatov. Autor poukazuje na jeho článok *Sviatky jari*, publikovaný v samizdate *Fragment K*.

¹⁷ Presný prepis nahrávky možno nájsť v publikácii ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Bratislava 2003, s. 117 – 120.

¹⁸ Jolyon Naegele (1955), americký novinár, od roku 1985 pôsobil v Prahe ako korešpondent rozhlasovej stanice *Hlas Ameriky*, pričom pozorne sledoval aj vývoj na Slovensku.

predtým sme sa viackrát stretli, takže som ho poznal. Odovzdal som mu nahrávku a on ju odvysielal nasledujúci piatok alebo sobotu. Celá republika si vypočula, ako sa polícia na svojich interných vysielacích dohovárala počas Sviečkovej manifestácie. Moji známi sa potom smiali, aká polícia bola nemožná a nemohúca voči demonštrantom.

Jolyon Naegele ma navštívil ešte dva alebo tri dni pred demonštráciou u mňa v byte a pýtal sa, ako to bude prebiehať. Medziiným sa pýtal, kto prehovorí na demonštrácii. Povedal som mu: „*Nepočíta sa s nikým, neprehovorí nikto.*“ Tomu nechcel veriť, lebo aká je to demonštrácia, na ktorej nikto neprehovorí? Tak som mu povedal: „*Nepočíta sa s tým, lebo keby niekto prehovoril, tak ho okamžite polícia zoberie, a potom by demonštrácia stratila vyvrcholenie.*“ Tak to zobral, odišiel a potom ma navštívil po demonštrácii nasledujúci deň. Ešte som tú kazetu nemal, tak som mu ju nemohol odovzdať, a povedal mi, že bol na námestí, ale ako korešpondent skôr na okraji, takže jeho polícia nezobrala. Vravel mi, že pochopil, že koncepcia bez prejavu bola správna, lebo tak ako demonštrácia prebiehala, to bolo optimálne.

V nasledujúcich dňoch po demonštrácii som sa postupne dozvedal, že polícia zatkla vyše sto ľudí.¹⁹ Zobrali všetkých na políciu k „Dvom levom“²⁰, tam ich vypočúvali a väčšinu pustili. Zadržali aj niekoľko novinárov, napr. známu rakúsku novinárku Barbaru Coudenhove-Kalergi.²¹ Keď ma držali dva dni na polícii, musím povedať, predtým som na polícii bol mnohokrát a viackrát ma držali buď dva, alebo štyri dni nie v kancelárii polície, ale v cele predbežného

Po páde komunistických režimov pôsobil od polovice 90. rokov v štátoch bývalej Juho-slávie a zameriaval sa ako novinár na problematiku Kosova.

¹⁹ Podľa oficiálnych údajov bolo po manifestácii zadržaných 141 účastníkov manifestácie. Pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 138.

²⁰ Budova Zboru národnej bezpečnosti na Špitálskej ulici v Bratislave, kde v súčasnosti sídli Krajské riaditeľstvo Policajného zboru Slovenskej republiky v Bratislave. V období komunizmu tam Štátna bezpečnosť vypočúvala ľudí podozrivých z protištátnej činnosti.

²¹ Barbara Coudenhove-Kalergi (1932), publicistka a spravodajkyňa ORF z krajín východnej Európy. Je považovaná za „prvú dámu rakúskej žurnalistiky“ a „svedomie dobrého Rakúska“. Je tiež autorkou niekoľkých kníh, ktoré sa venujú dejinám východoeurópskych krajín, predovšetkým autobiografie *Doma je všade*. Na margo Sviečkovej manifestácie a jej významu uviedla: „*Vlastne boli Slováci prví, Bratislava bola pred Prahou, to boli pionieri revolúcie.*“ Čítajte viac: <http://www.sme.sk/c/7015026/legendarna-rakuska-novinarka-slovensko-po-rozdeleni-prekvapilo> Bližšie o jej živote pozri: COUDENHOVE-KALERGI, B.: *Zuhause ist überall*. [Doma je všade]. Wien 2013, 336 s.

zadržania. To bolo na dnešnej Račianskej ulici²² a bolo to dosť nepríjemné, lebo to je malá cela, čistá z hľadiska vybavenia. Najhoršie bolo, že človek nevedel, či tam bude dva dni, štyri dni, štyri roky, alebo osem rokov. Podľa vtedajších zákonov v cele mohli osoby držať štyri dni bez vznesenia obvinenia. Keď ma počas Sviečkovej demonštrácie držali dva dni, ale len cez deň na polícii, nikdy nepovedali večer, že ma pustia. Človek musel počítať, že ho nepustia, ale s tým sme už žili, brali sme to a nie iba v dni Sviečkovej manifestácie, ale roky predtým. Pravidelne som sledoval svetovú tlač, počúval rakúsku televíziu a pod., už chodili aj zahraniční novinári na Slovensko, do Prahy som chodieval, čiže zhruba som mal prehľad, aký je pomer síl vo svete. Spoliehal som sa, že režim si nemôže dovoliť nás zavrieť za niečo také ako Sviečková demonštrácia, pretože vo svete by sa spustil krik. V americkom kongrese by sa pýtali, prijímali rezolúcie. Boli to následky Helsinskej konferencie²³, teda to, čo je OBSE²⁴ v Európe a čo trvá dodnes. Následne sa konali konferencie, ktoré kontrolovali dodržiavanie základného aktu tejto konferencie, kde sa hovorilo aj o ľudských právach. Čiže keby nás zatkli, československá delegácia, ktorá chodila na tieto konferencie, by bola pod tlakom a musela by vysvetľovať, ako si mohla dovoliť v Československu za niečo také nás zatknúť. Preto som sa spoliehal, že to dobre dopadne. Ale stopercentne sa na to nedalo spoľahnúť, nakoniec o rok ma zatkli.²⁵ Tým viac sa bežní účastníci demonštrácie, ktorí

²² Išlo o smutne známu „Februárku“, budovu na vtedajšej Ulici Februárového víťazstva (dnes Račianska ulica), kde sídlila v 80. rokoch XII. správa Zboru národnej bezpečnosti.

²³ Helsinská konferencia bola veľká medzinárodná konferencia štátov Európy, USA a Kanady o bezpečnosti a spolupráci v Európe, ktorá sa konala v rokoch 1973 – 1975 vo fínskych Helsinkách. Jej výsledkom bol podpis Záverečného aktu Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe (KBSE), ktorý mal riešiť problémy európskej bezpečnosti, spoluprácu v oblasti hospodárstva, vedy, techniky a životného prostredia, ako aj otázku dodržiavania ľudských práv. V nasledujúcich rokoch sa potom konali pravidelné schôdzky KBSE v Belehrade, Madride, Štokholme a Viedni. Aj komunistické krajiny sovietskeho bloku prijali záväzky v oblasti dodržiavania ľudských práv, na ktoré sa potom mohli disidenti odvolávať.

²⁴ Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, medzinárodná bezpečnostná organizácia, ktorá vznikla transformáciou z pravidelných konferencií o bezpečnosti a spolupráci v Európe.

²⁵ Ján Čarnogurský bol zatknutý v auguste 1989 v súvislosti s procesom proti bratislavskej päťke. Viac pozri JAŠEK, P.: Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 33 – 59.

sa prvý- alebo druhýkrát stretávali s políciou, nemohli spoliehať, že ich nezatkujú. Viem, že zadržali a potom dokonca aj odsúdili účastníka demonštrácie z Čiech Jiřího Fajmona.²⁶ To meno mi utkvelo v pamäti, lebo keď ho stíhali, bol viackrát za mnou a radil sa o právnych otázkach. Odsúdili viacerých účastníkov demonštrácie, dokonca aj bratislavský súd, ale išlo o peňažné alebo drobné tresty. Odsúdili niekoľko desiatok účastníkov demonštrácie.²⁷

Pred niekoľkými rokmi americký historik Padraic Kenney vydal knihu *Karneval revolúcie*²⁸, kde opisuje odpor proti komunizmu vo všetkých krajinách vo východnom bloku. Píše o dvoch zaujímavých veciach. Jednak, že staršie disidentské organizácie mala Štátna bezpečnosť v jednotlivých krajinách „zvládnuté“, vedela, ako pracujú, takže už neboli schopné vystupňovať odpor proti komunizmu. Ale vtedy nastupovali nové organizácie alebo nové formy odporu proti komunizmu a tie dotiahli odpor proti komunizmu do konca. V Československu to bol prípad Charty 77 a náboženského odporu na Slovensku alebo konkrétne Sviečkovej manifestácie. Druhá zaujímavá vec je, že publikuje časovú tabuľku, čo sa odohralo v jednotlivých krajinách. Z toho vyplýva, že po potlačení Solidarity v Poľsku v roku 1981 v 80. rokoch prvými masovými vystúpeniami proti režimu bola Sviečková demonštrácia v Bratislave a 15. marca 1988 bola v Maďarsku v Budapešti demonštrácia pri príležitosti tradičného maďarského sviatku.²⁹ To boli dve masové vystúpenia proti komunistickému režimu, ktoré spustili sériu masových vystúpení ústiacich do pádu komunizmu o rok neskôr.

²⁶ K prípadu Jiřího Fajmona pozri štúdiu Lubomíra Morbachera a Jerguša Sivoša v časti „Štúdie“. Jiří Fajmon pochádzal z Liberca, už od mladosti sa pre svoje náboženské presvedčenie dostal do rozporov s komunistickým režimom a sedel vo väzení, neskôr sa stal signatárom Charty 77.

²⁷ K jednotlivým prípadom pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 163 – 171.

²⁸ Kniha *A Carnival of Revolution. Central Europe in 1989*, vyšla v anglickom origináli v roku 2003, v českom preklade (*Karneval revoluce. Střední Evropa v roce 1989*) v roku 2005.

²⁹ Myslí sa pripomienka demokratickej a národnej revolúcie v Uhorsku pod vedením Lajosa Kossutha, Sandora Petőfiho a Istvana Szechenyiho v roku 1848. Pripomína sa každý rok 15. marca.

Ján Chryzostom KOREC: V ktoromkoľvek ľudskom a demokratickom štáte by zodpovední za zásah museli do hodiny opustiť svoje miesta.

Ján Chryzostom kardinál KOREC (1924), jezuita, tajne vysvätený kňaz a biskup, po páde komunistického režimu ho pápež Ján Pavol II. vymenoval za kardinála. Pre svoje náboženské presvedčenie a bohaté pastoračné i organizačné aktivity bol v rokoch 1960 – 1968 väznený komunistickým režimom. Neskôr, v období normalizácie pracoval ako robotník. Bol jednou z hlavných postáv slovenského disentu a najvyššou autoritou tajnej cirkvi. Počas Sviečkovej manifestácie ho preventívne zadržali príslušníci Štátnej bezpečnosti, a preto sa na nej nemohol zúčastniť.

Publikovaný text vznikol na základe svedectva zaznamenaného pracovníkmi Ústavu pamäti národa v roku 2014.

Nebol som priamo na Sviečkovej manifestácii, lebo po mňa prišli ráno 25. marca. Jeden žandár¹ v uniforme a druhý príslušník ŠtB v civile. Otvoril som im dvere, ale nechal som ich na chodbe, nepustil som ich dovnútra. Hovorili, že mi prišli povedať, aby som večer nechodil na manifestáciu, že by to nebolo dobre, a radili by mi zostať doma. Tak som ich vypočul a povedal som im toľko: „*Vy ste mi prišli povedať to, čo ste mi mali povedať, to je v poriadku. Ale teraz ja vám hovorím, čo urobím večer, o tom si rozhodnem ja sám!*“ A povedal som im: „*Porúčam sa*“ a zavrel som dvere.

Celý deň boli v aute pred panelákom traja. Večer som sa obliekol, lebo bolo Obetovanie Pána², tak som si povedal, že idem na tú manifestáciu. Keby som nemohol – lebo som predpokladal, že budú robiť ťažkosti –, tak aspoň pôjdem do kostola. Vyšiel som von a za rohom paneláka ma zastavil žandár

¹ Príslušník Verejnej bezpečnosti.

² V skutočnosti išlo o sviatok Zvestovania Pána.

v uniforme a vyzval ma: „*Prosím si občiansky preukaz.*“ Vytiahol som občiansky a on začal doň pozeráť. Pokračoval som ďalej a občiansky som mu nechal v rukách. Išiel som smerom k autobusovej zastávke. Lenže oni aj so žandárom skočili do auta, obehli dlhý panelák a zastihli ma pri zastávke. Boli traja, tak ma naložili do auta a zobrali na policajnú stanicu v Petržalke. Tam ma držali viac ako dve hodiny, jeden ma strážil. Každú chvíľu sa chodil pýtať, či ma už môže prepustiť. Ale držali ma, až kým sa to na Hviezdoslavovom námestí všetko neskončilo. Mladý policajt bol nervózny, každú chvíľu chodil k telefónu, aj si zahromžil, že tam musí byť so mnou takú dlhú chvíľu. Ale bol slušný, aj mi ponúkal, že mi môže kúpiť minerálku. Poďakoval som mu. Najskôr som sa modlil ruženec, potom som si opakoval konverzáciu angličtiny, a keď už toho bolo veľa a aj on bol netrpezlivý, tak som mu povedal: „*Ja som chudák, ale ak mám povedať pravdu, vôbec vám nezávidím. Vy máte nado mnou moc, môžete ma tu držať, ja sa s vami predsa nebudem biť, viem, že máte pri sebe zbraň. Ale ja vám naozaj nezávidím. Lebo váš veliteľ vám ráno povedal: Pôjdeš do Petržalky, tam zaistíš Korca a budeš ho držať tak dlho, až ti mi povieme, že ho môžeš prepustiť. A vy ma tu musíte držať. Tak ja som chudák, ale vám nezávidím.*“ Pozrel na mňa a povedal: „*Ani ja si nezávidím.*“ Takto mi povedal! Lebo nemohol vycúvať. Nemohol veliteľovi povedať nejdem alebo nesprávím.

Tak ma pustili a, samozrejme, že som sa dozvedel aj podrobnosti. Hneď sme začali zbierať úsudky a stanoviská ľudí, ktorí boli na námestí pred Národným divadlom. Bolo nás viac, ktorí sme zbierali zážitky z manifestácie. Robili sme to celý apríl, ja som to dával dohromady ešte s niekoľkými kolegami³, potom som ich zredigoval⁴, pridal som tam ďalšie veci, medzi inými list, ktorý som o pár dní po Bratislavskom veľkom piatku napísal predsedovi vlády Colotkovi.⁵ Veľmi slušný list, ale veľmi tvrdý! Že keby sa stalo to, čo polícia

³ V nesamizdatovom vydaní spomína konkrétne mená: Stanislav Labjak, František Sočufka, Peter Tibenský, Silvester Krčméry, Vladimír Jukl, Eugen Valovič, František Mikloško, Peter Murdza, Vladimír Ďurikovič a ďalší. KOREC, J. CH.: *Bratislavský veľký piatok 25. marec 1988*. Bratislava 2008, s. 8.

⁴ Uvedená kniha vyšla v roku 1988 už niekoľko mesiacov po manifestácii a obsahuje najväčšie množstvo doteraz publikovaných autentických zážitkov účastníkov manifestácie: TATRAN, R. V. (pseudonym): *Bratislavský veľký piatok. Zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca 1988*.

⁵ Peter Colotka (1925), slovenský komunistický politik a právnik. Koncom 60. rokov sa zaradil medzi tzv. centristov a politických realistov v KSČ, ktorí z počiatočnej podpory reformného komunizmu prešli do pozícií normalizátorov. Medzi nimi patril k umiernenejším a bol zaradovaný do tábora blízkeho Gustávovi Husákovi. V rokoch 1969 – 1988 bol predsedom vlády Slovenskej socialistickej republiky.

spravila 25. marca na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave, v ktoromkolvek ľudskom a demokratickom štáte, tak tí, ktorí boli za to zodpovední – policajti a tí, čo ich pozorovali a prikazovali –, by museli do hodiny opustiť svoje štátne miesta! Toto nikto nespomenul pri nijakom výročí – ani pri dvadsiatom, ani túto knihu nikto nikdy nespomenul, hoci je to najautentickejšia kniha zážitkov z manifestácie v Bratislave.

František MIKLOŠKO: Bolo to hrdinstvo ľudí, ktorí sa rozhodli ísť na námestie.

František MIKLOŠKO (1947), disident a politik. V období normalizácie pracoval v Slovenskej akadémii vied a v druhej polovici 80. rokov ako robotník. Zároveň patrilo medzi najznámejších aktivistov tajnej cirkvi na Slovensku. Počas Nežnej revolúcie v roku 1989 bol členom Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu. V rokoch 1990 – 1992 bol predsedom Slovenskej národnej rady, neskôr dlhoročným poslancom Národnej rady Slovenskej republiky. Bol zvolávaným Sviečkovej manifestácie v Bratislave a jedným z jej kľúčových organizátorov.

Publikovaný text vznikol na základe jeho spomienok z roku 2008, zachytených pri príprave dokumentárneho filmu Ústavu pamäti národa Bratislavský veľký piatok (réžia O. Krajňák).

Celé 80. roky boli nositeľmi akéhosi zápasu. Mladí ľudia, ich účasť na púťach¹ a nočných adoráciách, to bol fenomén, ktorý obdivoval vtedy celý svet. Prepletení všetkými možnými policajtmi, príslušníkmi ŠtB a ich agentmi, napriek tomu celú noc spievali na púťach a boli tam prítomní. V roku 1985 na Velehrade² pri príležitosti 1100. výročia smrti svätého Metoda boli mladí

¹ Púte patrili medzi najvýznamnejšie protirežimné aktivity tajnej cirkvi, ktoré sa v druhej polovici 80. rokov stali na Slovensku skutočným fenoménom a ktoré v tomto období komunistickému režimu ukázali silu kresťanského disentu. Napriek rozsiahlym aktivitám režimu, od zákazu ich propagácie a tzv. odpútavajúcich akcií až po hrozby perzekúcií, sa na púťach zúčastňovali desaťtisíce veriacich na rôznych pútnických miestach po celom Slovensku. Od roku 1986 chodilo podľa odhadov pravidelne na púte do Levoče približne 150 000 ľudí, do Šaštína a Lutiny asi 50 000 a do Gaboltova asi 100 000 ľudí. Účasť ešte viac stúpila v priebehu rokov 1987 – 1988, keď pápež Ján Pavol II. vyhlásil mariánsky rok. Odhaduje sa, že v tomto roku navštívilo púte na Slovensku približne 600 000 veriacich, prevažne mladých ľudí.

² Velehrad, obec v okrese Uherské Hradiště, jedno z najznámejších pútnických miest na Morave. Národná púť sa konala pri príležitosti 1100. výročia úmrtia svätého Metoda

ľudia, ktorí strhli prostredie na Velehrade a vypískali ministra kultúry Českej republiky.³ Mladí ľudia boli tí, ktorí roznášali samizdaty, ktorí sa schádzali, mladí ľudia boli nositeľmi nádeje. Zrejme to súvisí s mladosťou, s nábojom, ktorý človek nosí, s idealizmom, s tým, že človek sníva o lepšom svete. Myslí si, že práve Sviečková manifestácia aj November 1989 ukázali, že sny treba nosiť. Jediný odkaz: Je hodno snívať svoje sny.

V januári 1988 poslal Jánovi Čarnogurskému slávny hokejista Marián Šťastný z Kanady bonboniéru. Jano Čarnogurský vo svojej добрote chcel hneď túto bonboniéru niekomu darovať, veď bola zo Západu. Nakoniec ju otvoril a našiel odkaz od Mariána Šťastného, že 25. marca, na sviatok Panny Márie, chcú Slováci demonštrovať pred československými ambasádami v tých krajinách, kde žili. Mali mať transparent, na ktorom bola mapa Slovenska a červená ruská čižma šliapajúca po ňom.⁴ Vyzval nás, či by sme sa aj my mohli nejakým spôsobom pridať na Hviezdoslavovom námestí. Váhali sme, pretože to bola vec, ktorá presahovala naše vtedajšie predstavy a myslenie toho, čo sa na Slovensku dalo urobiť. Ale nakoniec som sa obrátil na *spoločenstvo*

v dňoch 6. – 7. júla. Na púti sa zúčastnilo približne 200 000 veriacich, ktorí počas vystúpenia vypískali českého ministra kultúry Klusáka a nahlas žiadali náboženskú slobodu v Československu.

³ Ministrom kultúry ČSR bol Milan Klusák (1923 – 1992), český diplomat, vysokoškolský pedagóg a komunistický politik. Zúčastnil sa v českom protinacistickom odboji, za čo ho väznilo gestapo. Ako diplomat pôsobil v kabinetoch komunistických ministrov zahraničných vecí Vladimíra Clementisa aj Viliama Širokého, na veľvyslanectve v Moskve, začiatkom 60. rokov ako vedúci stálej misie pri OSN v Ženeve, v rokoch 1965 – 1968 ako vedúci stálej československej misie pri OSN v New Yorku. V rokoch 1973 – 1988 bol českým ministrom kultúry.

⁴ Obrázok na transparent mal byť inšpirovaný titulnou stranou knihy slovenského prozaika Petra Klasa *Satan proti Bohu* (prvé vydanie vyšlo v roku 1983 v exile).

*Fatima*⁵ okolo Vladimíra Jukla⁶ a Silvestra Krčméryho⁷, či by sme do toho predsa nešli. Boli sme v byte tajného kňaza Rudolfa Fibyho⁸, ktorý to ticho, keď som toto predostrel, prerušil slovami: „*Sviečku mám, aj chuť mám.*“ A tak sme povedali, že do toho ideme.

Spoločenstvo *Fatima*, ktoré bolo naviazané na biskupa Korca, vtedy rozhodlo, že by bolo dobre, keby ja som bol zvolávateľ. Ján Čarnogurský bol predsa len na hranici politiky a tajná cirkev na Slovensku sa trochu bála prepájať svoje aktivity s aktivitami, ktoré by mohli byť politické. Tak sa rozhodlo, že ja pošlem oznámenie o konaní zhromaždenia, čo dovoľovali československé zákony aj ústava. Československé zákony aj ústava boli dokonalé, ale v praxi ich nebolo možné naplňovať. Tak som oznámil na Obvodný národný výbor Bratislava I, že budeme konať túto manifestáciu. Samozrejme, prišlo zamietnutie a rozmyšľali sme o odvolaní. Všetko sme mali načasované tak, aby to došlo vtedy, keď nám už manifestáciu nebudú môcť druhýkrát zamietnuť. Tak som poslal vo štvrtok oznámenie, že nastala situácia, v ktorej by sa bolo treba

⁵ Spoločenstvo Fatima je sekulárny inštitút, ktorý vznikol na Slovensku. Cieľom spoločenstva je veľmi pružne a operatívne plniť aktuálne úlohy cirkvi, ktoré neplnia iní. Založili ho v roku 1974 Silvester Krčméry a Vladimír Jukl, ktorých ovplyvnil a viedol chorvátsky kňaz profesor Kolakovič. Podrobnejšie pozri: Spoločenstvo Fatima. [citované 7. januára 2015]. Dostupné na: <http://www.fatima-sf.sk> Pozri tiež ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*. Prešov 2000, s. 12 – 19.

⁶ Vladimír Jukl (1925 – 2012), matematik, účastník SNP, politický väzeň, vedúca osobnosť tajnej cirkvi na Slovensku. V období 50. rokov bol odsúdený na 25 rokov odňatia slobody, po prepustení z väzenia sa aktívne zapojil do katolíckeho disentu a bol tajne vysvätený za kňaza. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv tajnej cirkvi a bol považovaný za jej „generála“. V roku 1974 so Silvestrom Krčmérym a Rudolfom Fibym založili spoločenstvo Fatima. Podieľal sa na organizovaní masových púťí, vydávaní samizdatov či Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988.

⁷ Silvester Krčméry (1924 – 2003), lekár, politický väzeň (zatknutý v roku 1951, odsúdený za vlastizradu na 14 rokov väzenia). Priznanie viny, ako aj neskoršiu milosť prezidenta republiky odmietol. V 70. a 80. rokoch bol jednou z vedúcich postáv tajnej cirkvi na Slovensku. V roku 1974 spoluzakladal s Vladimírom Juklom a Rudolfom Fibym spoločenstvo Fatima. Komunita aktuálnych služieb.

⁸ Rudolf Fiby (1946 – 2014), matematik, tajne vysvätený kňaz a aktivista tajnej cirkvi v období normalizácie. Popri disidentských aktivitách pracoval v Ústave technickej kybernetiky Slovenskej akadémie vied. Patril medzi zakladajúcich členov spoločenstva Fatima a podieľal sa na organizácii Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988. Úzko spolupracoval s Krčmérym, Juklom a Korcom.

obrátiť na ústavný súd. Ale pretože ústavný súd v Československu neexistuje,⁹ tak ju zvolávame a manifestácia bude. Bolo zaujímavé, že potom, keď som bol zatknutý, mi do Dúbravky na policajnú stanicu popoludní doniesli z Obvodného národného výboru Bratislava I zamietnutie tejto mojej odpovede, ale to už všetko bolo rozbehnuté. Mali sme to načasované tak, že večer deň pred manifestáciou poslednýkrát oznámime, že bude, a potom už v mene Božom...

Ani ja som nemal istotu, či niekto vôbec príde, pretože ak už taká udalosť bola prezentovaná, ak už štát sa pustil do príprav – to znamená všetci študenti museli ísť domov, celé prostredie bolo vyludnené, úrady museli prestať pracovať, bol sem zakázaný vstup – a tak keby sme boli dopadli zle, bolo by to fiasko. Deň pred manifestáciou som sa pýtal jednej mojej známej, či si myslí, že tam niekto príde. Potešila ma, že aby som sa nebál, určite tam ľudia prídu. Bol som celý deň zatknutý na polícii. O 18. hodine začali tí „moji“ príslušníci Štátnej bezpečnosti odchádzať z miestnosti, aby zistili, aká je situácia, potom keď prišli, mali len také poznámky: „*Je to fiasko, nikto tam nie je, úplné fiasko.*“ Až na záver, o 18.30 h, keď sa to skončilo, odrazu zostal len jeden a ten mi povedal: „*Pán Mikloško, zdá sa, že pápež vás vyznamená.*“ Ale ani vtedy som nevedel, ako to dopadlo. Bol som zatknutý v cele predbežného zadržania na Februárke¹⁰ ani tam som sa nič nedozvedel. Tam, keď človek zostane odrazu sám v cele, kladie si otázky a napadá mu, že odtiaľ nemusí tak rýchlo vyjsť, či to malo význam, či sa to oplátilo. V nedeľu ráno ma prepustili. Keď ma vyvádžali, tak som nevedel, či idem do Justičného paláca¹¹, a odrazu ma vyviedli na ulicu a povedali: „*Dovidenia.*“

Až potom, keď som prišiel domov, navštívil som svojich známych Glasovcov¹² a pani Glasová mi povedala: „*Ferko, je to svetová udalosť.*“ Čo hneď bolo jasné. Bolo to hrdinstvo ľudí, ktorí sa rozhodli ísť na námestie, ktorí prišli

⁹ Ústavný súd nebol v komunistickom Československu zriadený napriek tomu, že ústava štátu jeho existenciu zakotvovala.

¹⁰ Budova na vtedajšej Ulici Februárového víťazstva (dnes Račianska ulica), kde sídlila v 80. rokoch XII. správa Zboru národnej bezpečnosti.

¹¹ Justičný palác – budova Krajského súdu v Bratislave, kde sa nachádzalo aj zariadenie na výkon vyšetrovacej väzby.

¹² Rodinu Glasovcov tvorili: otec MUDr. Jozef Glasa bol primárom rehabilitačného oddelenia, matka Helena, rod. Čavojská, v domácnosti. Mali šesť detí: Jozef, Mária, Ján, Peter, Helena a Katarína. Vytvárali pre Františka Mikloška vzácné rodinné zázemie a boli mu materiálnou i duchovnou oporou v 80. rokoch 20. storočia.

a ktorí riskovali. Nevedeli, čo budú riskovať. Riskovali zdravie, že ich môže niekto zraziť alebo im nejakou ublížiť. Riskovali väzenie, ale mohli riskovať aj život. Situácia, ktorá môže hocako vyústiť, je dramatická a nikto nevie, ako môže dopadnúť. Tí ľudia boli skutoční hrdinovia. Neznámi hrdinovia, pretože my sme boli tí, o ktorých sa písalo, ale oni boli tí, ktorí dali celej akcii obrovský zmysel a to, že sa o nej písalo na celom svete. To sú tí veľikáni, ktorí, bohužiaľ, zostávajú často anonymní.

Sviečková manifestácia a jej zvolanie bolo vyslovenie pravého slova v pravú chvíľu. Keď si pomyslíme, že my dvaja s Jánom Čarnogurským sme oznámili konanie sviečkovej manifestácie na Hviezdoslavovom námestí, dva-alebo trikrát to odvysielal *Hlas Ameriky*¹³ a Vatikánsky rozhlas¹⁴, a na tento jeden signál prišli ľudia z celého Slovenska, je to taký malý zázrak. Celá akcia prebiehala spontánne, až na mieste sa nejakým spôsobom formovala. My sme dali charakter, že ľudia budú držať sviečku v rukách, a predpovedali sme, že sa budú modliť. To malo byť vnútorným spojením celej udalosti. Ale celý priebeh – lebo my všetci sme boli zatknutí už od rána – určovali ľudia, ktorí boli na námestí. Starší ľudia boli na svätej omši v notrdamkách¹⁵, a keď sa končila, blížila sa 18. hodina. Potom prešli na námestie, ktoré už ostalo izolované, pretože policajti ho obkolesili, takže ľudia, ktorí sa sem dostali, tu zostali počas celej manifestácie. Ostatní stáli poza policajtov a tým, že mali horiace sviečky v rukách, boli vlastne účastníkmi manifestácie.

Nechceli sme žiadny prejav, nechceli sme žiadny transparent, pretože nie je nič ľahšie, ako zasiahnuť proti transparentu a zasiahnuť proti prejavu, čím by sa stratil charakter manifestácie. Treba povedať, že trnavská skupina okolo

¹³ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

¹⁴ Vatikánsky rozhlas (Radio Vaticana), oficiálna rozhlasová stanica Svätej stolice, založená v roku 1931. Vatikánsky rozhlas mal aj slovenskú redakciu, ktorá informovala o situácii cirkvi a veriacich na Slovensku v období komunizmu.

¹⁵ Kostol Nanebovzatia Panny Márie na Palackého ulici (ľudovo nazývaný podľa ženskej rehole Notre Dame, ktorá ho postavila).

tajného kňaza Františka Vikartovského¹⁶ a Júliusa Brocku dala zhromaždeniu zásadný charakter. Zaspievali najprv československú hymnu, pridali sa k nim všetci ľudia, potom slovenskú pápežskú hymnu a začali sa modliť ruženec. Ruženec sa stal dramatickým spojivom počas celej polhodiny. Najprv to bol iba riadny ruženec z Otčenáša, Zdravas a všetko, čo k tomu patrí, ale keď začali zasahovať vodné delá, keď tých ľudí rozprašovalo, vtedy sa to zmenilo na neuveriteľný zápas obyčajných ľudí, ktorých vodné delá zrážali na zem a zhasli im sviečky, no oni si ich znova zapálili. Potom už bolo počuť len také výkriky *Zdravas Mária*, už to ani nebola celá modlitba, už len kričali *Zdravas Mária* a povzbudzovali sa na hodinách. Ešte päť minút, ešte tri minúty, ešte minúta a nakoniec do tej 18.30 vydržali. Vydržali ten obrovský nátlak policajných áut, policajných psov, obuškov a nakoniec vodných diel¹⁷, čomu sa nedalo prakticky vôbec brániť, pretože všetci, ktorých vodné delo zasiahlo, zostali ležať na zemi. Vtedajší spisovateľ Milan Šimečka starší¹⁸, ktorý to neskôr komentoval v jednom svojom článku, povedal, že ten, kto sa zúčastnil na Sviečkovej manifestácii, zažil niečo, čomu sa hovorí transcendentno. Bol to zápas modliacich sa ľudí so sviečkou v rukách proti ozbrojenej sile, ktorá si zrejme chcela vyskúšať svoju moc, pretože predpokladala, že by mohli prísť ďalšie udalosti, to znamená demonštrácie, odpor voči režimu, ktorý bol vtedy úplne skostnatený a konzervatívny.

Sviečková manifestácia znamenala obrovský prelom v myslení ľudí v celom Československu. Odrazu sa ukázalo, že to ide, že ľudia môžu ísť na námestie a dokázu vydržať aj násilný odpor komunistického režimu cez policajné jednotky. Myslím si, že tento precedens, to, že to ide, bol obrovský. Bol vstupnou bránou novembrových udalostí. Ľudia na námestiach v novembri už vedeli, že v Bratislave sa už niečo udialo a dá sa to vydržať. A ten režim

¹⁶ František Vikartovský (1953), katolícky kňaz, v rokoch normalizácie sa ako tajne vysvätený kňaz angažoval v štruktúrach tajnej cirkvi v Trnave, predovšetkým pri organizovaní masových púti a zbieraní podpisov pod petície.

¹⁷ Na zásahu proti demonštrácii sa podieľalo celkovo 953 príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti, 7 pohotovostných motorových jednotiek na vytlačanie ľudí, 14 polievacích áut, 7 čistiacich vozidiel technických služieb, 8 eskortných vozidiel pre zaistených, 3 obrnené transportéry a 3 vodné delá. Pozri DUBOVSKÝ, P: Sviečková demonštrácia. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 1, s. 40.

¹⁸ Milan Šimečka (1930 – 1990), slovenský filozof, politológ a vysokoškolský pedagóg. V 60. rokoch sa aktívne zapojil do obrodného procesu, za čo bol neskôr vylúčený z KSC a perzekvovaný. V období normalizácie patril medzi najznámejších slovenských disidentov, mohol pracovať iba ako robotník a bol aj väznený. V roku 1989 bol aktívnym členom VPN.

hocako by chcel byť brutálny, už nemá silu to všetko potlačiť. Možno konštatovať, že v slovenských dejinách nie je veľa podobných udalostí. Významným odkazom Sviečkovej manifestácie ostáva, že obyčajní ľudia môžu byť tvorcami veľkých dejín. Obyčajní ľudia, ktorí sem prišli z celého Slovenska, zapálili si sviečky, hrdinsky vydržali a hovoril o nich celý svet. O manifestácii písali všetky noviny¹⁹ a začali sa meniť dejiny.

¹⁹ Články o potlačení manifestácie priniesli napr. americký *New York Times*, nemecký *Die Welt*, rakúsky *Die Presse*, švajčiarsky *Neue Zürcher Zeitung*, britský *Guardian* či *Financial Times*. Pozri ŠIMULČÍK. J.: *Čas svitania*, s. 147 – 150.

Ladislav STROMČEK: Klúčové bolo podať správu Hlinkovi.

Ladislav STROMČEK (1960), katolícky kňaz. Už počas vysokoškolských štúdií sa aktívne zapájal do činnosti tajnej cirkvi, bol členom spoločenstva Fatima a v roku 1988 bol tajne vysvätený za kňaza. V druhej polovici 80. rokov sa zaradil do siete tajných spravodajcov Hlasu Ameriky, pričom spolupracoval predovšetkým s Antonom Hlinkom. Na Sviečkovej manifestácii sa zúčastnil priamo na Hviezdoslavovom námestí a hneď po jej skončení zatelefonoval správu, na základe ktorej vznikla prvá Hlinkova rozhlasová reportáž, vysielaná len niekoľko hodín po udalosti.

Publikovaný text vznikol na základe jeho vystúpenia v diskusii ÚPN pri 25. výročí Sviečkovej manifestácie.

Pán biskup Ján Chryzostom Korec a Ferko Mikloško ma nasadili, čo sa týka informovania Antona Hlinku¹, ako „druhý sled“. Vďaka tomu bolo možné podať správu o manifestácii, pretože hlavní aktéri, ten „prvý sled“, boli v čase manifestácie zaistení. Býval som vtedy u Silvestra Krčméryho,² kde sa zbíjali informácie z celého Slovenska, takže na moju radosť som mohol robiť medzi nimi akúsi spojku a posúvať ďalej tie správy, ktoré prichádzali

¹ Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc *Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky* informoval z Mníchova o prenasledovaní cirkvi na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúciu na Slovensko. Vďaka svojej sieti informátorov mohol o priebehu manifestácie podrobne informovať slovenskú i svetovú verejnosť. Ako prvý vysielal o manifestácii niekoľko minút po jej skončení.

² Silvester Krčméry (1924 – 2003), lekár, politický väzeň (zatknutý v roku 1951, odsúdený za vlastizrada na 14 rokov väzenia). Priznanie viny, ako aj neskoršiu milosť prezidenta republiky odmietol. V 70. a 80. rokoch bol jednou z vedúcich postáv tajnej cirkvi na Slovensku. V roku 1974 spoluzakladal s Vladimírom Juklom a Rudolfom Fibym spoločenstvo Fatima. Komunita aktuálnych služieb.

z terénu. Silvo, Vlado Jukl,³ Ferko Mikloško, Jano Čarnogurský mali všetky informácie, ktoré prichádzali, a pracovali s nimi pri rozhodovaní, ale boli pod dohľadom ŠtB. Mojou úlohou bolo posielat správy do Mníchova – v dňoch pred manifestáciou to bolo niekedy aj každý deň – a Hlinka to vysielal. Dalo sa takto dennodenne prikladať na oheň, a to povedomie, že čosi sa ide diať, sa tým živilo a zosilnievalo. Podobne to bolo pri podpisových akciách, vtedy veľmi pomáhalo to, keď sa opakovane hlásilo, že podpísali ďalší a ďalší, lebo potom sa aj noví ľudia sami zaujímali o to, ako a cez koho sa dostať k hárkom a podpísať. Podobne to teda bolo aj pri príprave manifestácie. Vďaka tomu, že Anton Hlinka takmer denne hovoril o protiopatreniach režimu, podarilo sa dostatočne dostať do povedomia ľudí akciu, ktorá sa mala uskutočniť.

Na manifestáciu som si pripravil aj transparent, kde bolo motto Jána Pavla II.⁴ k Svetovému dňu mieru: „Náboženská sloboda je podmienkou mieru“. To bol zrejme jediný pripravený transparent, pokiaľ viem. Nepočul som o inom. Mal som ho namotaný na dvoch paliciach pod dlhým kabátom. Dohodol som sa s kamarátom, že mi ho pomôže rozprestrieť a bude držať druhý koniec. Ale keď prišla osemnásť hodina a nasledujúce minúty, keď sme videli, ako prišli policajné autá, nebola šanca roztiahnuť nejaký transparent. Aj tak by v tej trme-vrme nevyunikol. Navyše by som do pár sekúnd skončil v rukách ŠtB a nebolo by možné podať správu Hlinkovi. Tak som chvíľu v sebe bojoval, čo je správne a či to nie je zbabelé, a nakoniec som transparent nevybral, radšej som išiel telefonovať. Preto som päť minút pred pol siedmou odišiel z námestia, pomedzi kordón ťažkoodencov, ktorí sa už formovali do šíku, trpnuc, aby mi neodhalili ten transparent pod kabátom. V posledných minútach som odišiel, aby som si mohol napísať správu a zatelefonovať.

Kľúčové teda pre mňa bolo podať správu Antonovi Hlinkovi, a to sa podarilo. Treba vysvetliť, ako bolo možné podávať správy v tých časoch. V 80. rokoch sa zaviedli verejné telefónne automaty, z ktorých bolo možné tele-

³ Vladimír Jukl (1925 – 2012), matematik, účastník SNP, politický väzeň, vedúca osobnosť tajnej cirkvi na Slovensku. V období 50. rokov bol odsúdený na 25 rokov odňatia slobody, po prepustení z väzenia sa aktívne zapojil do katolíckeho disentu a bol tajne vysvätený za kňaza. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv tajnej cirkvi a bol považovaný za jej „generála“. V roku 1974 so Silvestrom Krčmerym a Rudolfom Fibym založili spoločenstvo Fatima. Podieľal sa na organizovaní masových púťí, vydávaní samizdatov či Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988.

⁴ Ján Pavol II. (vlastným menom Karol Wojtyła, 1920 – 2005), poľský katolícky kňaz, biskup, kardinál a 264. pápež Rímskokatolíckej cirkvi. Patril medzi najvýznamnejších pápežov v histórii a mal zásadný podiel na páde komunistického režimu.

fonovať aj do zahraničia. Bolo treba vhadzovať do nich stále počas volania mince, aby sa hovor neprerušil. Chodil som preto k automatu s „kilami“ mincí. Spravidla som si vyhliadol pouličný automat na opustenej ulici, aby som z diaľky videl, keby prichádzal ku mne ktosi podozrivý, a rýchlo by som skončil hovor. Takto sa to podarilo aj pri Sviečkovej manifestácii. Mal som vyhliadnutý jeden automat, z ktorého som ešte nikdy nevolal, s tým, že asi nebudú monitorovať toto miesto. Tak sa mi podarilo zatelefonovať reportáž o manifestácii Antonovi Hlinkovi. On si tieto telefonáty vždy nahrával na magnetofón a z toho spracoval svoju správu. Tentoraz mal na to len krátky čas, aby to stihol odoslať pre večerné vysielanie o 21.00. Zachoval sa záznam z tohto jeho vysielania, kde bez úpravy odcitoval moju narýchlo spísanú reportáž. Na zázname Hlasu Ameriky počul rušivé zvuky, ako si pri čítaní jednotlivých odsekov s redaktorkou podávajú mikrofón. Dodnes si pamätám ten dojem pri počúvaní, akoby to bola reportáž vojnových spravodajcov priamo z frontovej línie.

Spomeniem ešte jednu zaujímavosť. Hneď ako som to Hlinkovi zatelefonoval, išiel som na istú adresu do jedného bytu na dohodnuté stretnutie, kde sa malo vyhodnocovať, ako celá manifestácia dopadla. Sedeli sme tam v obývačke, väčšina z prítomných bola celá mokrá od polievacích áut a vodných diel. Blížila sa deviata hodina a niekto zapol *Hlas Ameriky*,⁵ kde o chvíľu išla táto reportáž. Všetci sme sa čudovali, ako je to možné, však len teraz sme prišli z námestia a už to Hlinka vysiela. Dnes, v čase pokročilých komunikačných technológií sa do toho nevieme celkom dobre vžiť. Aj ja som sa „čudoval“ s ostatnými, ako je to možné. Samozrejme, veď ani najbližší spolupracovníci nemali vedieť, kto posielal Hlinkovi správy.

O tri týždne sa to však Štátna bezpečnosť dozvedela, keď ma chytili priamo pri telefonovaní Hlinkovi. V ten deň sa konalo veľké stretnutie členov *Pacem in terris*⁶ s predstaviteľmi režimu v Dome ROH (dnešný Istropolis).

⁵ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysiela rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

⁶ *Pacem in terris* (oficiálny názov Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris*) bola organizácia založená komunistickým štátom, aby združovala katolíckych kňazov kolaborujúcich s komunistickým režimom v rokoch 1971 – 1989.

Bola to propagandistická akcia režimu, kde si jeho predstavitelia zvolali plnú sálu prorežimných kňazov, ale i civilov, aby sa zjazdová sála zaplnila⁷. Malo to za cieľ propagandisticky presvedčiť verejnosť a „pracujúci ľud“, že kňazi odsudzujú nedávnu sviečkovú manifestáciu a potvrdzujú, že u nás je úplná naboženská sloboda. Nedávna manifestácia bola podľa nich len protištátnym konaním niektorých nepriateľov socializmu. Ferko Mikloško niekde zohnal pozvánku na toto stretnutie a dal mi ju, tak som sa tam prepašoval. Na tomto stretnutí Pacem in terris boli Válek⁸, Máčovský⁹ a ďalší. Predstavitelia režimu tam prvýkrát a výslovne potvrdili, že naozaj boli v Carltone a riadili zásah proti manifestácii.¹⁰ Mal som pri sebe malý magnetofón na minikazety, ktorý mi niekedy dal pán biskup Korec, ktorý príslušníci ŠtB nevedeli ani obsluhovať, keď ma potom zatkli a zobrali mi ho. Mal dve rýchlosti, rýchle a normálne prehrávanie, nepoznali to, nevedeli to prepnúť na normálnu rýchlosť. Boli sme potom hrdí na to, že ani ŠtB nemala takú techniku, ako sme mali my. Mal som teda priamo a doslova nahraté, ako predstavitelia režimu tvrdia, že na Hviezdoslavovom námestí nebol žiaden brutálny zásah, veď to predsa videli na vlastné oči a nijaké násilie na manifestujúcich si nevšimli. To bola, samo-

⁷ Išlo o jubilejné zasadanie Pacem in terris 20. apríla 1988 v Dome ROH (Revolučné odborové hnutie) v Bratislave, ktoré sa konalo pri príležitosti 25. výročia vydania encykliky Pacem in terris, ktorej názov táto komunistická organizácia zneužila. Na tomto podujatí vystúpil aj slovenský minister kultúry Miroslav Válek.

⁸ Miroslav Válek (1927 – 1991), slovenský básnik a komunistický politik. V druhej polovici 50. a začiatkom 60. rokov pôsobil ako redaktor vo viacerých periodikách. V rokoch 1967 – 1968 bol predsedom Zväzu slovenských spisovateľov. V rokoch 1969 – 1988 bol ministrom kultúry Slovenskej socialistickej republiky. Zároveň bol aj členom najvyššieho stranického orgánu na Slovensku, predsedníctva ÚV KSS a v rokoch 1976 – 1989 aj poslancom Slovenskej národnej rady. V rokoch 1988 – 1989 bol predsedom Zväzu československých spisovateľov.

⁹ Vincent Máčovský (1942), komunistický funkcionár, v rokoch 1974 – 1985 tajomník pre cirkevné veci bratislavského Krajského národného výboru, v rokoch 1985 – 1989 generálny riaditeľ Sekretariátu pre veci cirkevné pri Ministerstve kultúry SSR. Jeho interpretáciu udalostí obdobia komunizmu pozri MÁČOVSKÝ, V.: *Spoveď posledného komunistického biskupa alebo Slovenská odysea*. Bratislava 2008.

¹⁰ V hoteli Carlton sedela komisia poverená „dohľadom“ nad manifestáciou, zriadená okamžite potom, ako prišlo oznámenie o konaní manifestácie. Mali v nej zastúpenie poprední stranícki funkcionári, reprezentanti relevantných štátnych orgánov, ľudia zodpovední za cirkevnú politiku režimu a zástupcovia bezpečnostných zložiek vrátane štátnej bezpečnosti. Priamo z Carltona sa vydávali rozkazy bezpečnostným jednotkám a riadil ich postup. Viac ku komisii, jej zloženiu a aktivitám pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 50 a n.

zrejme, dôverná informácia len pre prítomných, aby ich prorežimne manipulovali, pre verejnosť mali pripravené niečo iné. Ale pre nás to znamenalo, že sme mali zaznamenané ich priznanie, boli v Carltone, hoci v režimných médiách svoju prítomnosť pri zásahu popierali. To bola spravodajská „bomba“, mať takýto priamy dôkaz, a, samozrejme, že hneď to muselo ísť Hlinkovi.

No vtom sa stalo čosi nečakané, čo sled vecí totálne otočilo inde. Do tejto zjazdovej sály prišiel štáb Slovenskej televízie, aby urobil šot do večerných televíznych novín o tom, ako kňazi odsudzujú manifestáciu a oceňujú náboženskú slobodu v Československu. V sále bolo prítomie, kameraman mal na kamere reflektor a snímal účastníkov v niekoľkých radoch, práve keď tleskali po niektorom prejave. Práve počas potlesku ten kužeľ svetla od kamery prechádzal cezo mňa, ako som tam sedel medzi tými ľuďmi. Zrýchlene mi bežalo v hlave rozhodovanie, čo mám urobiť. Či mám tleskať ako všetci, aby som nevyvolal podozrenie – a večer v správach ma moji známi uvidia, ako som na akcii Pacem in terris tleskal režimu... Ako to vysvetlím? Tak som si povedal: nebudem tleskať. Ruky som mal zložené na kolenách, ale keďže kužeľ svetla práve prechádzal po ľuďoch v mojom rade a išiel cezo mňa, prekvapený kameraman mimovoľne zostal svietiť na mňa dlhší čas. Tiež bol prekvapený, že všetci okolo tleskajú a jeden netleska, len sedí ako socha. Takže chvíľu na mňa ten kužeľ svetla svietil a vtedy si to všimli páni od predsedníckeho stola. Videl som, ako Máčovský vstal a odišiel niečo zariadiť. Keď som po skončení akcie odchádzal s ostatným davom ľudí von, prechádzali sme okolo „usporiadateľov“, ktorí stáli pri vchode, a z ktorých jeden ma o pár hodín zatýkal s preukazom príslušníka ŠtB.

Vtedy som urobil jednu veľkú hlúposť a osudovú chybu. Bolo už popoludnie a s Hlinkom sme mali dohodu, že ak sa má niečo vysielat' na Hlase Ameriky ešte v ten večer, má si do pätnástej hodiny objednať vysielací čas, také mali v redakcii pravidlá. Lenže bolo už krátko pred treťou a ja som si to musel ešte spracovať a napísať. Bolo by to predsa fantastické, ak by to išlo na Hlase Ameriky ešte v ten istý deň, ako sa konala akcia. Takže som išiel z Domu ROH priamo cez ulicu do Centrálnej tržnice k najbližšiemu automatu, odkiaľ som mu zavolať niečo v tom zmysle, že: „Objednajte čas, o dve hodiny vám niečo dodám.“ To bola tá hrubá chyba, lebo to zachytili. Telekomunikácie vtedy mali jednu centrálnu ústredňu, cez ktorú išli hovory do zahraničia, kde telefonáty nahrávali, hoci v prípade pouličných automatov nevedeli, kto volá, mali iba hlas. Mama môjho spolužiaka tam robila spojovateľku, od neho som vedel, ako to v tej ústredni funguje. Zrazu teda ŠtB mala echo, že ten hlas bude o chvíľu telefonovať správu. Keďže ma už zrejme aj sledovali, hlas a osoba sa

im spojili. Z magnetofónu som potom prepísal do správy, čo hovoril ktorý predstaviteľ vlády kňazom na akcii *Pacem in terris*. Bez ohľadu na bezpečnosť som s notesom aj magnetofónom šiel telefonovať Hlinkovi. Väčšinou som správy telefonoval spamäti, aby mi nenašli žiaden dôkaz. No teraz som chcel citovať doslovne, čo hovorili predstavitelia režimu vo svojich prejavoch, preto som si túto správu išiel napísať. Nasledovala jedna moja chyba za druhou, namiesto volania z iného telefónneho automatu na nejakej prázdnej ulici som sa v tom rozrušení znova vrátil do tržnice, k tomu istému automatu, z ktorého som poslal avízo. Len čo som dotelefonoval a položil slúchadlo, vrhli sa na mňa niekoľkí eštabáci. Mali dôkazy, magnetofón s nahrávkou, vlastnoručne napísaný text správy, ktorú večer Hlinka odvysielal. Pokračovalo to na Februárke¹¹, ale to by bol ďalší príbeh. Takéto boli dozvuky Sviečkovej manifestácie v mojom prípade.

¹¹ Budova na vtedajšej Ulici Februárového víťazstva (dnes Račianska ulica), kde sídlila v 80. rokoch XII. správa Zboru národnej bezpečnosti.

Marián ŠŤASTNÝ: Mal som radosť, že sa naši odvážni ľudia, ktorí chceli bojovať za náboženské a občianske práva.

Marián ŠŤASTNÝ (1953), legendárny hokejista a popredný predstaviteľ slovenského politického exilu. Ako aktívny hokejový hráč sa v drese československej reprezentácie stal dvojnásobným majstrom sveta v ľadovom hokeji (1976 a 1977), trikrát získal striebornú medailu (1975, 1978 a 1979), zúčastnil sa na olympijských hrách v Lake Placid 1980 a na Kanadskom pohári v roku 1976. V roku 1981 emigroval do Kanady, kde úspešne hrával najprestížnejšiu svetovú hokejovú súťaž National Hockey League (NHL) za hokejové kluby Quebec Nordiques a Toronto Maple Leafs. Aktívnu športovú kariéru ukončil vo Švajčiarsku. Po jej ukončení sa zapojil do aktivít slovenského politického exilu ako blízky spolupracovník predsedu Svetového kongresu Slovákov (SKS) Štefana Romana. 3. júla 1987 bol na generálnom zhromaždení SKS v Toronte zvolený za výkonného podpredsedu SKS zodpovedného za styk so Slovenskom a neskôr po smrti Štefana Romana aj za predsedu SKS. Bol autorom myšlienky usporiadať sviečkovú manifestáciu.

Publikovaný text vznikol na základe jeho vystúpenia v rámci diskusie Ústavu pamäti národa venovanej 25. výročiu Sviečkovej manifestácie na Bratislavskom hrade.

Myšlienka sviečkovej manifestácie sa zrodila vo Švajčiarsku, kde som pôsobil ako hokejista a tréner v kantóne Vale. V prvých týždňoch, v ktorých som pôsobil aj ako výkonný podpredseda Svetového kongresu Slovákov, sa mi dostal do rúk list, ktorý apeloval na Svetový kongres Slovákov a na mňa ako na predstaviteľa mladšej generácie, ktorý bol zvolený, že na Slovensku sa dejú čudné veci: kňazi sú prenasledovaní, veriaci nemajú svoje práva a aby to nedopadlo tak ako v Poľsku, kde bol zabitý kňaz Popieľuszko.¹ List bol v tom-

¹ Jerzy Popieľuszko (1947 – 1984), katolícky kňaz, prezývaný „kňaz Solidarity“. Aj po vyhlásení stanného práva kritizoval komunistický režim a slúžil „omše za vlasť“. V októbri 1984 ho brutálne zavraždili príslušníci poľskej Bezpečnostnej služby.

to duchu. Keďže som kresťan vychovaný v kresťanskej viere, tak som si povedal, že pre to niečo môžem urobiť. Premýšľal som, čo by bolo dobré spraviť tak, aby to bolo nenásilné, pokojné, ale dôstojné nás kresťanov a dôstojné aj neveriacich, ktorí sa chcú pridať. Teda nielen náboženské, ale aj občianske slobody. Potom som zavolať doktorovi Pavlovi Arnoldovi a Pavlovi Čarnogurskému do Kanady, bratovi Jána Čarnogurského. S nimi som túto myšlienku konzultoval, aby som vedel, čo si o tom myslia. Obaja sa v podstate zhodli, urobili mi drobné korekcie, hlavne Pavol Arnold.² Pripravili sme plán, ako to realizovať a zároveň preniesť predovšetkým na Slovensko.

Mal som šťastie, že vtedy som mal svokra vo Švajčiarsku. Požiadal som ju, aby tieto plány napísané na papieri preniesla na Slovensko Jánovi Čarnogurskému, a počkal som na odpoveď od neho. Nakoniec som ju dostal cez Pavla Čarnogurského cez Montreal, že všetky otázky budú študovať a rozhodnú, či túto aktivitu uskutočnia. Určite nám dajú vedieť. Žiaľ, situácia nebola vtedy jednoduchá, komunikácia nebola taká ako dnes. Do poslednej chvíle sme nevedeli, či sa toto podujatie na Slovensku uskutoční, alebo nie. Pripravovali sme naše paralelné podujatie, ale 23. marca 1988 zomrel predseda Svetového kongresu Slovákov Štefan Roman³ a bolo treba zúčastniť sa na rozlúčke s ním. Bol to človek, ktorý nesmierne veľa urobil pre Slovákov v zahraničí aj pre Slovákov doma ako mecenáš, ako zástanca našich práv. Podporoval to, čo bolo slovenské, kde len mohol.

Keď sa uskutočnila manifestácia na Slovensku, bolo to do určitej miery prekvapenie aj pre nás. V tom čase sme boli v Toronte a pripravovali sme sa na spomínaný pohreb Štefana Romana. Bratislavskú manifestáciu sme videli priamo v televízii v hoteli Sheraton. Na jednej strane bolo šokujúce, čo sa tam dialo, na druhej strane som mal radosť, že sa našli odvážni ľudia, ktorí chceli na náboženské, ako aj občianske práva, o ktoré boli slovenskí občania pripravení, poukázať a bojovať za ne.

² Pozri spomienky Pavla Arnolda.

³ Štefan Boleslav Roman (1921 – 1988), slovenský veľkopodnikateľ a priemyselník žijúci v Kanade, kde vlastnil rozsiahle uránové bane. Do aktivít slovenskej politickej emigrácie sa aktívne zapájal od roku 1945 a stál za viacerými pokusmi zjednotiť slovenský politický exil. V roku 1970 bol hlavným zakladateľom Svetového kongresu Slovákov, ktorého predsedom zostal až do svojej smrti v roku 1988 (iróniou osudu zomrel dva dni pred Sviečkovou manifestáciou). Po celý svoj život sa aktívne zaujímal o situáciu na Slovensku a rozsiahlymi aktivitami a osobnými kontaktmi bojoval proti komunizmu a za naplnenie samourčovacieho práva Slovákov. Bol veľkým podporovateľom boja Slovákov za slobodu a štátnu nezávislosť.

Osobne si myslím, že veriaci sú pilierom ktorejkoľvek spoločnosti, v ktorej žijú so svojou priamosťou, úprimnosťou a zodpovedným prístupom. Neočakávajú nič zadarmo, chcú byť priamymi účastníkmi vytvoreného, nazvem to bohatstva alebo hodnôt, ktoré sa potom prerozdeľujú v spoločnosti. Mnohí si to mylne vysvetľujú, že to je socialistické. To je socialistické možno len v oblasti politiky, ale v oblasti praktického života sociálne prístupy má viera odnepamäti. Mám na mysli prerozdeľovanie týchto hodnôt, ktoré z veľkej časti tvoria práve veriaci. A v tom vidím veľký význam viery v spoločnosti, živej viery, živej morálky.

Účastníci

Július BROCKA: Sviečková manifestácia svojim nenásilným charakterom výrazne prispela k tomu, že November 1989 bol u nás rovnako nenásilný.

Július BROCKA (1957), pred Novembrom 1989 bol aktivista tajnej cirkvi, dnes politik. Pred rokom 1989 sa výrazne angažoval v katolíckom disente na Slovensku v štruktúrach tajnej cirkvi, organizoval stretnutia mládeže, účasť na náboženských púťach. Po páde komunistického režimu bol spoluzakladateľom KDĽ. Za toto hnutie bol v roku 1990 zvolený za poslanca SNR, neskôr NR SR, v roku 1994 bol ministrom práce, sociálnych vecí a rodiny. Bol priamym účastníkom Sviečkovej manifestácie na Hviezdoslavovom námestí a do jej priebehu zasiahol tak, že spolu s priateľmi ovplyvnili charakter zhromaždenia spevom štátnej hymny a modlitbou sv. ruženca.

Publikovaný text vznikol na základe jeho spomienok z roku 2013, natočených pri tvorbe výstavy ÚPN Sviečková manifestácia.

Najväčším zlomom bola púť na Velehrade v roku 1985¹. To bolo prvé veľké masové zhromaždenie veriacich, kde sa prejavili aj iným spôsobom, ako sme boli dovtedy zvyknutí: modlitbou na púťach. Stretnutie s kardinálom Casarolim² bolo demonštráciou túžby po náboženskej slobode. Štátna moc

¹ Velehrad, obec na Morave v okrese Uherské Hradiště, jedno z najznámejších pútnických miest na Morave. Národná púť sa konala pri príležitosti 1100. výročia úmrtia svätého Metoda v dňoch 6. – 7. júla. Na púti sa zúčastnilo približne 200 000 veriacich, ktorí počas vystúpenia vypískali českého ministra kultúry Klusáka a nahlas žiadali náboženskú slobodu v Československu. Išlo o púť s najvyššou účasťou veriacich v období komunizmu v Československu.

² Agostino kardinál Casaroli (1914 – 1998), taliansky katolícky biskup, diplomat a kardinál. V rokoch 1979 – 1990 pôsobil ako štátny sekretár vo Vatikáne (de facto ako premiér a minister zahraničných vecí Svätej stolice). Známym sa stal ako hlavný predstaviteľ tzv. vatikánskej východnej politiky, v rámci ktorej viedol rokovania s komunistickými štátmi strednej a východnej Európy. Túto politiku mnohí považujú za kontroverznú. Bližšie

ako spoluorganizátor týchto osláv chcela z nich urobiť mierovú slávnosť.³ Výrazne manipulovali toto stretnutie, ale my sme to odmietli. To bola pre mňa osobne vec, ktorú som dovtedy nezažil. Prvýkrát sme neposlúchli výzvu verejnej moci, v tomto prípade, aby sme opustili priestor pred bazilikou. Bolo to v sobotu, deň pred stretnutím.

Velehrad bol pre nás vzpruha do každej ďalšej akcie, do každého ďalšieho podujatia. Latku sme si posúvali stále vyššie. Velehrad 1985 predstavoval z môjho pohľadu zlom, keď sa aktivity tajnej cirkvi začali prejavovať aj inak a v iných častiach republiky, v regiónoch Slovenska. Zúčastňovali sme sa, povedal by som na republikových stretnutiach s Vladimírom Juklom⁴, Františkom Mikloškom a ďalšími poprednými osobnosťami tajnej cirkvi, počas ktorých sme sa pripravovali na Velehrad ako členovia vyšších štruktúr tajnej cirkvi. Stretnutia boli pod patronátom biskupa Korca, tam sme okrem iného robili program na celý rok, plánovali podujatia, ktoré bolo potrebné ďalej popularizovať v prostredí, kde sme žili. S manželkou sme bývali v Trnave a u nás v byte bývali oblastné stretnutia. Informácie z Bratislavy alebo z celoslovenských stretnutí sme posúvali do nášho regiónu a ľudí z nášho regiónu sme angažovali do celoslovenských podujatí. Tak sme šli aj na Velehrad.

Spomínam si na zaujímavé epizódy. Generáli tajnej cirkvi naplánovali improvizované stretnutie biskupa Korca s kardinálom Casarolim v nedeľu pred svätou omšou, ktorá sa konala na priestranstve pred bazilikou. František Mikloško prišiel za mnou, aby sme dali dokopy „ochranku“: mladých chlapcov a dievčat, ktorí by obkolesili v tlačnici biskupa Korca a kardinála Casaroliho, aby sa mohlo uskutočniť ich krátke stretnutie. Takže nielen pre mňa, ale aj pre mladých, ktorých sme vybrali, to boli prvé veľké úlohy, na ktoré sa nezabúda.

pozri: CASAROLI, A.: *Trýzeň trpělivosti. Svätý stolec a komunistické země (1963 – 1989)*. Kostelní Vydří 2001.

³ Komunistický režim chcel prekryť duchovný rozmer púte tým, že z nej chcel urobiť slávnosť mieru. Napríklad pri spomínaní svätého Cyrila a Metoda sa oficiálni rečníci vyhýbali používaniu slova „svätí“.

⁴ Vladimír Jukl (1925 – 2012), matematik, účastník SNP, politický väzeň, vedúca osobnosť tajnej cirkvi na Slovensku. V období 50. rokov bol odsúdený na 25 rokov odňatia slobody, po prepustení z väzenia sa aktívne zapojil do katolíckeho disentu a bol tajne vysvätený za kňaza. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv tajnej cirkvi a bol považovaný za jej „generála“. V roku 1974 so Silvestrom Krčmériym a Rudolfom Fibym založili Spoločenstvo Fatima. Podieľal sa na organizovaní masových púťí, vydávaní samizdatov či Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988.

Keď nás chceli dostať v sobotu von z priestoru pred bazilikou, tak my z Trnavy a okolia sme sa rozhodli, že túto výzvu neuposlúchneme. Predtým sme boli v bazilike, kde nám po svätej omši povedali, že musia priestor pripraviť na oslavu na nasledujúci deň, a požiadali nás, aby sme ju opustili. Vtedy sme poslúchli a vyšli pred baziliku. O nejaký čas nás z miestneho rozhlasu vyzvali, aby sme aj tento priestor vyprázdнили. V diaľke sme videli blikajúce autá komunálnych služieb, pripravené „čistiť“ čisté námestie pred bazilikou. V tom čase premietali na Slovensku film o Gándhím⁵ a jeho formy nenásilného protestu nám mladým boli veľmi sympatické a vtedy nás inšpirovali. Po tomto vyhlásení pred bazilikou sme začali tlieškať a pridávali sa k nám ostatní. Tlieskali sme možno pol hodiny. Potleskom sme dali najavo, že neodídeme, a tak sme tam zostali celú noc. Časť pútnikov sa presunula na lúky za mestom, aj tam bol alternatívny program. My sme vydržali držať akoby stráž alebo pohotovosť pred bazilikou, spievali sme mládežnícke piesne s gitarami a modlili sa. Ráno, keď sme mali byť čerství a odpočinutí, mnohí z nás boli bez hlasu a mali vytlieskané ruky.

Samozrejme, tých zážitkov bolo viac. Napríklad prvýkrát som videl mladých rehoľníkov a rehoľníčky v rehoľných rúchach.⁶ V tej chvíli som si myslel, že sú to tajní rehoľníci, ktorí až na tomto mieste zrazu našli odvahu verejne sa priznať k svojmu povolaniu.

V sobotu sme si už vyskúšali, aká je sila potlesku a skandovania. Na nedeľnej slávnosti sme to Klusákovi⁷ predviedli opakovane. Vynútili sme si slušné oslovovanie svätých Cyrila a Metoda a udržali sme tému púte a nie mierovej slávnosti. To už prišli čerstvé sily. My sme boli unavení z predchádzajúceho dňa, takže nám pomohli pútnici, ktorí prišli v nedeľu ráno.

⁵ Móhandás Karamčand Gándhí (1869 – 1948), prezývaný Mahátmá (Veľký duch), indický filozof a politik, vedúci predstaviteľ oslobodzovacieho hnutia Indie spod nadvlády Veľkej Británie. Považuje sa za tvorca filozofie nenásilného odporu voči koloniálnej moci Británie v Indii, zároveň propagoval aj náboženskú toleranciu.

⁶ Komunistický režim v rámci akcie K a akcie R v roku 1950 násilne zastavil ďalšiu činnosť mužských a väčšiny ženských rehoľí. Práve na Velehradskú púť prišli františkáni po prvýkrát od násilného zrušenia kláštorov verejne v rehoľných rúchach.

⁷ Milan Klusák (1923 – 1992), český diplomat, vysokoškolský pedagóg a politik. Zúčastnil sa v českom protinacistickom odboji, za čo ho väznilo gestapo. Ako diplomat pôsobil v kabinetoch komunistických ministrov zahraničných vecí Vladimíra Clementisa aj Viliama Širokého, na veľvyslanectve v Moskve, začiatkom 60. rokov ako vedúci stálej misie pri OSN v Ženeve, v rokoch 1965 – 1968 ako vedúci stálej československej misie pri OSN v New Yorku. V rokoch 1973 – 1988 bol českým ministrom kultúry.

Odvtedy udalosti nabrali rýchly spád vo viacerých oblastiach. Nasledujúci rok Slovenská národná rada (SNR) mala rokovať o novelizácii interrupčného zákona, o výraznej liberalizácii dovtedy platného už aj tak liberálneho zákona. My v hnutí kresťanských rodín, na našich stretnutiach sme boli rozhodnutí niečo urobiť, aby hlas kresťanov – keďže sme videli ten počet, tú silu, že nás nie je málo – bolo počuť aj teraz. Keďže nebolo rozhodnuté, či ideme do nejakej veľkej podpisovej akcie, tak sme sa rozhodli my z Trnavy, a v podstate s manželkou sme to rozbehli, ostatní sa postupne pridávali. Podpisy sme zbierali nie na námestiach, ale diskkrétne. Tajne sme navštevovali kňazov po Slovensku, ktorí nám dovolili po omši prečítať výzvu a ľudia sa podpisovali. Mnohí nám do Trnavy priniesli, poslali podpisové hárkky z kresťanských štruktúr po celom Slovensku. Poznali sme sa s mnohými ľuďmi, ktorí študovali v Bratislave a teraz žili v iných častiach Slovenska, tie kontakty boli už odskúšané. Nakoniec sme zozbierali viac ako 6 500 podpisov.

Keďže sme v tom čase čakali prvé dieťa, manželka bola v pokročilom štádiu tehotenstva, a petíciu bolo treba odoslať Národnej rade alebo vláde, František Mikloško sa spýtal, či si trúfame byť odosielateľmi. Predostrel aj inú možnosť, že by to urobil Ján Čarnogurský alebo oni dvaja. Keďže sme neboli takí hrdinovia a nevedeli sme, aké komplikácie môžu s tým byť spojené, súhlasili sme. Myslím si, že tá petícia spôsobila, že SNR na jarnom zasadnutí o tom zákone nerokovala, pretože v máji 1986 boli voľby. Komunisti presunuli rokovanie o tom bode na jeseň a pre nás to bol impulz, aby sme pre túto vec ešte niečo urobili. V parlamente bol poslanec Ján Zabák⁸, blumentálsky dekan, ktorý bol v Pacem in terris⁹ a cez Národný front¹⁰ poslancom. Požiadali sme ho, aby zastupoval hlas tých, ktorí podpísali túto petíciu. To bolo tiež veľmi zaujímavé, ako sme ho presviedčali. V jednu nedelu sme prišli

⁸ Ján Zabák (1933 – 2009), katolícky kňaz a poslanec SNR. Vysvätený bol v roku 1956. Od roku 1973 bol dekanom a farárom farnosti Bratislava-Nové Mesto (ľudovo nazývanej Blumentál), kde sa stal dekanom. Bol vysokým funkcionárom ZKD Pacem in terris a poslancom komunistického slovenského parlamentu (SNR) v rokoch 1984 – 1990.

⁹ Pacem in terris (oficiálny názov Združenia katolíckych duchovných) bola organizácia založená komunistickým štátom, aby združovala katolíckych kňazov kolaborujúcich s komunistickým režimom v rokoch 1971 – 1989.

¹⁰ Národný front Čechov a Slovákov bol v rokoch 1945 – 1990 združením politických strán a po roku 1948 aj spoločenských organizácií. Len štátom povolené politické strany združené v Národnom fronte sa mohli po roku 1945 zúčastňovať na politickom živote. Po roku 1948 bol pod absolútnou kontrolou komunistickej strany, a tak sa stal efektívnym nástrojom totalitného komunistického režimu na udržiavanie a upevňovanie moci.

za ním do Bratislavy, do Blumentálu. Keď sme ho vyhľadali, v sakristii po sv. omši, bol veľmi „zanepřázdněný“, že sa nám nemohol venovať, lebo bol v kúpeľoch na liečení. Tak sme ho na druhý deň vyhľadali v Dudinciach. Nebolo vôbec ľahké ho nájsť. Vyvinuli sme veľké úsilie a anjelským hlasom sme sa ho pokúšali presvedčiť, aby ako poslanec hlasoval proti zákonu o interrupciách. Chceli sme, aby aspoň jeden hlas bol proti. No videli sme, že on ani niežeby nechcel, ale akoby tam nesmel byť.

V roku 1987 nás šokoval prípad vraždy kňaza Štefana Poláka¹¹, stalo sa to v našom regióne. Pamätám sa na pohreb, kde sme boli skupina z Trnavy. Bol tam aj jeden kňaz z USA, ktorý bol na dôchodku a zhodou okolností navštívil Československo a v tom čase bol v Trnave. Keď sme šli na cintorín, videl som, ako ťažko kráča, opierajúc sa o paličku, tak som k nemu pristúpil a celou cestou ho podopieral. Všetci boli v čiernom a on bol v bielom plášti. Tak sme vyčnievali, lebo pred ním medzera, za ním medzera... Ale nebola žiadna reakcia zo strany Štátnej bezpečnosti, nebol som pre nich zaujímavá persona. To až po Sviečkovej manifestácii som zistil, že dovtedy ma asi ŠtB neregistrovala. Považujem za šťastie, že som vyrastal v prostredí Silva Krčméryho,¹² Vlada Jukla a medzi mladými ľuďmi, ktorých sa im podarilo podchytiť počas vysokoškolských štúdií. My sme si vytvorili taký zvláštny vzťah ku komunistickej totalitnej moci, že sme nemali voči nej ani zlosť, ani nenávisť. Vnímali sme to tak, že oni sú väčšie obete toho režimu ako my, pretože, na rozdiel od nás, oni nie sú slobodní, keď nás za peniaze sledovali či prenasledovali. My sme boli slobodní ľudia cez našu vieru. Boli sme zmierení s tým, že v živote asi svetskú kariéru neurobíme. Ja som sa rozhodol živiť prácou svojich rúk na mieste, kde sa nebude veľmi pozeráť na to, aký je môj svetonázor.

Vo voľnom čase sme sa angažovali vo veciach, ktoré sme považovali za dôležité – obrodíť alebo udržiavať v mladej generácii iné hodnoty, aké boli vtedy

¹¹ Ide o dodnes nevyšetrený prípad vraždy kňaza Štefana Poláka z Boroviec pri Piešťanoch v októbri 1987. Viaceré okolnosti poukazujú na to, že za vraždou stála štátna moc. Polákovi sa totiž darilo aktivizovať náboženský život medzi mládežou v obci a v septembri 1986 bol na audiencii u pápeža Jána Pavla II., po ktorej začal dostávať anonymné výhrážné listy. Hoci vražda Poláka mala mať nepochybne výstražný účinok, na jeho pohrebe sa zúčastnilo 200 kňazov a asi 12 000 veriacich. Viac k prípadu pozri DUBOVSKÝ, P.: Smrť kňaza Poláka. In: *týždeň*, roč. 3, 2009, č. 21, s. 16 – 23.

¹² Silvester Krčméry (1924 – 2003), lekár, politický väzeň (zatknutý v roku 1951, odsúdený za vlastizrada na 14 rokov väzenia). Priznanie viny, ako aj neskoršiu milosť prezidenta republiky odmietol. V 70. a 80. rokoch bol jednou z vedúcich postáv tajnej cirkvi na Slovensku. V roku 1974 spoluzakladal s Vladimírom Juklom a Rudolfom Fibym Spoločenstvo Fatima. Komunita aktuálnych služieb.

v móde. No tým, že udalosti v krajinách okolo nás nabrali rýchlejší spád, nemali sme sa kedy nieže nudiť, ale mali sme veľmi nabitý program miestnymi, ale i celoslovenskými podujatiami, až tu bol zrazu november 1989. Keby som v chronológii spomenul aspoň tie najdôležitejšie udalosti, tak v roku 1985 Velehrad, v roku 1986 na jar petícia proti interrupčnému zákonu, potom v roku 1987 sa začala petícia moravských katolíkov¹³, pri ktorej sme boli tiež dosť vyťažení. Na Slovensku sa podpisov k nej zozbieralo veľmi veľa. Bolo to práce, nabehali sme veľa kilometrov vo voľnom čase, prebrázdili sme Slovensko krížom-krážom... Podpisy z Trnavy a okolia sme osobne doručili do Prahy kardinálovi Tomáškovi¹⁴.

A potom, samozrejme, cirkevný rok, púte na mariánske pútnické miesta. To boli veľmi atraktívne podujatia, tam sme sa stretávali známi, mládež z celého Slovenska. My sme mali bohaté skúsenosti z organizovania spoločného duchovného programu, to bola naša úloha.

Výzva na „sviečkovú manifestáciu“, ktorá mala byť verejným vystúpením kresťanov, občanov v hlavnom meste, na jednom z hlavných námestí o požiadavkách náboženskej slobody a dodržiavania občianskych práv, nás zastihla ako-tak pripravených so skúsenosťami z predchádzajúcich rokov. Ale toto bolo niečo úplne iné. Každý večer sme počúvali *Hlas Ameriky*¹⁵ alebo *Vatikánsky rozhlas*¹⁶, lebo cez tieto stanice sa „aktualizovali“ informácie o pri-

¹³ Išlo o petíciu moravského katolíka Augustína Navrátila *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov ČSSR*, ktorá mala spolu 31 bodov požadujúcich úplnú náboženskú slobodu. Petíciu podpísalo takmer 500 000 ľudí, vďaka čomu sa stala najmasovejšou petičnou akciou v štátoch bývalého sovietskeho bloku. Viac pozri ŠIMULČÍK, J.: 291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 22 – 32.

¹⁴ František kardinál Tomášek (1899 – 1992), kardinál a pražský arcibiskup v rokoch 1977 – 1992. Z pôvodne kompromisného kandidáta sa postupne stal najrozhodnejší odporca totalitného režimu spomedzi všetkých oficiálne pôsobiacich biskupov. Svojimi aktivitami prispel k pádu komunistického režimu v Československu.

¹⁵ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

¹⁶ Vatikánsky rozhlas (Radio Vaticana), oficiálna rozhlasová stanica Svätej stolice, založená v roku 1931. Vatikánsky rozhlas mal aj slovenskú redakciu, ktorá informovala o situácii cirkvi a veriacich na Slovensku v období komunizmu.

pravovanom zhromaždení. To boli naše informačné kanály, lebo cez telefón sme si takéto informácie neodovzdávali. Maximálne tým, o ktorých sme vedeli, že sú úplne mimo akéhokoľvek podozrenia, to znamená našim mládežníkom.

Pripúšťali sme i alternatívu, že tí, ktorí manifestáciu zvolávajú a organizujú, tam nebudú môcť byť, čo sa nakoniec i stalo. Trpeli sme do poslednej chvíle, či manifestácia vôbec bude. Keďže ju organizátori neodvolali, tak sme považovali za povinnosť prísť. Pár dní pred „sviečkovou“ sme sa stretli u nás v byte kolegovia zo štruktúr tajnej cirkvi: Ferko Vikartovský¹⁷, nebohý Jožko Tomly, Luboš Ladvenica... Na tomto stretnutí sme sa dohodli, že keď budeme na námestí a nebude iných „režisérov“, dáme manifestácii jednoduchú náplň: Zaspievame štátnu hymnu a budeme sa modliť ruženec. Odhadli sme, že na polhodinu by to malo stačiť. Následne išlo o to, aby sa to dozvedelo čo najviac prítomných.

V deň manifestácie som si zobral dovolenku. Manželka bola s dvomi dcérami na materskej. Tie sme nechali varovať svokrovcom a my dvaja sme išli autom ešte predpoludním do Bratislavy. Mali sme informácie, že polícia chystá protiopatrenia, že budú kontroly na cestách. To postihlo tých, ktorí išli neskôr alebo na poslednú chvíľu.¹⁸ Prvý dojem, keď sme prišli do Bratislavy, bol, že úspech bude, keď nás na námestie vôbec pustia. Mohlo sa stať aj to, že by námestie o piatej uzavreli. Pri Blumentáli sme zaparkovali auto a električkou sme si chceli pozrieť a prejsť „nanečisto“ miesto, kde sa mala manifestácia konať. Pri „Dvoch levoch“¹⁹ sme videli v uličke zaparkované autobusy a vonku policajtov s priesvitnými štítmí a prilbami. Napätie bolo cítiť na každom kroku. Obchody na Hviezdoslavovom námestí boli pozatvárané a námestie vyludnené.

¹⁷ František Vikartovský (1953), katolícky kňaz, v rokoch normalizácie sa ako tajne vysvätený kňaz angažoval v štruktúrach tajnej cirkvi v Trnave, predovšetkým pri organizovaní masových pútí a zbieraní podpisov pod petície.

¹⁸ Príslušníci Verejnej bezpečnosti v deň konania manifestácie. V dňoch manifestácie prebiehala celoslovenská dopravnobezpečnostná akcia zameraná na kontrolu technického stavu a dodržovania rýchlosti s cieľom tmiť prízjazy ľudí do Bratislavy. Viac k opatreniam na cestách pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 86 – 87.

¹⁹ Budova Zboru národnej bezpečnosti na Špitálskej ulici v Bratislave, kde v súčasnosti sídli Krajské riaditeľstvo Policajného zboru Slovenskej republiky v Bratislave. V období komunizmu tam Štátna bezpečnosť vypočúvala ľudí podozrivých z protištátnej činnosti.

O 16. hodine na svätej omši u jezuitov,²⁰ čo je kúsok od námestia, bolo veľa tých, ktorí sa chystali na manifestáciu. Známych sme po krížovej ceste inštruovali o našom zámere. Tak sme sa polhodinu pred 18. hodinou dostali okolo Mliečneho baru²¹ na námestie. Už tam stáli policajti a anton²² asi v každej uličke. Kadiaľ sme išli, všade boli policajti a videli sme, že už niektorých ľudí blokovali a nechceli pustiť ďalej.²³

Zhromaždenie bolo ohlásené na 18. hodinu a malo trvať 30 minút. Pred 18. hodinou sme si zapaľovali sviečky a o šiestej sme začali spievať štátnu hymnu. Pamätám si tváre ľudí, ktorí boli okolo nás. Niektorí boli prekvapení, možno sa im to zdalo zvláštne, ale veľmi rýchlo pochopili, že to nie je provokácia. Počas spievania štátnej hymny sa mi zdalo, akoby námestie stíchlo... Pretože policajti robili už predtým veľký hurhaj. Autá chodili dookola, polievali, a pritom začalo pršať, absurdné divadlo. Nasledovala pápežská hymna z druhej strany námestia, čo bol tiež dobrý nápad. A potom nasledovalo modlenie. To nebol ruženec, ale boli to len *Zdravasy* jeden za druhým, celých tých 30 minút. Vyjadrovalo to fakt, že sme boli aj mariánski ctitelia. Zhromaždenia po Slovensku sa roky predtým konali na mariánskych pútnických miestach. Tak nás tieto *Zdravasy* najlepšie vystihovali a zjednocovali.

Jasne sa dalo rozoznať tých, ktorí boli na námestí s iným úmyslom. Mali zlostné, nahnevané tváre, vrážali do nás a veľmi necitlivo sa správali aj k starším ľuďom. Na konci vrážanie policajných áut do davu. Bolo to dosť nebezpečné a mali sme i strach. Keď sme prišli polhodinu pred 18. hodinou na námestie, boli tam len malé skupinky, ale o 18. hodine zo všetkých strán a chodníkov sa ľudia presunuli a zrazu sme boli plece pri pleci. Sledovali sme každú minútu. Bola to dlhá polhodina! Keď sa skončila, boli sme natešení, gratulovali sme si, známi, neznámi, že sme vydržali. Už počas zhromaždenia sme videli incidenty, keď muži v civile vytrhli niekoho z davu a odviekli ho. Tak sme vedeli, že teraz zatýkajú. Potom sme zbadali, že pri Mliečnom bare

²⁰ Kostol Najsvätejšieho Spasiteľa na Františkánskom námestí. Počas komunistického režimu v ňom jezuitská rehoľa nemohla legálne pôsobiť.

²¹ Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

²² Policajné autá, v ktorých odvážali zadržaných.

²³ Rozkaz na uzatvorenie námestia vydal náčelník operačného štábu plk. Mikula o 17.16 hod., aby zabránil vstupu ľudí na námestie z bočných uličiek. Napriek rozkazu sa ešte niektorými vedľajšími uličkami dalo na námestie dostať. ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90.

je nastúpená jednotka s obuškami, prilbami a plexisklovými štítmí. Vybral som z vrecka kľúče od auta a povedal manželke, že dúfam, že ženy brat nebudú. Počítal som s tým, že teraz budú zatýkať ostatných. Ale nakoniec sa nám podarilo bezpečne sa dostať z námestia. Sviečky sme nechali pri múre Slovenského národného divadla. Prišli sme k autu a s nami aj niektoré deti od nás z dediny. Už cestou v aute sme sa tešili, čo bude Hlinka²⁴ hovoriť o tom, čo sa v Bratislave vtedy večer udialo.

Ale celé to bolo nakoniec úplne inak. Neskôr sme sa dozvedeli, ako policajti zúrili v iných častiach mesta. Zato, že sme vydržali, neposlúchli ich výzvy na rozchod, neboli žiadne násilnosti z našej strany, vyčítali ako nepríčetní. Pred 21. hodinou prišli za nami, do Križovian, kde sme mali deti u svokrovcov, študenti, ktorí cestovali z Bratislavy vlakom. Boli vystrašení, že Mariána Hužoviča zobrali príslušníci Štátnej bezpečnosti. To bol študent tretieho ročníka na vysokej škole, chodil na technickú univerzitu. My sme mladých nahovorili, aby šli s nami na manifestáciu, a nevedeli sme, či ich rodičia vedia o tom a či s tým súhlasia. Zľakli sme sa, lebo sme cítili za nich zodpovednosť. Nezostávalo nám iné, len ísť naspäť do Bratislavy. Naložili sme deti do auta (Evička a Mária mali dva roky a rok) a išli sme hľadať Mariána Hužoviča. Takže v ten deň sme boli v Bratislave dvakrát.

Ešte pred zhromaždením, keď sme išli z kostola na námestie, medzi prítomnými policajtmi z poriadkových síl som spoznal jedného vzdialeného príbuzného. Najprv sme sa zastavili v Báhoni, aby sme zistili, kde tento policajt býva. Na adresu v bratislavskej Dúbravke sme prišli o polnoci. Myslel som si, že príde otvoriť jeho manželka a jej sa spýtame na manžela, ktorý by ako policajt mohol vedieť, čo je so zaistenými. Na moje prekvapenie prišiel otvoriť policajt v pyžame. Vysvetlil som mu, aký máme problém. Zahováral som, že ten chlapec berie lieky a aby sa nestalo zle, tak po ňom pátrame. Upokojoval nás, že ich síce zobrali, ale po vypočutí ich všetkých pustili. Až neskôr sme sa dozvedeli, že ho pustili až ráno o 6. hodine. Zbili ho a zobrali nie z Hviezdoslavovho námestia, ale spreď Prioru²⁵, kde sa schovávali ľudia pred dažďom.

²⁴ Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc *Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky* informoval z Mníchova o prenasledovaní cirkví na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúcií na Slovensko. Vďaka svojej sieti informátorov mohol o priebehu manifestácie podrobne informovať slovenskú i svetovú verejnosť. Ako prvý vysielať o manifestácii niekoľko minút po jej skončení.

²⁵ Obchodný dom Prior sa nachádzal na Kamennom námestí (dnes obchodný dom Tesco My).

Aj takí, čo neboli na manifestácii. Tam zastavil žigulák²⁶, z neho vyskákali policajti a začali mlátiť jedného starého pána. Marián, chlapec z dediny, sa ich spýtal: „Prečo ho bijete? Čo vám urobil?“ A oni toho pána nechali a milého Mariána vtiahli do auta, kde mu našli vo vrecku sviečku – dôkaz, že to je ten, ktorého potrebujú. A tak ho zaistili. Takých ako on bolo viac, ktorých nezaťkli na námestí,²⁷ ale potom, keď polícia a bezpečnosť zúrili, že sa to skončilo inak, ako predpokladali. Celú noc bol zatvorený s ostatnými a aj ho súdili, aj odsúdili a neskôr potom rehabilitovali.

Po sviečkovej manifestácii som zistil, že ma pravdepodobne nemali evidovaného, lebo pred manifestáciou trnavská polícia zaistila v práci iného môjho kolegu, mládežníckeho aktivistu Karola Jakubčíka, ktorému takto znemožnili účasť na manifestácii. O niekoľko dní po manifestácii som šiel služobne do Bratislavy a spojil som to s návštevou Františka Mikloška. Chcel som ho informovať z prvej ruky, čo sme videli, zažili, a on mi porozprával svoje zážitky. Keď sme odišli z jeho bytu, v autobuse mi hovorí, že nie sme tu sami. Zbadal, že nás sledujú, ja som bol mladý, menej obozretný... Bola z toho naháňačka, ktorá sa skončila po niekoľkých hodinách na Námestí SNP. Počas nej som identifikoval aspoň päť tvárí policajtov v civile, ktorí ma nepustili z očí, aj keď som prestupoval z trolejbusu do električky, do autobusu, utekal cez park, stratil sa v Kovoprojekte vo výfahu, stále sa ma držali. Keď som nenašiel iný východ a po dvoch hodinách som sa vracal naspäť, dvaja mladí muži sedeli v kreslách a spokojne sa na mňa usmievali. Nakoniec ma uniformovaný policajt legitimoval a tým sa to v tento deň skončilo. Hrali sa so mnou ako mačka s myšou.

S odstupom času som vďačný iniciátorom, lebo bez nich by sa manifestácia neuskutočnila. Aj keď na námestí neboli, ale keby to nenaštartovali, neprišli s ideou, nespustili túto iniciatívu, tak... Im na prvom mieste patrí uznanie a, samozrejme, každému jednému účastníkovi, boli to ľudia z celého Slovenska. Videl som tam veľa starších ľudí vo veku mojich rodičov. Bolo to veľké hrdinstvo a odvaha, hoci už neboli 60. ani 70. roky. Nevedeli sme však, do akej miery režim blufuje a do akej miery je to nebezpečné. Kým som nevidel dokumentárne zábery, koľko ľudí tam bolo, myslel som si, že viac ako 10 000. Strach a obavy, ktoré sme mali, majú veľké oči, tak to fungovalo aj v tomto prípade. V pondelok ráno som prišiel do práce a hovoril kolegom o udalosti.

²⁶ Ludový názov pre autá Lada VZ 2101 Žiguli, ktoré používala aj Verejná bezpečnosť.

²⁷ Po skončení manifestácie polícia zatýkala ľudí v priľahlých uličkách. Viac pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 114 – 116.

Boli zvedaví, počúvali s veľkým záujmom. Hovoril som im, že to nie je pravda, čo hovorili médiá, že tam bolo pár desiatok alebo stoviek ľudí, ale boli tam tisíce. Tak som to vtedy vnímal. Nie každý sa dostal až na námestie. Mnohí ostali na ceste, autobusy nepustili alebo ich legitimovali a zablokovali, alebo im nedovolili prísť. Aj v samotnej Bratislave boli mnohí účastníci zablokovaní v bočných uličkách.

Som presvedčený, že to je jeden z najsvetlejších okamihov novodobých slovenských dejín počas komunistického režimu. Forma, akou sme prejavili vôľu po slobode a dodržiavaní občianskych práv, bola taká kultivovaná a kultúrna, že to mohlo inšpirovať podobne zmýšľajúcich ľudí na celom svete. A verím, že sa tak aj stalo. Manifestácia obletela celý svet a Slovensko zasvietilo v zahraničí ako kultúrna a civilizovaná krajina, myslím veriacich a tých, ktorí manifestáciou vyslovili svoje požiadavky, nie komunistickú moc. Sviečková manifestácia svojím nenásilným charakterom, takým gándhiovským, ovplyvnila aj nasledujúce udalosti v Československu a výrazne prispela k pokojnej a nenásilnej podobe priebehu Novembra 1989 u nás. Myslím, že aj vďaka tomu si táto demonstrácia získala priazeň celej verejnosti. Po manifestácii, keď sme v práci o nej referovali kolegom a známym, videl som, ako s ňou všetci sympatizovali. Keď som rozmýšľal, čím to je, usúdil som, že my sme vlastne vyslovili požiadavky všetkých v našej krajine, ktorí túžili po slobode a spravodlivosti. My sme tam boli aj za nich, lebo to neboli len požiadavky veriacich. Tým, že organizátori požiadavky rozšírili aj o občianske práva, zastupovali sme všetkých slušných ľudí v tejto krajine.

Martin CIEL: Myslel som, že vypukne partizánska vojna.

Martin CIEL (1963), filmový teoretik a kritik. Do roku 1990 pôsobil v Slovenskej akadémii vied, neskôr vo Filmovom ústave ako vedúci oddelenia výskumu. V rokoch 1998 až 2004 bol prorektorom VŠMU a v súčasnosti pôsobí ako pedagóg VŠMU na Katedre audiovizuálnych štúdií, kde má na starosti výučbu dejín filmových teórií, filmových žánrov a súčasnej problematiky filmovej vedy.

Príspevok vznikol v rámci projektu OZ Nenápadní hrdinovia, realizovaného s podporou Nadácie VÚB na základe rozhovoru Martina Ciela s Františkom Neupauerom a Petrom Vlkovičom.

To, že existuje katolícky disent, vedel asi každý, no v porovnaní s ekológmi okolo *Bratislava/nahlas*¹ bol katolícky disent oveľa uzavretejší, len občas púšťal nejaké informácie. Sieťovanie však prebiehalo a v tomto období sa tieto skupiny trochu dekonšpirovali, aby mohli vplyvať a pôsobiť na verejnosť, ktorou sme v podstate boli aj my. Vďaka tomu som sa dozvedel aj o sviečkovej manifestácii, čo bolo mimochodom tiež veľmi zaujímavé, lebo už ani presne neviem, odkiaľ som sa to dozvedel... Nejako to každý vedel – v televízii mala ísť Angelika,² vysokoškóľáci dostali voľno, tak bolo jasné, že sa niečo bude

¹ *Bratislava/nahlas* bola publikácia širšieho kolektívu autorov ochranárskeho hnutia zaoberajúca sa otázkou kvality života v Bratislave. Svojím kritickým tónom voči pomerom v meste bola zároveň kritikou komunistického režimu. Dielo, ktorého zostavovateľom bol Ján Budaj, vyšlo v októbri 1987. Budajovi pomáhali aktivisti základných organizácií Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny. Režim na dielo ostro zaútočil a jeho autorov prenasledoval. Viac pozri JAŠEK, P. – PODOLEC, O.: Komunistický svet bol svetom pretvárkou a dvojítych hodnôt. Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 119 – 124.

² Vzhľadom na nízky počet „západných“ filmov vysielaných Československou televíziou bola séria francúzskych filmov o Angelike v tom čase veľmi populárna. Mimoriadne za-

diať – a potom mi povedal môj priateľ, ktorý mal kontakty s katolíckym disidentom, že sa bude niečo diať na Hviezdoslavovom námestí.

Toho 25. marca, keď sme boli na námestí, bola už skoro tma. Išli sme tam, lebo sme to chápali ako svoju povinnosť tam ísť: „*bude niečo proti komunizmom, tak sa musíme na tom zúčastniť*“. Čiže tá informácia bola v podstate dostupná, podobne ako predtým, keď sa podpisovalo Niekoľko viet.³ Vždy sme poznali niekoho, kto to podpísal, mohli sme si to od neho vypýtať a podpísať to tiež. Hovorilo sa o tom aj v *Hlase Ameriky*.⁴ Išiel som tam preto, lebo to bol nejaký protest, čo v tej dobe bola pre mňa principiálna vec.

Ja som vlastne agnostik, nie som si istý, ako je to s tým Bohom, a to znamená, že nemám dar viery. Vnímal som, že v podstate viera vo svojej ozajstnej autentickej podobe, v princípe musí byť proti diktatúre a proti totalitnému režimu. Mne ako nie katolíkovi a nie hlboko veriacemu človeku bolo automaticky blízke niečo takéto, pretože zjavne sme mali spoločného nepriateľa. Keď si tam ľudia oveľa starší ako ja kľakli a začali sa modliť, ostal som stáť takmer v pozore, s úctou som ich sledoval, nechcel som ich nejako rušiť. Takých ako ja tam bolo, samozrejme, veľmi veľa, čiže modliaci sa boli ako keby taký vnútorný kruh a my nieže by sme robili dajakú ochranku, ale stáli sme viac-menej okolo nich. Bolo to pôsobivé. Do toho dážď, zmrákanie a plno ľudí seriózných, starších, nebojácnych, ľudí so sviečkami, ktorí vyjadrili nejaký postoj. Dnes sa to nezdá také dramatické, ale vtedy... veď posledná manifestácia, teda posledná demonštrácia proti režimu, bola niekedy v 60. rokoch.⁵ Čiže som nič také

radenie filmu do programu televízie malo za cieľ odpútať potenciálnych demonštrantov od účasti na manifestácii.

³ Predstavitelia Charty 77 Václav Havel, Saša Vondra, Stanislav Devátý a Jiří Křížan zverejnili 29. júna 1989 petíciu *Několik vět*, v ktorej žiadali prepustenie politických väzňov, zastavenie obmedzovania slobody zhromaždenia, zastavenie prenasledovania nezávislých iniciatív, rešpektovanie požiadaviek veriacich občanov a začatie slobodnej diskusie o vývoji ČSR v 50. rokoch a o roku 1968 a následnej normalizácii. Petíciu podpísalo do novembra 1989 približne 40 000 ľudí.

⁴ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysiela rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytujú alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielenie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielenie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

⁵ Posledné demonštrácie pred Sviečkovou manifestáciou sa konali v auguste 1969 pri 1. výročí okupácie vojskami Varšavskej zmluvy po celom Československu. Po ich brutál-

vo svojom dospelom živote nezažil, to bolo prvýkrát, keď som videl vlastne nepovolenú, neoficiálnu demonštráciu, pretože povolené boli povinné vždy 1. mája,⁶ na čom sme sa museli všetci zúčastňovať. Dnes môžeme na námestí zvolať kamarátov a demonštrovať a nič sa nestane, ale vtedy to bolo naozaj niečo nevidané, neslýchané.

Bolo mi jasné, že tento štát je chorý, naozaj sa tu nežilo dobre, darmo ma bude niekto presviedčať, že boli sociálne istoty, že každý mal prácu atď. To sú všetko hlúposti. Keď niekto hovorí, že predtým bolo dobre, tak je to volovina. Dobre nebolo, väčšina mala nejakého známeho, ktorý bol „popotahovaný“ – buď ho vyhodili zo školy, alebo bol väznený, alebo mal politické problémy a mnohé ďalšie morbidnosti, o ktorých ani nechcem hovoriť. Bola to naozaj vnútorná občianska povinnosť niečo urobiť. Bolo jasné, že je to niečo pozitívne, aj keď tie požiadavky som vtedy nepoznal. Ale vedel som, že to organizujú katolíci, ktorých sme si vážili, pretože sme o nich vedeli, že niečo robia. Zároveň nejakým spôsobom prenikla informácia, že tam budú policajti, a nakoniec to tak aj dopadlo, že tam boli policajti, ktorí si chceli udržať svoje mocenské postavenie... Videl som to na vlastné oči, ako sa z toho tešili a huckali sa navzájom, aby tie babičky a deduškov ponížovali a robili im zle. V tých rokoch, ktoré som vtedy mal, a na takom niečom sa nezúčastniť, to by som sa doteraz hanbil, keďže som vedel, že na Hviezdoslavovo námestie prídu ľudia vyjadriť nesúhlas s režimom.

Priznám sa, že každý z nás bol zaskočený z reakcie polície, ktorá bola absolútne neadekvátne. To bolo niečo nenormálne, dokonca aj na ten typ štátu, ktorý tu bol. Pamätám si, že som si hovoril, a nebol som sám, keď pustili vodné delá a začal sa chaos, ešte aj pršalo, bola tma, hnusné počasie: „*Krucinál, tu je ten Dunaj, však to stačí preplávať a budem v Rakúsku. Tu nemôžem ďalej žiť, to nie je možné, takto tu fungovať.*“ Až taká silná emócia to bola.

Viem, že napríklad pri Mliečnom bare⁷ boli tajní a tiež príslušníci bezpečnosti v civile, ale vtedy som to netušil. V ten večer Sviečkovej manifestácie to

nom potlačení (v Čechách si vyžiadali dokonca 5 ľudských životov a desiatky zranených) ľudia rezignovali a zmierili sa s normalizačným režimom. Viac pozri TŮMA, O.: *Srpen 1969*. Praha 1996.

⁶ Režim oficiálne oslavoval 1. máj ako Medzinárodný deň pracujúcich organizovaním slávnostných sprievodov. V priebehu 80. rokov sa stala smutne známa oslava 1. mája 1986, len pár dní po havárii v atómovej elektrárni v Černobyli na Ukrajine, keď hrozilo účastníkom sprievodu zdravotné ohrozenie v dôsledku vysokej rádiácie.

⁷ Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

vyzeralo úplne normálne, prišli sme tam, videli sme starších ľudí so sviečkami... nechcel som sa medzi nich pliesť, čiže bol som tak na kraji, všetko vyzeralo fajn. Potom tam niekto asi aj povedal tie požiadavky,⁸ ale ani nie také, že preč s vládou, to v nijakom prípade, to bolo všetko veľmi mierne, čiže som to takto mierne aj vnímal. Cítil som sa fajn, že som jeden z toho davu a že je nás viac. Bol som spokojný, že som prišiel, no zrazu sa strhla mela a ako mávnutím prútika sa situácia zmenila. Prišiel zásah, dokonca som aj videl akciu s autami – potom sa hovorilo, ako policajti narážali autami do ľudí, pôsobí to síce dramaticky, ale nebolo to tak, že by tými žltobielymi autami vyslovene narážali do ľudí, aby ich zrážali a jazdili po nich, to tak bezprostredne pri mne nebolo. Niekedy išli veľmi pomaly, zjavne nechceli nikomu dolámať nohy, len chceli ten dav v podstate rozdeliť a potom odchytávali, nadháňali účastníkov manifestácie ako na love zvierat.

Vodné delá som videl v akcii prvýkrát. Hrozná vec, lebo to zhodí človeka na zem, to je naozaj extrémne silné, dovtedy som ani nevedel, že československá polícia niečo také má. Obrnené transportéry zhora striekali a do toho sa vyrojili tajní, to už bolo jasné, kto sú to, keď začali mlátiť ľudí, a úplne ma zamrazilo, s akou chuťou to robili.

Zdalo sa mi, teraz, samozrejme, trošku prežiením, že keď sa situácia uvoľňuje a otvára aj v Maďarsku, Poľsku a dokonca aj v tom nešťastnom Sovietskom zväze⁹ a u nás budú komunisti takto blbnúť, tak to bude vyzeráť na nejakú partizánsku vojnu. Buď teda polovica Československa emigruje, alebo pôjde do Tatier do nejakého lesa... Naozaj sa mi to javilo tak, že to ďalej tak ísť nemôže, že to si vo vtedajšej globálnej politicko-spoločenskej situácii nemôžu dovoliť. A ak pôjdu týmto smerom, tak z politologického hľadiska ich jediná cesta bude opevniť sa, odtrhnúť sa dokonca aj od vplyvu Sovietskeho zväzu a vymyslieť takú úplnú diktatúru, ako je teraz v Severnej Kórei alebo ako bola

⁸ Počas manifestácie nikto nerečnil. Pozri spomienky Jána Čarnogurského a Júliusa Brocku.

⁹ S nástupom Michaila Gorbačova v roku 1985 sa Sovietsky zväz vydal na cestu novej politiky perestrojky a glasnosti, ktoré znamenali demokratizáciu komunistického režimu a zavedenie reforiem. V zahraničnej politike prišlo k zmierneniu napätia medzi Sovietskym zväzom a USA a vo vzťahu k satelitným štátom strednej a východnej Európy razil Gorbačov politiku nezasahovania do vývoja v jednotlivých štátoch. Ako prvé to využili Poľsko a Maďarsko, ktoré postupne nastúpili na cestu demokratizácie.

vtedy ešte v Albánsku.¹⁰ Ale zároveň bolo jasné, že nie je možné, že by sa Československu podarilo úplne uzavrieť hranice a urobiť baštu komunizmu medzi krajinami, ktoré už ten komunizmus začínali vlastne uvoľňovať.

Možno sa opakujem, ale... ten zásah bol jednoducho šokujúci, zbytočne brutálny, nepochopiteľný. Utvrdil podľa mňa mnoho ľudí v tom, že na tej druhej strane sú proste všetci idioti, ktorí sú zrejme tiež v nejakej panike. A keď si budú chcieť držať ďalej svoje miesta a zabetónovať sa v nich, bude treba prejsť do naozaj seriózneho odporu, nie iba so sviečkami. Teraz by som nechcel, aby to vyzeralo, že sme chceli zobrať samopaly a zaútočiť na nich, veď kde by sme ich aj vzali, ale zdalo sa, že buď teda oni ustúpia, alebo my im budeme musieť podpáliť to ÚV¹¹, alebo čo...

Bol som mladý a my mladí sme vtedy mali zo všetkého srandu. Ale toto bola, myslím, prvá taká vec, keď to sranda nebola. Na zakázaných koncertoch,¹² keď prišli policajti, to bola pre nás v istom zmysle zábava, ale toto už nie. To už sme neboli iba my, bolo tam veľa starších ľudí, mohli to byť koniec koncov naši rodičia alebo starí rodičia, a to teda smiešne nebolo. Takže bola to obrovsky kontraproduktívna vec od vlády použiť políciu na tom mieste, pretože tým nielenže utvrdili, ale myslím, že úplne zásadne prehýbili nechť mladých ľudí k totalite. Ten pocit, že to už tak ďalej nemôže ísť. Nemyslím si, že Sviečková manifestácia priamo rozbehla November 1989, ale bola to jedna z mnohých zápalných šnúr, ktorá k tomu viedla. Pretože som na sto percent presvedčený, že na úplne prvých stretnutiach na Námestí SNP v novembri 1989 boli takmer všetci ľudia, čo boli na Hviezdoslavovom námestí 25. marca 1988.

A môj odchod z manifestácie? Nosil som zelenú bundu, vtedy sa ma niekto snažil ťahať za rukáv, že chce, aby som ukázal občiansky alebo niečo, ale tam bol taký chaos, že sa mi podarilo nejako sa vytrhnúť. Tak som zase išiel ďalej, neveriacky som na to pozeral. Samozrejme, proti tejto policajnej akcii nemohla byť žiadna organizovaná protiakcia, čiže pomerne ľahko sa

¹⁰ Albánsky režim pod vedením Envera Hodžu bol najtvrdším komunistickým režimom v Európe a do veľkej miery bol izolovaný dokonca aj od ostatných socialistických štátov.

¹¹ Ústredný výbor (Komunistickej strany Československa).

¹² V období 80. rokov sa mohli koncerty hudobných skupín konať iba s oficiálnym povolením príslušného orgánu, ktorý schvaľoval aj celý prezentovaný repertoár. „Undergroundové“ hudobné skupiny sa snažili obchádzať tieto reštriktívne pravidlá organizovaním ilegálnych koncertov.

podarilo ľudí rozohnať. Zase sme neboli takí hrdinovia, že sme tam stáli a nechali sa mlátiť. Pravdaže každý sa presúval, ja som išiel smerom k Tescu, vtedy sa to volalo Prior. Zistil som, že tam to pokračuje, že tam chytali nejakých ľudí. Ale mňa nie, mňa nejako zjavne nevyhodnotili ako obeť alebo si kvôli tej starej vojenskej bunde mysleli, že patrím k nim. Alebo zo zásady, ktorú ovládal každý bratislavský chuligán – keď stretneš príslušníka VB, neutekaj, pohyb priťahuje pozornosť policajtov, choď pomaly. Ale pravda bude najskôr tá, že si ma jednoducho nevšimli. Potom som išiel domov. Zatelefonoval som kamarátom, ktorých som tam videl, či je všetko v poriadku a či všetci prišli dobre domov. To bola taká povinnosť... kontrolovať sa navzájom, či niekoho nezatkli.

Patrik DUBOVSKÝ: Neblednúce svetielka marcového večera 1988

Patrik DUBOVSKÝ, PhD. (1965), historik a archivár, pracuje v Ústave pamäti národa ako riaditeľ sekcie vedeckého výskumu. Ako historik sa zaoberá prenasledovaním cirkvi a občianskej rezistencii v období vlády komunistického režimu, ako aj pádu tohto režimu v roku 1989. V druhej polovici 80. rokov sa zúčastňoval na protirežimných vystúpeniach v kruhu bratislavských študentov. Aktívne sa zúčastnil na Sviečkovej manifestácii.

Text spomienok napísal v roku 2014.

Pred Sviečkovou

V júli 1985 ma ako 20-ročného spolu s mojím otcom a našim šenkvickým disidentom Františkom Petrášom starším¹ vzal autom tajný gréckokatolícky kňaz z našej obce Albert Ščepka na Velehradskú púť.² Atmosféru púte som vnímal s radosťou a so zvedavosťou, vidiac „živých“ rehoľníkov, rádové ses-

¹ František Petráš (1931 – 2011), vydavateľ samizdatovej literatúry. Patril medzi najznámejších vydavateľov samizdatovej a prohibítnej literatúry na Slovensku – vo svojom dome v Šenkvicích vydával v druhej polovici 80. rokov viacero samizdatov (napr. *Náboženstvo a súčasnosť*) a duchovných textov. Osobne sa zúčastnil na viacerých protirežimných vystúpeniach v druhej polovici 80. rokov, ako boli napríklad púť na Velehrade, Sviečková manifestácia, rôzne súdne pojednávania s prenasledovanými kresťanmi či manifestácia v novembri 1989.

² Velehrad, obec v okrese Uherské Hradišče, jedno z najznámejších pútnických miest na Morave. Národná púť sa konala pri príležitosti 1100. výročia úmrtia svätého Metoda v dňoch 6. – 7. júla. Na púti sa zúčastnilo približne 200 000 veriacich, ktorí počas vystúpenia vypískali českého ministra kultúry Klusáka a nahlas žiadali náboženskú slobodu v Československu.

tričky,³ biskupov v slávnostných ornátoch a množstvo kňazov a bohoslovcov „extra muros“ kostolov a seminárov. Už ako vysokoškóoláci sme si vymieňali nedovolenú (indexovú) literatúru alebo stretávali sa v bytoch či rodinných domoch, kde sme čítali naše úvahy, počúvali západné stanice či sledovali náboženské filmy. Na filozofickej fakulte sme od roku 1987 robili a vyvesovali vlastné ankety o spokojnosti študentov so štúdiom, na nástenky sme dávali vlastné články a úvahy, písali sme do školského časopisu Stryx svoje „necenzurované“ práce alebo sme do internátneho rozhlasového štúdia (IRŠ) dávali odznieť vyjadrenia k stavu študentstva u nás. Nočné púte do Marianky z Bratislavy-Krasňan a následné krížové cesty s meditáciami pri jednotlivých zastaveniach nám niekedy znepríjemňovali mladí príslušníci ŠtB alebo ich spolupracovníci, cez deň aj s natáčaním na videokameru. To všetko malo dobrý základ v práci nášho pána farára Jozefa Miklisa, ktorého sledovala ŠtB za jeho činnosť v Diele koncilovej obnovy⁴ (DKO) a na začiatku normalizácie bol preložený z našej päťtisícovej dediny s úspešným JRD⁵ a so silnou ZO KSS⁶ do malých Sľažian.

V takejto atmosfére nás zastihla podpisová akcia moravských katolíkov s názvom: *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR*,⁷ ktorá sa začala 29. novembra 1987 a ktorú sme so vzrušením podpisovali. Hárok s petíciou nám priniesol priateľ František (Ferko) Petráš mladší zo

³ Na Velehrade prišlo k historickej udalosti, keď tam príslušníci vtedy oficiálne zrušených reholí vystúpili verejne v rehoľnom oblečení.

⁴ Dielo koncilovej obnovy, organizácia katolíckych kňazov v Československu v roku 1968. Vznikla v dôsledku demokratizačného procesu socializmu s ľudskou tvárou s cieľom obrody cirkvi v duchu II. Vatikánskeho koncilu a bola aj akousi náhradou za prerežimné mierové hnutie katolíckeho duchovenstva, ktoré sa rozpadlo Na jeho čele na Slovensku stál biskup Ambróz Lazík.

⁵ Jednotné roľnícke družstvá boli poľnohospodárske družstvá v komunistickom Československu, ktoré fungovali v rokoch 1949 – 1989 a tvorili základňu komunistického poľnohospodárstva. Boli produktom násilnej kolektizácie, keď štát s použitím násilia a perzekúcií de facto zoštátnil poľnohospodársku pôdu samostatne hospodáriacich roľníkov.

⁶ Základná organizácia KSS.

⁷ Išlo o petíciu moravského katolíka Augustína Navrátila *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov ČSSR*, ktorá mala spolu 31 bodov požadujúcich úplnú náboženskú slobodu. Petíciu podpísalo takmer 500 000 ľudí, vďaka čomu sa stala najmasovejšou petičnou akciou v štátoch bývalého sovietskeho bloku. Viac pozri ŠIMULČÍK, J.: 291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988. In: *Pamät národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 22 – 32.

Šenkvič, z nás ju podpísalo asi 25 ľudí. U jeho otca Františka Petráša staršieho v garáži sa pred Novembrom 1989 tlačili náboženské samizdaty ako *Náboženstvo a súčasnosť* a *Rodinné spoločenstvo*, encykliky pápežov, katechizmus pre fary, Serafínsky svet, skriptá pre tajne študujúcich bohoslovcov a tiež istá umelecká publikácia pre českých umelcov, medzi nimi aj pre Václava Havla.⁸ Asi v polovici marca 1988 mi Fero Petráš mladší povedal o pripravovanej tichej manifestácii za náboženské slobody, plánovanej katolíckym disentom a tajnou cirkvou na 25. marca 1988 na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. Niekedy po 20. marci počas posledného semestra štúdia na Filozofickej fakulte UK Bratislava na prednáške z vedeckého ateizmu nám prednášajúca rázne dohovárala, ba priam zakazovala sa na manifestácii zúčastniť, pretože je úradmi nepovolená a ktokoľvek z nás končiacich vysokoškolákov by bol na nej legitimovaný, môže byť vylúčený zo štúdia.⁹

Svetielka marcového večera

Keď sme v ten piatok popoludní 25. marca nastupovali s Ferom Petrášom mladším v Šenkvicích do vlaku do Bratislavy, mal som strach a aj vo mne vibrovalo akési vzrušenie. Už to nemalo byť len počúvanie zakázaných rozhlasových staníc¹⁰ za zatiahnutými závesmi na oknách alebo búchajúce srdce pri púťach do Marianky, ale akcia zoči-voči sile totalitného režimu, a to tri mesiace pred ukončením štúdia na vysokej škole. Okolo 17.00 hodiny sme prišli na Kamenné námestie, silnel dážď a ľudí pribúdalo. Na Hviezdoslavovo námestie sme chceli prejsť cez Gorkého ulicu popri SND. Na jej začiatku stáli presvedčovacie skupinky, ktoré mali na poslednú chvíľu ľudí odradiť od účasti. Po odmietnutí sme sa dostali ďalej, no len po kordón policajtov, žltobielych policajných áut Verejnej bezpečnosti (VB) a polievacích áut Technických služieb. Tie prehradzovali Gorkého ulicu na okraji prístavby SND. Námestie bolo približne od 17.15 uzavreté. Napriek zátarasu sme na námestie dovideli.

⁸ Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československa (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol najznámejším disidentom v komunistickom Československu, zakladateľom Charty 77, v období normalizácie niekoľko rokov väznený. V roku 1989 patril medzi zakladateľov Občianskeho fóra a hlavných protagonistov Nežnej revolúcie v Prahe.

⁹ Hrozba vylúčenia zo školy sa týkala aj ďalších vysokých škôl. Viac k opatreniam režimu pred manifestáciou na školách pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 72 – 73.

¹⁰ Išlo najmä o západné rozhlasové stanice *Hlas Ameriky*, *Rádio Slobodná Európa* a *Vatikánsky rozhlas*.

Pršalo až lialo. Okolo nás sa prechádzali príslušníci VB v uniformách, a ako sme tušili, aj príslušníci Štátnej bezpečnosti (ŠtB) – „eštebáci“ v civilnom oblečení. Daždová voda sa miešala s tou, čo rozstrekovali polievacie autá, údajne v rámci jarného čistenia námestia.

Podišiel som k zátarasu, ihneď ku mne prikročil (asi) príslušník ZNB („esenbák“), ktorému som so zovretým hrdlom povedal, že chcem ísť na námestie. Vypýtal si občiansky preukaz a nepustil ma. V ten večer ma legitimovali trikrát. Poslednýkrát sa ma (asi) príslušník ŠtB pýtal, kde pracujem. Odpovedal som mu, že študujem na FF UK, a on si zapísal moje údaje z občianskeho preukazu. V hlave mi zarezovali slová z prednášky vedeckého ateizmu. Cítil som k nim odpor a zároveň akési vnútorné oslobodzovanie. Keď nás po už niekoľkokrát ostriekalo polievacie auto, zložili sme dáždniky. Postupne som vodu cítil až v trenírkach a v topánkach mi tiež veselo čľapkalo. Medzi ľuďmi vzrastal pocit nebývanej solidarity, odvaha k výkrikom a otvorenej slovnej kritike.

O 18.00 hodine si ľudia na Hviezdoslavovom námestí, ale aj my v bočných uličkách, začali zapalovať sviečky. Kryli sme si ich rukami a dáždnikmi. Pri niesol som si baterku, tak trochu z recesie, že tú mi voda nezhasne. Ktosi pri mne mi ponúkol sviečku. Vtom sa medzi nami objavili podivní civili a začali kričať, aby sme to zhasli, sácať nás, do čoho jazdili polievacie autá, striekali na nás namiesto na cestu a spolu s policajnými autami vbíhali do vrstvy vody na ceste, a tak na nás špliechali vodu. Mnohé sviečky zhasli, ale o to viac sme si odovzdávali ich plamienky.

Zrazu sme zdúpneli. Po Jesenského ulici sa smerom k Hviezdoslavovmu námestiu šinul hrozne vyzerajúci obrnený transportér („otečko“) s vodným delom. Chlapík v kokpite mal tmavú uniformu a na hlave prilbu so štítom. V ruke zvieral dýzu vodného dela. Motor reval, výfuk vypúšťal smradľavé kúdoly, ľudia uskakovali na chodníky. Otočil som hlavu doprava cez kordón policajtov a ich áut smerom na námestie. Od modliaceho sa davu so sviečkami pred vchodom do SND nás delilo hádam 80 metrov. Po námestí sa preháňali žltobiele žigulíky¹¹ VB, vrážali do ľudí a rozháňali ich. Ľudia sa však vždy snažili zhrnúť dohromady. Modlili sa ruženec a dáždnikmi a dlaňami si chránili horiace sviečky. Scénu dotváralo kvílenie sirén áut VB, mihot ich modrých majákov a protestné skandovanie ľudí. Vodné delo pomaly zašlo za roh prístavby SND na Jesenského ulici. Kotol pred SND stále vrel. Všetky uličky z Hviezdoslavovho boli uzavreté – nedalo sa dostať ani dnu, ani

¹¹ Ludový názov pre autá Lada VZ 2101 Žiguli, ktoré používala aj Verejná bezpečnosť.

von. Ako mi neskôr povedal môj strýko Anton Semeš,¹² prenasledovaný a šesť a pol roka väznený v Jáchymove¹³ komunistickým režimom, niektorí ľudia si pripravili únikové cesty cez dvory a múriky v okolí námestia. Ľudia sa snažili rukami chrániť si sviečky alebo v nich zvierali ružence.

Vtom vo výseku rohu SND a bývalého Mliečneho baru¹⁴ na rohu Rybárskej brány sme uvideli, ako prúd vody z vodného dela udrel na ľudí. Dáždniky odlietali ako lístie vo vetre, ľudí hádzalo dozadu, až padali, a nad ležiacimi zúrivo premávali autá VB. Nenudili sa ani esenbáci a eštabáci s obuškami. Osamelú babku prúd vody šmaril o zem, až sa kotúľala niekoľko metrov. Vtom po Jesenského ulici prišiel autobus. Začali z neho vystupovať príslušníci Pohotovostného útvaru VB. Na sebe mali tmavé maskáče, na hlave biele prilby so štítom a v rukách dlhé biele obušky. Disciplinovane sa zoradili do radu vedľa seba a zlovestne dupali. Hlas ich veliteľa bol rázny. V útvare začali pochodovať od SND po Gorkého ulici. Ich cieľom bolo vytlačiť ľudí z bočných ulíc a rozohnať tých z námestia. Pri pochode silno udierali topánkami „kanadami“ o asfalt, čo vytváralo hrozivý psychologický efekt. Začali sme ustupovať smerom k Manderláku¹⁵ na Kamennom námestí. K vytláčaniu sa pridali autá VB a psovodi, ktorých psi do nás zlostne dorážali. Príslušníci VB a hádam i ŠtB hnali ľudí a bili ich obuškami. Počas manifestácie pri mne stál robotník v nových montérkach. Zrejme prišiel hneď po práci alebo ušiel zo zmeny. Keď dostal obuškom po chrbte, skríkol, že či bijú aj robotníkov. Ľudia cúvali pred papuľami psov a kolesami.

Stojac na zastávke električky, prihovorila sa mi staršia pani. Povedal som jej, že „*by možno aj vlastnú matku hnali*“. Začul to chlap v civile, ktorý sedel pri otvorenom okne auta, stojaceho nám za chrbtom. Vyskočil z auta a opýtal sa ma, čo som to povedal. Zovrelo mi hrdlo a zmohol som sa na niečo ako „*no to, čo som povedal*“. Práve prišla električka. Chlap, asi „eštabák“, ma schmatol

¹² Anton Semeš (1930), politický väzeň. Komunistickým režimom bol odsúdený za pokus o útek na Západ na päť rokov väzenia, ktoré strávil v uránových baniach v Jáchymove. Po Nežnej revolúcii sa venoval výskumu stredovekých slovenských dejín a jazykovede.

¹³ V Jáchymove sa nachádzali uránové bane, do ktorých komunistický režim posielal ľudí odsúdených vo vykonštruovaných procesoch v 50. rokoch. Popri otrockej práci tu nechránení väzni prichádzali do kontaktu s rádioaktívnou uránovou rudou, ktorá sa tu ťažila.

¹⁴ Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

¹⁵ Dominantná výšková budova v dolnej časti Námestia SNP.

za vetrovku, prevliekol cez ostrovček a šmaril do električky. Dvere sa zatvorili a električka sa pohla. Vydýchol som si.

Vo vlaku domov som si sadol do kupé k neznámej panej. Zo šiat mi kvapkala voda na sedadlo a na podlahu. Pomaly sa tam vytvárali mláčky. Pani sa mlčky zdvihla a odišla. Za oknami sa mihotala upršaná noc. V diaľke sa rozpíjali svetlá dedín mojej krajiny. Pomyslel som si ako mnohokrát, keď som cestoval, aká je krásna a ako trpí pod komunistickým režimom. Doma som si dal horúci čaj, neprechladol som. Naši ma vítali s ustráchaným úsmevom. Potom mi so starostou v hlase zavolala moja študentská láska Jana z Oravy, cítil som dovtedy nepoznanú radosť.

Po Sviečkovej

O pár dní sme so spolužiakom na protest proti brutálnemu útoku na sviečkovú demonštráciu vystúpili zo SZM¹⁶ (Socialistický zväz mládeže). Odovzdali sme preukazy, napísali dôvod do listu, čo bolo na tú dobu niečo neslýchané. O pár dní nám preukazy vrátili s dôvetkom, že zo SZM sa vystúpiť nedá... Preukazy boli bez našich fotografií. O nejaký čas sa našou účasťou na demonštrácii zaoberal výbor KSS na našej katedre FF UK – mená mali z kontrol na námestí. Údajne nás chceli vylúčiť zo štúdia, a to tesne pred štátnicami. Vedúci katedry pán profesor Jozef Novák¹⁷ však vyhlásil, že „v dnešnej dobe sa už zo štúdia za takéto veci nevyhadzuje“. Som mu za to nadosmrťi vďačný. Onedlho sme odovzdávali diplomové práce. Moja neprešla, podľa posudku nebola napísaná v duchu marxizmu-leninizmu. Doma som odmietol diplomovku opraviť. Môj otec ju „prečistil“ a nanovo prepísala jeho kolegyňa v práci. Novú diplomovku som obhajoval až na jeseň 1988, a to v uniforme, bol som už „na vojne“. Promoval som tiež ako jediný v uniforme. Vojenčinu ako veliteľ „bigošskej“ čaty som si odkrútil vo vojenskom útvere 1113 Janovice nad Úhlavou („... Janovice nikdy více, radši kulku do palice, nebo taky šibenice...“) na nemeckých hraniciach. Tam dávali na prevýchovu „miništranťov“. A tam som podpísal aj petíciu *Několik vět*.¹⁸ Ako bojový útvar sme mali

¹⁶ Socialistický zväz mládeže bola organizácia združujúca mladých ľudí v komunistickom Československu v rokoch 1970 – 1989.

¹⁷ Prof. Jozef Novák (1930), archivár a vysokoškolský pedagóg a jeden zo spoluzakladateľov slovenskej heraldiky a sfragistiky.

¹⁸ Predstavitelia Charty 77 Václav Havel, Saša Vondra, Stanislav Devátý a Jiří Křížan zveřejnili 29. júna 1989 petíciu *Několik vět*, v ktorej žiadali prepustenie politických väzňov,

ísť s „ostrými“ rozháňať demonštrácie na Palachov týždeň v januári 1989.¹⁹ Niektorí sme si povedali, že odmietneme rozkaz. Našťastie sme nešli, hoci vojenské helikoptéry boli pripravené. Po roku som sa vrátil domov degradovaný za „zanedbávanie morálno-politického stavu jednotky“. O mesiac prišiel november 1989.

zastavenie obmedzovania slobody zhromaždenia, zastavenie prenasledovania nezávislých iniciatív, rešpektovanie požiadaviek veriacich občanov a začatie slobodnej diskusie o vývoji ČSR v 50. rokoch a o roku 1968 a následnej normalizácii. Petíciu podpísalo do novembra 1989 približne 40 000 ľudí.

¹⁹ Išlo o týždeň od 15. do 19. januára 1989, keď v Prahe na Václavskom námestí dav zložený najmä zo študentov a signatárov Charty 77 pripomenul 20. výročie upálenia sa Jana Palacha. Proti demonštrantom viackrát zasiahli bezpečnostné zložky, ktorým pomohli aj Ľudové milície z pražských podnikov. Počas jednej z demonštrácií polícia zvlášť brutálne zasiahla, výsledkom čoho bolo viacero zranených a zatknutých občanov. V dôsledku udalostí bol o. i. zatknutý aj Václav Havel.

Mária KÉRYOVÁ: Vyšetrovanie bolo ponižujúce a odporné.

Mária KÉRYOVÁ (1943), účastníčka Sviečkovej manifestácie, ktorá bola medzi 141 zatknutými. Spomienky sú z veľkej časti zaznamenané bezprostredne po skončení manifestácie. Vyštudovala strednú ekonomickú školu s maturitou v Partizánskom. Pracovala v Partizánskom, v Žiline a od roku 1984 v podniku Uhoľné a lignitové bane – banské projekty v Bratislave na pozícii účtovníčky. Na začiatku roku 1987 sa zoznámila s rodinou Antona Mroceka, ktorý viedol rodinné spoločenstvá v Prievoze. Spoločne sa modlili, každého pohostili, pomáhali baliť balíky misionárom do Afriky, Japonska (oblečenie, lieky...) Po roku 1989 sa stala členkou Klubu kresťanských seniorov, Katolíckej jednoty Slovenska a ružencového bratstva Karlová Ves. Od roku 1995 je v spoločenstve Neokatechumenátna cesta. Je slobodná, žije v Bratislave – Karlová Ves.

Príspevok vznikol v rámci projektu OZ Nenápadní hrdinovia, realizovaného s podporou Nadácie VÚB na základe rozhovoru Františka Neupauera a Petra Vlkoviča v roku 2013.

Dňa 25. marca 1988 kolegyňa v zamestnaní rozprávala, že večer na Hviezdoslavovom námestí bude veľká show. Pôjde sa tam pozrieť, že sú povolené aj ostré a nemocnice sú zásobené krvou. (O tejto manifestácii som už vedela z rádia Slobodná Európa a z Vatikánskeho rozhlasu.) Cestou z práce som o 15.15 z električky videla v bočnej ulici pred Poľovníckou reštauráciou¹, ako z dvoch autobusov vystupovali uniformovaní príslušníci bezpečnosti, boli to všetko mladí ľudia. Zaradovali sa do dvojstupu a velitelia im rozdávali obušky, ochranné štíty, prilby na hlavu a kožené rukavice. Pri pohľade na to ma zamrazilo, lebo niektorí, vyzbrojení obuškami, šermovali, čo u mňa vyvolávalo strach z manifestácie. O 15.30 som prechádzala Hviezdoslavovým námestím.

¹ Tradičná bratislavská reštaurácia na začiatku Lazaretskej (vtedy Duklianskej) ulice, ľudovo nazývaná podľa výzdoby jej priečelia U dvoch levov.

Bolo čerstvo vyumývané, osvetlené silnými reflektormi a namontované boli aj kamery. Na svätej omši som bola v Kostole Najsvätejšieho Spasiteľa.² Počas celej svätej omše som pociťovala strach a stále som v myšlienkach odmietala ísť na manifestáciu. Môj vnútorný hlas, ktorý bol veľmi silný, mi hovoril, že na tú manifestáciu musím ísť. Pri východe z kostola som stretla jedného známeho a spolu sme išli na Hviezdoslavovo námestie.

Pokojné stretnutie veriacich aj neveriacich sa začalo o 18.00 hodine hymnou a mariánskou piesňou. Zapálili sme sviečky a modlili sme sa ruženec. Starí, mladí, ženy, muži aj deti. Toto dôstojné zhromaždenie stále rušili autá Verejnej bezpečnosti. Uhýbali sme sa hučiacim autám, ktoré sa na nás rútili, potom kropiacim autám a nakoniec aj vodnému delu. Mali sme čo robiť, aby sme sa im uhli, a keď ani to nepomohlo, poslali na nás tých mladých s obuškami a oni mlátili hlava-nehlava, najmä pred budovou divadla. Zúčastnení veriaci boli pokojní a čím viac na nás útočili, tým bola naša modlitba vrúcnejšia. V mojej blízkosti boli aj dvaja robustní Rómovia, ktorí fajčili a preklínali. Hneď som vedela, že k nám nepatria a sú to provokatéri – nikto sa k nim nepridal. Nemala som hodinky, tak som sa dvoch mladých mužov pred divadlom spýtala, koľko je hodín. Odpovedali, že o päť minút bude pol siedmej. Vykročila som cez námestie smerom k Námestiu Ľudovíta Štúra na zastávku električky. Prechádzala som vedľa statného muža s výrazným nosom. Bola som už pred ním, keď sa prudko otočil, zdrapil ma za rukáv kabáta a posotil k štyrom príslušníkom bezpečnosti so slovami: „*Aj túto berte!*“

V aute VB bol ešte jeden muž v civile, ktorého policajti začali biť. Zastala som sa ho, ale policajti ma zahriakol, že mám byť ticho a nestarať sa. Doviezli ma na chodbu v budove „U dvoch Levov“³. Stáli sme tesne vedľa seba s rukami za chrbtom, otočení k múru a nesmeli sme sa rozprávať. Stála som v blízkosti vchodových dverí a videla som privádzajúcich. Medzi nimi bol aj zahraničný novinár na ktorého strašne kričali. Príslušníci stále pobehovali, švihali obuškami, trieskali dverami a nadávali: „*Čo chcú? Treba im manifestáciu? Nemajú čo žrať? Môžu byť radi, že žijú v mieri, mali by sme ich poriadne zmlátiť!*“ Už bolo dávno po manifestácii a príslušníci privádzali stále nových a nových ľudí, už ich ani nemali kam dávať. Po chvíli stáť mi zostalo zle od hladu (celý deň

² Kostol Najsvätejšieho Spasiteľa na Františkánskom námestí, ľudovo nazývaný kostol jezuitov. Počas komunistického režimu v ňom jezuitská rehoľa nemohla legálne pôsobiť.

³ Budova Zboru národnej bezpečnosti na Špitálskej ulici v Bratislave, kde v súčasnosti sídli Krajské riaditeľstvo Policajného zboru Slovenskej republiky v Bratislave. V období komunizmu tam Štátna bezpečnosť vypočúvala ľudí podozrivých z protištátnej činnosti.

som sa postila), aj zo strachu. Myslela som, že odpadnem. Z vrecka kabáta som si vybrala ruženec a začala som sa modliť. Strážcovia so smiechom hovorili: „*Tá sa modlí.*“ Po čase prišiel po mňa príslušník VB a odviezol ma na poschodie, za dvojce zamknutých dverí. Tam ma najskôr odfotovali (tvár aj profil), urobili odtlačky prstov a celých dlaní. Ďalší zapisovali moje údaje ako výšku, váhu, veľkosť šiat, topánok, farbu očí, vlasov a celkový zdravotný stav. Na chodbe sa prechádzal aj kňaz (príslušník Pacem in terris), ktorému som sa sťažovala, že ma neoprávnene zadržali.

Po celej tejto procedúre ma zrazu odvedli na chodbu, kde sme stáli štyria. Jeden muž si držal ruku a hovoril, že ho veľmi bolí. Príslušník to počul a znovu začal nadávať, že ho mali poriadne zmlátiť, čo zmlátiť, zabiť, veď tam nemal čo hľadať. Z týchto slov som bola zhrozená a povedala som, že je tiež človek a ako môže takto hovoriť. Mladý príslušník VB ma hneď zahriakol: „*Odsudzovať to viete!*“ Na to som mu odpovedala: „*My vás nesúdime, nad nami je niekto, pred kým sa budeme všetci zodpovedať.*“ Príslušník VB sklonil hlavu a bol ticho. Z miestnosti vybehol ďalší a ten sa na mňa osopil, že máme stáť ticho a otočení k múru. Spolustojaceho odvedli a po chvíľke ma vyviedli na vyššie poschodie, úplne tmavé. Skoro na konci chodby ma voviedli do miestnosti, kde na mňa čakala jedna robustná žena v civile. Nechali ma s ňou osamote. Najskôr som musela vyložiť všetko z kabelky a tašky. Vo všetkom sa prehrabovala. Keď okrem sviečky nič nenašla, čo by ju mohlo zaujímať, prikázala mi vyzliecť. Najskôr do pása a potom aj dole. Ešte aj nohy som musela zdvihnúť, aby videla aj chodidlá nôh. Bolo to ponižujúce a odporné.

Keď nič nenašla, zavolala vyšetrovateľov a vtedy mi prišlo zle. Poprosila som ich o pohár vody, niečo si medzi sebou šepkali a o chvíľu mi vodu priniesli. Potom sme sa presunuli do vyšetrovacej miestnosti a začal sa výsluch. Akého som vyznania, kde chodím a či každý deň chodím do kostola, prečo som sa nevydala. Odkiaľ som vedela, že bude manifestácia, či som vedela, že bola zakázaná a dekan Zárečský⁴ v televízii zakázal manifestáciu. Povedala som, že takého dekana nepoznám, rehotali sa: „*Čo ste za katolíčku, keď ho nepoznáte?*“ Celý priebeh vyšetrovania bol zastrašujúci. Mladší vyšetrovateľ

⁴ Štefan Zárečský (1913 – 1995), katolícky kňaz, smutne známy otvorenou kolaboráciou s komunistickým režimom. V rokoch 1950 – 1990 bol správcom farnosti Najsvätejšej trojice v Bratislave, kanonikom a zároveň aktívnym členom prorežimného mierového hnutia katolíckeho duchovenstva. Po vzniku prorežimného združenia katolíckych duchovných Pacem in terris v roku 1971 patril až do roku 1989 medzi jeho najaktívnejších predstaviteľov. Dva dni pred Sviečkovou manifestáciou predniesol v televízii prejav, v ktorom odrádzal veriacich od účasti na nej.

bol veľmi nervóznym, podráždeným, druhý, starší bol miernejší, ale prefíkanejší. Pri výsluchu som bola vystresovaná a veľmi som sa bála, že niečo vyzradím o blízkej rodine a dostanem ich do nešťastia. Bola to veľmi aktívna kresťanská rodina a mali päť detí. Slúžili u nich tajne sväté omše (na jednej som sa aj zúčastnila). Okrem toho som sa bála, že ma zatvoria a nebudem sa môcť postarať o starých rodičov. Z týchto dôvodov som sa pri výsluchu uchýlila ku klamstvu, že na námestie som sa dostala náhodou a sviečky pri sebe mávam, lebo chodím na cintorín modliť sa a pritom ich zažívam.

Po výsluchu ma odviekli do haly plnej ľudí. Tam ma posadili za stôl s vlasáčmi, ktorí s manifestáciou nemali nič spoločné. Hovorili, že ich o 15.00 odviekli z Poľovnickej reštaurácie, kde boli na pive. Tvrdili, že sú hladní, a strašne nadávali. Nedalo sa to počúvať, a tak som im ponúkla koláče, ktoré som mala z obeda. Potom stíchli. Občas sa v hale objavili aj dvaja zavalití muži v čiernych bundách s obuškami. Pri ich príchode všetci nadávajúci stíchli. Za stolom sedeli aj dvaja česky hovoriaci muži, ktorí sa zaujímali o priebeh manifestácie a predstavili sa, že sú zo západonemeckej televízie a na polícii boli celý deň. Do haly často vbehli civili v čiernych bundách s obuškami a kričali, že máme byť ticho. Pustili ma spolu s mužmi z televízie okolo 22. hodiny cez dvor na Cukrovú ulicu a títo páni ma odviezli svojím autom k tunelu. Od tunela som pokračovala električkou domov. Domov som prišla okolo 23. hodiny, na návšteve bol u mňa synovec a práve sa skončil film o Angelike.⁵ Keď som mu povedala, kde som bola, nebol schopný slova. Do rána som nespala a nechcelo sa mi veriť, že to bola skutočnosť.

ŠtB sa zaujímala o mňa aj v práci. Zisťovali, s kým sa priateľím a či som na manifestáciu nikoho nenahovárala. Žiadali môj kádrový materiál a pravdepodobne niekoľko dní ma pred budovou sledovali. Ekonomický námestník ma predvolal a žiadal, aby som napísala výpoveď. Dokonca do zamestnania na moje miesto prijali novú pracovníčku, ktorá po oboznámení so situáciou prácu neprijala. V tom čase mi vedúci plánovacieho oddelenia ponúkol prácu v jeho oddelení. To ma v tejto situácii potešilo. Výpoveď som nepodala, veď kto by ma zamestnal? Niektorí spolupracovníci ma prestali zdraviť, a keď ma videli na chodbe, rýchlo sa skryli v kancelárii. Len dvaja muži boli odvážni a nebáli sa. Mohla som sa s nimi porozprávať aj v kancelárii. V zamestnaní som ešte rok mala problémy. Pracovné hodnotenie som mala vždy dobré. Rok som však bola „nespolahlivá“ a znížili mi aj osobné ohodnotenie. Dôvod na

⁵ Zaradenie populárneho „západného“ filmu o Angelike bolo súčasťou odpútavacích akcií režimu s cieľom odradiť ľudí od účasti na manifestácii.

zníženie si našli. Po roku mi ho upravili na pôvodnú sumu. Napísali na mňa zlé pracovné hodnotenie aj na VB. 15. septembra 1989 som z rodinných dôvodov zo zamestnania odišla. Pri odchode ma dokonca nadriadená požiadala o napísanie pracovného posudku. Zo začiatku som myslela, že žartuje, ale myslela to vážne.

Začiatkom mája 1988 som bola znovu predvolaná na VB na výsluch na Ulici Československej armády.⁶ Vyšetrovatelia sa vyhrážali, zastrašovali ma. Bála som sa, ale nebola som pod stresom a moje výpovede boli odvážnejšie. Veľa ľudí sa za mňa modlilo. Viackrát som bola predvolávaná na VB a hľadali ma aj na adrese trvalého bydliska v Bratislave. Vyše mesiaca som z rodinných dôvodov bola u rodičov. VB ma vypátrala a doručili mi trestný rozkaz, v ktorom ma obvinili podľa § 6 písm. a zák. č. 150/69 Zb., že som spáchala prečin proti verejnému poriadku. Mala som zaplatiť peňažný trest vo výške 2 000 Kčs alebo ísť na dva mesiace do väzenia. Po porade s tajným kňazom Vladimírom Juklom⁷ som sa proti trestnému rozkazu odvolala a na základe amnestie prezidenta republiky zo dňa 28. októbra 1988⁸ sa moje trestné stíhanie zastavilo.

Nemyslím si o sebe, že som hrdinka, veď mojou občianskou a kresťanskou povinnosťou bolo sa na tejto Sviečkovej manifestácii zúčastniť. Som smutná z toho, že v dnešnej demokratickej spoločnosti vládne nová ideológia, veľmi nebezpečná a zákerná. Chce nám rozbiť rodiny, ktoré tvoria otec, matka

⁶ Zrejme sa myslí budova „U dvoch levov“ na vtedajšej Ulici Československej armády (dnešná Špitálska).

⁷ Vladimír Jukl (1925 – 2012), matematik, účastník SNP, politický väzeň, vedúca osobnosť tajnej cirkvi na Slovensku. V období 50. rokov bol odsúdený na 25 rokov odňatia slobody, po prepustení z väzenia sa aktívne zapojil do katolíckeho diskutu a bol tajne vysvätený za kňaza. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv tajnej cirkvi a bol považovaný za jej „generála“. V roku 1974 so Silvestrom Krčmériym a Rudolfom Fibym založili Spoločenstvo Fatima. Podieľal sa na organizovaní masových púťí, vydávaní samizdatov či Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988.

⁸ Prezident ČSSR Gustáv Husák vyhlásil pri príležitosti osláv 70. výročia vzniku Československa rozsiahlu amnestiu, na základe ktorej bolo prepustených 4 665 osôb, 630 osobám bol skrátenejší trest a 15 339 osobám bolo zastavené trestné stíhanie. Amnestia sa vzťahovala aj na niektoré „politické“ trestné činy, napr. občanov, ktorí v minulosti emigrovali, ak „*neprejavovali nepriateľský vzťah k štátnemu zriadeniu*“. Pozri ŽATKULIAK, J. a kol.: *November 89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava 2009, s. 49 – 50. Vďaka tejto amnestii boli zastavené trestné stíhanie proti súdne prenasledovaným účastníkom Sviečkovej manifestácie. Na základe amnestie bolo zastavené ich trestné stíhanie a bol im aj zrušený trest. Pozri ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej*, s. 170. Jediným odsúdeným tak zostal Jirí Fajmon.

a deti, ktorí tvoria základ štátu a spoločnosti. Chcú do škôl zaviesť zvrátené morálne zásady. Preto sa musím znovu zúčastňovať na rôznych zhromaždeniach, ako bol pochod za život a rodinu v Košiciach a v Bratislave, ako aj referendum o rodine.

Pavol KOSSEY: Sviečková manifestácia odňala strach protestujúcim a nahnala ho predstaviteľom režimu.

Pavol KOSSEY (1957) pôvodne vyštudoval elektrotechniku a pracoval vo Výskumnom ústave káblov a izolantov v Bratislave. Po revolúcii 1989 sa preorientoval na humanitnú oblasť. Pôsobil v Konferencii biskupov Slovenska ako výkonný sekretár Komisie pre laikov. V súčasnosti je zahraničný tajomník KDH. Viac ako dva roky pôsobil aj v Európskej komisii. Pred rokom 1989 bol aktívny v tajnej cirkvi, v spoločenstve Misia Máriina a postupne aj v štruktúrach laického apoštolátu mládeže, z ktorého po revolúcii 1989 vzniklo Hnutie kresťanských spoločenstiev mládeže. Organizoval letné tábory ANEM (anglické a nemecké tábory), ktoré popri duchovnosti vychovávajú mladých prostredníctvom diskusií aj k samostatnému mysleniu. V rokoch 1998 – 2002 bol členom Riadiaceho výboru Európskeho fóra laikov. Podieľal sa na založení Fóra kresťanských inštitúcií, v súčasnosti je jeho podpredsedom. Orientuje sa na témy súvisiace s ochranou autentických ľudských práv a pôsobením kresťanov v politike.

Text spomienky vznikol v roku 2013.

Dobre sa pamätám na atmosféru, ktorá vládla medzi ľuďmi niekoľko dní pred Sviečkovou manifestáciou. Bolo cítiť, že kľúči čosi nové, slobodné, odvážne a hlboko ľudské. Komunisti si zrejme boli vedomí, že ak sa ľudia prestanú báť, resp. ak ten strach prekonajú, môže to zásadne ohroziť komunistickú moc. Preto cez silové zložky – políciu, ľudové milície, armádu, a tiež cez mediálnu mašinériu, ktorou plne disponovali, a zrejme aj cez spolupracovníkov ŠtB – púšťali medzi ľudí informácie, aby im nahnali strach. Medzi ľuďmi koľovali napríklad správy, že v meste možno vidieť OT-éčka¹, nemocnice si robia zásoby krvných konzerv, že zhromaždenie na Hviezdoslavovom námestí sa skončí veľmi krvavo... Moja matka, lekárka, ma vtedy prosila, nech tam

¹ Obrnené transportéry.

nejdem, že je to príliš riskantné... Napriek všetkým týmto faktom som sa rozhodol, že keďže som slobodný a nesiem zodpovednosť iba sám za seba, že tam pôjdem. Bol som presvedčený, že hodnoty, za ktoré Sviečková manifestácia zápasí, stoja za to.

Aby som sa na Hviezdoslavovo námestie dostal, vyrazil som z práce aj s mojím vtedajším kolegom Paľom Benkom už niečo po tretej hodine. Dalo sa totiž tušiť, že námestie skôr či neskôr uzavrú. A tak sme sa už okolo pol štvrtej prechádzali po námestí. Medzitým nás niekoľkokrát z policajných áut filmovali a polievacie autá dokola usilovne čistili námestie, že sa vody bohato ušlo aj nám, čo sme boli na chodníkoch. Bolo to tragikomické, keďže celý čas pršalo. Približne po piatej hodine polícia námestie uzavrela.²

Keď sa blížila šiesta hodina večer, zoskupili sme sa v priestore pred Slovenským národným divadlom. Pokúšali sme sa zapáliť sviečky, ale postupne sme to vzdali. Pre dažď a vietor sa málokomu podarilo, aby mu sviečka vydržala dlhšie horieť.³ Bolo pôsobivé, že zhromaždenie sa začalo československou štátnou hymnou. Prežíval som hrdosť, že sa snažíme spoločne vnášať do spoločnosti dobro a skutočnú slobodu. Na druhej strane pri pohľade na okolostojace policajné autá a vodné delá bila do očí hrozná nezmyselnosť zneužívania moci. Nikto nevedel, ako sa bude situácia vyvíjať ďalej. Stáli sme tam akoby iba s plamienkami viery v srdci. Hoci nikomu vtedy nenapadlo skandovať „Máme holé ruky“⁴, po rokoch si uvedomujem, že by to bolo veľmi priliehavé. Po štátnej hymne sme zaspievali pápežskú hymnu. Bol to prejav hlbšieho pohľadu na realitu – popri pozemskej vlasti máme aj tú nebeskú. Po pápežskej hymne sme sa začali modliť ruženec. Medzitým sa však už začali nájazdy polievacích áut a policajných žigulákov⁵ a škodoviek. Počítanie desiatkov v ruženci nemalo zmysel, lebo bolo prehlušované sirénami policajných áut a ohlušujúcim hlukom. Postupne sa stávalo zrejším, že cieľom policajtov bolo vytlačiť nás z námestia. Naším cieľom však bolo vydržať, ako bolo

² Rozkaz na uzatvorenie námestia vydal náčelník operačného štábu plk. Mikula o 17.16, aby zabránil vstupu ľudí na námestie z bočných uličiek. Napriek rozkazu sa ešte niektorými vedľajšími uličkami dalo na námestie dostať. ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90.

³ Väčšina svedectiev aj zábery z manifestácie poukazujú na to, že mnohým ľuďom sa napriek dažďu a privalom vody podarilo sviečky nielen zapáliť, ale ich plameň počas manifestácie udržiavať.

⁴ Toto heslo skandovali manifestujúci študenti počas demonštrácie v Prahe 17. novembra 1989.

⁵ Ludový názov pre autá Lada VZ 2101 Žiguli, ktoré používala aj Verejná bezpečnosť.

ohlásené – do pol siedmej. Agresivita a tvrdosť policajtov narastala. Policajné autá sa snažili zhromaždenie vytlačiť, a tak vrážali do skupín ľudí. Policajti obuškami robili to isté. Pamätám sa, že som v tom kotle hrubej sily a iracionálneho násilia vnímal aj neviditeľnú prítomnosť akéhosi nemého ospravedlnenia zo strany niektorých policajtov. Bolo vidieť, že viacerí tú činnosť nerobili z presvedčenia, ale jednoducho preto, že museli poslúchať rozkazy. Bolo to cítiť z toho, že neboli až takí brutálni. Myslím, že som dostal úder obuškom práve od takéhoto policajta, no keďže som sa trochu uhol, obušok ma zasiahol iba koncom a okrem modriny mi neublížil. Som presvedčený, že ak by sa policajt skutočne snažil, ovalí ma tak, že mi zlomí rebrá. Podobne, keď na nás striekalo vodné delo, mal som pocit, že ten strašidelný stroj mal vo svojom výkone ešte istú rezervu, a ak by ho obsluhujúci policajt vytočil naplno, prúd vody by nás „spláchol“, až by nás to váľalo po chodníku a zastavili by sme sa až pri Mliečnom bare.⁶ Zlo a dobro sa niekedy stretajú a prepletajú vo veľmi zvláštnych dotykoch...

Trápilo ma, keď som videl, ako viacerých ľudí policajti natlačili do áut a odvážali preč. Vnímal som to tak, že niektorí z nás boli akoby vyznamenaní a trpeli a riskovali viac ako iní. Prežíval som s nimi veľkú solidaritu, ale súčasne som si uvedomoval, že proti totálnej presile ju nedokážem prejaviť. Keďže sme napriek celkovej tvrdosti zásahu dokázali vzájomným povzbudzovaním, vzájomným príkladom a vzájomnou pomocou vydržať až do konca, teda do pol siedmej, prežívali sme v tej chvíli hlbokú radosť. Cítili sme, že to zhromaždenie predstavuje dôležitú stránku v knihe dejín Slovenska a čosi nové v spoločnosti otvára.

Post scriptum: Moja mama mi po niekoľkých dňoch povedala: „*Palcko, som rada, že si tam bol, a som na to hrdá.*“

⁶ Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

Teodor KRIŽKA: Sviečková manifestácia bola zapálením sviec odvahy pre mnohých ľudí.

Teodor KRIŽKA (1956), básnik. V období komunizmu bol aktívny v štruktúrach tajnej cirkvi. Po páde komunistického režimu pôsobil ako básnik, prekladateľ a novinár. V rokoch 1994 – 1998 patril medzi poradcov prezidenta Michala Kováča. V súčasnosti je šéfredaktorom dvojtyždenníka *Kultúra. Dvojtyždenník závislý od etiky*. Od roku 2014 je podpredsedom Spolku slovenských spisovateľov. Na Sviečkovej manifestácii sa zúčastnil priamo na Hviezdoslavovom námestí.

Spomienkový text napísal v roku 2013.

Nebudem citovať, kolkokrát sa vo Svätom písme spomína svietnik. Zaiste je každému, i nevercovi, ktorý nikdy túto knihu kníh, či vlastne celú knižnicu, nedržal v rukách, že sa v Biblii tento obraz sústavne opakuje. Nech si o tom myslí každý svoje, jedno je jasné, svietniky i tých najmocnejších impérií sa zapalujú, ale i zhasínajú. Ono zhasínanie nás zaujíma najviac, pretože sa tak deje so železnou pravidelnosťou po tom, ako sa štát spreneveril svojmu poslaniu.

Za onoho času nás učili, že všetko to, čo naznačujem, je tmárstvo. Z toho vyplýva, že obdobie stredoveku, v ktorom úcta k Stvoriteľovi dosiahla jeden z vrcholov, je obdobím temna. Ak je niečo obdobím temna, je vlastne samozrejmosť, že doň treba priniesť svetlo. Tým svetlom chcelo byť osvietenstvo¹ a po ňom všetky nasledujúce projekty sociálneho inžinierstva, ktoré zapalovali svoj svietnik údajne pred chrámom ľudského rozumu. Prv však, ako

¹ Osvietenstvo, spoločenské hnutie pôsobiace v krajinách západnej Európy od 16. storočia. Vrchol dosiahlo vo Francúzsku v 18. storočí a stalo sa ideovým východiskom a základom Francúzskej revolúcie v roku 1789. V náboženskej oblasti sa predstavitelia osvietenstva odmietavo stavali predovšetkým ku katolíckej cirkvi. Najznámejším predstaviteľom osvietenstva sa stal filozof Jean-Jacques Rousseau, ktorý inšpiroval aj zakladateľa marxizmu Karla Marxa.

ho vôbec zapálili, utopili ho v krvi nevinných obetí počas jatiek Francúzskej revolúcie² a všetkých nasledujúcich revolúcií, sprisahaní a prevratov. Delacroix³ namaľoval geniálnu alegóriu týchto jatiek, keď slobodu zobrazil ako ženu s obnaženým poprsím, neúčastne a zároveň vášnivo kráčajúcu po mŕtvolách vrahov i ich obetí...

Na Francúzsku revolúciu sa odvolávali aj ideológovia komunizmu. Isteže, vykresľovali ju iba ako materskú škôlku všetkých ostatných pokusov oslobodiť pracujúceho človeka, spomedzi ktorých najväčším bola údajne Októbrová revolúcia⁴ v Rusku, ktorá položila na oltár bohyně rozumu najviac miliónov nevinných životov. Toto jej besnenie malo nepochybne genocídny charakter.

Bola iba otázka času, kedy tieto svetlé zajtrajšky zavítajú aj do strednej Európy a k nám na Slovensko. Keďže Slovensko si zachovalo dostatok imunity voči akejkoľvek forme neznabožstva, aj vďaka národným elitám sa tento príchod oddialil o celé desaťročia, ba vlastne bol skôr výsledkom usporiadania Európy po druhej svetovej vojne, keď sme sa ocitli vo sfére vplyvu Sovietskeho zväzu a spomínané národné elity i veľká časť aktívneho nekomunistického či protikomunistického elektorátu musela opustiť svoju vlasť pred hrozbou zlovôle a iná jej časť túto zlovôľu okúsila na vlastnej koži, skončila vo väzení a v Pomocných technických práporoch⁵ a následne sa stala okrajovou vrstvou spoločnosti, objektom na násilnú prevýchovu. Krajina zbavená elit už ležala

² Veľká francúzska revolúcia v rokoch 1789 – 1799 sa začala ako ľudová vzbura s cieľom odstrániť absolutistickú moc kráľa Ludovíta XVI. Po jeho odstránení vznikla Francúzska republika, avšak až do roku 1799 bola poznačená rôznymi politickými zmenami, prevratmi, zmenami vlády a krvavým účtovaním s jednotlivými politickými a náboženskými skupinami. Tisíce ľudí umierali pri verejných popravách smutne známou gilotínou. Za jej koniec sa považuje nástup Napoleona Bonaparta k moci ako prvého konzula Francúzskej republiky.

³ Eugene Delacroix (1798 – 1863), francúzsky maliar, predstaviteľ romantizmu vo francúzskom výtvarnom umení, jeden z najvýznamnejších svetových maliarov 19. storočia. Narážka v texte sa týka jedného z jeho najslávnejších obrazov *La liberté guidant le peuple* (Sloboda vedúca ľud).

⁴ Októbrová revolúcia v Rusku v roku 1917 (počas komunizmu nazývaná ako Veľká októbrová socialistická revolúcia) znamenala ozbrojený prevrat, ktorý priniesol uchoptenie moci bolševikmi a začiatok komunistického režimu v Sovietskom Rusku. Bolševici okamžite po nástupe k moci nastolili v krajine „vládu proletariátu“, s ktorou bol nerozlučne spojený teror proti tisícom skutočných aj domnelých odporcov. Obeťou perzekúcií, teroru a masových vrážd sa stali milióny ľudí.

⁵ Pomocné technické prápory (PTP) boli v rokoch 1950 – 1954 útvary Československej ľudovej armády, do ktorých boli ako forma perzekúcie zo strany režimu zaradovaní v rámci povinnej vojenskej služby politicky nespoľahliví branci (napr. kňazi, bohoslovci,

ako na tácke pred budovateľmi šťastnejších zajtrajškov, ktorých základy museli dvíhať a neskôr udržiavať naoko s mládežníckym úsmevom, v skutočnosti pod diktátom tzv. spriatelených armád,⁶ tajnej polície, ľudových milícií a, samozrejme, pomocou morálnych i materiálnych úplatkov pre ochotných zúčastniť sa na tomto podvode.

Musel som uviesť tento svoj rýchly exkurz do minulosti, lebo tak ako sa mne osobne vynárali z hmiel kontúry zločinnej podstaty komunizmu, ktorý sa u nás udržiaval až do novembra 1989 raz pomocou tvrdších či mäkkších represálií, inokedy formou akéhosi úplatku v podobe relatívneho sociálneho spriemernenia spoločnosti, rástla aj moja vnútorná potreba návratu k nekomunistickej podobe spoločnosti a slovenskej kultúry. Už od roku 1977 som bol v priateľskom styku s predstaviteľmi podzemnej cirkvi v mojom rodnom meste Košiciach. Bola to skupina okolo gréckokatolíckych kňazov Dr. Michala Fedora SJ, básnika Jozefa Tótha, stredoškolského profesora Pavla Kušníra a ďalších. Otec Michal Fedor bol mojim blízkym priateľom a pod jeho citlivým vplyvom sa formovali moje ďalšie kroky. Tri razy do roka mi prinášal po dva balíky veľkosti kufra Svätého písma v ruštine. Ale v balíkoch boli aj knihy ako Marčenkova⁷ charakteristika satanskej podstaty marxizmu a Marxa.⁸ Knižka mala obálku s kladivom a kosákom, symbolmi, ktoré pri náhodnom kontakte vtedy nemohli vyvolať nijaké podozrenie a vari ani záujem, lebo knihy s takouto symbolikou už vari nezaujímali ani samých komunistov. Ako študent Literárneho inštitútu v Moskve, kam som sa dostal na odporúčanie Zväzu slovenských spisovateľov, som v tamojšom literárnom okruhu rozširoval Sväté písmo, ktoré, prirodzene, väčšina sovietskych občanov už celé desaťročia nemohla ani len držať v rukách. Najväčšiu časť som odovzdá-

synovia tzv. kulakov a pod.). Namiesto vojenského výcviku boli nasadzovaní na ťažké manuálne práce.

⁶ Myslia sa armády štátov Varšavskej zmluvy (Sovietskeho zväzu, Maďarska, Poľska, NDR a Bulharska), ktoré sa zúčastnili na vojenskej invázii do Československa 21. augusta 1968.

⁷ Anatolij Marčenko (1938 – 1986), ruský disident a politický väzeň. V publikáciách ako *Môj testament* či *Ži ako všetci* opísal hrôzy sovietskych gulagov a vlády komunizmu v Sovietskom zväze.

⁸ Karl Marx (1818 – 1883), nemecký filozof, novinár a ideológ. Stal sa zakladateľom marxistickej filozofie, ktorá sa neskôr stala základom marxizmu-leninizmu, oficiálnej ideológie komunistických štátov. Základom jeho filozofie boli tézy o materialistickom poňatí dejín, zrušení súkromného vlastníctva a spoločenských tried. Náboženstvo považoval za ópium ľudstva.

val v Kostole sv. Ludovíta Francúzskeho otcovi Stanislavovi Mazejkovi. Ale v pomerne slobodnej atmosfére inštitútu, kde pôsobili mnohí vynikajúci profesori s hlbokým vzťahom k ruskej a svetovej klasike, najmä Dostojevskému⁹, bolo priestoru na duchovno do vôle. Prof. Konstantin Kedrov¹⁰, ktorého prednášky si zavše stenografovali podivní neznámi páni, nám rozprával o kontinuite ľudského hľadania odpovedí na ontologické otázky a prirodzene vyvrcholil kresťanstvom. Ako som sa dozvedel neskôr, v 80. rokoch ho z Literárneho inštitútu prepustili, no dnes, za úplne zmenenej situácie, ho dokonca navrhujú na Nobelovu cenu za literatúru. A Sväté písmo pôsobilo samo. Vplývalo na myslenie i tvorbu básnikov a prozaikov, i na tvorbu dnes už uznávaného moskovského dramatika Vladimíra Maljagina. Stal som sa krstným otcom básnika Bahautdina Kazijeva z dagestanskej Machačkaly, s ktorým som býval na internáte a ktorý konvertoval z islamu na katolicizmus. Potešilo ma, keď som po tridsiatich rokoch stretol svojho spolužiaka, ktorý od roku 1991 žije s celou rodinou v Jeruzaleme, a tento ruskojazyčný básnik, prozaik a dramatik mi rozpovedal, že ako Žid má dodnes malé Evanjelium, ktoré som mu vtedy daroval, na nočnom stolíku...

Na Slovensku je jediná sila schopná odolávať akýmkoľvek totalitným protikresťanským ideológiám. Dokazovali to každoročné státisícové púte na Mariánsku horu v Levoči, ktoré neprekazil ani vychýrený folklórny festival vo Východnej, určený nielen na pestovanie národnej kultúry, ale aj na poskytnutie alternatívy voči púti k Panne Márii.

Veľký piatok 25. marca 1988 potvrdil obnovujúcu silu kresťanstva v plnej miere.

Pamätám si, v ten deň som telefonoval veriacemu priateľovi básnikovi takmer v istote, že sa na Sviečkovú manifestáciu vyberieme spoločne. Bol som preto zaskočený, keď môj návrh razantne odmietol tvrdením, či som nepočul vyhlásenie cirkevnej vrchnosti v televízii, že ide o akciu politickú, a nie náboženskú, teda bez súhlasu cirkvi. Nuž akýže mohol byť súhlas cirkvi v totalitnom štáte s proticirkevnou ideológiou, ktorého úsilím bolo vytlačiť náboženstvo na úplný okraj spoločnosti?

⁹ Fiodor Michajlovič Dostojevskij (1821 – 1881), jeden z najslávnejších ruských spisovateľov a filozofov. Predstaviteľ ruského realizmu. Vďaka svojmu najslávnejšiemu románu *Zločin a trest* je považovaný za zakladateľa psychologického románu.

¹⁰ Konstantin Kedrov (1942), ruský spisovateľ a literárny kritik. Pred rokom 1989 bol sledovaný a perzekvovaný komunistickým režimom.

Sú však chvíle, keď sa človek rozhoduje spontánne, podľa vlastného svedomia. A tak som šiel. O hodinu skôr, ako sa Sviečková manifestácia mala začať. Na miesto som prišiel po dnešnej Laurinskej ulici, ale tá už na konci bola zatarasená.¹¹ Darmo som žiadal príslušníkov Verejnej bezpečnosti, aby ma pustili, za zátarasu som sa nedostal. Videl som už manifestujúcich na schodoch Slovenského národného divadla. Napadlo mi, že to skúsim z inej strany, a tak som sa pustil inou ulicou. Od mosta¹² bol prístup. Už si nespomínam, či úplný, alebo len úzky koridor. Až po pamätník Hviezdoslava už stáli ľudia so sviečkami v rukách. Prekľiesnil som si cestu dopredu, ale k manifestujúcemu „jadru“ pred divadlom ma nepustili.

Stáli sme so zažatými sviečkami v rukách a modlili sa. Odrazu začali cisterny polievať manifestujúcich pred divadlom a oproti nám sa pustili autá Verejnej bezpečnosti, aby nás rozohnali. Odkiaľsi zboku sa objavili príslušníci s cvičenými psami. Stál som na čele spolu so skupinkou najhorlivejších veriacich, ale zadné rady začali rednúť, a keď sa rozkvílili sirény a rozbrechali psy, mnohí sa rozutekali a autá pomalým chodom vytlačili zvyšok manifestujúcich na koniec námestia.

Sviečková manifestácia 25. marca 1988 bola zapálením sviec odvahy pre mnohých ľudí, nielen pre účastníkov manifestácie. Určite nie som sám, kto vtedy pocítil, že sa začal koniec režimu, ktorý si dal za cieľ vytlačiť Boha za hradby, mimo civilizácie. Preto Bratislavský veľký piatok považujem za jeden z najvýznamnejších pamätných dní v novodobých dejinách. Mali by sme si ho pripomínať, aby sme si uvedomili, že podobne ako komunistický režim napokon skončia na smetisku dejín aj ďalšie pokusy potlačiť to najväčšie bohatstvo, ktoré človek má – vieru v Boha a cirkev, ktorá je spoločenstvom veriacich. Takýto človek nemá inú zbraň okrem modlitby a sviečky v rukách ako symbolu pravého Svetla. Veriaci si nestanú na barikády a nepôjdu dobýjať Bastilu¹³ ani nebudú klásť pod gilotínu šije panovníkov či nevinných občanov, aj keď na obranu proti zlovôli a rúcaniu chrámov či zákazu viery majú podľa mňa

¹¹ Rozkaz na uzatvorenie námestia vydal náčelník operačného štábu plk. Mikula o 17.16, aby zabránil vstupu ľudí na námestie z bočných uličiek. Napriek rozkazu sa ešte niektorými vedľajšími uličkami dalo na námestie dostať. ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90.

¹² Autor myslí Most SNP.

¹³ Útok na Bastilu 14. júla 1789 odštartoval Francúzsku revolúciu. Bastila bola v tom čase prázdny väzením, avšak symbolom starého režimu Ludovíta XVI.

právo aj povstať ako veriaci vo francúzskom Vendeé¹⁴ alebo v Mexiku počas odporu cristeros¹⁵. Fakt, že veriaci pôsobia ako bezbranní, často zneužívajú odporcovia Krista, pripravení v ktorúkoľvek chvíľu zneužiť nálady obyvateľstva či úpadok mravov, aby uštedrili cirkvi úder.

Hoci sa o tom mlčí alebo hovorí iba málo, kresťania sú najprenasledovanejším náboženstvom na planéte. Len minulý rok zahynulo násilnou smrťou stopäťtisíc kresťanov, teda každých päť minút jeden. Preto som hrdý, že sa v slovenskom národe našli odvážni ľudia a v marci 1988 hlasito ukázali tvár ateistického režimu. Sviečková manifestácia je tak trvácnym odkazom akejkolvek neludskej moci, nielen komunistickej. Je signálom, že pod Tatrami nežije národ otrockých koží, ktorého dobrú vôľu a pokoru možno zneužívať donekonečna. Nazdávam sa, že nie je ďaleko čas, keď so sviečkami budeme musieť my alebo naše deti opäť stáť na námestiach, aby sme si vyprosili ochranu pred novými, ešte rafinovanejšími formami násilia na mravnosti a svedomí.

¹⁴ V rokoch 1793 – 1796 prebiehalo v provincii Vendeé vo Francúzsku povstanie monarchistov a katolíkov proti republikánom vládnucom v Paríži. Boje počas tohto povstania boli mimoriadne kruté a republikánske sily sa podieľali na mnohých masakroch a vraždách civilného obyvateľstva. Niektorí historici považujú potlačenie tohto povstania za prvú genocídu v moderných dejinách.

¹⁵ Povstanie cristeros (1926 – 1929) bolo povstaním mexických katolíkov proti politike vtedajšieho prezidenta Mexika Elliasa Callasa, najmä jeho tvrdým proticirkevným opatreniam. Povstanie sprevádzala vlna násilností voči katolíkom v Mexiku vrátane vražd civilného obyvateľstva.

Ludo MATEJOV: Bol to hrejivý pocit kresťanskej spolupatričnosti.

Ludo MATEJOV (1919) žije v Bánovciach nad Bebravou a v súčasnosti je najstarším mužom v meste. Je nestorom Slovenského misijného hnutia a dlhoročným katolíckym aktivistom; už takmer 30 rokov organizuje púte k Panne Márii do Čenstochovej. Zúčastnil sa na Sviečkovej manifestácii v Bratislave dňa 25. marca 1988.

Uvedený text spísal krátko po udalosti v roku 1988.

Keď som sa dozvedel, že v našej Bratislave bude v piatok 25. marca 1988 o 18. hodine na Hviezdoslavovom námestí tichý, sviečkový sprievod – manifestácia, pevne som sa rozhodol tam ísť. Tak sa rozhodli tisícky veriacich nášho národa, aby sme ukázali verejne, že sme veriaci, že je v nás živá viera, že máme o túto vieru záujem a chceme náboženskú slobodu, o ktorú nás naše štátne vedenie postupne protizákonne obralo.

Autobusom sme prišli do Bratislavy o 15. hodine, mrholilo. Zdalo sa nám, že všade bolo ticho. Bolo to asi ticho pred búrkou. Mali sme možnosť zúčastniť sa na svätej omši v Dóme svätého Martina, bol sviatok Zvestovania Pána. Vzývali sme Nepoškvrnenú o pomoc pre náš národ slovenský, pre našu mládež, ktorá je často dezorientovaná v duchovnom živote. Z kostola sme vyšli tesne pred 18. hodinou a s pocitmi radosti sme šli na Hviezdoslavovo námestie od Mosta SNP. Hrnuli sa tam stovky ľudí, lebo vchod na námestie od Slovenského národného divadla bol doslova „zabarikádovaný“.

Boli sme nemilo prekvapení, obvodová cesta okolo námestia bola zastavená autami a príslušníkmi bezpečnosti – aj civilnými.¹ Nazhromaždilo sa ľudu,

¹ Rozkaz na uzatvorenie námestia vydal náčelník operačného štábu plk. Mikula o 17.16, aby zabránil vstupu ľudí na námestie z bočných uličiek. Napriek rozkazu sa ešte niektorými vedľajšími uličkami dalo na námestie dostať. ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90.

nastal tlak a príslušník Verejnej bezpečnosti (civil) povedal: „*Nemôžete.*“ Zo zadu zazneli hlasy: „*Prečo by sme nemohli?*“ Márne príslušník VB rozťahal ruky na zábranu, lavína sa pohla a došli sme na námestie, vzadu pod stromy – výdatne pršalo. Atmosféra bola desivá, lebo vpredu pred Národným divadlom stáli striekacie autá, blikali signalizačné svetlá a revali desiatky ich húkačiek. Disciplinovane sme sa v tichosti zhromaždili na námestí, zažínali sme sviece a začali sme sa modliť zbožne a sústredene ruženec. Ja som držal dáždnik, pani rozdávala sviece (prosil o ňu aj vedľa stojaci česky hovoriaci urastený mladík). Po ľavej strane námestia sa pomaly pohýnal sprievod modliacich sa veriacich. Hasičské striekacie vozidlá obchádzali námestie, hľadajúc, kde by bolo treba zasiahnuť.

Začínali sme sa modliť druhý desiatok ruženca, keď prišli príslušníci zvláštnej pohotovostnej jednotky v plnej výzbroji – prilby, špeciálne kryty a biele obušky – pelendrek. Civilista viedol i psa – vlčiaka. Boli to vyberaní muži jednej výšky a sily, dobre živení. Prejavovala sa v nich akási nervozita – roztrpčenosť pred nami ticho sa modliacimi, pokojnými ľuďmi so sviecami v rukách. Bola tma, slabé osvetlenie. Zaznel ich prísny povel: „*Preč, preč!*“ Pritom pobehovali pred čelom zhromaždených nás modliacich sa, pohybujúc obuškami. Pri opakovaní „*Preč, preč z námestia*“, a ten ich nátlakový postoj, sme sa otočili a chceli sme odísť, avšak vzadu stojaci to akosi nebrali na vedomie, nepohli sa, a tak nastávala tlačnica – stisk a len pomaly sme mohli odchádzať. Oni, „ochrancovia poriadku“ o to viac robili nátlak, ba niektorých tlačili aj do chrbta. Bol som v tesnej blízkosti, keď jedna mladá žena povedala jemne, ticho: „*Ďakujeme vám za spríjemnenie večera.*“ Uniformovaný príslušník ju udrel obuškom cez chrbát pomerne silno, lebo zvrieskla, ako by ju pes bol uhryzol.

Veľmi nás to dojalo. Mohla to byť žena, dobrá pracovníčka, ktorej 8. marca² dávali kvetinku a vyjadrili ďakovné slová uznania. Tu hľa, takáto odmena, takmer pre nič... Pritom tí ochrancovia poriadku hovorili na našu adresu rôzne poznámky. Modlite sa v kostole atď., obuškom nám zhasínali sviečky. Stále pršalo. Pred čelom Národného divadla bola situácia ešte rušnejšia, bolo počuť výkriky. Nás na námestí prítomných modliacich sa veriacich bolo rôzneho veku i postavenia. Mládež prevládala. Študent, keď zistil, odkiaľ som, opýtal sa ma: „*A pustili vás?*“ Udivený som mu odvetil otázkou: „*A prečo by nás nemali pustiť?*“ Dozvedeli sme sa, že do Bratislavy nepúšťali, všetky autá

² V socialistických štátoch sa 8. marca oslavoval Medzinárodný deň žien.

i autobusy vracali už pred mestom.³ My sme mali šťastie, asi mali „desaťminútovku“.

Radovali sme sa, keď sme tam stretli známych od Žiliny, Banskej Bystrice, Zvolena a z iných častí Slovenska, ba i z Moravy a Čiech. Bol to hrejivý pocit kresťanskej spolupatričnosti. Hoci pršalo, dokázali prísť aj zďaleka a ukázať tým nepriateľom viery a cirkvi, že viera v našom slovenskom národe i napriek rôznym prekážkam a šikanovaniu ešte nevymizla, ba aj u mladých sa vzmaňa. Lebo Duch Svätý vane, ako chce, a Pán Ježiš povedal: Brány pekelné ju nepremôžu.

Mašinéria bezpečnosti svojimi protiopatreniami celú túto akciu tak spropragovala, čo sa týka stretnutia veriacich, že by to nik lepšie neurobil. Na pomerne malej železničnej stanici ŠtB zisťovala dvakrát v ten deň, koľko bolo vydaných cestovných lístkov do Bratislavy. Aj v odbornom učilišti sa viackrát informovali, či sú prítomní všetci žiaci. Môj syn išiel služobne nákladným autom z Moravy a na diaľnici v úseku na 60. kilometri ho trikrát zastavili a pýtali sa ho, kam ide. Domov do Bratislavy ísť nemohol. Museli vynaložiť veľké náklady na zabránenie tomuto stretnutiu veriacich kresťanov len na polhodinový program, pozostávajúci z modlenia a spevu. Tolké pohonné látky pre vozidlá, nadčasové hodiny toľkých „obrancov poriadku“ a iné s tým spojené výdavky. Bola to obrovská suma, ktorá sa mohla použiť v prospech dobra toho najpotrebnejšieho. A boli to peniaze nás všetkých, ktoré sme aj my veriaci katolíci vyprodukovali svojou usilovnou prácou. Žiaľ, boli v neporozumení použité proti nám.

Keby si naši verejní – nami „zvolení“ – činitelia uvedomili, s akou radosťou môžu ísť do prvomájového sprievodu tisíce našich občanov, proti ktorým sa použilo toľko násilia a teroru v ten piatok večer v našej Bratislave... Nemuselo k tomu dôjsť. Bolo by viac spokojnosti v našej vlasti a radostného života. O to by sa malo naše vedenie pričiniť nielen slovami, ale aj skutkami a dať dôveru i spravodlivosť tým veriacim, ktorí si svoje pracovné a občianske povinnosti dobre plnia. Matka Božia – patrónka Slovenska, oroduj za nás. Svätí Cyril a Metod, orodujte za nás. Dedičstvo otcov zachovaj nám, Pane!

³ V dňoch konania manifestácie prebiehala celoslovenská dopravnobezpečnostná akcia zameraná na kontrolu technického stavu a dodržiavania rýchlosti s cieľom tlmieť príjazdy ľudí do Bratislavy. Viac k opatreniam na cestách pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 86 – 87.

Tibor NOVOTKA: Sviečková demonštrácia priniesla súčasnosť.

Tibor NOVOTKA (1963), občiansky aktivista, člen Hnutia za občiansku slobodu a signatár Charty 77. Pred rokom 1989 spolupracoval s disentom, najmä v rokoch 1988 a 1989 sa podieľal na viacerých protirežimných akciách. Zúčastnil sa na Sviečkovej manifestácii na Hviezdoslavovom námestí.

Publikovaný text vznikol na základe jeho spomienok z roku 2008, zachytených pri príprave dokumentárneho filmu Ústavu pamäti národa Bratislavský veľký piatok (réžia O. Krajňák).

V deň demonštrácie som prišiel z Považskej Bystrice do vtedy Mliečneho baru¹ a sledoval som, ako ľudia pomaly prichádzajú na námestie. Presunul som sa pred hotel Carlton, kde som bol pri hlavnom vchode. Hoci bol Carlton uzatvorený, zbadal som, ako tam vošiel jeden príslušník Štátnej bezpečnosti. Spoznal som ho vďaka tomu, že v tom období som bol trestne stíhaný za – podľa nich – znevažovanie zástavy Sovietskeho zväzu a tento príslušník ŠtB mi odoberal odtlačky prstov a viedol vyšetrovanie. Potom, keď sa celé námestie zaplnilo, som z chodníka spred Carltonu prešiel medzi demonštrantov, kde som dal jasne najavo, na ktorej strane barikády stojím. Ako som sa neskoršie dozvedel, celá akcia, celé potlačenie práv občanov, celý ten nezmyselný zásah

¹ Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

voči vlastným spoluobčanom bol riadený z hotela Carlton.² Všimol som si kordóny policajtov s prilbami a obuškami pripravených zasiahnuť proti vlastným spoluobčanom. Tam bolo vidieť hranicu medzi režimom a občanmi. Ten kordón policajtov bola názorná ukážka, kde stojí režim a kde stoja občania. Samozrejme, mal som určité obavy, mohli nás zatknúť, mohli nás biť, vrážali do nás motorovými vozidlami s označením VB, prišli vodné delá. Musel som rátať s tým, že ma môžu zasiahnuť a môžem zostať postihnutý, ale bol som rozhodnutý verejne prejavíť svoje presvedčenie a bol som ochotný to znášať.

Ťažko sa dá odhadnúť, koľko ľudí bolo prítomných, ale Hviezdoslavovo námestie, priestor pred operou³, priestor pred Notre Dame⁴, to všetko bolo plné. Keď nás policajti odháňali vozidlami, museli vrázať do davu, takže námestie bolo úplne zaplnené. Niečo z vodného dela sa ušlo aj mne, tiež som sa musel vyhýbať motorovým vozidlám, ak som nechcel mať polámanú nohu. Mali sme rôzne zážitky. Bolo otrasné vidieť, ako policajti vrážajú autami do občanov, ako striekajú vodnými delami do davu ľudí, ako mlátia obuškami demonštrujúcich. Bolo hrozné vidieť, ako zatýkajú ľudí a odvážajú ich v policajných autách do nejakých ciel policajného zadržania. Ako som sa neskôr dozvedel, konali sa mnohé súdne procesy a ľudia boli perzekvovaní aj súdnou cestou.⁵ Necítil som sa ako hrdina, ale mal som silný pocit, že tu musím byť prítomný, že musím byť účastníkom tejto demonštrácie a musím verejne vyjadriť svoje presvedčenie a svoje názory. Dnes by som určite urobil to isté.

Sviečková demonštrácia a súčasnosť... Myslím, že Sviečková demonštrácia priniesla túto súčasnosť. Ak by nebol nijaký odpor a ľudské presvedčenie

² V hoteli Carlton sedela komisia poverená „dohľadom“ nad manifestáciou, zriadená okamžite po tom, ako prišlo oznámenie o konaní manifestácie. Mali v nej zastúpenie poprední stranícki funkcionári, reprezentanti relevantných štátnych orgánov, ľudia zodpovední za cirkevnú politiku režimu a zástupcovia bezpečnostných zložiek vrátane Štátnej bezpečnosti. Priamo z Carltonu boli vydávané rozkazy bezpečnostným jednotkám a riadený ich postup. Viac ku komisii, k jej zloženiu a aktivitám pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 50 a n.

³ Autor má na mysli priestor pred starou budovou Slovenského národného divadla, kde vtedy svoje predstavenia hrávala opera.

⁴ Priestor pred Kostolom Nanebovzatia Panny Márie na Palackého ulici (ľudovo nazývaný podľa názvu ženskej rehole Kanonisky sv. Augustína rehole Notre Dame).

⁵ V súvislosti s manifestáciou polícia oznámila pre priestupok 73 občanov, z ktorých väčšina dostala finančnú pokutu. Zároveň polícia predložila prokuratúre 22 prípadov prečinu proti verejnému poriadku. Podrobnejšie k jednotlivým prípadom a udeleným trestom pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 163 – 171.

nepodľahnúť komunistickej diktatúre, tak tá diktatúra mohla pokračovať ďalej ako v niektorých iných štátoch. Človek by mal mať svoje presvedčenie, mal by vedieť, prečo žije, prečo je na tejto zemi, a ak má človek pevnú chrbtovú kosť, vždy vycíti, kedy treba vyjsť do ulíc, kedy treba demonštrovať a prinášať obeť za tieto ideály.

Vladimír PALKO: Sviečková bola impulzom pre celú východnú Európu.

Vladimír PALKO (1957), vysokoškolský pedagóg a politik. Na Sviečkovej manifestácii sa zúčastnil priamo na námestí. Do politiky vstúpil v roku 1991, keď sa stal námestníkom riaditeľa Federálnej bezpečnostnej informačnej služby. Bol dlhoročným poslancom NR SR a v rokoch 2002 – 2006 ministrom vnútra Slovenskej republiky.

Príspevok vznikol v rámci projektu OZ Nenápadní hrdinovia, realizovaného s podporou Nadácie VÚB na základe rozhovoru s Františkom Neupauerom a Petrom Vlkovičom v roku 2013.

V 80. rokoch, keď som už mal rodinu a komunizmus v Sovietskom zväze začal práchniviieť, prišla Gorbačovova¹ prestavba, pocítil som závan zmien a cez disidentov, ako boli Fero Mikloško a Jano Čarnogurský, som sa postupne zapájal do protirežimných aktivít. Na púte som nechodil. Keď zosumarizujem všetko, čo som robil, tak to boli Sviečková, samizdaty,² petície,³ podpora

¹ Michail Sergejevič Gorbačov (1931), sovietsky komunistický politik a štátnik, generálny tajomník ÚV KSSZ (1985 – 1991). Snažil sa realizovať politiku glasnosti a perestrojky s cieľom demokratizovať Sovietsky zväz a odstrániť jeho hospodárske a technologické zaostávanie za západnými štátmi. Tá však stroskotala a vyústila do pádu komunistického režimu a rozpadu sovietskeho bloku.

² V druhej polovici 80. rokov prišlo k mohutnému rozvoju kresťanských samizdatov, keď dokonca začali vychádzať pravidelné samizdatové periodiká. To bolo možné aj vďaka ofsetovému stroju, prinesenému tajne po častiach z Holandska v priebehu 80. rokov, ako aj ďalším tajným tlačiarňam. Viac ku kresťanským samizdatom pozri LESŇÁK, R.: *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945 – 1989*. Bratislava 1998.

³ Najznámejšou z „podpisoviek“ bola petičná akcia s názvom *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR*, obsahujúca 31 bodov požadujúcich úplné náboženské slobody. Pozri ŠIMULČÍK, J.: 291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3,

súdených v Justičnom paláci⁴ a na iných miestach. Ja sa za disidenta nepovažujem, to by mi ani nenapadlo. Postupom času zisťujem, že som bol malou, nepatrnou súčiastkou týchto udalostí. Jedinou podporou zo zahraničia, ale zato nesmiernou, bolo vysielanie *Hlasu Ameriky*⁵ a *Rádia Slobodná Európa*⁶. Iné kontakty so Západom som nemal, ale úloha týchto západných rozhlasových staníc bola naozaj historická. Keď máte správy o tom, čo sa deje, to je veľmi dôležité. Vtedy cítite, že nie ste sám, že mnohí iní ľudia prežívajú to isté, čo vy. Boli obdobia, keď som zahraničný rozhlas počúval každý deň. Od roku 1987 som pôsobil v Ústave technickej kybernetiky, kde František Mikloško bol vtedy už bývalým pracovníkom, ale mal tam ešte priateľské kontakty. Tam som sa s ním stretol a v prostredí ústavu som sa dozvedel o manifestácii. Samozrejme, potom z rozhlasových staníc, ktoré som spomínal. Napokon som to vedel aj priamo z prostredia mojich kolegov v ústave. Hneď ako som sa to dozvedel, povedal som im, že idem tam, a nerozmýšľal som.

25. marec 1988 považujem za jednu z najvýznamnejších udalostí vo svojom živote. Tam som dostal aj najväčší možný mysliteľný impulz do budúcnosti a ten mi vydržal štvrtstoročie. A nielen mne, lebo to ovplyvnilo jednu generáciu. Všetko z mojej strany neprebíhalo tak hrdinsky, ale vedel som, že tam idem. Ale bolo to čosi... Cítil som aj strach, veď človek s tým nemal skúsenosti. Deň predtým som si bol pozrieť budúce „bojové pole“. 24. marca, keď som skončil v práci, nešiel som do Petržalky, ale na Hviezdoslavovo námestie. Tam som si pozrel miesto a premýšľal, čo sa tu nasledujúci deň asi bude diať.

s. 22 – 32. Ďalšou veľkou akciou bola petícia proti interrupčnému zákonu, ktorú na Slovensku podpísalo niekoľko tisíc občanov.

⁴ Najväčší proces v druhej polovici 80. rokov prebiehajúci v Justičnom paláci bol proti bratislavskej päťke na jeseň 1989. Pozri JAŠEK, P.: Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 33 – 59.

⁵ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

⁶ Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe/Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zamerala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagande.

Práve vtedy prebiehala zastrašovacia akcia režimu, ktorý sa snažil vzbudiť hrôzu a dojem sily. Cez mesto a okolo Hviezdoslavovho námestia išla kolóna policajných vozidiel – džíp, obrnený transportér, polievacie autá, vodné delo a do toho húkačky. To bolo deň predtým. Boli tam ľudia, pozerali sa. Myslel som si, že možno aj ostatní si to prišli pozrieť a zajtra sa tu stretne. V noci som veru nespál dobre a vravel som si: „*Ak je Boh s nami, kto je proti nám?*“

25. marca som si radšej zobral staršie nohavice a ošúchanú vetrovku. Po práci som šiel rovno na Hviezdoslavovo námestie. Prišiel som dosť skoro, zo strany okolo vtedajšieho Mliečneho baru.⁷ Tadiaľ sa ešte dalo prejsť, hoci v bočných uličkách už boli pristavené policajné autá, prechádzal som okolo nich. Videl som, že pribúdajú ľudia. Potom sa to celé začalo spievaním štátnej hymny a zapálením sviečok. Sviečku som mal niekoľko rokov odloženú doma, nebola to tá obyčajná, ale ozdobná... Mal som zápalky, ale ľudia si zapalovali sviečky jeden od druhého. Na námestí som cítil spolupatričnosť. Strach a nádej, že všetko dobre dopadne, v jednej chvíli vytvorí z vás intímne spoločenstvo. Na to si vždy budem spomínať, na tú spolupatričnosť. Prvé minúty to ešte bolo dosť „pohodové“, pokojné, až mierové. Mal som pocit veľkého víťazstva. Ani mi nenapadlo, že režim si môže počínať tak tupo a použije silu. Veď tí ľudia tam nič nerobili, len stáli, držali sviečky a spievali. Pomyslel som si: kto by s týmto chcel niečo robiť? Ale, samozrejme, logika bola iná, režim silu použil, pretože keby ľudia prestali mať strach, režim by hneď padol.

Asi po desiatich minútach sa začalo násilie, policajné autá rozrážali ľudí. V strede námestia – v priestore medzi fontánou a sochou Hviezdoslava – nastal chaos, ľudia pobiehali z jednej strany na druhú podľa toho, ako autá rozrážali dav. Videl som jednu mamičku s kočíkom, v ktorom bolo dieťa, a kričala: „*Bože môj, čo robíte?*“ Policajné lady mali stiahnuté okná a policajti striekali slzný plyn. Aj ja som dostal zásah a rozkašľal som sa... V ladách⁸, kde sedeli policajti, boli štyria v aute – dvaja vpredu a dvaja vzadu – a striekali nám do očí sprejmi. Tváre mali neisté... Vnímal som mamičku s kočiariikom, vnímal som pána s bradou, ktorý veľmi pokojne držal sviečku oproti policajnému autu. Pamätám si aj starú bielovlasú paniu s ružencom v ruke. Tá robila za policajným autom, ktoré prešlo okolo, znak kríža, akoby zaháňala zlých duchov. Bolo to aj trošku komické, aj vznešené... Takéto veci si pamätám. Všimol som aj jedného civila, ktorý trieskal pästou po kapote. Mysleli sme na

⁷ Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

⁸ Ludový názov pre autá Lada VZ 2101 Žiguli, ktoré používala aj Verejná bezpečnosť.

to, čo sme si hovorili pred manifestáciou, že tam budú provokatéri a budú sa snažiť navodiť dojem páchania násilia. V zásade však bol tento pokus úplne neúspešný.

Ale bojovali sme, povedali sme si, že musíme vydržať, veď je to len polhodina. Dav sa preredil a v závere polhodiny som stál v hlúčiku, kde boli so mnou štyria muži. Boli sme v kruhu a modlili sa Otčenáš a Zdravas. Pamätám si tých ľudí, hoci nepoznám ich mená, neviem, kto sú. Už som si želal, nech sa to skončí. Pri záverečnej modlitbe som ani nesledoval dianie okolo, pozrel som sa na hodiny, že už polhodina prešla a môžeme ísť. Od hotela Carlton sa priblížilo vodné delo a začalo striekať. To už bol koniec polhodiny. Otočil som sa a prešiel som krížom okolo fontány pred divadlom. Nebola v nej voda, ale pršalo, tak sme boli mokří. A vtedy som dostal od chrbta zásah vodným delom a od pása dole som bol celkom premočený. Uličkou som sa dostal na Štúrovu a šiel sa osušiť k mojim rodičom, ktorí bývali na Medenej ulici. Priamo na námestí som nestretol človeka, ktorého by som poznal, mama bola v uličke pri námestí. Doma u rodičov sme boli všetci radi, že sme obstáli, a mali sme pocit víťazstva, hoci som bezprostredne riešil pragmatické veci: dať si teplý čaj, aby som neprechladol, a usušiť si veci. U rodičov som ešte videl záver filmu o Angeline⁹... Hodinu som sa sušil a potom som šiel domov.

Realisticky som vnímal, že nie každý deň je nedeľa, a podobné udalosti sa nemôžu stať každý deň. Všetko chce a má svoj čas. Dnes si myslím, že Sviečková manifestácia mala preto taký úspech, lebo jej predchádzala trpezlivá práca a čakanie na moment, keď aj ľudia pochopia, že sú už nejaká sila. Generáli tajnej cirkvi¹⁰ mali nepísanú zásadu: verejne vystúpime vtedy, keď nás bude veľa. A v roku 1988 sa ukázalo, že je nás veľa. Už o tom nebolo pochyb, režim sa nemohol tváriť, že disidenti a ľudia nesúhlasiaci s režimom sú iba nespokojní jednotlivci. Keď je niekto jednotlivec, dá sa označiť za chronicky nespokojného so všetkým. Ale po 25. marci to nešlo. A to ma tešilo, že sa prejavila sila slovenského kresťanstva. Práve kresťania dali odporu masový charakter. Samozrejme, neboli to len sami kresťania, ktorí trpeli pod komunizmom, statočne vzdorovali aj iní ľudia. Ale tí iní ľudia, ktorých si doteraz

⁹ Vzhľadom na nízky počet „západných“ filmov vysielaných Československou televíziou bola séria francúzskych filmov o Angeline v tom čase veľmi populárna. Mimoriadne zaradenie filmu do programu televízie malo za cieľ odpútať potenciálnych demonštrantov od účasti na manifestácii.

¹⁰ Za „generálov“ tajnej cirkvi sú označovaní jej lídri Ján Chryzostom Korec, Vladimír Jukl a Silvester Krčméry.

aj po štvrtstoročí vážim, ako Miroslav Kusý či pán Šimečka¹¹, neboli súčasťou masy, skôr boli osamelí pútnici. Kresťania dali zápasu s komunizmom masový charakter. Pre mňa osobne je to veľmi dôležité a Sviečková manifestácia bola jedna z najväčších udalostí v mojom živote. Do pamäti sa mi vryla ako zápas za požiadavky: pre katolíkov to bola špecificky katolícka požiadavka obsadenia biskupských stolcov, pre všetkých kresťanov požiadavka náboženskej slobody a pre všetkých občanov požiadavka dodržiavať ľudské práva a právo na ich občianske slobody. Uvedomoval som si tri rozmery: katolícky, kresťanský aj všeobecne občiansky.

Už v rokoch 1987 – 1989 pred Novembrom sme cítili, ako nádej vzrastá. Keď v roku 1989 zavreli Jána Čarnogurského¹², nemal som veľmi tragický pocit, skôr že to naštartuje zmenu.

Tým, ktorí tam boli, by som rád odkázal, že to bolo skvelé, zvíťazili sme, posunuli Slovensko dopredu a bolo úžasné, že sme všetci mohli byť pri tom. Národnú hrdosť som pocítil mnoho rokov neskôr, keď som hodnotil historický význam Sviečkovej manifestácie. Tam sme sa prekonali. Česi mali Chartu 77¹³, Poliaci Solidaritu¹⁴, Maďari rok 1956¹⁵ atď., my sme mali v roku 1988

¹¹ Milan Šimečka (1930 – 1990), slovenský filozof, politológ a vysokoškolský pedagóg českého pôvodu. V 90. rokoch sa aktívne zapojil do obrodného procesu, za čo bol neskôr vylúčený z KSČ a perzekvovaný. V období normalizácie patril medzi najznámejších slovenských disidentov, mohol pracovať iba ako robotník a bol aj väznený. V roku 1989 bol aktívnym členom VPN.

¹² Išlo o proces proti bratislavskej päťke. Jeho priebeh pozri JAŠEK, P.: Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 33 – 59.

¹³ Charta 77 vznikla v januári 1977 ako neformálne spoločenstvo disidentov zasadzujúcich sa za dodržiavanie ľudských práv v komunistickom Československu. Skladala sa z rôznych občianskych aktivistov, ateistov i veriacich, antikomunistov i bývalých členov komunistickej strany, ktorí boli po straníckych čistkách vylúčení. Išlo o jednu z najznámejších a najvýznamnejších disidentských skupín v bývalom sovietskom bloku. Jej hlavným predstaviteľom bol Václav Havel, na Slovensku mala pomerne malý ohlas. K činnosti Charty pozri ČÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (Eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I. – III.* Praha 2007.

¹⁴ Nezávislé samosprávne odbory Solidarita, ktoré vznikli v Poľsku v roku 1980 ako nezávislé odborové hnutie, sa stali hlavnou bázou zápasu proti komunistickému režimu. Po vyhlásení stanného práva pôsobili v ilegale a v roku 1989 mali zásadný podiel na páde komunistického režimu v Poľsku.

¹⁵ V októbri 1956 vypuklo v komunistickom Maďarsku protikomunistické povstanie krvavo potlačené sovietskou armádou.

Sviečkovú manifestáciu, ktorá bola predzvestou pádu komunizmu. V tomto zmysle pociťujem po rokoch národnú hrdosť. Vtedy som si uvedomil, že to je historická udalosť, ale ešte som nevedel, akého významu. Sviečková je niečo čisté, nepoškvrnené, tam nikto nemôže nájsť chybičku. Samozrejme, mnohí by boli radšej, keby sa o manifestácii nehovorilo, ale nikto to nepovie otvorene. V tomto zmysle sa Sviečková manifestácia stala východiskovým bodom a istým žiariacim momentom v slovenskej histórii. Máme veľa zlomových udalostí, ale niektoré majú tragický podtón, na niektorých sa dajú nájsť chyby a zlyhania, ale Sviečková nemá chybu. Aj v budúcnosti bude národ určite prežívať ťažké chvíle a bude treba z niečoho čerpať. Práve Sviečková manifestácia znamená udalosť, z ktorej možno čerpať duchovnú inšpiráciu. To som v roku 1988 ešte nevedel. Uvedomil som si to neskôr, počas svojho politického pôsobenia.

V 80. rokoch som pozorne sledoval dianie v celom východnom bloku. Pokiaľ si pamätám, začiatkom roku 1988 sa väčšie zhromaždenia namierené proti režimu, kde by sa zúčastnilo niekoľko tisíc ľudí ako na Sviečkovej manifestácii, nikde nekonali. Dokonca ani v Čechách, hoci tam desať rokov fungovala Charta 77, sa takéto zhromaždenie nekonalo. Toto bolo jedno z prvých, ak nie úplne prvé veľké zhromaždenie v celej východnej Európe, kde sa ľudia v tisícoch dožadovali slobody. V Poľsku síce bola v roku 1980 Solidarita, no Sviečková manifestácia sa bezpochybne stala impulzom nielen pre Slovensko a Česko, ale pre celú východnú Európu. Po Sviečkovej som nadobudol skalopevné presvedčenie, že padne komunizmus.

Lubomír RAJTER: Nieкто z davu na nich kričal: „Gestapo!“

Lubomír RAJTER (1966) mal v čase konania Sviečkovej manifestácie 22 rokov. Bol otcom dvoch detí a pracoval ako referent v Slovenskej akadémii vied v Bratislave. O tajnej cirkvi sa dozvedal hlavne z rádii Slobodná Európa a Hlas Ameriky. Zároveň sa o situácii v ČSSR dozvedal aj zo spravodajstva rakúskej televízie ORF, keďže v Bratislave si ju bolo možné naladiť. Aktívne sa do činnosti tajnej cirkvi nezapájal. V súčasnosti žije v Bratislave a popri zamestnaní študuje externe na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave študijný odbor sociálna práca. Je ženatý a má tri deti.

Príspevok vznikol v rámci projektu OZ Nenápadní hrdinovia, realizovaného s podporou Nadácie VÚB na základe rozhovoru Martina Ciela s Františkom Neupauerom a Petrom Vlkovičom.

Keď sa konala Sviečková manifestácia, mal som 22 rokov. O pripravovanej pokojnej demonštrácii som sa dozvedel cez rušenú rozhlasovú stanicu *Hlas Ameriky*¹ a, samozrejme, od svojho otca, ktorý sa tiež zúčastnil na manifestácii. Po príchode z práce som sa vybral do mesta podporiť svojou účasťou veriacich za náboženskú slobodu. Priznám sa, že až také veľké manévry zo strany vtedajších bezpečnostných zložiek som nečakal. Dostal som sa iba do bočnej uličky od Rybárskej brány vedľa SND, ale s výhľadom na Hviezdoslavovo námestie a hotel Carlton. Všimol som si, že väčšina ľudí bola

¹ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

v bočných uličkách ako na samotnom námestí.² Všade bolo veľa policajtov v bielych prilbách. Na námestí boli vysokozdvížne plošiny na opravu pouličného osvetlenia, odkiaľ si všetko natáčali kamerami a následne zatýkali. Videl som tam aj obrnené transportéry, kropiace autá a vodné delá.

Paradoxne vtedy pršalo, čiže ľudia mali aspoň malú ochranu pred vodnými delami. Okolo 18. hodiny začali ľudia na námestí zapaľovať sviečky a spievať. A vtedy sa začal tvrdý zásah všetkých prítomných bezpečnostných zložiek. Všetky autá začali trúbiť, húkať a dali sa do pohybu oproti stojacim ľuďom. Doslova ich vytlačali. Videl som, ako niektorých nakladali do eskortných vozidiel. Potom začali striekať vodnými delami do davu a to už sa ľudia neudržali na nohách a padali na zem. Do toho ešte striekali vodu polievacie autá.

Príslušníci VB obuškami bezhlavo udierali ľudí bez ohľadu na vek a pohlavie. Niektorí boli naozaj ako nepríčetní. Niektorý z davu na nich kričal: „*Gestapo!*“³ A ešte aj tie sviečky nám vyrážali z rúk a zhasínali ich. Nakoniec nás agresívni príslušníci vytlačili z námestia. Ozbrojené zložky som stretával aj cestou domov. Boli po celom meste s evidentným cieľom zastrášať.

V pondelok som si prečítal v novinách, ako akcia nevyšla podľa scenára a ako organizátorom išlo o destabilizáciu spoločnosti a prevzatie moci. My sme mali výhodu, že sme chytali televízny signál rakúskej televízie ORF. Tam sme sa dozvedeli, že pri akcii zatkli aj redaktorov rakúskej televízie a držali ich vo vyšetrovacej väzbe spolu s ostatnými predvedenými skoro osem hodín.

² Rozkaz na uzatvorenie námestia vydal náčelník operačného štábu plk. Mikula o 17.16. Tým znemožnili ľuďom z bočných uličiek dostať sa priamo na námestie. ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90.

³ Gestapo (Geheime Staatspolizei, tajná štátna polícia), nemecká politická tajná polícia počas rokov 1933 – 1945 v období národno-socialistického režimu. Zameriavala sa na prenasledovanie politických odporcov Hitlerovho režimu.

Anton SELECKÝ: Horiace sviečky v daždi boli momentom čistej pravdy.

Anton SELECKÝ (1950), disident a novinár. V období normalizácie sa aktívne zapájal do najrôznejších aktivít tajnej cirkvi a katolíckeho disentu – od účasti na tajných náboženských stretnutiach cez pomoc pri pašovaní zakázanej náboženskej literatúry cez železnú oponu. V priebehu 80. rokov sa zaradil do siete tajných informátorov zahraničných rozhlasových staníc a posielal správy o prenasledovaní veriacich na Slovensku i politických procesoch do vysielania *Slobodnej Európy* a *Hlasu Ameriky*. Pre tieto svoje aktivity sa dostal do pozornosti ŠtB, ktorá ho potom už permanentne sledovala. Bol zatknutý aj ako účastník Sviečkovej manifestácie. Od októbra 1988 až do novembra 1989 bol členom Hnutia za občiansku slobodu, ktoré už organizovalo verejné aktivity, oznamované štátnym úradom. Tieto aktivity priniesli nové strety so Štátnou bezpečnosťou, ktoré sa skončili až Novembrom 1989. Prvýkrát bol súdený v roku 1980 za pomoc pri prechode železnou oponou (dostal trest 10 mesiacov odňatia slobody nepodmienečne), a potom tesne pred Neznou revolúciou v rámci procesu s bratislavskou päťkou.

Text vznikol na základe jeho spomienok v roku 2013.

Keď som sa dozvedel, že sa bude konať Sviečková manifestácia, tak prvá rovina bola „vojenská“. Vojak je na fronte, dostane rozkaz a rozbehne sa, pripraví si náboje a snaží sa úlohu splniť. Čo generál zamýšľa, to som neanalyzoval, pretože sa to veľmi nedalo. Povedal som si, že je bezpečnejšie nerozvíjať styky okolo seba. Aj vzhľadom na seba, aj vzhľadom na druhých. Štátna bezpečnosť vedela, kto čo robí, a prišli: nech sa páči do auta, ideme. Takto „zbalili“ pred manifestáciou Čarnogurského¹ aj Mikloška². Aj na politických procesoch dávali pozor, aby niekto niečo nevynášal. Takže toto bola moja sta-

¹ Pozri spomienky Jána Čarnogurského.

² Pozri spomienky Františka Mikloška.

rošť, nie analyzovať to. Zdalo sa mi logické po Velehrade,³ že teraz sa pôjde do ulíc a ďalej sa uvidí. Čo som sa dozvedel potom, ako sa všetko zbehlo a aký pohľad človek získal neskôr, keď už má mnohé fakty poskladané, to je druhá vec...

Správu o konaní manifestácie mi oznámil František Mikloško pri Dóme sv. Martina. Nepovedal mi kedy, iba že sa chystá takáto manifestácia. Keďže som pravidelne počúval Antona Hlinku⁴ cez jeho kanály, tak som bol informovaný o diani. Aj Záreczký⁵ vystúpil v televízii, takže informácie boli praktické. Od oficiálnej cirkvi sa ani nič iné, pravdupovediac, nečakalo, o Záreczkom sa vedelo, kto je. Ale aj tak sa mi zdalo, že to nemusel urobiť. Bola to nadpráca a jeho zlá vizitka, že sa takto transparentne ukázal ako lokaj režimu. Režim sa snažil držať veci v zajatí strachu. Okolo Charty⁶ bolo viac pohybu, najmä toho disidentsko-politického. Ale myslím, že režim mal viac strachu z cirkvi ako z českých zoskupení. Takže keď prišla manifestácia, nikto nevedel, čo nastane. Zase vznikla situácia, že ideme niekde, odkiaľ sa človek nemusí vrátiť. To je

³ Velehrad, obec v okrese Uherské Hradiště, jedno z najznámejších pútnických miest na Morave. Národná púť sa konala pri príležitosti 1100. výročia úmrtia svätého Metoda v dňoch 6. – 7. júla. Na púti sa zúčastnilo približne 200 000 veriacich, ktorí počas vystúpenia vypískali českého ministra kultúry Klusáka a nahlas žiadali náboženskú slobodu v Československu.

⁴ Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc *Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky* informoval z Mníchova o prenasledovaní cirkvi na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúcií na Slovensko. Vďaka svojej sieti informátorov mohol o priebehu manifestácie podrobne informovať slovenskú i svetovú verejnosť. Ako prvý vysielal o manifestácii niekoľko minút po jej skončení.

⁵ Štefan Záreczký (1913 – 1995), katolícky kňaz, smutne známy otvorenou kolaboráciou s komunistickým režimom. V rokoch 1950 – 1990 bol správcom farnosti Najsvätejšej Trojice v Bratislave, kanonikom a zároveň aktívnym členom prorežimného Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva. Po vzniku prorežimného Združenia katolíckych duchovných *Pacem in terris* v roku 1971 patril až do roku 1989 medzi jeho najaktívnejších predstaviteľov. Dva dni pred Sviečkovou manifestáciou predniesol v televízii a v rozhlase prejav, v ktorom odrádzal veriacich od účasti na nej.

⁶ Charta 77 vznikla v januári 1977 ako neformálne spoločenstvo disidentov zasadzujúcich sa za dodržiavanie ľudských práv v komunistickom Československu. Skladala sa z rôznych občianskych aktivistov, ateistov i veriacich, antikomunistov i bývalých členov komunistickej strany, ktorí boli po straníckych čistkách vylúčení. Išlo o jednu z najznámejších a najvýznamnejších disidentských skupín v bývalom sovietskom bloku. Jej hlavným predstaviteľom bol Václav Havel, na Slovensku mala pomerne malý ohlas. K činnosti Charty pozri ČISAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (Eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I. – III.* Praha 2007.

taký pocit, ako keď ide elektrikár na stĺp a môže ho zabiť elektrický prúd. Ale keby sa stále bál, nemohol by byť elektrikárom. Takto som to vtedy chápal.

Spomínať na to, že sme „bojovali na Piave“⁷ a jeden dostal obuškom päť úderov a druhý desať, tak boli, samozrejme, aj horšie veci... Najviac mi utkveli v pamäti spolupráca a ústretovosť v Geologickom ústave Dionýza Štúra, kde som vtedy pracoval. Bol to moment zvláštnej jednoty, keď niekto s vami išiel do niečoho a nevrtali ste sa, či je katolík, evanjelik, alebo možno komunista. On v tej chvíli robil niečo, čo pochopil, že má robiť. Pamätám sa, ako som v tých dňoch pozeral z okna a videl okolo budovy samé autá. Vtedy som si povedal, že budem do konca života chorý, keď sa mi nepodarí dostať na manifestáciu. Zobral som to ako výzvu: dokáž to! Možno sa tam ani nedostanem, ale musím urobiť všetko pre to, aby som tam bol.

Podarilo sa mi s pomocou kolegov dostať do mesta. Bolo to tri dni pred 25. marcom, nemohli ma teda zatvoriť na 48 hodín, ako to bolo vtedy zvykom. Najprv som sa chcel ukryť v Malých Karpatoch, ale potom som si spomenul na spolubojovníka Dušana Miháliku, s ktorým sme fotili dokumenty na filmy, ktoré sme potom dali prepašovať na Západ. A tak som sa nenápadne ulicami potíkal až k Šafárikovmu námestiu, kde býval. Skončil som v Modrom kostolíku⁸ a modlil sa. Keď som sa otočil za seba, videl som hradbu chlapov, ako keby ich jedna mater mala... Tváril som sa, akože sú to bohoslovci, obišiel som ich, vyšiel von a podarilo sa mi nejakými manévrami prebehnúť do tej správnej ulice a prehupnúť cez plot do jedného neobývaného starého domu, kde mal sídlo Dušan. Majiteľom domu bol kňaz Michal Mikuška.⁹ Tam som prečkal až do dňa manifestácie. Spal som na povale a písal som si denník. V to ráno 25. marca 1988 pršalo. Zlé počasie mi hralo do karát. Človek si dal na hlavu kapucňu, to nebolo vtedy nenormálne. Tak som išiel na Hviezdoslavovo námestie. Ešte sa tam dalo dostať. Samozrejme, vedel som, že ho uzavrú,

⁷ Bitka na rieke Piave medzi rakúsko-uhorskou a talianskou armádou prebiehala počas prvej svetovej vojny v rokoch 1917 – 1918. Bola to jedna z najkrvavejších bitiek vojny a zúčastnili sa na nej aj pešie pluky zložené z brancov zo Slovenska. Stala sa preto súčasťou slovenskej ľudovej narácie ako symbol vojnoveho utrpenia.

⁸ Kostol sv. Alžbety na Bezručovej ulici (podľa výraznej farby fasády sa ľudovo nazýva Modrý kostolík).

⁹ Michal Mikuška (1929 – 2010), katolícky kňaz. Po barbarskej noci v roku 1950 musel narukovať do Pomocných technických práporov, koncom 50. rokov bol väznený. V 60. rokoch vyštudoval teológiu a v roku 1970 bol vysvätený za kňaza. Pôsobil v Topoľčanoch, Novom Meste nad Váhom, Bratislave a dlhé roky v Dechticiach.

ale prišiel som tam včas.¹⁰ Potom námestie uzatvorili a začala sa manifestácia. S odstupom času by som niektoré veci urobil inak, ale spätne sa človek ťažko rozhoduje. Vtedy som tam začal fotiť s bleskom. Keby som to nahral na magnetofón, bol by to vynikajúci záznam, všetky výkriky a vôbec celá manifestácia. Lebo oni hneď ako videli, že fotím s bleskom, tak ma spacificovali.¹¹ Ale nemohli odísť s autom, do ktorého ma naložili, lebo vtedy sa to tam rozpútalo. Tak som sedel v aute na námestí a celé som to videl...

Díval som sa na tie udalosti jednoducho ako kamera. Možno som si to priniesol z väzenia,¹² kde človek istú časť svojej osobnosti jednoducho vypol. Lebo tam, keby ste vedeli, že budete vnímať veci ako dobré, zlé alebo budete prepadať takýmto pocitom, tak ste skončili. Tak som jednoducho vypol kanál emócií a ľudského videnia a pozoroval som všetko čisto ako spravodajca. Videl som, že príslušnosti bezpečnosti sú opití, niektorí nevedeli, čo robiť, a niektorí, čo tam boli, tam ani byť nechceli. To si človek všetko všimal. Niektorí boli „nadupaní“, že si konečne udrú. Celé roky teórií, a teraz to mali „naostro“. A ľudia... Stáli tam babičky so sviečkami. Zaujímavé bolo, že na ne striekali z vodného dela, ale sviečky v rukách im stále horeli. Všimol som si to aj na záznamoch. Pršalo, striekali vodu, ľudia stále chodili a sviečky im nezhasli! To bolo zvláštne a myslím, že to bol dobrý pocit takej holej pravdy. Ako keď bol 21. august 1968.¹³

Zatkli tam asi 120 ľudí,¹⁴ vypočúvali ich, potom prepustili. Pri zatknutí a neskôr „U dvoch levov“¹⁵ to bolo zaujímavé. Všetkých nás tam zväžali v autách, stáli sme pri stene. Mňa cestou do budovy hnal príslušník bezpečnosti

¹⁰ Rozkaz na uzatvorenie námestia vydal náčelník operačného štábu plk. Mikula o 17.16, aby zabránil vstupu ľudí na námestie z bočných uličiek. Napriek rozkazu sa ešte niektorými vedľajšími uličkami dalo na námestie dostať. ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90.

¹¹ Príslušníci bezpečnosti sa snažili zadržať všetkých ľudí, ktorí na námestí fotografovali. V dôsledku toho príslušníci bezpečnosti zaisťovali všetkých, u ktorých videli v rukách fotoaparát. Pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 97 – 100.

¹² Anton Selecký bol vo väzení v roku 1980, keď bol za pomoc pri úteku cez železnú oponu odsúdený na trest 10 mesiacov nepodmienečne.

¹³ Autor má na mysli okupáciu vojskami Varšavskej zmluvy v roku 1968 a tanky okupačných armád v uliciach slovenských miest.

¹⁴ Podľa údajov historika Jána Šimulčíka bolo zatknutých 141 ľudí. Pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 138.

¹⁵ Budova Zboru národnej bezpečnosti na Špitálskej ulici v Bratislave, kde v súčasnosti sídli Krajské riaditeľstvo Policajného zboru Slovenskej republiky. V období komunizmu tam Štátna bezpečnosť vypočúvala ľudí podozrivých z protištátnej činnosti.

a pritom ma mlátil do chrbta obuškom. Všimol som si ľudí i tých na druhej strane, ako sa prejavujú. Videl som jedného chlapíka, ktorého policajt udrel obuškom po hlave tak silno, že mu rozbil nos a stena bola celá krvavá. Nezmyselný ťah. Ani mu neodporoval, ani sa s ním nehádal, nič. Bola to skutočne dosť neštandardná situácia.

No to, čo nasledovalo, bolo vlastne výborné. Režim zase urobil také faux pas voči sebe, že nič lepšie ako ten zásah nemohol urobiť. Skutočne, lebo inak by Sviečková bola dnes zabudnutá. Keby boli ľudia nechali na pokoji – len by prišli, pomodlili sa a rozišli –, tak Sviečková by nebola nesmrteľná. Aj to, ako sa pripravovali... Dokonca vtedy Praha vyhlásila, že celý zásah je slovenská záležitosť. Chceli byť pekní, že oni nič, to vyviedli Slováci. Už bolo vidieť, že ani ich jednota zďaleka nie je taká, že v slovenskej a českej vláde je umiernené aj radikálne krídlo. To sa potom prejavovalo čoraz viac.

Všetkých prepustili ešte v ten večer. Ďalší znak, že to nefungovalo. Všetci sme si mysleli, že nás nahádzu do autobusov, pôjdeme do kasární alebo nejakého tábora a tam nás zamknú. To by bola asi logická myšlienka. Ale večer sme všetci išli domov, nie len demonštranti. Dodnes považujem za najväčšiu záhadu Sviečkovej, že Fero Mikloško, ktorý vyvolal pouličné nepokoje za socializmu, v ten večer prišiel normálne domov.¹⁶ Veď vtedy niekomu našli v taške päť biblií a išiel do vyšetrovacej väzby. Ďalšia anomália po prípade františkánov v roku 1983.¹⁷ Všetkých pustili domov. Mikloška som sa na to nikdy nepýtal, ako si to vysvetľuje, ale myslím, že to bolo niečo nepredstaviteľné. Takisto ako bol v komunizme nepredstaviteľný záver nášho procesu v novembri 1989, že nás oslobodili spod obžaloby.¹⁸ Tu sme si mohli dokázať, že to už nie je ten režim, aký býval. Navonok sa síce ešte udržiaval, no vnútri nastal značný ústup. Po Sviečkovej sa organizovanosť rozbehla.

¹⁶ František Mikloško bol zaistený dva dni, bližšie pozri jeho spomienky.

¹⁷ Išlo o akciu VÍR, ktorú realizovala ŠtB 27. marca 1983. Vtedy boli v rozsiahlej celorepublikovej akcii pozatýkaní mnohí tajní františkáni, perzekúcie sa však neskončili súdnym procesom, ale prepustením zatknutých po niekoľkých týždňoch. Pozri: DUBOVSKÝ, P.: Akcia „VÍR“. Zásah ŠtB proti tajným františkánom 27. marca 1983 (mužská vetva). In: *Pamät národa*, roč. 3, 2007, č. 2, s. 32 – 44.

¹⁸ Išlo o proces proti členom bratislavskej päťky (Čarnogurský, Kusý, Maňák, Selecký, Ponická), ktorí boli zatknutí v auguste 1989. Selecký, Maňák a Ponická boli vyšetrovaní na slobode, pričom v októbri 1989 boli oslobodení spod obvinenia, M. Kusý dostal podmienený trest. Ján Čarnogurský bol ako posledný oslobodený spod obžaloby v druhej polovici novembra 1989, pod tlakom demonštrácií Nežnej revolúcie. Pozri JAŠEK, P.: Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989. In: *Pamät národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 33 – 59.

Keď ma na námestí príslušníci bezpečnosti zatýkali, zranili ma. Všetko vyplývalo z mojej úlohy dokumentaristu, tak som sa aj potešil, že mám zranenú ruku a nejaké škrabance. Išiel som na Bezručovu ulicu, kde vtedy fungovala nemocnica, a keďže som potreboval papier, povedal som lekárovi: „*Som zranený, prezrite ma a dajte mi dajaký záznam.*“ Samozrejme, opýtal sa ma, kde sa mi to stalo. Keď lekár počul, že zranenie mám z Hviezdoslavovho námestia, rýchlo mi odvetil: „*Dajte mi s tým pokoj! Nič vám nedám!*“ Ale nakoniec mi ho vypísal. Presne som vedel, čo nastane. Oni nechceli dôkazy, nechceli fotografie, takto štát postupoval. Moja úloha bola zdokumentovať to, ozrejmiť a dokladovať. Tak som išiel na druhý deň k Jánovi Čarnogurskému. Ešte som mal krvavé oči, lebo mi nastriekali do nich slzotvorný plyn. Sedel v byte s Jolyonom Naegelem,¹⁹ tak som mu tiež rozpovedal svoj príbeh. Medzitým iní známi telefonovali Hlinkovi, vysielali, veď tu bola celá sieť ľudí, možno ani doteraz o sebe všetci nevieme.

Človek si všetko poskladá neskôr, niekedy až po mnohých rokoch. S odstupom času Sviečková vôbec nebola prejavom naturelu Slovákov. Pretože Slováci toto nemajú vo zvyku. Možno meruôsme roky²⁰, keď štúrovcí bojovali proti Maďarom. Ale Slováci, to vidieť dodnes, nevychádzajú do ulíc štandardne. Vidím tak, že už vtedy Sviečková manifestácia bola v scenári nejakého vývoja, ktorý presne kamsi smeroval. Aj zvolanie bolo zvláštne. Marián Šťastný poslal Jánovi v čokoláde oznámenie... Takže, bohužiaľ, nepovažujem to za spontánnu akciu slovenských veriacich. Veriaci tam prišli, lebo vedeli, že ide o veľa, vedeli, že sú prenasledovaní. Prišli, ale vedenie, ktoré to dalo dohromady, už malo isté videnie, ako ďalej a čo tou Sviečkovou manifestáciou chce ukázať. Dnes si myslím, že bolo treba predstaviť svetu podzemnú cirkev a to mohlo v budúcnosti zohrať dôležitú úlohu, aby sa s katolíkmí počítalo. Pretože keby to bolo spontánne, taká Sviečková tu mohla byť každý týždeň. Ako pražský Palachov týždeň²¹, stále sa demonštrovalo. Ale Sviečková aj napriek tomu, že Slováci ukázali, ako sa dokážu postaviť tvárou v tvár smrti, bola jednorazová

¹⁹ Jolyon Naegele (1955), americký novinár, od roku 1985 pôsobil v Prahe ako korešpondent rozhlasovej stanice *Hlas Ameriky*, pričom pozorne sledoval aj vývoj na Slovensku. Po páde komunistických režimov pôsobil od polovice 90. rokov v štátoch bývalej Juhošlávie a zameriaval sa ako novinár na problematiku Kosova.

²⁰ Autor naráža na Slovenské povstanie počas revolúcie v rokoch 1848 – 1849.

²¹ Išlo o týždeň od 15. do 19. januára 1989, keď v Prahe na Václavskom námestí dav, ktorý tvorili najmä študenti a signatári Charty 77, pripomenul 20. výročie upálenia sa Jana Palacha. Proti demonštrantom viackrát zasiahli bezpečnostné zložky, ktorým pomohli aj Ľudové milície z pražských podnikov. Počas jednej z demonštrácií polícia zvlášť brutál-

záležitosť. Splnilo to svoj účel, Slováci boli na titulných stránkach svetových novín²² a Hlinka z toho spravil dobrú agendu, takže to dobre dopadlo.

Hovorí sa o Novembri 1989 ako o revolúcii. Mne to tak dodnes akosi neseďí. Revolúcia je niečo, kde sa niečo láme, kde nastáva „veľký tresk“, teda niečo na niečo naráža. Toto sa mi spája práve so Sviečkovou manifestáciou, ktorá sa udiala ešte jeden a pol roka pred vykonštruovaným ústupom komunistov z mocenských pozícií. Vtedy už vyšli ľudia do ulíc štrngat' kľúčikmi – aj keď im neberiem ten pocit, že bojovali. Ale ísť „štrngat'“ s ružencom a so sviečkou v ruke proti plnej policajnej sile – to bola trochu iná káva. A tak ja dnes nehovorím sviečková manifestácia, ale sviečková revolúcia. Toto zhromaždenie bolo nie „predchodcom Novembra“, ako sa to dnes deklaruje, ono bolo samotným Novembrom, pretože ten duchovný zlom režimu sa udial práve na Hviezdoslavovom námestí. Tu nalialo 3 000 ľudí ostatným našim občanom do posledných mesiacov socializmu u nás odvahu a vieru, že komunizmus padne. Slobodu prejavili nie politické manévry, ale viera a odvaha tých, ktorí sú dnes už vlastne neznámi a odídení do minulosti. Avšak ich reálne ovocie je tu. Ovocie, ktoré stálo utrpenie – a to práve najmä veriacich – od 50. rokov až po 25. marec 1988. A na to by sme nemali zabúdať.

ne zasiahla, výsledkom čoho bolo viacero zranených a zatknutých občanov. V dôsledku udalostí bol o. i. zatknutý aj Václav Havel.

²² Sviečková manifestácia sa v roku 1988 skutočne dostala na titulné stránky popredných svetových médií, pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 147 – 150.

Peter TATAR: Bol som pobúrený a odhodlaný.

Peter TATAR (1953), lekár. V 80. rokoch patrilo medzi popredných aktivistov ochránárskeho hnutia. V roku 1987 bol jedným z autorov prelomovej publikácie *Bratislava/nahlas*. V období Nežnej revolúcie bol členom užšieho vedenia VPN v rámci Koordinačného centra VPN, neskôr aj poslancom Slovenskej národnej rady a Národnej rady Slovenskej republiky.

Text vznikol na základe rozhovoru s Františkom Neupauerom v roku 2014.

O manifestácii mi povedal asi Fero Mikloško alebo niekto z okruhu ľudí, s ktorými sme sa v tom čase kamarátili. V roku 1987 som bol členom skupiny *Bratislava/nahlas*.¹ Vtedy sme sa dohadovali, či ísť na Sviečkovú manifestáciu, alebo nie. Niektorí vyjadrovali obavy... Vtedy Jano Budaj povedal: „*Nechodíme tam... pre istotu.*“² Ale mňa to vôbec nezabrzdilo. Premyslel som si, že zoberiem foťák a vyberiem sa do lekárskej ambulancie môjho otca, ktorá bola v Mliečnom bare³ na prvom poschodí. „*To je výborná príležitosť,*“ vravel som si. Tajne som z domu zobral jeho kľúče a vkradol som sa tam, on o tom, samozrejme, nevedel. V tom čase som bol aj vášnivým fotografom, vlastne

¹ *Bratislava/nahlas* bola publikácia širšieho kolektívu autorov ochránárskeho hnutia zaoberajúca sa otázkou kvality života v Bratislave. Svojím kritickým tónom voči pomerom v meste bola zároveň kritikou komunistického režimu. Dielo, ktorého zostavovateľom bol Ján Budaj, vyšlo v októbri 1987. Budajovi pomáhali aktivisti základných organizácií Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny. Režim na dielo ostro zaútočil a jeho autorov prenasledoval. Viac pozri JASEK, P. – PODOLEC, O.: Komunistický svet bol svetom pretváranky a dvojitého hodnot. Rozhovor s tribúnou Nežnej revolúcie Jánom Budajom. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 119 – 124.

² Porovnaj tiež spomienky Jána Budaja.

³ Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

až do 17. novembra 1989, keď som bol už jedným z aktérov, a tak som nemal čas fotiť.

Na chodbe pred ambulanciou som stretol zdesenú otcovu zdravotnú sestričku, ktorá vykrikla: „Čo tu robíte!“ a rýchlo ma strčila (zhodou okolností) priamo do otcovej ambulancie, kde mi povedala: „Vedľa sú...“ A ja jej na to: „Kto sú?“ Ona: „No, no, eštebáci!“ Mali tam kamery a fotografické aparáty. Oproti cez okno som videl ďalších „dokumentaristov“ na balkóne Národného divadla, ako tam majú kameru na statíve a monitorujú celé námestie.

Sestrička ma neprezradila, tak o mne nevedeli, no nemohol som ani záclonu poriadne odhrnúť, veď boli okolo mňa i oproti. Nemohol som ani veľmi otvoriť okno. Tie citlivé čiernobiele negatívy (asi tri alebo štyri), ktoré som tam nafotil, som nechal po celom skončení tam, lebo okolo bol veľký virvar. Tá scéna, čo tam tí príslušníci bezpečnosti vyrobili, bola taká otrasno-srdcervúca. Až okolo deviatej večer som zobral prázdny foťák a išiel domov. Po negatívy, ktoré som nechal v šuplíku v otcovej ambulancii, som sa vrátil až na druhý deň... Vyvolával ich vzdelaním profesionálny fotograf Ivan Hoffman⁴ a potom sa dostali k Jánovi Budajovi.

Ten príbeh mal takýto dej: Keď sa ľudia začali zhromažďovať, bola tma, pršalo. Najskôr do ľudí so sviečkami vbehli policajti so žigulákmi⁵, čo bolo dosť hrozné. Keď som zistil, čo sa to deje za zlý plán, bol som naozaj prekvapený. Takto tých ľudí „ponaháňali“. Trvalo to dosť dlho, možno aj 20 minút či viac. Tí ľudia neodišli, ostali tam. Mali sviečky i dáždnyky. Potom z dvoch strán – od Gorkého ulice i od nábrežia – nabehli vodné delá, ktoré bezohľadne – takmer bez brzdenia – išli do davu a striekali vodu. Osobné autá jazdili cez námestie, po chodníkoch, bezohľadne. Pred mojimi očami, blízko pred Národným divadlom zrazu vystrekol z vodných diel prúd vody a ľudia zdúpneli. Bol počut taký povzdych, také vyjadrenie hrôzy, strachu... z ľudských hrdiel... Prúd vody ľudí zhodil. Keď som išiel na druhý deň po tie filmy, videl som dopravnú značku ohnutú v 45° uhle. Voda svojou silou dokázala ohnúť železo! Takto striekali do ľudí... Zachránilo sa zopár tých, čo boli za reklamou, pútačom Národného divadla. Tí ostatní pred divadlom dostali plnú dávku, aj mnohí ďalší okolo, aj tí, čo stáli ďalej.

⁴ Ivan Hoffman (1952), pesničkár a disident. Pred pádom komunistického režimu sa angažoval v prostredí disentu predovšetkým písaním článkov do samizdatových publikácií. V období Nežnej revolúcie sa stal členom Verejnosti proti násiliu. Jeho pesnička *Sľúbili sme si lásku* sa stala neoficiálnou hymnou revolúcie na Slovensku.

⁵ Ludový názov pre autá Lada VZ 2101 Žiguli, ktoré používala aj Verejná bezpečnosť.

Tretí dej toho scenára (po nájazdoch vozidiel a vodných delách) nasledoval zásah bezpečnostného pohotovostného oddielu z Pezinka. To boli policajti v bielych prilbách, tak ako sme ich poznali o rok neskôr z Národnej triedy v Prahe.⁶ Mali dlhé obušky... Nabehli do uvoľneného priestoru po rozstriedaní ľudí. Pohotovostný oddiel, myslím, že vybehol z tej uličky od Mliečneho baru. Boli to vysokí policajti s meter dlhými obuškami, so štítmi, v prilbách... Ten dav druhýkrát už aj zvýskol. Nielen zaúpel, ale zvýskol. Policajti cieľne išli vždy dvaja po jednom človeku, chytili ho veľmi bolestivo za ramená a vliekli ho. Tí ľudia zrejme patrili k tým stovkám, čo boli zadržaní.⁷ Vyzeralo to ako veľmi agresívny, neľudský útok na dav. To bol vrchol scenára... Potom policajti na balkóne Národného divadla balili ten statív. Odišli aj moji „susedia“ s náradím a vystrašená sestrička mi zaklopala, že už aj ona ide. Vytratil som sa až dosť neskoro. Cestou som nemal žiaden problém a na druhý deň som tie filmy vyzdvihol...

Dnes manifestáciu hodnotím ako veľmi dôležitý historický krok, pretože všetky spôsoby občianskej odvahy boli potrebné. Aby sme aj my otestovali tú moc a to vyústilo až do Novembra '89. A dnes by sme si to mali veľmi intenzívne pripomínať s dôvetkom: „*Toto tu už nechceme!*“

⁶ Myslí sa zásah proti demonštrácii pražských študentov zo 17. novembra 1989, ktorý odštartoval udalosti vedúce k pádu komunistického režimu. Zásah sa uskutočnil na Národnej triede.

⁷ Podľa oficiálnych údajov bolo zadržaných 141 účastníkov manifestácie. Pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 138.

Ludmila TOLLAROVÍČOVÁ: Na námestí nebol čas na strach.

Ludmila TOLLAROVÍČOVÁ (1966), priama účastníčka Sviečkovej manifestácie na Hviezdoslavovom námestí a následne zatknutá a vyšetrovaná.

Publikovaný text vznikol na základe jej spomienok z roku 2008, zachytených pri príprave dokumentárneho filmu Ústavu pamäti národa Bratislavský veľký piatok (réžia O. Krajňák).

Na Hviezdoslavovo námestie som sa dostala z Hlavného námestia, kde sme po skončení svätej omše u jezuitov¹ vyšli z kostola. Tam bol pripravený špeciálny oddiel. Boli to vojaci² v zástupe, a keďže pršalo, boli pri stene zoraďení s obuškami, krytmi, prilbami a zahalení plexisklami. Nám to pripadalo komické, veď sme išli na pokojnú demonštráciu, kde sa mali spievať piesne, pomodliť sa a zapáliť sviečky na podporu cirkevných záležitostí a náboženskej slobody. A tu sme videli ozbrojených ľudí, ale nezľakli sme sa. Mala som 21 rokov. Šli sme s odvahou, že ideme za niečo spravodlivé. Hlavným vstupom sme sa na námestie nedostali, lebo bol zatarasovaný antonmi³ a policajtní. Tí nám drzo odporučili, aby sme si išli za inými záujmami, že tu je vstup zakázaný. My sme sa nedali odradiť a pokračovali sme. Hľadali sme iný vstup na námestie. To sa nám podarilo cez dvor jednej z budov, ktoré sú situované na námestí, a cez pasáž sme sa naň dostali. Tu sa nám naskytol hektický pohľad: všetko sa hýbalo, hmýrilo, pršalo a dážď robil zvláštny hluk. Premávali sa tu autá a najväčší paradox bol, že aj keď pršalo, polievacie autá všetko polievali

¹ Kostol Najsvätejšieho Spasiteľa na Františkánskom námestí. Počas komunistického režimu v ňom jezuitská rehoľa nemohla legálne pôsobiť.

² V skutočnosti išlo o príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti.

³ Policajné autá, v ktorých odvážali zadržaných.

a striekali. Boli tu aj policajné autá, do toho znel hlas z ampliónu, aby sme sa rozišli. Na námestie som sa dostala tesne pred šiestou večer. O šiestej sa mala začať tichá demonštrácia, a tak som sa pridala k davu.

Ľudia už boli zhromaždení, pripravili sme si sviečky, pozapalovali ich a chránili sme si svetlo, aby nám nezhaslo, keďže pršalo. Všetci sme sa naraz začali modliť. Zaspievali sme a potom sme sa už len modlili. Do toho nabehli policajné autá. Vtedy boli žltó-biele so značkou VB, „žiguláky“⁴. Chodili dve autá spolu, jedna dvojica z ľavej strany išla napravo a druhá oproti. Rozrážali naše zhromaždenie, tak sme ustupovali. Keď niekto nestihol, autá zastavili, vystúpili z nich policajti a mlátili ľudí hlava-nehlava – či mladých, či starých. Koho ubili tak, že padol, toho dobili obuškami a surovo natlačili do auta. Takto odvážali ľudí. Týmto spôsobom sa im podarilo zhromaždenie rozdeliť na dve polovice. Keď sme sa spájali, znovu nabehli autá. Stále nás zastrašovali. Mňa sa im podarilo zachytiť jedným autom, z ktorého vybehli policajti a natlačili ma dovnútra. Keďže všetci boli z jednej strany auta, napadlo mi, čo keby som im ušla z opačnej strany. Myslela som si, že určite sú pripravení a auto majú zaistené. Tie dvvere sa však otvorili, tak som vybehla opačnou stranou. Jeden z policajtov ma zachytil, ale z davu vyšiel jeden mladý muž a prikázal policajtovi, ktorý ma držal a ktorému som sa snažila ujsť: „*Pusti ju!*“ Keď policajt zaváhal, muž to rázne zopakoval asi dvakrát: „*Hovorím ti, okamžite ju pusti!*“ Tak ma nerozhodne prepustil. Rýchlo som sa ponáhľala z „policajného územia“ medzi našich ľudí. Môj ochranca ma ešte sprevádzal a povzbudil ma, aby som sa nebála, že aj policajti sú zmätení. Nevedia, čo majú robiť, ani sa medzi sebou nepoznajú a že nie sú až takí silní a suverénni, ako sa tvária.

Medzi policajtmi v uniformách boli aj civili, najatí provokatéri. Mali tam veľa rómskych spolupracovníkov, ktorí nám vulgárne nadávali, udierali do ľudí, vytrhávali sviečky, búchali nám do nich, oháňali sa... Bola tam silná agresia zo strany policajtov. Videla som ľudí, ako padli na zem, surovo ich dobili a odvážali. Ale počas zotrvania na námestí ani nebol čas na strach. Skôr to bolo pohoršenie a pobúrenie. Prišli sme v pokoji dať najavo, že všetko nie je v poriadku. Chceme viac náboženskej slobody, ktorá bola veľmi obmedzovaná. A zrazu proti nám zakročili tvrdou silou. A ešte takýmito prostriedkami, že pršalo a oni polievali ľudí. Som dosť vysoká a mala som svetlé oblečenie, tak som medzi ľuďmi svietila. Po tom, čo sa mi podarilo ujsť z auta, išli po

⁴ Eudový názov pre autá Lada VZ 2101 Žiguli, používané aj Verejnou bezpečnosťou.

mne systematicky, to som cítila. Keď som spätne počúvala ich nahrávky, ktoré boli zverejnené,⁵ vedela som, že vyslovene sa zamerali na mňa.

Na záver tejto pokojnej demonštrácie nás už rozdelili, veľa ľudí poodvážali. Najväčšiu skupinu zatlačili pred Národné divadlo a vtedy spustili vodné delo. Boli sme premočení od dažďa a polievania a vodné delo nás úplne zasiahlo, až odhodilo. Boli sme totálne mokří. To bolo na záver. Pokojný protest mal trvať polhodinu. Toto všetko sa udialo v priebehu tej polhodiny. Keď sme sa otriasli a spamätali po šoku z vodného dela, zistili sme, že je pol siedmej a môžeme sa rozísť. Pobrala som sa Gorkého ulicou vedľa Národného divadla smerom k Prioru.⁶ Cítila som, že ma hľadajú. Ako sme šli po chodníku, vedľa nás išlo policajné auto Verejnej bezpečnosti a pozerali na ľudí.⁷ Snažila som sa stratiť medzi nimi, aby ma z chodníka nebolo vidno, ale zbadali ma, schmatli a znovu tlačili do auta. Nie z námestia, už som bola v uličke, videla som Prior. Spýtala som sa ich, prečo ma berú. Ale drzo ma okríkli: „*Drž hubu, lebo uvidíš!*“ Na to som mu povedala, ako sa to so mnou rozpráva, veď sa mi vyhráza. On len odsekol: „*Áno, vyhrážam sa, a buď ticho!*“ Tak som potom už nič nehovorila. Odviezli ma k „Dvom levom“⁸, ako aj ďalších ľudí z antonov, pochytaných či natlačených do áut. Všetkých odvážali k „Dvom levom“. Tam sme sa museli postaviť k stene, nerozprávať, neotáčať... Občas sme zbadali, kto prichádza. Chytili aj mladého muža, ktorý mi na námestí pomohol. Ešte sme sa nenápadne pozdravili. Odtiaľ viem, že mali službu policajti, ktorí sa učili v škole v Pezinku. Tí im vypomáhali. Každý z nás dostal dvoch sprievodcov, ktorí nás sprevádzali po budove. Potom sme išli na daktyloskopiu, na fotografovania, osobnú prehliadku a čakali sme na vypočúvanie. Trvalo to dosť dlho. Ja som sa dostala na vypočúvanie okolo polnoci. Približne o jednej hodine ma ešte s dvoma ľuďmi medzi poslednými odviedli na Račianske

⁵ Nahrávku policajnej komunikácie počas zásahu sa podarilo zverejniť v zahraničných rozhlasových staniach krátko po manifestácii, neskôr vyšiel aj jej úplný prepis v publikácii Jána Šimulčíka *Čas svitania* (s. 116 – 120).

⁶ Obchodný dom Prior sa nachádzal na Kamennom námestí (dnes obchodný dom Tesco My).

⁷ Po skončení manifestácie polícia zatýkala ľudí v prilahlých uličkách. Viac k tomu pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 114 – 116.

⁸ Budova Zboru národnej bezpečnosti na Špitálskej ulici v Bratislave, kde v súčasnosti sídli Krajské riaditeľstvo Policajného zboru Slovenskej republiky v Bratislave. V období komunizmu tam Štátna bezpečnosť vypočúvala ľudí podozrivých z protištátnej činnosti.

mýto⁹ do cely zadržania, kde som bola do druhého dňa do popoludnia väzená na samotke.

V tom čase som pracovala v Ústave klinickej onkológie v Bratislave, dnešný Onkologický ústav sv. Alžbety na Heydukovej ul., ako zdravotná sestra. Na toto pracovisko mám veľmi dobré spomienky. Vedenie sa počas mojej kauzy zachovalo veľmi korektne. Riaditeľ ma pred príslušníkmi ŠtB podržal, navštívili ho po mojom zatknutí. Hlavná sestra ústavu mi držala palce pred súdnymi pojednávaniami, ktoré potom nasledovali. Zato vrchná sestra oddelenia – členka KSCĽ – mi neodporučila priznať odmenu, ktorú sme dostávali za určité odpracované obdobie. Primár, nekomunista mi ju aj tak schválil. Takéto kroky voči stíhanému zamestnancovi boli v tom období prejavom statočnosti a odvahy. Nie každý mal takéto šťastie. Na verejné súdne pojednania, mali sme ich v jeden deň piati, nás prišli podporiť sympatizanti. Ja som o čase konania informovala tajného biskupa Korca a on to preposlal do *Hlasu Ameriky*¹⁰ a svojmu okoliu... Policajti zatýkali aj týchto ľudí a vypočúvali. Aj môjho otca zatkli, lebo sa domáhal účasti na pojednávaní.

⁹ Zrejme sa myslí CZP na vtedajšej Ulici Februárového víťazstva, dnes na Račianskej ulici.

¹⁰ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

Ohlasy zo zahraničia

Pavol ARNOLD: Sviečková manifestácia urýchlila pád komunizmu o pár mesiacov.

Pavol ARNOLD (1953), vedecký pracovník v oblasti farmácie. Z Československa emigroval v 80. rokoch do Švajčiarska, kde pôsobil v oblasti farmácie a zapojil sa do aktivít politického exilu. V druhej polovici 80. rokov bol predsedom Združenia Slovákov vo Švajčiarsku. Pri pripravách Sviečkovej manifestácie úzko spolupracoval s Mariánom Šťastným a priamo sa zúčastnil na manifestácii švajčiarskych Slovákov v apríli 1988.

Publikovaný text vznikol na základe jeho spomienok v roku 2013.

V druhej polovici 80. rokov tu bol Gorbačov¹. Rokovania jedno za druhým v Reykjavíku², odzbrojenia. Jasne bolo vidieť, ako Sovietsky zväz zistil, že keď Reagan³ nastúpil so svojou tvrdou politikou zbrojenia a chceli ho dobehnúť, museli tak koncentrovať svoje ekonomické sily a začala sa im rozpadáť ekono-

¹ Michail Sergejevič Gorbačov (1931), sovietsky komunistický politik a štátnik, generálny tajomník ÚV KSSZ (1985 – 1991). Snažil sa realizovať politiku glasnosti a perestrojky s cieľom demokratizovať Sovietsky zväz a odstrániť jeho hospodárske a technologické zaostávanie za západnými štátmi. Tá však stroskotala a vyústila do pádu komunistického režimu a rozpadu sovietskeho bloku.

² Autor naráža na rokovania amerického prezidenta Ronalda Reagana a generálneho tajomníka ÚV KSSZ Michaila Gorbačova v dňoch 11. – 12. októbra 1986 v islandskom Reykjavíku. Rokovania predstavovali základ dohody o obmedzení počtu jadrových rakiet stredného doletu v arzenáli oboch superveľmocí a položili základ „oteplenia“ vzájomných vzťahov.

³ Ronald Reagan (1911 – 2004), politik Republikánskej strany a 40. prezident USA (1981 – 1989). Bol dôležitým predstaviteľom amerického neokonzervativizmu. V oblasti zahraničnej politiky je obdobie jeho vlády charakterizované nástupom konfrontačnej politiky voči Sovietskemu zväzu, ktorá však po nástupe Gorbačova viedla k uvoľneniu vo vzájomných vzťahoch a v konečnom dôsledku privedla USA k víťazstvu v studenej vojne.

mika každodenného života. To je pravdepodobne to, čo pripíšeme Reaganovi. Povedal, že toto je ríša zla, tú treba potlačiť a potlačil ju tým spôsobom, že na úkor samotných USA a zadlženosti ich vyzbrojil do slepej uličky. Gorbačov bol už len dôsledkom a mám pocit, že to je podobné v dnešnej cirkvi, keď je krátkodobý pápež, než príde naozajstný reformátor. To isté bolo s Andropovom⁴, Černenkom⁵ atď. Pamätám si tie osoby napriek tomu, že pôsobili v časoch, keď som nežil vo východnej Európe a keď to začalo „voňať“ v Nemecku. Tam už bolo vidieť, že je zle, že sa to celé končí, a Gorbačov je ten, ktorý povedal: „*Viete čo, ja od vás nič nechcem, starajte sa o seba.*“⁶ Ukázalo sa, že aj preto mohla vzniknúť Sviečková demonštrácia. Mohla vzniknúť vďaka tomu, že ľudia veľmi rýchlo vycítili, ako sila utláčajúcej ruky slabne. Nikde to nebolo vidieť, nikde to nebolo napísané, nič sa neuvolňovalo, nič sa nereformovalo. Len sila útlaku, ten preventívny tlak súdruhov na každej kádrovej pozícii... Naraz prestali mať podporu zozadu. Sovietsky zväz už nič nedržal, a tak bol ústredný výbor neistý a už neboli istí ani lokálni papaláši.

Toto sme zvonku videli, že raz to musí padnúť. Ale napriek tomu sme sa dozvedali rôzne problémy. Kňaz Popiełuszko⁷ v Poľsku, slovenskí kňazi trápení⁸ a podobné tragické udalosti. Na pozadí toho vidieť, že to už boli len lo-

⁴ Jurij Vladimirovič Andropov (1914 – 1984), sovietsky politik a komunistický funkcionár. Od mladosti pôsobil v straníckom aparáte, v roku 1956 bol počas povstania v Maďarsku sovietskym veľvyslancom v tejto krajine. V rokoch 1967 – 1982 stál na čele KGB a odtiaľ prešiel na pozíciu generálneho tajomníka. Z tejto pozície začal sériu reforiem v oblasti hospodárstva a do popredia vyzdvihol viacerých mladých funkcionárov, toto úsilie však prerušila jeho smrť v roku 1984.

⁵ Konstantin Ustinovič Černenko (1911 – 1985), sovietsky politik a komunistický funkcionár ruského pôvodu. V rokoch 1965 – 1982 stál na čele všeobecného oddelenia ÚV KSSZ, v rokoch 1984 – 1985 bol niekoľko mesiacov generálnym tajomníkom ÚV KSSZ.

⁶ Vo svojom prejave v ONS 7. decembra 1988 Gorbačov vyhlásil jednostranné zníženie prítomnosti sovietskych vojsk v Európe a potvrdil platnosť univerzálneho princípu slobodnej voľby národov, podľa ktorého si národy samy môžu určiť, akú cestu spoločenského vývoja si zvolia. Viac o jeho politike pozri štúdiu Beaty Katrebovej-Blehovej *Zmena zahraničnopolitického kurzu Sovietskeho zväzu voči strednej a východnej Európe po nástupe Michaila Gorbačova* v časti Štúdie.

⁷ Jerzy Popiełuszko (1947 – 1984), katolícky kňaz, prezývaný „kňaz Solidarity“. Aj po vyhlásení stanného práva kritizoval komunistický režim a slúžil „omše za vlast“. V októbri 1984 ho brutálne zavraždili príslušníci poľskej Bezpečnostnej služby.

⁸ Autor má na mysli prípady dodnes nevysvetlených úmrtí kňazov, pri ktorých je dôvodné podozrenie, že boli zavraždení Štátnou bezpečnosťou. V období 80. rokov išlo napr.

kálni oligarchovia, to už nebola celá politika štátu ako takého. Už im chýbala sila, lebo sme sa to dozvedeli. Predtým by sme sa to neboli dozvedeli. Mali to lepšie prepracované, mali akúsi protiaktivitu vo svojom konaní. Tú stratili, keď prišiel Gorbačov.

A priamo Sviečková manifestácia, to je pekný príbeh, aj moje priateľstvo s Mariánom Šťastným. Spriatelili sme sa po tom, ako prišiel na prvú slovenskú akciu po svojom príchode do Švajčiarska. To bolo v čase, keď som bol čerstvý prezident Združenia Slovákov vo Švajčiarsku⁹. Sme rovesníci, jeden ročník, a tak slovo dalo slovo, skamarátili sme sa, ako divák som ho mal ako hokejového hráča veľmi rád. Bol veľmi angažovaný a povedal by som, že veľmi cítil a dodnes cíti úprimne národne slovensky. Myslím si, že jeho národnému presvedčeniu absolútne nie je čo vytknúť, na čistote jeho národného cítenia nie je ani fliačik. Mal na to svoje dôvody vrátane skúsenosti s federálnou reprezentáciou. Dôležité je, že sme sa veľmi skamarátili. Nechcel som sa ďaleko „vykláňať“, ale on ma vždy po dohode s mojou manželkou Alenou vedel „nakriatnuť“ na nejakú činnosť, do ktorej by som sám od seba možno ani nebol išiel. A tak sa stalo, že sme spolu začali konať rôzne akcie. Chodil na naše podujatia, a najmä bol ako Kanadan v Svetovom kongrese Slovákov¹⁰ určite lepšie zapísaný než ja. Samozrejme, Roman¹¹ aj všetci vnímali, že vo Švajčiarsku, v tom najkrikľavejšom Švajčiarsku v Európe, je prezident nejaký 33-ročný chalan, to predsa nie je možné. No vtedy bola generačná výmena, ktorá sa udiala v roku 1986. V roku 1987 som išiel prvýkrát do Ameriky. Samozrejme, šli sme aj do Toronta, kde som bol pozvaný k pánu Romanovi.

o prípady Přemysla Coufala (1981) či Štefana Poláka (1987).

⁹ Národno-kultúrny a spoločenský spolok Slovákov žijúcich vo Švajčiarsku.

¹⁰ Vrcholná ustanovizeň predstaviteľov slovenského politického exilu, ktorá vznikla v New Yorku v roku 1970 a združovala väčšinu krajanských spolkov a významných predstaviteľov slovenského exilu. Na čele stál slovenský veľkopodnikateľ Štefan B. Roman a sídlo bolo v kanadskom Toronte.

¹¹ Štefan Boleslav Roman (1921 – 1988), slovenský veľkopodnikateľ a priemyselník žijúci v Kanade, kde vlastnil rozsiahle uránové bane. Do aktivít slovenskej politickej emigrácie sa aktívne zapájal od roku 1945 a stál za viacerými pokusmi zjednotiť slovenský politický exil. V roku 1970 bol hlavným zakladateľom Svetového kongresu Slovákov, ktorého predsedom zostal až do svojej smrti v roku 1988 (iróniou osudu zomrel dva dni pred Sviečkovou manifestáciou). Po celý svoj život sa aktívne zaujímal o situáciu Slovenska a rozsiahlymi aktivitami a osobnými kontaktmi bojoval proti komunizmu a za naplnenie samourčovacieho práva Slovákov. Bol veľkým podporovateľom boja Slovákov za slobodu a štátnu nezávislosť.

Potešil sa, že sa konečne mladí ľudia do toho oprú a rád by videl, aby som bol medzi mládežou. Skupina okolo nemeckých a švajčiarskych Slovákov podľa Romana bola dobrá a mohla niečo urobiť. Súhlasil som s ním a odniesol som si to z návštevy so sebou. Keď bol potom Marián vo Švajčiarsku, rozprávali sme sa, čo by sa dalo so slovenskou mládežou organizovať. Tak sa začali formovať myšlienky, ktoré neskôr vyústili v Semmeringu v roku 1989¹², čo bola veľmi veľká akcia.

Tak sa stalo, že Marián bol v januári 1988 na návšteve u nás doma. Medzi Vianocami a Silvestrom som vždy mával dovolenku a 2. januára ešte bolo voľno. Preto viem, že 2. januára 1988 večer prišiel ku mne Marián Šťastný a priniesol nejaký list, písaný ťažkou rukou, akoby v amatérskej slovenčine. Ale v slovenskej slovenčine, nie nejaký zahraničný podvrh. V liste sa písalo, že vy v zahraničí, vidíme vás v *Slobodnej Európe*,¹³ počujeme, ako sa konala akcia a podobne. Vy sa tam predvádzate, fotografujete a v skutočnosti to nie je nič iné, len si tam robíte svoje profily, a tento národ o vás nič nevie. Musíte urobiť niečo, čím nám dokážete, že pracujete pre národ. Nám tu vraždia kňazov a utláčajú ľudí.

S týmto listom zavítal Marián Šťastný ku mne v neskorú večernú hodinu. Hodil mi ho na konferenčný stôl v mojej obývačke a povedal: „*Pozri sa na to. Taký jednoduchý človek a nám tu musí vykladať, akí sme vlastne bezobsažní blbci.*“ Odvetil som mu: „*Tak musíme niečo vymyslieť, musíme na to nejakým spôsobom zareagovať.*“ Už dnes presne neviem, či to bolo okolo desiatej, alebo jedenástej večer, ale do skorého rána sme o tom debatovali, až vznikol tento scenár a myšlienka, aby sa to konalo na Hviezdoslavovom námestí. To bola moja taktická myšlienka, ktorú som vymyslel, lebo je tam asi dvadsať ulíc, čo vedú k námestiu. To v zásade znamenalo, keď to nevedela žiadna bezpečnosť, tak keď bude po dvesto-tristo ľudí v bočných uličkách, nikomu nič nenapadne, a keď s úderom 18. hodiny všetci vojdú na námestie, naraz tam bude veľa ľudí. Aj sme vymýšľali, čo robiť v rámci tých dvoch-troch hodín. Pamätám si návrhy, aby za oknami zapálili sviečky v mestách, ale potom sme si povedali,

¹² Autor má na mysli 4. ročník Svetového festivalu slovenskej mládeže, ktorý sa uskutočnil 9. – 16. júla 1989 v rakúskom Semmeringu. Išlo o azda najvydarenejší zo série festivalov slovenskej mládeže s najväčšou účasťou, ktorý navštívili tisíce účastníkov, ako aj delegácia zo Slovenska.

¹³ Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe/Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zamierovala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagande.

že sa tam môžu pozrieť, a keď uvidia, že sa svieti, môžu tam ísť zazvoniť. Zaznel aj nápad, čo keby vyhodili na ulicu nafúknuté balóny, to by sa ťažko hľadalo, z ktorého okna vyleteli. Ale zasa keby sa to vopred dozvedeli, tak v celej republike nebudú balóny atď. Marián sa ma opýtal, či chcem list, ktorý informoval o organizovaní manifestácie, spolu s ním podpísať. Ale ja som sa ho rovno spýtal: „*Marián, kto vie, kto je Arnold, no nikto. Teba poznajú.*“ Marián ho poslal v klobúku starej pani Malinovskej, mame svojej manželky. Viem si to predstaviť, ako bola u nich vo Švajčiarsku a zobrala to. Úžasné! Všetci vieme, že potom v zásade najväčšmi tomu prospel samotný režim, ktorý začal robiť protipropagandu, ale v skutočnosti manifestáciu spropagoval. Takže samotná Sviečková manifestácia aj so svojím obsahom dostala pomerne veľkú publicitu. Všetci, ktorých sa to týkalo, boli na ňu pripravení a myslím si, že ani František Mikloško, ani nikto mi to nebude vyčítať, že ich vypočúvali a podobne. Neskôr sme sa spriatelili a nikdy to nebolo témou našich rozhovorov.

Ale vymýšľali sme. Základná úloha bola, aby súčasne s tým, keď pôjdu do ulíc ľudia v Bratislave, aby sme išli aj my v zahraničí. Urobíme niečo podobné, len, samozrejme, pred príslušnými vyslanectvami v západnej Európe a Amerike. Napokon sa nám to podarilo o dva týždne neskôr.¹⁴ A bolo to v zásade šťastie, pretože nikto to nemohol nazvať internacionálnym komplotom. Najzaujímavejší moment pre nás bol – vtedy sa už o tom, samozrejme, vedelo –, že niekoľko týždňov predtým sa v televízii proti manifestácii brojilo, že je riadená zo zahraničia atď. Chceli sme, aby to bolo u nás v ten istý deň, a nakoniec sa stalo, že sa to nikomu nepodarilo. Až neskôr to bolo potom v Bonne, Mníchove, Amerike, aj vo Viedni sa niečo organizovalo.¹⁵ Zrejme nevedeli o tom, že sme to prepásli. Vedeli o tom ľudia ako Anton Hlinka¹⁶, ľudia z Mníchova, ktorí volali hlavne Mariánovi, a myslím, že Hlinka raz volal aj mne, aby sme nebláznili, že sme mladí a divokí. Tak som mu povedal: „*Takí mladí už nie sme a divokí tiež nie, máme 35 rokov, nie sme žiadne deti a to,*

¹⁴ Manifestácia švajčiarskych Slovákov sa konala 29. apríla 1988 v Berne. Bližšie pozri štúdiu P. Jaška *Sviečková manifestácia a zahraniční Slováci* v stati Štúdie.

¹⁵ Z doteraz dostupných prameňov a informácií sa podarilo rekonštruovať, že manifestácie sa odohrali (okrem Bratislavy) ešte v Ríme a Berne.

¹⁶ Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc *Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky* informoval z Mníchova o prenasledovaní cirkví na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúci na Slovensko. Vďaka svojej sieti informátorov mohol o priebehu manifestácie podrobne informovať slovenskú i svetovú verejnosť. Ako prvý vysielal o manifestácii niekoľko minút po jej skončení.

čo sme povedali, oni môžu a nemusia urobiť a model, ktorý sme im navrhli, je jednoduchý a nezáväzný. Neexistuje zákon, ktorý by zakazoval zapáliť si sviečku na ulici, ani neexistuje zákon, ktorý by zakazoval modliť sa na ulici.“ Ale v každom prípade sme zožali kritiku.

V emigrácii medzi európskymi Slovákmi v tom čase existovali, zjednodušene povedané, dve skupiny: skupina slovenských intelektuálov združených okolo novinárskej a humanistickej vzdelanej skupiny ľudí okolo *Rádia Slobodná Európa, Hlasu Ameriky*¹⁷ a podobne a skupina „normálnych“ emigrantov – od inžinierov, doktorov až po robotníkov, ktorí sa stretávali v slovenských kostoloch, také boli vo Švajčiarsku asi tri, kde bývali pravidelné omše. Tam sa schádzali komunity približne 150 ľudí každú nedeľu, takže to bolo pomerne živé. Takisto boli skupiny v Nemecku a v ďalších krajinách. Treba povedať, že skupina intelektuálov bola podobná tým, ktoré boli v Prahe a v Čechách: cieľom bolo zabezpečiť slobodu skôr cez občianske práva. Druhá skupina mala skôr jednu zámienku: nepotláčať náboženstvo. Preto sa tieto dve skupiny cieľovo nie celkom zjednocovali. Skupiny okolo kostolov boli skôr za samostatné Slovensko a za profiláciu slovenského národa, kým intelektuálske skupiny menej, im išlo skôr o občianske slobody v existujúcej republike.

No akokoľvek, keď sa list už dostal na Slovensko, ľudia okolo *Slobodnej Európy* o tom vedeli možno skôr než my a trochu nás za to aj kritizovali. My sme si však v zásade nemysleli, že by sme touto výzvou niekomu ublížili tým, že by ho osobitne prenasledovali. Navyše, keď sme to urobili sami na druhej strane železnej opony. Našťastie neskôr, lebo keby sa to dialo súčasne, pravdepodobne by viac perzekvovali ľudí v Bratislave. Jasne by si povedali: To bolo riadené zo Západu, z nepriateľského tábora. A keďže sa nám to nepodarilo urobiť súčasne – navyše dva dni predtým zomrel Štefan Roman –, tak si myslím, že to bolo dobre. Stalo sa dokonca viac, ako pôvodní osnovatelia mali v úmysle. Tak to už väčšinou býva, dobré veci sú dobré.

Dostal som vtedy niekoľko otázok z pozície ostrejších nacionalistických slovenských kruhov: „Čo je na tom slovenské?“ Povedal som: „My sme aj v zahraničí demonštrovali, aj Slováci demonštrovali za slobodu na Slovensku.“

¹⁷ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

A neuveríte, aj v dokumentoch, ktoré som dostal, vidíme, že po prvýkrát v Československu sa demonštrovalo na Slovensku. Vďaka tomuto zámeru, ktorý sme s Mariánom vedome zakomponovali, sa to podarilo tak, že vo svetových médiách sa o tom veľa písalo a zazneli slová Slovensko, Bratislava a slovenskí katolíci.¹⁸ Myslím si, že to bol jeden z cieľov a aj neskoršie predstavitelia pražskej Nežnej revolúcie neradi hovorili o Sviečkovej manifestácii, pretože ju nepovažovali za svoju.

Výsledkom celej Sviečkovej manifestácie bolo, že naši ľudia vo Švajčiarsku boli úplne nadšení. S Mariánom sme to považovali za obrovský úspech. Neskôr, keď sme hovorili s novou českou generáciou, tí neradi počuli, že prvá pomerne veľká demonštrácia bola na Slovensku a nie v Čechách ani v Prahe. Na to sme boli s Mariánom mimoriadne hrdí. Osobne si myslím, že zámer, ktorý sme vyslovili – urobiť niečo ťažko postihnuteľné, a napriek tomu medzinárodne viditeľné –, sa podaril a Sviečková manifestácia urýchlila pád komunizmu o pár mesiacov.

¹⁸ Sviečková manifestácia sa v roku 1988 skutočne dostala na titulné stránky popredných svetových médií, pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 147 – 150. Mimoriadny význam mala aj rezolúcia Európskeho parlamentu, hoci v nej sa spomínalo prenasledovanie kresťanov v Československu, ale aj to, že „*Európsky parlament je pobúrený neprimeranou brutalitou uplatnenou československými bezpečnostnými úradmi proti kresťanom zúčastneným na pokojnej demonštrácii v slovenskom meste Bratislava*“. Znenie rezolúcie pozri <http://www.svieckovamanifestacia.sk/data/Multimedia/rezolucia/slovakia.pdf>.

Angelo BONAGURO: Odvtedy zbieram svedectvá...

Angelo BONAGURO (1965), taliansky novinár, publicista a lingvista. Pôsobí ako výskumník vo Fondazione Russia Cristiana (www.russiacristiana.org), kde sa zaoberá analýzou disentu v krajinách strednej Európy. Publikoval desiatky článkov v časopise „The New Europe“.

Príspevok odznel na konferencii Múzea zločinov a obetí komunizmu, Nadácie Konrada Adenauera a OZ Nenápadní hrdinovia dňa 25. marca 2013 v Bratislave.

Môj vzťah s bývalým Československom sa začal neplánovanou cestou v septembri 1988. V tom čase som už občas spolupracoval s Fondazione Russia Cristiana, ktorí ma v lete požiadali, aby som sprevádzal jednu kolegyňu, ktorá mala cestovať do Československa autom, a stretol sa s niektorými členmi disentu. Vo východnom bloku som nebol po prvýkrát: rok predtým som navštívil Poľsko, kde som sa zúčastnil na púti Krakov – Čenstochová.¹ Iste, je známe, že Poľsko bolo najveselejšou časťou socialistického tábora, nedalo sa ani trochu porovnať so sivým Husákovým² Československom.

¹ Známe mariánske pútnické miesto v Poľsku, kde sa pravidelne konajú masové púte.

² Gustáv Husák (1913 – 1991), slovenský komunistický politik. Do komunistického hnutia sa zapojil už v 30. rokoch ako ľavicový intelektuál, v rokoch 1939 – 1944 sa ako člen ilegálnej KSS zapojil do odboja. Počas SNP v roku 1944 patril medzi najvýznamnejších politikov Slovenskej národnej rady. Mal významný podiel na komunistickom štátnom prevrate v roku 1948. V roku 1951 bol v kampani proti tzv. buržoáznym nacionalistom zatknutý a vo vykonštruovanom súdnom procese odsúdený na doživotné väzenie. Po rehabilitácii sa v 60. rokoch znova zapojil do politiky, obhajoval právo Slovákov na rovnoprávne postavenie v spoločnom štáte a patril medzi reformne orientovaných komunistov. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy sa zaradil medzi popredných normalizátorov a v roku 1969 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ. Po celé 70. a 80. roky bol

A tak z nevedomosti dvadsiatnika (aspoň čo sa mňa týkalo) sme odišli z Talianska do Prahy a Bratislavy. Osoby, s ktorými sme sa mali stretnúť, sme poznali len podľa mena zo správ *Rádia Slobodná Európa*³ a z iných „ideovo diverzných centier“⁴, ako ich vtedy označovala komunistická propaganda. Už v Bratislave na mňa malo stretnutie s totalitnou realitou zvláštny účinok: navštívili sme Ferka Mikloška v jeho byte v šedivom paneláku na Bílikovej ulici. Starý dobrý Ferko nás privítal vo svojom byte na štvrtom poschodí a pohostil nás pohárom vody a dvomi smutne vyzerajúcimi broskyňami na ešte smutnejšie vyzerajúcich tanieroch, ale so spôsobmi štedrého, srdečného a hlavne zaujímavého človeka. Potom sme boli pozvaní na večeru k advokátovi Čarnogurskému. Bol som taký hladný, že som sa vrhol na horúce rizoto, keď sa ostatní ešte len prežehnávali. A to už bola zaujímavá lekcija pre mladého Taliana. Návšteva Čarnogurského pokračovala príchodom slovenskej inteligencie. Okrem Mikloška dorazil aj profesor Kusý a ďalší ľudia. Moje kolegyně ich bombardovali otázkami o celkovej situácii v Československu, pýtali sa na ich očakávania po Bratislavskom veľkom piatku⁵ a augustovom výročí.⁶ Veľmi som nerozumel tomu, čo hovorili, pretože ma zamestnávali dve z Čarnogurského najmladších detí, ktoré mi chceli za každú cenu ukázať fotografie z dovolenky pri mori v Riccione.

Neskôr sme išli navštíviť monsignora Korca a cestou som prvýkrát pocho-pil, čo znamená byť sledovaný. Dvoch cudzincov v Petržalke nebolo možné prehliadnuť. Musím podotknúť, že ani eštebáci sa nesnažili byť neviditeľní. Nakoniec sa nám podarilo doraziť k pátrovi Korcovi. A viete si predstaviť, aký pohľad sa mi naskytol. V normálnej krajine by takýto kňaz – biskup viedol arcidiecézu, tu bol „penzionovaný“ režimom a na spovede používal ocelovú

vedúcim politikom normalizácie, do roku 1987 generálny tajomník, v rokoch 1975 – 1989 prezident.

³ Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe/Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zameriavala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagande.

⁴ Takto komunistický režim vo svojich interných dokumentoch (z proveniencie ŠtB či KSČ) označoval zahraničné médiá alebo rôzne politické či spoločenské zoskupenia, ktoré mali kontakty s odporcami režimu v Československu.

⁵ Myslí sa Sviečková manifestácia.

⁶ Výročie okupácie vojskami Varšavskej zmluvy z 21. augusta 1968.

trúbku, aby ho eštebáci nemohli odpočúvať, a „sakristiu“ mal v skrini v zásuvke. Práve sa pripravoval na púť.

Ale nemala to byť „mlčiaca cirkev“? Cirkev stíhaná v utajení? Nie, toto bola pravá „κοινωνία“, „spoločnosť“ slobody, ktorá vrhala neočakávané lúče svetla do totalitnej šedi. Svedčila o živote iskriacom pod troskami, spoločnosť, ktorá si uvedomovala možnosť prebudiť i nevšimavú verejnú mienku. Vo svojej eseji *Moc bezmocných* Havel⁷ píše, že „... disidentom sa človek nestáva tak, že sa jedného dňa rozhodne pre túto svojráznu kariéru, ale preto, že vnútorná zodpovednosť, kombinovaná s celým komplexom vonkajších okolností, ho jednoducho do tohto postavenia uvrhne: je vyhodенý z existujúcich štruktúr a postavený do konfrontácie s nimi“.

Nasledujúce dni si pre mňa pripravili ďalšie prekvapenia. Prvé v Kroměříži, kam sme išli s advokátom Čarnogurským, aby sme sa zúčastnili na pojednávaní počas procesu s Augustínom Navrátilom,⁸ ktorého sa režim snažil zavrieť do psychiatrickej liečebne. Na hlavnom námestí som vyfotografoval budovu, na ktorej fasáde svietil nápis „Vpred ku komunizmu“. Ale ak komunizmus znamenal uväzniť v blázinci otca rodiny len preto, že podporoval petíciu za náboženskú slobodu, tak bol niečím neludským, od čoho by bolo najlepšie ustúpiť, niečím nezlučiteľným s ľudským srdcom. Medzitým sa na chodbe pred súdnou sieňou stretli Navrátilovi priatelia a začali sa modliť ruženec. Viete si predstaviť, čo pre mňa, mladíka zo Západu, znamenalo zúčastniť sa na podobnom predstavení... Pozdravy a objatia od Navrátilovej manželky na konci vykonštruovaného pojednávania, počas ktorého bol jej muž znovu a znovu ponížovaný.

⁷ Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československa (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol najznámejším disidentom v komunistickom Československu, zakladateľom Charty 77, v období normalizácie niekoľko rokov väznený. V roku 1989 patril medzi zakladateľov Občianskeho fóra a hlavných protagonistov Nežnej revolúcie v Prahe.

⁸ Augustín Navrátil (1928 – 2003), český katolícky disident. V období normalizácie sa zapojil do aktivít disentu predovšetkým vydávaním a šírením samizdatovej literatúry, ako aj podpisom Charty 77. Najznámejším sa stal v roku 1988, keď inicioval masovú petičnú akciu nazvanú Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov ČSSR. Petíciu podpísalo vyše 490 000 ľudí, vďaka čomu sa stala najmasovejšou petičnou akciou v štátoch bývalého sovietskeho bloku.

Nasledovali pražské stretnutia s otcom Zvěřinom⁹ a kardinálom Tomáškom,¹⁰ ktorý nám povedal, že žije „v nádeji do budúcnosti, pretože sme kresťania, a kresťania sú vždy optimisti a žijú v Kristovej radosi“, a požiadal nás „o pomoc, modlitbu a obeť“. Potom sme navštívili Bendu¹¹ v jeho byte zahalenom dymom, zavalenom horami papiera s krucifixom (krížom) na stene.

Čo som si odniesol domov okrem rozhovoru a niekoľkých samizdatov? Osoby, ktoré predtým boli pre mňa len menami, stali sa súčasťou môjho života, navštívil som ich v ich domovoch, jedol som s nimi. Mohol som povedať ako svätý Pavol: „*Tak, nakloneni k vám byvše, hotovi jsme byli s velikou chutí, vydati vám (...) také i duše naše, protože jste nám byli velmi milí.*“ (1 Ts, 2, 8)

Jednoducho som sa vrátil presvedčený, že mám prijať osobnú zodpovednosť voči týmto ľuďom a voči krajine, ktorá sa mi stala druhou vlasťou. Odvtedy zbieram svedectvá a historické materiály a snažím sa ich šíriť v Taliansku v časopise *La Nuova Europa* a v rôznych on-line časopisoch, aby sa bohatstvo, ktoré som vtedy spoznal, nestratilo, a to hlavne pre mňa.

⁹ Josef Zvěřina (1913 – 1990), český katolícky kňaz, teológ, politický väzeň a vysokoškolský pedagóg. V 50. rokoch bol odsúdený na dlhoročné väzenie, z ktorého ho prepustili až v roku 1965. Po prepustení sa hneď začal angažovať v štruktúrach tajnej cirkvi v Čechách a stal sa jednou z jej vedúcich osobností. V období normalizácie sa aktívne zapojil do disentu, či už ako signatár Charty 77, alebo vydávaním samizdatov, či úzkou spoluprácou s viacerými disidentmi, predovšetkým s kardinálom Tomáškom.

¹⁰ František kardinál Tomášek (1899 – 1992), kardinál a pražský arcibiskup v rokoch 1977 – 1992. V období normalizácie patrilo medzi vedúcich predstaviteľov protikomunistického odboja v Československu spomedzi oficiálnych predstaviteľov cirkvi, svojou činnosťou a podporou protirežimných aktivít katolíckej cirkvi prispel k pádu komunistického režimu v Československu.

¹¹ Václav Benda (1946 – 1999), český filozof a katolícky disident. Patrilo medzi prvých signatárov a dlhoročných hovorcov Charty 77 a zakladateľov Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných a bol vydavateľom samizdatov. Za protirežimné aktivity bol začiatkom 80. rokov väznený a prenasledovaný Štátnou bezpečnosťou. V roku 1990 sa stal zakladateľom Křesťanskodemokratickej strany.

František KAPUSŇÁK: V Ríme sme žili ako slobodní ľudia.

František KAPUSŇÁK (1951), katolícky kňaz, vysvätený v roku 1989. Po roku 1990 pôsobil ako kaplán a správca farnosti v Nitre, v rokoch 1996 – 1998 v Rusku, neskôr sa vrátil na Slovensko. V roku 1988 bol študentom teológie v Ríme. Bol organizátorom a účastníkom manifestácie pred československým veľvyslanectvom v Ríme.

Publikovaný text napísal v roku 2013.

Boli časy, keď sme žili v Ríme ako slobodní ľudia. Vďaka Antonovi Hlinkovi,¹ nech mu dá dobrotivý Pán Boh večnú slávu, sme mali informácie o pripravovanej sviečkovej manifestácii v Bratislave. Aby sme mohli našich na Slovensku podporiť v Ríme, potrebovali sme nejakú dobrú taliansku partiu, ktorá by bola ochotná niečo v tejto veci urobiť. Jediní, ktorých sme našli, boli mládežníci z *Comunione e liberazione*.² Tí nahlásili na príslušné úrady pripravovanú manifestáciu a získali všetky potrebné povolenia. Manifestácia bola povolená, bola legálna. Bolo na ňu upozornené aj veľvyslanectvo, vtedy československé, lebo manifestácia bola plánovaná práve pred ním. Presne v tom

¹ Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc *Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky* informoval z Mnichova o prenasledovaní cirkvi na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúciu na Slovensko. Vďaka svojej sieti informátorov mohol o priebehu manifestácie podrobne informovať slovenskú i svetovú verejnosť. Ako prvý vysielal o manifestácii niekoľko minút po jej skončení.

² Katolícke laické hnutie založené kňazom Luigi Giussanim v roku 1968, nadväzujúc na hnutie Gioventu Studentesca.

istom čase³ ako v Bratislave, teda 25. marca 1988 o 17.00 hodine, bolo to v piatok, pamätám si to ako dnes, sme sa stretli pred veľvyslanectvom v Ríme.

Zišlo sa nás asi 50. Veľvyslanectvo bolo zatvorené, rolety stiahnuté, v okolí boli rozmiestnené obrnené transportéry a situáciu kontrolovalo asi 200 policajtov. Až neskôr sme sa dozvedeli, že takúto ochranu si vyžiadalo veľvyslanectvo. Po krátkom vysvetlení, prečo sme sa zišli, sme rozťiahli transparent s požiadavkou náboženskej slobody. Zapálili sme sviečky a začali sa modliť ruženec. Keď policajti videli, čo sa deje, odišli a odtiahli aj obrnené transportéry. Celú manifestáciu fotografovali z veľvyslanectva, tie fotografie alebo iná dokumentácia by sa určite dali nájsť. Pred každým desiatkom ruženca sme hovorili úmysly, za ktoré sme modlitbu prednášali. Keď sme sa domodlili, Taliani spievali mariánsku pieseň, my sme im rozprávali o náboženskej situácii na Slovensku a zhromaždenie sa rozišlo. Policajti boli veľmi prekvapení, akým spôsobom sa celá manifestácia uskutočnila. Večer agentúry uverejnili informácie a zábery z toho, čo sa dialo v Bratislave. Boli sme šokovaní, s akým terorom likvidovali takú istú manifestáciu, ako bola naša v Ríme.

³ Manifestácia v Ríme sa v skutočnosti konala o hodinu skôr, lebo bratislavská manifestácia sa začala až o 18.00 hodine.

Ján KOŠIAR: Manifestácia bola predzvesťou lepších čias v živote slovenského národa i Cirkvi.

Ján KOŠIAR (1960), katolícky kňaz. V roku 1983 emigroval z Česko-Slovenska do Ríma, kde študoval filozofiu a teológiu a v roku 1987 bol pápežom sv. Jánom Pavlom II. vysvätený za kňaza. V Ríme bol blízkym spolupracovníkom biskupa Pavla Hnilicu a pôsobil v hnutí Pro fratibus. Spolupracoval aj s Vatikánskym rozhlasom a BBC. Po návrate na Slovensko v roku 1990 vyvinul bohatú publikačnú činnosť ako redaktor periodika Pro fratibus, neskôr bol zástupcom šéfredaktora Katolíckych novín. V rokoch 1996 – 1999 pracoval v Slovenskej televízii. Potom do roku 2005 bol redaktorom Vatikánskeho rozhlasu. V rokoch 2008 – 2013 pôsobil v diplomatických službách Zvrchovaného rádu maltézskeho rytierov v bieloruskom Mínsku. Na základe paragrafu 109 o nedovolenom opustení ČSSR je členom združenia Politickí väzni – Zväz protikomunistického odboja – III. odboj (PV ZPKO); v rokoch 2013 – 2014 bol predsedom jeho bratislavskej pobočky. V súčasnosti pracuje v Trnavskej arcidiecéze a je duchovným PV ZPKO.

Uvedený článok napísal pri príležitosti 25. výročia manifestácie a bol publikovaný v časopise *Kultúra*, č. 6/2013. P. Košiar spomienky autorizoval.

Bratislavský veľký piatok v roku 1988 bol významným medzníkom v histórii slovenskej Katolíckej cirkvi v jej zápase za slobodu. Minulý rok sme si pripomenuli už strieborné jubileum tejto významnej dejinnej udalosti, ktorá bola predzvesťou lepších čias v živote slovenského národa i Cirkvi, ktoré sme prežívali v poslednej dekáde 20. storočia.

V roku 1988 som žil v Ríme a patrilo mi medzi tých, ktorým sa pošťastilo žiť na druhej strane železnej opony, a to, čo sa dialo doma, sme pozorne sledovali v rámci vtedajších možností. Zdrojom verejných informácií boli najmä

rádiá: *Vatikán*,¹ *Slobodná Európa*² a *Hlas Ameriky*³. Boli síce nasmerované na Slovensko, ale *Hlas Ameriky* sa dal chytiť aj v Ríme a pravidelné príspevky otca Antona Hlinku⁴ SDB sme dostávali, síce s oneskorením, aj listovou poštou. Tak vlastne sme vedeli, že v Bratislave sa na 25. marca chystá sviečková manifestácia za náboženskú slobodu.

Mnohí Slováci žijúci na Západe v rozličných krajinách sa poznali práve vďaka Rímu, lebo tam bol (a stále je) Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda,⁵ tam žili viacerí slovenskí kňazi, tam sme mali biskupa Pavla Hnilicu SJ⁶ i Dominika Hrušovského⁷ – biskupa pre Slovákov v zahraničí, ktorý posie-

¹ Vatikánsky rozhlas (Radio Vaticana), oficiálna rozhlasová stanica Svätej stolice, založená v roku 1931. Vatikánsky rozhlas mal aj slovenskú redakciu, ktorá informovala o situácii cirkvi a veriach na Slovensku v období komunizmu.

² Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe/Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zameriavala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagande.

³ Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

⁴ Anton Hlinka (1926 – 2011), saleziánsky kňaz, rozhlasový redaktor, ktorý na vlnách rozhlasových staníc *Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky* informoval z Mníchova o prenasledovaní cirkví na Slovensku. Zároveň sa angažoval pri vydávaní náboženskej literatúry v zahraničí, ako aj jej distribúcií na Slovensko. Vďaka svojej sieti informátorov mohol o priebehu manifestácie podrobne informovať slovenskú i svetovú verejnosť. Ako prvý vysielal informáciu o jej priebehu niekoľko minút po jej skončení.

⁵ Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda (v súčasnosti sa nazýva Pápežské slovenské kolégium svätého Cyrila a Metoda v Ríme), založený v roku 1963, je slovenská katolícka inštitúcia, ktorá systematicky podporuje slovenských kňazov študujúcich v Ríme. V období komunizmu mala dôležitý podiel na vydávaní slovenskej náboženskej literatúry a bola zároveň centrom slovenskej kňazskej a katolíckej emigrácie na Západe.

⁶ Pavol Hnilica (1921 – 2006), slovenský katolícky biskup. V 50. rokoch bol tajne vysvätený za kňaza a neskôr aj za biskupa. V roku 1952 emigroval a neskôr pôsobil v Ríme. Zúčastnil sa na rokovaniach II. vatikánskeho koncilu a aktívne pôsobil v rámci slovenskej katolíckej emigrácie v Ríme.

⁷ Dominik Hrušovský (1926), slovenský katolícky biskup. Študoval v Ríme, kde aj prijal kňazskú vysviacku v roku 1950, neskôr pôsobil ako kňaz v Taliansku, v 60. rokoch v Paríži pri Slovenskej katolíckej misii. V Slovenskom ústave svätého Cyrila a Metoda

lal v rámci možností do slovenskej katolíckej diaspóry kňazov-misionárov. Z národno-politickej stránky Slovákov v cudzine zjednocoval Svetový kongres Slovákov, ktorý založil Štefan B. Roman⁸ a jeden z jeho podpredsedov bol v tom čase slávny slovenský hokejista Marián Šťastný. Práve on prišiel s myšlienkou, že keď už veje vietor perestrojky z Moskvy, že by sme sa mali hýbať aj my Slováci. A konkrétne manifestáciami na uliciach pred československými veľvyslanectvami v cudzine. Štefan B. Roman, žiaľ, zomrel dva dni pred týmto významným dňom, 23. marca 1988.

Výzva Mariána Šťastného našla ohlas aj v Ríme, hlavným organizátorom bol Ferko Kapušniák; vtedy bol študent teológie na Gregorovej univerzite v Ríme. Z nás mal najlepšie kontakty s domovom. Hoci v Ríme býval, nevedeli sme síce presne kde, ale každú nedeľu, kto ho chcel stretnúť a dozvedieť sa, čo je nové, tak ho našiel o 17. hodine modliť sa v Bazilike Santa Maria Maggiore. Pre túto jeho informovanosť sme ho volali „Ferko veľvyslanec“. Aj keď neboli emaily, od otca Antona Hlinku z Mníchova mal vždy najčerstvejšie správy. Tak sme sa dozvedeli o pripravovanej sviečkovej manifestácii v Bratislave. Mal známych všade, aj priateľov v hnutí *Comunione e liberazione*,⁹ a práve tých pozval, aby prišli v ten deň pred československé veľvyslanectvo v Ríme. Bola to tá budova, kde je dnes Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Taliansku a vo Vatikáne, Via dei Colli della Farnesina 144.

Stanko Košč¹⁰ vyrobil aj nejaké letáky, ktoré viseli na nástenkách na viacerých rímskych univerzitách a pozývali študentov na manifestáciu. Nielenže prišli, ale na príslušné úrady túto manifestáciu riadne nahlásili a získali všetky

pôsobil od roku 1966 a v rokoch 1973 – 1992 bol jeho riaditeľom. Zároveň v rokoch 1975 – 1992 bol vedúcim duchovnej služby pre Slovákov v zahraničí, od roku 1982 biskupom pre Slovákov v zahraničí.

⁸ Štefan Boleslav Roman (1921 – 1988), slovenský veľkopodnikateľ a priemyselník žijúci v Kanade, kde vlastnil rozsiahle uránové bane. Do aktivít slovenskej politickej emigrácie sa aktívne zapájal od roku 1945 a stál za viacerými pokusmi zjednotiť slovenský politický exil. V roku 1970 bol hlavným zakladateľom Svetového kongresu Slovákov, ktorého predsedom zostal až do svojej smrti v roku 1988 (iróniou osudu zomrel dva dni pred Sviečkovou manifestáciou). Po celý svoj život sa aktívne zaujímal o situáciu na Slovensku a rozsiahlymi aktivitami a osobnými kontaktmi bojoval proti komunizmu a za naplnenie samourčovacieho práva Slovákov. Bol veľkým podporovateľom boja Slovákov za slobodu a štátnu nezávislosť.

⁹ Katolícke laické hnutie založené kňazom Luigi Giussanim v roku 1968, nadväzujúc na hnutie Gioventù Studentesca.

¹⁰ Stanislav Košč (1964), teológ a vysokoškolský pedagóg, pôsobil na Trnavskej univerzite a Katolíckej univerzite v Ružomberku.

potrebné povolenia. Manifestácia bola teda povolená a legálna. Bolo na ňu upozornené aj veľvyslanectvo. Zišlo sa nás asi 50, presne v tom istom čase ako v Bratislave, teda v piatok 25. marca 1988 o 17.00 hodine. Veľvyslanectvo bolo zatvorené, rolety stiahnuté, a na našu bezpečnosť dohliadli karabinieri¹¹ a policajti. Ferko dostal neskôr informáciu, že takúto ochranu si vyžiadalo veľvyslanectvo.

Po krátkom vysvetlení, prečo sme sa zišli, sme rozťahli transparent s požiadavkou náboženskej slobody. Celú našu manifestáciu fotografovali z okien veľvyslanectva, možno fotografie alebo iná dokumentácia je niekde v archíve dodnes. Pred každým desiatkom ruženca sme hovorili úmysly, za ktoré sme modlitbu prednášali. Prítomným som prečítal po taliansky aj petíciu moravských katolíkov za náboženskú slobodu,¹² ktorá vtedy bežala najmä na Slovensku. Keď sme sa domodlili, zaspievali sme po taliansky peknú mariánsku pieseň, spolu s našimi priateľmi sme diskutovali o náboženskej situácii na Slovensku a zhromaždenie sa rozišlo. Policajti boli veľmi prekvapení, akým spôsobom sa celá manifestácia uskutočnila. Večer už svetové agentúry publikovali informácie a zábery z toho, čo sa dialo v Bratislave. Hlásili o tom aj *Vatikánsky rozhlas*, *Hlas Ameriky* i *Slobodná Európa*. Boli sme šokovaní, s akým terorom likvidovali síce oveľa väčšiu, ale podobnú manifestáciu, ako bola naša v Ríme.

Počasia nebolo veľmi priaznivé, aj sme zmokli, našťastie nie od vodných diel ako naši v Bratislave, ale hrial nás dobrý pocit, že sme dokázali niečo urobiť za našu náboženskú i politickú slobodu. Nevieam, či by sme našli niečo o tom v dobovej tlači, ale Pán Boh si určite všimol, že aj my sme aspoň takto podporili našich bratov a sestry v Bratislave.

Bratislavský veľký piatok 25. marca 1988 vošiel do našich dejín ako začiatok konca prenasledovania katolíckej cirkvi. Ukázalo sa za nášho života, že brány pekelné ju nikdy nepremôžu.

¹¹ Zložka talianskych ozbrojených síl.

¹² Išlo o petíciu moravského katolíka Augustína Navrátila *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov ČSSR*, ktorá mala 31 bodov požadujúcich úplnú náboženskú slobodu. Petíciu podpísalo takmer 500 000 ľudí, vďaka čomu sa stala najmasovejšou petičnou akciou v štátoch bývalého sovietskeho bloku. Viac pozri ŠIMULČÍK, J.: 291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Česko-Slovensku v roku 1988. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 22 – 32.

Dušan TÓTH: Režim prenasledoval náboženské čítanie surovými metódami policajných obuškov a žalárov.

Dušan TÓTH (1938), evanjelický kňaz a popredný reprezentant slovenského politického exilu. Z Československa emigroval v roku 1968, krátko pôsobil v slovenskom evanjelickom Kostole Svätej Trojice v East Chicagu a od roku 1971 v kanadskom Toronte, kde bol 19 rokov kňazom v slovenskom evanjelickom Kostole svätého Pavla a od roku 1992 v evanjelickom Kostole svätého Lukáša, kde doteraz pôsobí ako kňaz slovenskej časti zboru. V roku 1971 bol zvolený za generálneho tajomníka Svetového kongresu Slovákov a v tejto funkcii pôsobil až do roku 1990, pričom mal výrazný podiel na aktivitách organizácie. Zároveň aktívne spolupracoval s rozhlasovými stanicami *Hlas Ameriky* a *Rádio Slobodná Európa*.

Spomienky na udalosti spojené s manifestáciou napísal v roku 2013.

Informácia o sviečkovej manifestácii nás zastihla v čase, keď sme sa pripravovali na pohreb Štefana B. Romana, prvého predsedu Svetového kongresu Slovákov. František Mikloško nás telefonicky informoval o manifestácii, ktorá bola naplánovaná na 25. marca 1988, so slovami: „*Prosím vás, informujte o tejto akcii svet prostriedkami, ktoré sú vám dostupné.*“ Už si presne nepamätám deň, bol to pondelok alebo utorok po Smrtnej nedeli a manifestácia mala byť v piatok, týždeň pred Veľkým piatkom. Po niekoľkých minútach som informoval Františka Lysého¹, zodpovedného za slovenský desk *Hlasu Ameriky*² vo Washingtone. Lysý ešte o demonštrácii nevedel, ale ma uistil, že overí

¹ František Lysý (1916 – 2011), slovenský diplomat, spravodajca a redaktor. Pôsobil v slovenskej redakcii *Hlasu Ameriky* vo Washingtone od druhej polovice 50. rokov až do roku 1991, dlhé roky bol jej šéfom.

² *Hlas Ameriky* (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriad-

situáciu, a požiadal ma, aby som z rozhovoru s pánom Mikloškom pripravil zostrih dve až tri minúty do večerného spravodajstva. To som promptne spracoval a telefonicky nahral pre spravodajskú reláciu *Hlasu Ameriky*.

Na stole som mal rozpracovanú pozvánku na jarné zasadnutia predsedníctva a hlavného poradného zboru Svetového kongresu Slovákov. Do pozvánky sme priložili oznam o sviečkovej manifestácii a žiadali sme inštitucionálnych členov SKS, aby sa v mestách, kde žijú Slováci, organizovali podporné sviečkové manifestácie dňa 25. marca 1988 o 17.00 hodine večer. To sa podarilo najmä v Európe vďaka švajčiarskym Slovákom.³

V Toronte sme spolu s Tomášom Baťom⁴, českým exulantom, Ukrajincami, Poliakmi a pobaltskými organizáciami zorganizovali v nedeľu⁵ pred North York City Hall demonštráciu, ktorú krátkym záznamom odvysielala aj mestská televízia City TV.

Na zasadnutí predsedníctva a hlavného poradného zboru Svetového kongresu Slovákov 5. a 6. mája v Mt. Airy Lodge v Pokono v Pensylvánii sme prijali rezolúciu, z ktorej vyberám: „*Kým ostatné národy demokratizujú svoje režimy v štátoch okolo Slovenska a domáhajú sa viac samostatnosti, na Slovensku pokračujú v porušovaní ľudských práv a prenasledujú pre náboženské čítanie surovými metódami policajných obuškov a žalárov, ako sa to stalo v Bratislave na sviečkovej manifestácii.*“⁶

ne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami. Hlas Ameriky ponúkal aj vysielanie v národných jazykoch a spolupracoval s predstaviteľmi politického exilu z jednotlivých východoeurópskych štátov.

³ Manifestácia švajčiarskych Slovákov sa uskutočnila v priebehu apríla. Pozri spomienky Pavla Arnolda a Aristida Zelenaya v časti Spomienky a štúdiu P. Jaška *Sviečková manifestácia a zahraniční Slováci* v časti Štúdie.

⁴ Tomáš Baťa ml. (1914 – 2008), český podnikateľ, syn Tomáša Baťu, zakladateľa svetoznámej firmy vyrábajúcej obuv Baťa. V roku 1939 emigroval do USA a neskôr do Kanady. Odtiaľ sa mu podarilo založiť desiatky podnikov značky Baťa po celom svete.

⁵ Zrejme sa myslí 27. marec.

⁶ Išlo o protest adresovaný predsedovi slovenskej vlády Petrovi Colotkovi a slovenskému ministrovi kultúry Miroslavovi Válkovi. Zachovali sa dve verzie protestu: jedna je datovaná 7. mája 1988 a bola publikovaná na základe vysielania Hlasu Ameriky v zbierke dokumentov KOREC, J. Ch.: *Bratislavský veľký piatok. Zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca 1988*. Bratislava 1994, s. 230 – 232. Originál publikácie vyšiel ešte v roku 1988, pozri svedectvo kardinála Korca v časti Spomienky. Anglická verzia listu publikovaná v *Bulletine SKS*, č. 81, 1988, s. 11.

Aristid ZELENAY: Bratislavskú manifestáciu sme brali veľmi pozitívne, že konečne Slováci zdvihli hlavu.

Aristid ZELENAY (1930), dlhoročný predseda Združenia Slovákov vo Švajčiarsku. V rokoch 1948 – 1953 absolvoval Slovenskú vysokú školu technickú v Bratislave, odbor inžinierske stavitelstvo a v roku 1953 bol promován za stavebného inžiniera. V roku 1968 po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy emigroval do Švajčiarska, kde pracoval ako technik, stavbyvedúci a projektant vo firme špecializujúcej sa na stavby z prefabrikovaných veľkoplošných panelov a napokon ako vedúci inžinier konštrukčného oddelenia. Bol členom prípravného výboru pre založenie samostatného slovenského spolku vo Švajčiarsku, pomáhal organizačne zabezpečiť zakladajúce valné zhromaždenie nového spolku, ktorého bol členom od založenia *Združenia priateľov Slovenska* (premenovaného neskôr na *Združenie Slovákov vo Švajčiarsku*) až do roku 2009. V tomto spolku bol viackrát zvolený do výboru, zastával funkciu organizačného referenta, bol viackrát podpredsedom, tajomníkom a štyrikrát bol zvolený za predsedu. Informoval švajčiarske vládne kruhy pred belehradskou konferenciou KBSE o situácii na Slovensku. Podporoval myšlienku vzniku Svetového kongresu Slovákov a je jeho doživotným členom, od zakladajúceho valného zhromaždenia býval zvolený do jeho predsedníctva až do roku 1990. Aktívne sa zúčastňoval na práci v Združení Slovákov vo Švajčiarsku.

Publikovaný text vznikol na základe jeho spomienok v roku 2013, zachytených Ústavom pamäti národa ako súčasť výstavy *Sviečková manifestácia*.

Po nástupe Michaila Gorbačova¹ sme robili v zásade to, čo predtým. Bol som členom predsedníctva Kongresu v rokoch 1975 – 1990, dobre si ho pamätám. Ešte pred Gorbačovom dnes už nebohý predseda Svetového kongre-

¹ Michail Sergejevič Gorbačov (1931), sovietsky komunistický politik a štátnik, generálny tajomník ÚV KSSZ (1985 – 1991). Snažil sa realizovať politiku gласnosti a perestrojky s cieľom demokratizovať Sovietsky zväz a odstrániť jeho hospodárske a technologické zaostávanie za západnými štátmi. Táto politika však stroskotala a vyústila do pádu komunistického režimu a rozpadu sovietskeho bloku.

su Slovákov pán Štefan Roman² nás upozorňoval: „*Získavajte občianstvo krajin, v ktorých žijete, pretože keď Slovensko bude niečo potrebovať, aby ste tam mohli cestovať. Pokiaľ ste ako politickí utečenci, tam cestovať nesmiete. Áno, keď nechcete prísť o postavenie utečenca, a potom nemáš nijaký papier v ruke, nemôžeš nikam cestovať.*“ Ale v nádejach na zmenu, že už to „praskne“, sme neboli nereálni. Nešírili sme alebo nežili sme tým, čím žili exulanti z rokov 1945 – 1960. Videl som, že títo ľudia žili len v tom: veď ja sa vrátim! Praskne to a vrátim sa. Dôsledkom bolo, že keď termín prešiel a nestalo sa to, tí ľudia to potom veľmi ťažko znášali. Tak som si hovoril: „*Nie som proti vráteniu, som za vrátenie, ale nepoviem si kedy.*“

V roku 1987 som bol tajomníkom Združenia a mali sme schôdzu Výboru Združenia Slovákov vo Švajčiarsku. Tak sme sa vtedy volali. Povedal som si, že treba niečo urobiť, a oslovil som vtedajšieho predsedu Pavla Arnolda. Z diskusie vyplynulo, že by sme mali spoločne zorganizovať nejakú akciu, ktorá by mala byť jeden deň. Poznal sa s Mariánom Šťastným, ktorý bol podpredsedom Svetového kongresu Slovákov pre styk so Slovenskom, lebo ako hokejista bol známy. Preto ho na tú pozíciu vybrali. Oba patrili k mladšej generácii, hovorili sme im „mladoturci“. Začali sa presadzovať v Kongrese, tak sme ich len posmelovali: „*Robte, veď prečo nie.*“ Ešte na schôdzi začiatkom alebo v druhej dekáde januára 1988 nebol priložený program podujatí na bežný rok a nehovorilo sa o žiadnej sviečkovej manifestácii. Na nasledujúcej schôdzi už bolo na programe prerokovanie organizačných podrobností. To bolo dohodnuté na schôdzi v polovici januára. Tak vznikla idea, že spravíme sviečkovú demonštráciu. Súhlasili sme s tým, ale povedali sme, že potrebujeme povolenie na demonštráciu a pri demonštrácii niečo dať ľuďom. Nemôžeme kričať o náboženskej slobode, ale treba to dokumentovať, napríklad poukázať na vraždy kňazov. Náš predseda nás informoval, kto by mal tento materiál dodať. Až keď sme mali tento materiál, mohli sme požiadať o povolenie, a až keď sme dostali povolenie, mohli sme publikovať oznámenie a pozvať ľudí na

² Štefan Boleslav Roman (1921 – 1988), slovenský veľkopodnikateľ a priemyselník žijúci v Kanade, kde vlastnil rozsiahle uránové bane. Do aktivít slovenskej politickej emigrácie sa aktívne zapájal od roku 1945 a stál za viacerými pokusmi zjednotiť slovenský politický exil. V roku 1970 bol hlavným zakladateľom Svetového kongresu Slovákov, ktorého predsedom zostal až do svojej smrti v roku 1988 (iróniou osudu zomrel dva dni pred Sviečkovou manifestáciou). Po celý svoj život sa aktívne zaujímal o situáciu na Slovensku a rozsiahlymi aktivitami a osobnými kontaktmi bojoval proti komunizmu a za naplnenie samourčovacieho práva Slovákov. Bol veľkým podporovateľom boja Slovákov za slobodu a štátnu nezávislosť.

demonštráciu. Časovo to vyžadovalo zhruba šesť týždňov pred akciou, museli sme mať v rukách potrebné papiere.

Medzitým Slovensko stanovilo termín tiež na 25. marec³ a my sme nijaké papiere nemali. Tak sme nemohli vyhlásiť demonštráciu, keďže nám nedali povolenie, mohlo sa to skončiť fiaskom... Prídu ľudia a nič nebude? Čo by vám asi tak povedali... Tak sa stalo, že sme podklady dostali neskoro a mohli sme mať demonštráciu až o mesiac neskôr. Ale po priebehu demonštrácie na Slovensku som si povedal: Chvalabohu, že to nebol rovnaký deň, lebo by tých chudákov, čo boli v Bratislave, polievali nie studenou vodou, ale kyselinou a zmlátili ich ešte viac. Ale bratislavskú manifestáciu sme brali veľmi pozitívne, že konečne Slováci zdvihli hlavu. To sa nedá ináč nazvať.

Manifestácia Slovákov vo Švajčiarsku bola až o mesiac neskôr,⁴ o rok sme potom mali ďalšiu demonštráciu. Taká perlička: v Berne na veľvyslanectvo sme nechodili, ani okolo neho. Napísali sme žiadosť na povolenie demonštrácie, dostali sme pozitívnu odpoveď, že môžeme stáť na rohu ulice. Tam je hlavná ulica, pri ktorej je vyslanectvo. Prišli sme bona fide do Bernu, hnali sme sa pred vyslanectvo a ono tam nebolo. Rozmýšľali sme, kde to teda je. Naše miesto bolo asi 200 metrov krížom od vyslanectva a zistili sme, že stojíme naproti maďarskému vyslanectvu. Tí začali hneď zatvárať okienice! V bočnej ulici stála skupina policajtov so psami, tak som sa za nimi vybral s papiermi a letákmi, ktoré sme mali. Predstavil som sa ako jeden z podpisovateľov žiadosti a odovzdal som informačné materiály, aby ich nemuseli zháňať. Pokojne som povedal, aby sa v akomkoľvek prípade na nás obrátili, a vysvetlil im, že psov môžu zahnať do kúta. Veď sme neboli násilníci. Snažil som sa vysvetliť, že nás poslali na nesprávne miesto. Policajt bol ochotný a pokúšal sa vybaviť telefonicky, aby povolili presun pred československé veľvyslanectvo. Nepovolili, ale správali sa veľmi korektne a príjemne. Samotná demonštrácia prebehla veľmi pokojne, rozvinuli sme plagáty a transparenty, rozdávali sme letáky. Samozrejme, prešlo okolo nás niekoľko áut, v ktorých sme videli fotografické aparáty. Pomodlili sme sa ruženec, zaspievali niekoľko piesní, na kolko bol povolený čas, zmotali sme transparenty a potom sme sa rozišli domov. Urobili sme, čo sme mohli.

Takúto demonštráciu sme uskutočnili aj o rok, ale to už nebolo o mesiac neskôr. Tamtú žiadosť podpisovali zas ďalší. Totiž tam bolo treba tri podpisy,

³ Termín vychádzal z listu, ktorý rozposlal Marián Šťastný už v decembri 1987 a ktorým oznamoval úmysel usporiadať manifestácie v tento deň.

⁴ Manifestácia švajčiarskych Slovákov sa konala v Berne 29. apríla 1988.

a ľudia sa predháňali. Bola to svojím spôsobom otázka cti môcť to podpísať. Možnosť podpísať dostal predseda miestnej skupiny Združenia z Zürichu a v Československu ho za to promptne zbavili občianstva. Informáciu o konaní demonštrácie sme oznámili veľkému počtu novín v nemčine aj vo francúzštine. Poskytli sme aj informácie, o čom demonštrácia je a na čo nadväzuje, čo bolo v Bratislave a čo sa vlastne stalo, o vraždách kňazov, o postoji režimu k viere... Samozrejme, medzi rozdávanými letákmi boli aj také, kde sme povedali niečo o Slovensku a slovenskom exile. S odstupom času to môžem zhodnotiť takto: Urobili sme, čo nám povinnosť kázala. A nie je na nás, aby sme posudzovali výsledky.

Pohľady odporcov režimu

Ján BUDAJ: Bol to úspech ľudí, čo tam prišli, a organizátorov.

Ján BUDAJ (1952), ekologický aktivista, disident a politik. Angažoval sa predovšetkým pri vydávaní a distribuovaní samizdatovej literatúry v Bratislave. V 80. rokoch sa stal popredným aktivistom vznikajúceho ekologického hnutia ochranárov, ktoré bojovalo za zachovanie pôvodných bratislavských cintorínov. V roku 1987 bol zostavovateľom práce *Bratislava/nahlas*, v ktorej kritizoval politiku komunistického režimu na príklade mesta Bratislava. V roku 1989 sa stal lídrom hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN), najskôr ako jeden z moderátorov masových demonštrácií na Námestí SNP, neskôr ako predseda strany dovedol VPN k víťazstvu vo voľbách v roku 1990. Po tzv. lustráčnej afére sa utiahol z vrcholovej politiky. V 90. rokoch sa angažoval pri obnovení liberálnej politiky v samostatnej Slovenskej republike (Demokratická únia) a pri vzniku Slovenskej demokratickej koalície (SDK). V rokoch 1998 – 2002 bol poslancom NR SR, od roku 2006 aktívne pôsobí v rámci regionálnej politiky v Bratislave.

Publikovaný text vznikol na základe rozhovoru s Petrom Jašekom a Ondrejom Podolcom v roku 2014.

Bolo to v mesiacoch po vzniku *Bratislavy/nahlas*,¹ začiatkom roku 1988, keď sme sa s Františkom Mikloškom často vracali v rozhovoroch k téme, ako sa chcú kresťanskí aktivisti postaviť k vzrastajúcej aktivite občianskych kriti-

¹ *Bratislava/nahlas* bola publikácia širšieho kolektívu autorov ochranárskeho hnutia zaoberajúca sa otázkou kvality života v Bratislave. Svojím kritickým tónom voči pomerom v meste bola zároveň kritikou komunistického režimu. Dielo, ktorého zostavovateľom bol Ján Budaj, vyšlo v októbri 1987. Budajovi pomáhali aktivisti základných organizácií Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny. Režim na dielo ostro zaútočil a jeho autorov prenasledoval. Viac pozri JÁSEK, P. – PODOLEC, O.: Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojitých hodnôt. Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 119 – 124.

kov režimu, napríklad voči aktivitám tzv. ochranárov, v ktorých som sa angažoval, osobitne po publikovaní *Bratislavy/nahlas* na jeseň roku 1987.

Vo vtedajšom kresťanskom prostredí akoby pri sebe žili dve nespojité vrstvy, cirkevné kruhy a samo organizujúci sa kresťanskí aktivisti, ktorých spôsoby aj nadšenie boli v nejednom ohľade podobné ekologickým aktivistom. Boli to katolícke krúžky mladých, hľadajúcich ľudí, ktoré de facto nikto neriadil a ktoré sa stretávali v domoch, bytoch alebo iných vhodných prostrediach, kde neboli režimu na očiach.² Spolu sa modlili, debatovali alebo meditovali nad Bibliou. S tým išlo rozširovanie rôznych režimom nepovolených náboženských textov, nahrávok tzv. beatových omší,³ organizovanie výletov, púťi atď. Boli sme generáciou, ktorá si púšťala pri stretnutiach operu *Jesus Christ SuperStar*,⁴ čítala a vášnivo diskutovala o de Chardinovi,⁵ aj o Druhom vatikánskom koncile.⁶ Spoločenstvá, o ktorých som od mladi hovoril ako o „stretkách“, boli na západnom Slovensku a nepochybujem, že aj inde, takým rozšíreným alternatívnym kanálom aktivít mladých ľudí, že by som počet ich aktivistov odhadoval na desaťtisíce mladých veriacich. To bol tichý disent, ale zato početný.

² Tieto skupinky mladých ľudí stretávajúci sa v domoch a bytoch patrili do širších zoskupení organizovaných a udržiavaných náboženskými aktivistami z prostredia skrytej cirkvi (Laické apoštolské hnutie, Neokatechumenát, Obnova v Duchu Svätom, Oáza, Fokoláre, Rodina Nepoškvrnenej, III. rády niektorých reholí a ďalšie). „Riadenie“ týchto štruktúr sa uskutočňovalo v skrytej forme, keďže hrozili represie zo strany komunistického štátu (takáto činnosť bola totiž podľa vtedajšieho práva trestne postihnutelná).

³ Tzv. beatové omše sa na Slovensku začali objavovať v druhej polovici 60. rokov a odzrkadľovali vývoj populárnej hudby. Bigbítové skupiny hudobne sprevádzali katolícke bohoslužby namiesto tradičného organu.

⁴ Rocková opera autorov Toma Rica a Andrew Lloyd Webbera. Dielo malo nádych kontroverznosti kvôli interpretácii pašiového príbehu i forme jeho spracovania. V roku 1970 bolo dielo uvedené vo forme dvoch hudobných albumov a v roku 1971 malo divadelnú premiéru na Broadwayi.

⁵ Pierre Teilhard de Chardin SJ (1881 – 1955), francúzsky jezuita, teológ a vedec. Ako mysliteľ vo svojich dielach spájal kresťanstvo s poznatkami modernej vedy. Bol zástancom filozoficko-teologickej podoby evolučnej ontológie.

⁶ Druhý vatikánsky koncil bol v poradí 21. všeobecným koncilom Katolíckej cirkvi. Jeho zvolanie inicioval pápež Ján XXIII. Uskutočnil sa v rokoch 1962 – 1965, už za pontifikátu pápeža Pavla VI. Jeho výsledkom je 16 koncilových dokumentov, ktoré v novej forme potvrdzujú princípy katolíckej viery a mravov. Koncil autorizoval vývojové zmeny v liturgii, v rituáli sviatostí a v riadení Cirkvi.

Apropo početnosť... Je našim omylom, že ak sa v kontexte spomienok na éru neslobody hovorí o početnosti disentu, zdôrazňuje sa iba ten pražský, resp. český dissent, osobitne Charta 77.⁷ Charta si nepochybne zaslúži rešpekt, bola odvážnou, ale nebola početnou. Ak po desaťročí účinkovania dosiahla v Čechách a na Morave asi 2 000 podpisov⁸, z čoho nebolo spravidla viac než 200 a v niektorých rokoch možno iba 50 aktivistov, potom nemožno hovoriť o početnosti. Jediný početný dissent mali, či sa nám to páči, alebo nie, iba Poľiaci. Vážim si každého jedného chartistu, ale hovorme o nich skôr ako o soli spoločnosti než ako o početnom disente.

Tomu nakoniec zodpovedá aj počet a rozsah distribúcie samizdatov. Ak napr. slovenská tajná cirkev dokázala vydávať stovky a niekedy až tisíce kópií, tak chartistické prostredie distribuovalo iba desiatky kópií. Nízke počty distribuovaného samizdatu nemali primárnu príčinu iba v nemožnosti rozmnožiť neoficiálne texty. Nie iba rozmnožovanie, ale aj šírenie pôvodnej „závadovej literatúry“, ako aj protirežimnej literatúry západnej proveniencie, bolo trestným činom s vysokou nepodmienečnou sadzbou. Preto aj boli najcitlivejšou časťou každej protirežimnej snahy jej distribučné siete. Pri tých sa preukázala sila alebo slabosť jednotlivkej komunity. Keď som sa po čase dozvedel, že napríklad moju príručku o sebaobrane pred ŠtB⁹ slovenská tajná cirkev vydala v 80. rokoch v cyklostylovom náklade 20 000 kusov, tak to nielen ilustruje, že niekde mali dobre ukrytý výkonný cyklostyl,¹⁰ ale predovšetkým to, že tie

⁷ Charta 77 vznikla v januári 1977 ako neformálne spoločenstvo disidentov zasadzujúcich sa za dodržiavanie ľudských práv v komunistickom Československu. Skladala sa z rôznych občianskych aktivistov, ateistov i veriacich, antikomunistov i bývalých členov komunistickej strany, ktorí boli po straníckych čistkách vylúčení. Išlo o jednu z najznámejších a najvýznamnejších disidentských skupín v bývalom sovietskom bloku. Jej hlavným predstaviteľom bol Václav Havel, na Slovensku mala pomerne malý ohlas. K činnosti Charty pozri CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (Eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I. – III.* Praha 2007.

⁸ Do konca roku 1989 mala Charta 77 celkovo 1 889 signatárov. Pozri zoznam jej signatárov uvedený v diele CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (Eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek III.* Praha 2007, s. 337 – 378.

⁹ Išlo o samizdat *Sebaobrana*, ktorý vydával Ján Budaj a v ktorom publikoval skúsenosti prenasledovaných ľudí so štátnou bezpečnosťou.

¹⁰ Výkonný ofsetový cyklostyl mali aktivisti tajnej cirkvi ukrytý v dome v Trnávke (ulica Na križovatkách). Tento stroj priviezli v priebehu 80. rokov z Holandska. Porovnaj: [http://www.postoy.sk/content/holandsk%C3%BA-tla%C4%8Diare%C5%88-ukr%C3%BDval-peter-zo-starej-%C4%BEubovne-Cyklostylov%C3%BDch-strojov-bolo-viacero,-v-Bratislave-i-v-regi%C3%BDnoch-\(napr.-v-Novej-Dubnici,-Šenkviach,-vo-Var%C3%BDne-a-i.\)](http://www.postoy.sk/content/holandsk%C3%BA-tla%C4%8Diare%C5%88-ukr%C3%BDval-peter-zo-starej-%C4%BEubovne-Cyklostylov%C3%BDch-strojov-bolo-viacero,-v-Bratislave-i-v-regi%C3%BDnoch-(napr.-v-Novej-Dubnici,-Šenkviach,-vo-Var%C3%BDne-a-i.))

výtlačky samizdatu mali komu dať. To bol hlavný problém samizdatu v totalite. Ľudia sa ho báli vziať do ruky a šíriť. Lebo keď ste stretli na ulici starých kamarátov a reč sa zvrhla, ako inak, na pomery, nemyslite si, že si každý od vás vzal samizdat, akokoľvek bol zvedavý. Súhlasili s vami, no vziať si samizdat domov, resp. ho ešte aj ďalej požičiavať, to sa ľudia báli.

Akokoľvek bol však kresťanský aktivizmus u nás tradične (a potichu) rozšíreným, nemal na jar 1988 žiadnu politickú organizáciu. Nemal ani lídrov či hovorcov porovnateľných s Chartou 77 alebo s *Bratislavou/nahlas*. Od Františka Mikloška som sa v januári či februári 1988 do počul, že v zahraničí ich exilové kruhy za to kritizujú. V Mníchove, v Slobodnej Európe,¹¹ vnímali, že sa už od roku 1987 aktivizovali ekologické skupiny, ktoré nemali zo zahraničia publicistickú a ani finančnú podporu, ale prostredie kresťanov, ktoré takú pomoc malo, zostávalo potichu. Akoby uspokojené existenciou aktivistického, spontánne sa rozvíjajúceho kresťanského podhubia. František Mikloško mi povedal, že signály nespokojnosti prichádzajú aj z prostredia kanadského exilu. Práve odtiaľ ich exulanti vyzvali, aby vyšli von s akciou. Návrh z Kanady vraj znel – usporiadajte verejnú demonštráciu za náboženské slobody, a to na termín 14. marca 1988. Na 49. výročie vzniku Tisovej republiky.¹² Bol som prekvapený, možno aj trochu našťvaný. Cítil som sa súčasťou onej protirežimnej kresťanskej komunity, ale nevedel som si predstaviť, že by ako svoju prvú verejnú akciu mali jej osobnosti počúvnuť takéto pranie kanadských exulantov. Snažil som sa teda môjho hosta a priateľa presvedčiť, že by to bol politický omyl. Emigranti im vraj sľubovali, že na 14. marca 1988 uskutočnia demonštrácie aj vo švajčiarskom Zürichu, v Mníchove, v Ríme, mala to byť reťazová demonštrácia. Bolo mi jasné, že tlak na tento dátum je silný, veď v Kanade bol Čarnogurského brat¹³, a nie iba ten. Nedávno predtým sa na Kanadu sústredili nádeje dovedty rozbitého exilu, vznikol Svetový kongres

¹¹ Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe/Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zameriavala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagande.

¹² Autor má na mysli Slovenský štát, neskôr Slovenskú republiku. Jozef Tiso bol spočiatku predsedom vlády a od októbra 1939 prezidentom republiky.

¹³ V Kanade žil Jánov brat Pavol.

Slovákov,¹⁴ platený magnátom Romanom,¹⁵ v ktorom mali silný vplyv exulanti spojení s vojnovým Slovenským štátom (ako som sa mohol presvedčiť v dobe našej prvej oficiálnej cesty do USA, vo februári 1990¹⁶).

Ale ešte k téme onoho 14. marca 1988.¹⁷ Videlo sa mi, že František Mikloško si z toho dlhého rozhovoru a mojej odmietavej reakcie čosi odniesol. Odchádzal zneistený, vraj ide o tom diskutovať s ľuďmi v ich prostredí, a ako hovoril, s generálmi.¹⁸ To bolo tých niekoľko skrytých vodcov, vraj najmä jezuitov,¹⁹ ktorých dnes už pozná viac-menej celé Slovensko a ktorí boli pre tajnú cirkev autoritami, nielen biskup Korec, ale aj Krčméry²⁰ a ďalší ľudia

¹⁴ Svetový kongres Slovákov vznikol na zhromaždení v New Yorku v júni 1970.

¹⁵ Štefan Boleslav Roman (1921 – 1988), slovenský veľkopodnikateľ a priemyselník žijúci v Kanade, kde vlastnil rozsiahle uránové bane. Do aktivít slovenskej politickej emigrácie sa aktívne zapájal od roku 1945 a stál za viacerými pokusmi zjednotiť slovenský politický exil. V roku 1970 bol hlavným zakladateľom Svetového kongresu Slovákov, ktorého predsedom zostal až do svojej smrti v roku 1988 (iróniou osudu zomrel dva dni pred Sviečkovou manifestáciou). Po celý svoj život sa aktívne zaujímal o situáciu na Slovensku a rozsiahlymi aktivitami a osobnými kontaktmi bojoval proti komunizmu a za naplnenie samourčovacieho práva Slovákov. Bol veľkým podporovateľom boja Slovákov za slobodu a štátnu nezávislosť.

¹⁶ Ján Budaj sa ako člen delegácie československého prezidenta Václava Havla zúčastnil na jeho návšteve USA vo februári 1990.

¹⁷ 14. marec bol výročím vzniku Slovenského štátu v roku 1939, ktorý si v zahraničí pripomínali viaceré krajanské spolky. Zatiaľ sa nepodarilo nájsť dokument, ktorý by potvrdzoval, že manifestácia sa podľa pôvodných plánov mala konať 14. marca. V liste Mariána Šťastného, ktorý sa stal spúšťačom manifestácií, sa hovorilo o 25. marci ako dátume, keď sa mali konať všetky manifestácie – aj doma, aj v zahraničí. Tvrdenie J. Budaja, že sa manifestácia mala pôvodne konať 14. marca, je v rozpore so spomienkami ostatných pamätníkov vrátane Františka Mikloška, ktorý konanie manifestácie oficiálne oznámil príslušným štátnym orgánom. (Bližšie pozri spomienky Františka Mikloška aj ďalších organizátorov manifestácie.)

¹⁸ Za generála tajnej cirkvi bol považovaný Vladimír Jukl, ktorého otec bol českej národnosti a sám sa nikdy neangažoval za myšlienky samostatného Slovenska. Spoločne so Silvestrom Krčmérym nepovažovali Slovenskú republiku v rokoch 1939 – 1945 a jej prezidenta za pozitívne a nehlásili sa ani k myšlienke samostatnej slovenskej štátnosti. Za najvyššiu autoritu tajnej cirkvi bol považovaný vtedajší tajný biskup a terajší kardinál Ján Chryzostom Korec SJ.

¹⁹ Z vedúcich osobností tajnej cirkvi bol jezuitom iba Ján Ch. Korec.

²⁰ Silvester Krčméry (1924 – 2003), lekár, politický väzeň (zatknutý v roku 1951, odsúdený za vlastizradu na 14 rokov väzenia). Priznanie viny, ako aj neskoršiu milosť prezidenta republiky odmietol. V 70. a 80. rokoch bol jednou z vedúcich postáv tajnej cirkvi na

z prostredia spoločenstva Fatima.²¹ Ako som vyrozumel, v tomto prostredí boli sily, ktoré boli v postoji k Tisovi²² a Slovenskému štátu prinajlepšom rozpoltené. No rozpoltené mali aj postoje ku tzv. politizácii tajnej cirkvi. Obávali sa jej a nepriali si ju.

Napokon, po niekoľkých dňoch, keď ma Fero Mikloško znovu navštívil, mi s istou úľavou povedal, že preklenuli túto vec a aj za cenu, že by to znamenalo roztržku s exilom. A tak 14. marca demonštrácia – tá, čo jej dnes hovoríme Sviečková – nebola. Našiel sa najbližší vhodný dátum, a to bol práve piatok 25. marca. Myslím si, že aj týmto František Mikloško predznamenal šancu na vzkriesenie takej kresťanskodemokratickej politiky, ktorá nebude nadväzovať na históriu HSLS.²³ Na tú chceli nadväzovať možno niektorí emigranti z Kanady. Vraj sa sľubovaná reťazová podporná akcia nakoniec rozpadla.

Od sviečkovej už uplynulo štvrtstoročie, ale tento významný drobný detail o spore okolo dvoch dátumov – 14. verus 25. marec – akoby zo spomienok účastníkov celkom vypadol. To by ale bola škoda, pretože tento drobný detail bol križovatkou, predurčujúcou ponovembrovú politiku. Postľudácke motívy sa v nej síce i tak objavovali, ale nepresadili sa a rokmi slabli. Kresťanskí demokrati tak mohli byť autentickými spojencami občianskych demokratov či už počas revolúcie, alebo po prvých slobodných voľbách, či v rokoch zápasov s mečiarizmom.

Neskôr som sa dočítal, až po mnohých rokoch, že toho 14. marca sa skutočne nejaké demonštrácie uskutočnili, v niekoľkých mestách západnej

Slovensku. V roku 1974 spoluzakladal s Vladimírom Juklom a Rudolfom Fibym spoločenstvo Fatima. Komunita aktuálnych služieb.

²¹ Spoločenstvo Fatima (SF) je sekulárny inštitút, ktorý vznikol na Slovensku. Cieľom SF bolo veľmi pružne a operatívne plniť aktuálne úlohy cirkvi, ktoré neplnia iní. Založili ho v roku 1974 Silvester Krčméry a Vladimír Jukl, ktorých ovplyvnil a viedol chorvátsky kňaz profesor Kolakovič. Spoluzakladateľmi boli aj Rudolf Fiby a Eugen Valovič. Podrobnejšie: Spoločenstvo Fatima. [citované 7. januára 2015]. Dostupné na: <http://www.fatima-sf.sk> Pozri tiež ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989*. Prešov 2000, s. 12 – 19.

²² Jozef Tiso (1887 – 1947), slovenský katolícky kňaz a politik. V medzivojnovom období sa stal jedným z najvýznamnejších politikov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. V rokoch 1938 – 1939 predseda slovenskej autonómnej vlády, od marca do októbra 1939 predseda slovenskej vlády, od októbra 1939 do mája 1945 prezident Slovenskej republiky. Po vojne bol retribučným Národným súdom odsúdený na trest smrti a popravený.

²³ Hlinkova slovenská ľudová strana, politická strana, ktorá mala v autoritatívnom režime v rokoch 1939 – 1945 ako jedinú stranu slovenského národa v rukách politickú moc.

Európy.²⁴ Stúpenci rehabilitácie J. Tisa v Kanade zrejme odsúdili neochotu slovenských protirežimných katolíkov usporiadať 14. marca demonštráciu. Nebudeme si vysvetľovať – to si, samozrejme, každý domyslí –, prečo po revolúcii hnev opadol a tí, čo žiadali demonštráciu na 14. marca, na túto svoju požiadavku „zabudli“. Dobrou voľbou termínu demonštrácie sa podľa mňa osvedčila slovenská tajná cirkev a najmä hŕstka katolíckych aktivistov, o ktorých akcii hovorím. Ukázali, že si uvedomujú, že aj katolícki Česi, Moravia a Slováci žijú a chcú žiť skôr v kontexte hodnôt víťazov druhej svetovej vojny než porazených.

A čo spor o „politizáciu“ Sviečkovej? Podobný sa v tej či onej podobe zjavil v každom z protirežimných „ostrovov pozitívnej deviácie“, aj medzi ochráncami. Pred Sviečkovou demonštráciou som počul, že od nej dala ruky preč nie iba oficiálna cirkevná hierarchia, ale aj „generáli“ tej tajnej. Pamätám si to tak, že podľa nich malo ísť iba o modlitebné zhromaždenie na tému obsadenia biskupských stolcov. To, čo sa napokon 25. marca 1988 udialo, bola zásluha dvoch politizujúcich kresťanov, Mikloška a Čarnogurského. Myslím, že na vlastnú päsť pridali do verejného vyhlásenia aj polvetu: požadujeme aj dodržiavanie ľudských práv.²⁵ To bol kľúčový presah ich akcie.

Ale cenou bolo, že k vyzvaniu veriacich zo strany „generálov“ tajnej cirkvi neprišlo, nedali výzvu do zahraničných vysielaciek.²⁶ Oficiálna Rímskokatolícka cirkev, ako som sa už zmienil, vydala akýsi dištanc²⁷, niektorí hodnostári sa dokonca prepožičali na kampaň na odstrašenie veriacich (istý Záreczký²⁸, napr.). Preto sa dnes musím usmievať nad láskavosťou dejín, keď počujem,

²⁴ Dňa 14. marca 1988 sa demonštrácie nekonali. Z dostupných informácií sa takéto manifestácie konali v Ríme 25. marca, avšak nie z podnetu slovenského exilu, ale na podporu rozhlasom avizovanej manifestácie v Bratislave. Organizátorom nebol SKS, ale žiadosť o manifestáciu dali predstavitelia komunity *Communio et liberatione*. Manifestácie organizačne zastrešené zahraničnými Slovákmi (SKS) sa v skutočnosti konali až po 25. marci, a to v Berne 29. apríla. Pozri štúdiu Petra Jaška *Zahraniční Slováci a Sviečková manifestácia* v stati Štúdie.

²⁵ Porovnaj spomienky Jána Čarnogurského a Františka Mikloška.

²⁶ Autor má na mysli zahraničné rozhlasové stanice *Rádio Slobodná Európa* a *Hlas Ameriky*.

²⁷ Vtedajší cirkevní hodnostári nezaujali k demonštrácii oficiálne stanovisko.

²⁸ Štefan Záreczký (1913 – 1995), katolícky kňaz. V rokoch 1950 – 1990 bol správcom farnosti Najsvätejšej trojice v Bratislave, kanonikom a zároveň aktívnym členom prorežimného Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva. Po vzniku nástupníckej organizácie – Združenia katolíckych duchovných Pacem in terris v roku 1971 patril až do roku

že najväčším úspechom a prejavom odporu voči komunistickému režimu zo strany katolíckej cirkvi na Slovensku bola Sviečková demonštrácia. Bola aj nebola. Bola najmä prejavom statočnosti ľudí, čo tam prišli, a dvoch či troch organizátorov, čo si to vzali „na triko“. Predovšetkým Františka Mikloška, ktorý skončil v cele predbežného zadržania v Justičnom paláci.²⁹

Hádam aj preto, že som s manželkou býval na Moskovskej ulici, čo je neďaleko Justičáku, prišiel Ferko hneď po prepustení k nám. Bol, napriek úspechu Sviečkovej, o ktorom som mu nadšene rozprával, naozaj otrasený... Povedal, že prežil vo väzení niečo ako mozgovú príhodu, alebo akési „zrútenie“... Teda tak mi to ostalo v pamäti. Myslím, že som to bagatelizoval – „hlavne, že si vonku...“, poznáte to. Potom som sa vlastne pri rozhovoroch s ním k tej veci už nikdy nevrátil. Tak či onak, Mikloško sa už do väzenia vrátiť nemusel, našťastie.³⁰

Ak by som mal spomínať na moju účasť na Sviečkovej, v tých mesiacoch roku 1988 som mal kvôli *Bratislave/nahlas* taký druh stráženia, že ísť na námestie by bolo bývalo celkom neúčelné. Zadržovali ma aj pri bezvýznamnejších príležitostiach. Rátal som s preventívnym 48-hodinovým zadržaním, ak by aj nie, režim oznámil, že 25. marca bude Staré Mesto hermeticky uzavreté, každý vstup smerom na Hviezdoslavovo námestie mal byť kontrolovaný, čo by opäť viedlo iba k môjmu zadržaniu. Mesto bolo napokon naozaj ohradené bariérami, doprava odvedená, študenti dostali voľno, obchody sa predčasne zatvárali... A doklady sa pri vstupe do Starého Mesta naozaj kontrolovali už hodiny pred začiatkom demonštrácie.³¹ Predsa som však nechcel zostať so založenými rukami. Preto som poprosil Petra Tatara, ktorého otec, lekár, mal ambulanciu nad Mliečnym barom³² – nad tou jedinečnou gastronómickou

1989 medzi jeho najaktívnejších predstaviteľov. Dva dni pred Sviečkovou manifestáciou predniesol v televízii prejav, v ktorom odrádzal veriacich od účasti.

²⁹ Justičný palác – budova Krajského súdu v Bratislave, kde sa nachádzalo aj zariadenie na výkon vyšetrovacej väzby.

³⁰ Cela predbežného zadržania sa nachádzala na tzv. „Februárke“ (bývalá Ulica Februárového víťazstva, kde sídlila XII. správa ZNB) a nie v Justičnom paláci. Tu bol František Mikloško aj zadržaný. Po prepustení nešiel k Budajovcom, ale z Račianskeho mýta išiel mestskou dopravou domov do Dúbravky. (Porovnaj spomienky Františka Mikloška.)

³¹ K situácii na námestí a o opatreniach režimu niekoľko hodín pred manifestáciou pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 90 – 91.

³² Legendárny bufet na rohu Hviezdoslavovho námestia a Sedlárskej ulice. V súčasnosti sa v týchto priestoroch nachádza reštaurácia siete McDonald's.

inštitúciou oných čias, s neopakovateľným zápachom kakaa a s večne lepka-vými umakartovými stolmi –, aby mi pomohol demonštráciu zdokumentovať.³³

Režim dal Mliečny bar na termín demonštrácie vypratať, aj kancelárie nad ním. Ale ak by sa Tatar ukryl v otcovej ordinácii už hodiny vopred? Kľúčovým bolo, že ambulancia MUDr. Tatara staršieho mala veľké okno obrátené rovno na Hviezdoslavovo námestie a SND. Vysvetlil som Petrovi Tatarovi všetko, čo by mal zachytiť a ako postupovať. Len som nemohol predpokladať, že vo vedľajšej miestnosti sa usídlia fotografi a filmári ŠtB. Peter Tatar vyrazil za-čas, ešte nelegitimovali. Bol vyzbrojený fotoaparátom Zenith a kvalitnými filmami, citlivými aj pri slabom svetle. Zobral si aj statív, a keď sa začínala demonštrácia a bolo zjavné, že bude čo fotografovať, pokúsil sa pootvoriť za-rosené okno a vystrčiť objektív. Aký však musel byť preňho šok, keď videl, že z vedľajšieho okna je už vystrčená kamera. Susednú kanceláriu si vyhládla ŠtB a postavili si tam kameru. Tam natočili aj tie farebné zábery z potláčania Sviečkovej, ktoré sú dnes známe.³⁴ Napriek tomu Peter Tatar nerezignoval ani neutiekol a jeden film vycvakaľ, väčšinou cez úzko pootvorené okno. Vzniklo zhruba 30 kinofilmových políčok.

Čo s filmom? Ja som mával spravidla v kotolniach³⁵ alebo u známych (v horších obdobiach) fotokomoru, ale v tomto období som si netrúfal ten vzácny film vyvolávať sám. Nikto nevedel, či príslušníci ŠtB Petra Tatara pred-sa len nesledovali a či onedlho neudrú na naše byty a kotolne. Preto som o vyvolanie výnimočne poprosil Ivana Hoffmana³⁶, ktorému som film okam-žite presunul. Ešte nebol prispievateľom Slobodky,³⁷ bol vtedy pesničkárom a profesionálnym fotografom s dobrou tmavou komorou. Ten vzácny film som nemohol dať lepšiemu profíkovi, navyše som si takto mohol byť istý, že film neskončí v rukách ŠtB. Musím sa priznať, že Hoffmanov výsledok bol slabší, navyše mi film doniesol doškrabaný. Ale márne som sa zlostil, Ivan iste

³³ Porovnaj spomienky Petra Tatara.

³⁴ Ide o jediné autentické filmové zábery z manifestácie. Boli použité pri výrobe dokumen-tárneho filmu Bratislavský veľký piatok (ÚPN, 2008, réžia O. Krajčák).

³⁵ Pre politické perzekúcie musel Ján Budaj v období normalizácie pracovať ako kurič.

³⁶ Ivan Hoffman (1952), pesničkár a disident. Pred pádom komunistického režimu sa an-gažoval v prostredí disentu predovšetkým písaním článkov do samizdatových publi-kácií. V období Nežnej revolúcie sa stal členom Verejnosti proti násiliu. Jeho pesnička *Sľúbili sme si lásku* sa stala neoficiálnou hymnou revolúcie na Slovensku.

³⁷ Rádio Slobodná Európa.

urobil, čo vedel. Dnes sú z tohto filmu celkom dobré fotky a sú to jediné nezávislé fotky zo Sviečkovej manifestácie. Originálny film a vtedy zväčšené fotky stále mám, aj s tým podivným príbehom, v ktorom majú fotky vlastne trojicu autorov: ja organizujem, Peter Tatar, napriek veľkému riziku, fotí, Ivan Hoffman vyvoláva film... a po niekoľkých týždňoch, keď utíchli výsluchy okolo Sviečkovej, som napokon z filmu vyrobil v kotolni prvé pozitívy, určené pre Ferka Mikloška a Jána Čarnogurského, ktorí ich mali dostať „von“.

Záverom iba zdôrazním, že podľa mňa mala Sviečková manifestácia z roku 1988 tri kľúčové momenty. Prvým je, že bola prvou verejnou demonštráciou v ČSSR od brutálne rozohranej demonštrácie 21. augusta 1969.³⁸ Tým sa dal zreteľný príklad občianskej odvahy. Druhým je fakt, že sa neudiala 14. marca, ale 25. marca. Vďaka tomu sa u nás kresťanská demokracia nepočala ako postľudácka. A tretím dôležitým momentom je to, že proti vôli oficiálnej aj neoficiálnej hierarchie sa Sviečková netýkala iba obsadzovania biskupských stolcov, ale aj občianskych práv.

To sú tri momenty, ktoré predurčili, že som neskôr mohol s radosťou pozvať hlavného protagonistu Sviečkovej, Františka Mikloška, rovno z ulice (náhodne som ho míňal, idúc 29. alebo 30. novembra 1989 z demonštrácie VPN) priamo do vedenia Verejnosti proti násiliu.³⁹ Všetko zrazu do seba zapadalo. Zdalo sa nám, že vidíme zreteľne spoločne zdieľané hodnoty aj prácu, ktorú máme a môžeme vykonať...

³⁸ Posledné demonštrácie pred Sviečkovou manifestáciou sa konali ešte v auguste 1969 pri 1. výročí okupácie vojskami Varšavskej zmluvy po celom Československu. Po ich brutálnom potlačení (v Čechách si vyžiadali dokonca 5 ľudských životov a desiatky zranených) ľudia rezignovali a zmierili sa s normalizačným režimom. Viac pozri TŮMA, O.: *Srpen 1969*. Praha 1996.

³⁹ Občianske hnutie, ktoré vzniklo po stretnutí aktivistov v Umeleckej besede 19. novembra 1989 a v priebehu novembra 1989 sa stalo vedúcou silou Nežnej revolúcie na Slovensku.

Miroslav KUSÝ: Z hľadiska moci to bola vrcholne politická akcia.

Miroslav KUSÝ (1931), profesor filozofie, politológ, disident, predstaviteľ VPN, člen vlády národného porozumenia po Novembri 1989, poslanec Federálneho zhromaždenia ČSFR a člen predsedníctva SNR. Na Karlovej univerzite v Prahe vyštudoval (1954) a potom prednášal marxistickú filozofiu. Zapojil sa do reformného procesu a v roku 1968 pôsobil ako vedúci ideologického oddelenia ÚV KSS, za čo bol potom vylúčený z komunistickej strany. Začiatkom 70. rokov sa zapojil do disentu proti normalizačnému režimu a v roku 1977 podpísal vyhlásenie Charty 77 ako jeden z jej prvých slovenských signatárov. V disente bol pod prísny dohľadom ŠtB, aktívny počas celých 80. rokov. Viackrát bol aj väznený, naposledy počas procesu s bratislavskou päťkou v roku 1989. V roku 1989 bol členom Verejnosti proti násiliu, v roku 1990 sa stal rektorom Univerzity Komenského. Spomienky vznikli na základe rozhovoru s Petrom Jašekom v roku 2014.

Kontakty s tajnou cirkvou existovali už predtým, keď sme sa navzájom informovali o tom, ako to prebieha na tej či onej strane. Ale bola tam deliaca čiara. Oni príliš nechceli, aby sme vstupovali do hry, ani sa nechceli spájať s občianskym odbojom. Chceli zostať čisto na pôde veriacich. Ich hlavný argument bol: nemáme daný mandát od našich veriacich. Naši veriaci by do toho nešli a my ich nemôžeme nútiť do niečoho, čo im nie je vlastné. Biskupské stolce, to je samozrejmé, aj náboženstvo v školách a podobné záležitosti sú nám blízke. Všetko, čo je nad to v rámci občianskeho disentu, to my veriaci vrelo vítame, ale nechávame to občianskemu odboju.

Keď prišlo k sviečkovej manifestácii, bol za mnou František Mikloško. Povedal som mu vetu, ktorá nebola myslená ironicky, ale skôr žartovne: „*Budem sa za vás modliť.*“ S tým, že my do toho nevstupujeme, lebo to je ich záležitosť. Záležitosť modliacich sa ľudí na námestí, čo je druh veľmi sympatického protestu, ale nie je to náš protest. Nie občianskeho odboja, ale protest veriacich. Samozrejme sme veľmi vzrušene sledovali priebeh manifestácie na Hviezdo-

slavovom námestí, ale neparticipovali sme na ňom. Podobne ako keď tajná cirkev niečo robila, tak zostávala na svojej pôde.

My sme nemali také zázemie, ako mala tajná cirkev. Sami hovorili, že sú apolitickí, nerobia politické záležitosti, idú len za právami veriacich ľudí. Ale, samozrejme, z hľadiska moci to bola vrcholne politická akcia. Moc to okamžite interpretovala politicky a okamžite to zatlačila do politickej roviny ako niečo protištátne. Darmo sa chceli prezentovať ako čisto náboženská záležitosť, vtedajšia moc im to nedovolila. Tak proti tomu zakročila, ako to sama interpretovala.

Zvýšené aktivity Štátnej bezpečnosti voči mojej osobe v tých dňoch som nezaznamenal. Asi vedeli, že v tom nie som zaangażovaný, a napokon mali dosť práce s vyšetrovaním ľudí, ktorých pozatýkali,¹ to sa týkalo konkrétneho okruhu ľudí. Ani som sa nestretol s tým, že by neskôr v mojom prípade pri vypočúvaniach boli smerované otázky na manifestáciu. Vedeli o mne, že som ateista a v tomto smere sa neangážujem. Záležitostí, ktorých som mal priamo na svedomí, bolo dosť a ich predovšetkým zaujímali aktivity Charty²...

Ale myslím si, že samotná manifestácia bola bomba, že sa to udialo tu na Slovensku. Bola to manifestácia voči verejnosti, nielen domácej, ale hlavne zahraničnej. Ukázala, že nie je pravda, že na Slovensku je cirkev úplne zmanipulovaná, ovláda ju *Pacem in terris*³ a nič iné neexistuje. Ale naopak, je tu tajná cirkev schopná zorganizovať takéto veľké veci. To bolo už aj predtým,

¹ Podľa údajov historika Jána Šimulčíka bolo zatknutých 141 ľudí. Pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 138.

² Charta 77 vznikla v januári 1977 ako neformálne spoločenstvo disidentov zasadzujúcich sa za dodržiavanie ľudských práv v komunistickom Československu. Skladala sa z rôznych občianskych aktivistov, ateistov i veriacich, antikomunistov i bývalých členov komunistickej strany, ktorí boli po straníckych čistkách vylúčení. Išlo o jednu z najznámejších a najvýznamnejších disidentských skupín v bývalom sovietskom bloku. Jej hlavným predstaviteľom bol Václav Havel, na Slovensku mala pomerne malý ohlas. K činnosti Charty pozri CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (Eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek I. – III.* Praha 2007.

³ *Pacem in terris* (oficiálny názov Združenie katolíckych duchovných *Pacem in terris*) bola organizácia založená komunistickým štátom, aby združovala katolíckych kňazov kolaborujúcich s komunistickým režimom v rokoch 1971 – 1989.

Velehrad,⁴ akcie moravského aktivistu Navrátila⁵. Ale teraz sa to odohralo v centre Bratislavy. A bola to mohutná manifestácia, ktorú priamo zaznamenávala rakúska televízia a ďalší západní novinári,⁶ ktorí ju reflektovali priamo a bezprostredne. Z tohto hľadiska to malo obrovský význam.

Ohlas na Sviečkovú manifestáciu... Samozrejme mravná, duchovná podpora bola zreteľná. Z hľadiska Charty v Čechách sa to vnímalo omnoho intenzívnejšie než vzťah tu na Slovensku. Pretože v Charte boli aj veriaci, predstavitelia cirkví a kňazi. Toto prepojenie bolo v Čechách omnoho intenzívnejšie než na Slovensku. Tam vstupovali predstavitelia cirkví, predovšetkým evanjelickej a katolíckej, do občianskeho disentu priamymi akciami, zatiaľ čo u nás to bolo oddelené.

Neviem už presne, kto inicioval protest Charty, ale viem, že prišiel okamžite.⁷ Naša skúsenosť totiž hovorila, že na takéto veci treba reagovať okamžite a zverejňovať ich. Hoci mi príslušníci ŠtB povedali: „*Pán Kusý, ak niekomu niečo poviete, tak budete mať nepríjemnosti!*“, jednoznačne tu bola skúsenosť, že treba zverejňovať, lebo to je najlepšia obrana proti nátlakom ŠtB. V tomto prípade bolo jasné, že zverejnenie išlo predovšetkým zo strany západných

⁴ Velehrad, obec v okrese Uherské Hradiště, jedno z najznámejších pútnických miest na Morave. Národná púť sa konala pri príležitosti 1100. výročia úmrtia svätého Metoda v dňoch 6. – 7. júla. Na púti sa zúčastnilo približne 200 000 veriacich, ktorí počas vystúpenia vypískali českého ministra kultúry Klusáka a nahlas žiadali náboženskú slobodu v Československu.

⁵ Išlo o petíciu moravského katolíka Augustína Navrátila *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov ČSSR*, ktorá mala 31 bodov požadujúcich úplnú náboženskú slobodu. Petíciu podpísalo takmer 500 000 ľudí, vďaka čomu sa stala najmasovejšou petičnou akciou v štátoch bývalého sovietskeho bloku. Viac pozri ŠIMULČÍK, J.: 291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988. In: *Pamäť národa*, roč. 10, 2014, č. 3, s. 22 – 32.

⁶ Priamo na manifestácii sa zúčastnili novinári z rakúskej aj nemeckej televízie, ako aj spravodajca BBC. Viac o medializácii manifestácie pozri ŠIMULČÍK, J.: *Čas svitania*, s. 96 – 100.

⁷ Charta 77 vydala svoj protest pod názvom *Zpráva o brutálním zásahu proti shromáždění věřících v Bratislavě* ako dokument č. 14/1988. Pozri CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (Eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977 – 1989. Svazek II.*, dok. č. 454, s. 990 – 991.

médií a cez Barbaru Coudenhove-Kalergi⁸, ktorá okolo toho urobila rozruch. Okamžite sa toho chytili západné médiá, čo bola pre ne veľmi vďačná téma. Samozrejme, reakciou Charty 77 bol povinný, absolútne nevyhnutný krok, ktorý musela urobiť. Pretože aktivít tohto typu na Slovensku nebolo veľa a pre Chartu bolo dôležité, aby aj Slovensko nejakým spôsobom reagovalo v intenciách jej trendu.

⁸ Barbara Coudenhove-Kalergi (1932), publicistka a spoluzakladateľka legendárnej televíznej redakcie ORF východná Európa. Je považovaná za „prvú dámu rakúskej žurnalistiky“ a „svedomie dobrého Rakúska“. Je aj autorkou niekoľkých kníh, ktoré sa venujú dejinám východoeurópskych krajín, predovšetkým autobiografie *Doma je všade*. Na margo Sviečkovej manifestácie a jej významu uviedla: „*Vlastne boli Slováci prví, Bratislava bola pred Prahou, to boli pionieri revolúcie.*“ Čítajte viac: <http://www.sme.sk/c/7015026/legendarna-rakuska-novinarka-slovensko-po-rozdeleni-prekvapilo> Bližšie pozri: COUDENHOVE-KALERGI, B.: *Zuhause ist überall*. [Doma je všade]. Wien 2013, 336 s.

Ivan LALUHA: Manifestácia priniesla predzvest' zamatu.

Prof. Ivan LALUHA (1932), politológ, sociológ a vysokoškolský pedagóg a politik. V 50. rokoch vyštudoval v Moskve históriu a po návrate na Slovensko pôsobil ako vysokoškolský pedagóg. V priebehu 60. rokov sa zapojil do obrodného procesu, za čo bol po roku 1968 vylúčený z KSČ. V priebehu 70. rokov sa zapojil do aktivít disentu, kde úzko spolupracoval s Alexandrom Dubčekom. V roku 1990 sa stal poslancom Federálneho zhromaždenia a predsedom organizácie *Obroda* na Slovensku. Neskôr pôsobil aj ako poslanec Slovenskej národnej rady a predseda jej zahraničného výboru.

Publikovaný text vznikol na základe rozhovoru s Petrom Jašekom v roku 2014.

Vedeli sme, že kresťanský disent je dobre organizovaný, je početný a nie je radikálny v zmysle celospoločenskom, ale radikálny vo svojom postoji a vo svojom náboženskom učení, ktoré sa snaží presadzovať proti režimu, ktorý tu vládol. Z tohto hľadiska bola z našej strany úcta. Druhá vec, ktorú musím povedať, je, že sme im v dobrom trochu závideli, že majú takú masovú základňu. Nám sa masová základňa strácala, pretože predsa len náboženstvo bolo väčším tmelom ako účasť rôznorodých skupín populácie v obrodnom procese v 60. rokoch. Mnohí z tých ľudí už boli koncom 80. rokov penzisti a zatrpknutí. Keď sme v rokoch 1989 – 1990 organizovali *Obrodu*,¹ priemerný vek bol 59 rokov, tí ľudia už o rok-dva boli penzisti a inak sa dívali na veci.

Vedeli sme, že sa konajú púte, rôzne podzemné akcie, ale konkrétne, že bude manifestácia, to sme nevedeli. Zachytil som, že sa niečo aktivizuje, ale čo bude, ako bude, to som nevedel. Možno aj organizátori si dávali pozor, že to pred nami nehovorili a nešli s bubnom na verejnosť. Malo to určité para-

¹ KOS – Klub *Obroda* Slovenska bolo hnutie ľudí postihnutých po roku 1968 vylúčením z KSČ a následnou spoločenskou diskrimináciou za účasť v obrodnom procese v druhej polovici 60. rokov.

metre. Hoci J. Ch. Korec nadobudol slobodu v roku 1968, aj obnovenie gréckokatolíckej cirkvi² bolo za Dubčeka.³ Ale predsa len asi bola zo strany organizátorov nieže nedôvera, ale opatrnosť. Takto sme to chápali. Keď neskôr prišli za nami v roku 1989 s listom na podporu väznených členov bratislavskej päťky⁴, chápali sme to tak, že aj oni uznali potrebu ísť spolu, a podpísali sme tento protest.

Manifestáciu sme prijali, samozrejme, veľmi priaznivo. Vnímali sme to ako poučenie v dvoch smeroch: po prvé, základná masa obyvateľstva už nechce starý režim, definitívne, a po druhé, že štátne a stranícke vedenie už nevládze vládnuť dovtedajšími prostriedkami, ohlupovať ľudí a muselo cynicky použiť, keď nič iné, tak vodné delá. Tam sa veľmi výrazne prejavila arogancia moci. Bolo vidno, že nič nepochopili zo spoločenského vývoja a bude ich treba dať mimo, do autu.

My sme mali so Sviečkovou manifestáciou aj rodinnú skúsenosť. Manželka išla so synom, vtedy žiakom, domov z telocvikárskeho sústredu a prišla do uzatvorenej zóny, lebo do podhradia, kde sme bývali, musela prejsť autom, a už tam bol zákaz, že nesmie ísť ďalej. Nevedela, do čoho ide, bola nábožensky silne založená, a tak vystúpila z auta a začala s príslušníkom bezpečnosti niečo hovoriť. Jeden z nich sa na ňu osopil veľmi vulgárne v zmysle čuša a sed. Potom na ňu aj pustili „Veľkú noc“, tak domov prišla premoknutá aj so synom. Keď išla potom v novembri 1989 na námestia, hovorila mi, že im neodpustí, že ju pokropili vodou. Manifestácia mala teda vplyv aj na ľudí, ktorí v tom neboli priamo angažovaní a mali na veci iný pohľad.

² K obnoveniu gréckokatolíckej cirkvi prišlo v roku 1968 po tom, čo bola v roku 1950 zrušená komunistickým režimom.

³ Alexander Dubček (1921 – 1992), slovenský komunistický a sociálnodemokratický politik. Vyrastal v Sovietskom zväze, počas druhej svetovej vojny pôsobil v ilegálnej KSS a aktívne sa zúčastnil v bojoch v SNP. V roku 1963 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSS, v roku 1968 1. tajomníkom ÚV KSČ a symbolom obrodného procesu Pražskej jari. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 sa jeho mocenské pozície oslabovali, v roku 1969 bol odvolaný z pozície 1. tajomníka ÚV KSČ a v neskorších straníckych čistkách vylúčený z KSČ. V období normalizácie sa zapojil do disentu a bol pod prísny dohľadom Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Po páde komunistického režimu sa vrátil do politiky ako predseda Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).

⁴ Členmi bratislavskej päťky boli Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Anton Selecký a Vladimír Maňák. Zatknutí boli v polovici augusta 1989 za napísanie listu, ktorým apelovali na dôstojné uctenie si pamiatky obetí sovietskej okupácie. Spomenutý protestný list v septembri 1989 podpísalo asi 30 najvýznamnejších disidentov na Slovensku.

Symptomatické je, že v roku 1988 sme sa v pozitívnom zmysle stotožnili s touto akciou. Nám vyrazila dych, možno je to silné slovo, ale príjemne nás prekvapila. Bola to gándhiovská⁵ akcia – neprotiviť sa zlu násilím. A to sme boli po Slovenskom národnom povstaní, po nastolení totality vo februári 1948⁶, to bolo úplne iné Slovensko. Tam už akoby „výbojníci“ stratili entuziazmus a opodstatnenie, vyzúrili sa na previerkach.⁷ Tu prišlo niečo iné, predzvešť zamatu. Ja vidím tú predzvešť zamatu v tom, že to bolo nie násilie, ale pokora a trvanie na svojom. Ty tu nemáš čo robiť, lebo si, aký si, a nechceš byť iný. Keby si sa chcel zmeniť, tak ťa možno prijmeme medzi seba, ale my trváme na svojom: odíďte a uvoľnite priestor. To je niečo gándhiovské, ne-tradičné pre slovenskú národu, ktorá je taká jánošíkovská, keď si to dáme do širších súvislostí.

Krátko po tom Dubček v lete dostal list a pozvanie do Bologne⁸ a začali sme pripravovať prejav na lavičke v Horskom parku. Tam Kočtúch⁹ navrhol –

⁵ Móhándás Karamčand Gándhí (1869 – 1948), prezývaný Mahátmá (Veľký duch), indický filozof a politik, vedúci predstaviteľ oslobodzovacieho hnutia Indie spod nadvlády Veľkej Británie. Považuje sa za tvorcu filozofie nenásilného odporu voči koloniálnej moci Británie v Indii, zároveň propagoval aj náboženskú toleranciu.

⁶ Myslia sa udalosti vo februári 1948, keď komunisti prevzali moc v štáte. Viac pozri PO-DOLEC, O.: *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava 2009.

⁷ Previerky nasledovali po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy a prebiehali najmä v roku 1970. Všetci pracujúci občania boli tzv. previerkovými komisiami preverovaní v otázke ich postoja k okupácii vojskami Varšavskej zmluvy. Previerky sa stali nástrojom vyhadzovania z práce a vylúčovania reformných členov z KSČ. Na Slovensku bolo v dôsledku previerok z komunistickej strany vylúčených a vyškrtnutých 53 206 ľudí (MARUŠIAK, J.: *Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie*. In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava 2000, s. 56). K spoločenskému kontextu a dosahu previerok pozri ČERNÁ, M.: *Náš nepriateľ oportunista. Proverky roku 1970 v Československu*. In: ČERNÁ, M. – CUHRA, J. a kol.: *Proverky a jejich místo v komunistickém vládnutí Československa 1948 – 1989*. Praha 2012, s. 72 – 93.

⁸ Univerzita v Bologni pozvala v novembri 1988 Dubčeka, aby si prišiel prevziať udeľenie čestného doktorátu v oblasti politických vied. Vo svojom prejave následne Dubček hovoril o roku 1968 a násilnej okupácii Československa, o odstránení totality, kontakte s Európou a o projekte „spoločného európskeho domu“. Dubčekovo vystúpenie sledovali stovky novinárov a študentov, talianske médiá o jeho vystúpení priniesli obsiahle spravodajstvo. Počas návštevy Talianska ho prijal na audiencii aj pápež Ján Pavol II.

⁹ Hvezdoň Dušan Kočtúch (1929 – 1994), slovenský ekonóm a národohospodár. V 60. rokoch sa aktívne zapojil do obrodného procesu, svojimi ekonomickými analýzami podporoval projekt federalizácie Československa. Po roku 1970 bol vylúčený z KSČ

lebo na lavičke sme sedávali v trojici – citát od Františka z Assisi¹⁰. Dubček sa ho opýtal, ako to bude ako evanjelik rozprávať. Na to mu Kočtúch odvetil: „*Nepamätáš sa na Sviečkovú? Aj evanjelici s tým súhlasili a bolo to v poriadku.*“ Diskusia bola voľnejšia a Dubček sa obrátil na mňa: „*Ivan, ty si jediný katolík, čo povieš, môžeme to povedať?*“ Odvetil som: „*Samozrejme, len si nepomýľte citát, ešte si to preveríme.*“ Tak Dubček použil vo svojom prejave v Bologni citát: „*Bože, daj mi pokoj, aby som prijal to, čo nemôžem zmeniť, a daj mi odvahu zmeniť to, čo zmeniť môžem a mám, a ešte mi daj múdrosť spoznať ten rozdiel.*“ A malo to úspech.

Pre nás bola manifestácia veľkým uspokojením, že sa začal pohyb, ktorý pôjde ďalej a už sa nezastaví. My sme viac verili v Gorbačova,¹¹ že pôjde ďalej, ale už bolo neskoro aj na perestrojky. Preto keď sa pýtali Dubčeka, aký je rozdiel medzi ním a Gorbačovom, povedal: 20 rokov.

a sledovala ho Štátna bezpečnosť. V disente spolupracoval s Alexandrom Dubčekom. Po roku 1989 pôsobil až do svojej smrti ako poslanec FZ, SNR a NR SR.

¹⁰ Svätý František z Assisi (1181 – 1226), zakladateľ františkánskeho rádu a patrón Talianska.

¹¹ Michail Sergejevič Gorbačov (1931), sovietsky komunistický politik a štátnik, generálny tajomník ÚV KSSZ (1985 – 1991). Snažil sa realizovať politiku glasnosti a perestrojky s cieľom demokratizovať Sovietsky zväz a odstrániť jeho hospodárske a technologické zaostávanie za západnými štátmi. Táto politika však stroskotala a vyústila do pádu komunistického režimu a rozpadu sovietskeho bloku.

Menný register

- ADAMEC, Ladislav 19, 73, 74
ADÁMEK, Josef 37, 69
ANDROPOV, Jurij Vladimirovič 223
ARCHLEB, Vladimír 52
ARNOLD, Pavol 8, 90, 91, 95, 151, 222 – 228
BABJAKOVÁ, Marianna 44
BALABÁN Milan 71
BALUN, Peter 29, 34, 44
BARNOVSKÝ, Michal 30, 33, 39
BATTĚK, Rudolf 68, 69,
BAŤA ml., Tomáš 240
BENDA, Václav 59, 65, 70, 71, 232
BENKO, Pavol 185
BERKO, Valentín 98
BLAŽEK, Petr 50, 52, 53, 73
BOGOMOLOV, Oleg 16, 18, 19, 20
BOLELOUCKÝ, Zdeněk 67
BONAGURO, Angelo 229 – 232
BOROVSKÝ, Branislav 28, 29
BÖHM, Tibor 82
BRATH, František 79
BRÁZDA, Jaroslav 28
BROCKA, Július 8, 142, 154 – 163, 168
BROWN, Archie 14
BRŠLICOVÁ, Jaroslava 64
BUČEK, Jozef 65
BUDAJ, Ján 52, 165, 214, 215, 246 – 255
BUSH sen., George 17
BUTKAY, Ján 29
BUZEK, Bogdan 67
CALLAS, Ellias 192
CARTER, James 87
CASAROLI, Agostino 33, 154, 155
CIEL, Martin 165 – 170
CÍSAŘ, Čestmír 19

- ČÍSAŘOVSKÁ, *Blanka* 51, 54, 56, 57, 62, 127, 203, 208, 248, 257, 258
 COLOTKA, Peter 135, 240
 COUDENHOVE-KALERGI, Barbara 131, 259
 COUFAL, Přemysl 29, 67, 96, 105, 224
 CUHRA, *Jaroslav* 39, 50, 52, 262
 ČARNOGURSKÝ, Ján 7, 8, 26, 27, 29, 38, 45, 47, 53, 64, 68, 73, 75, 91, 92, 111,
 124 – 133, 138, 139, 141, 145, 151, 157, 168, 199, 203, 207, 211, 212, 230,
 231, 252, 255, 261
 ČARNOGURSKÝ ml., Pavol 91, 92, 151, 249
 ČARNOGURSKÝ st., Pavol 55, 56, 58, 64
 ČEBRIKOV, Viktor Michajlovič 36
 ČERNÁ, *Marie* 262
 ČERNENKO, Konstantin Ustinovič 223
 ČERNÍK, Oldřich 19
 DAŠIČEV, *Viačeslav* 13, 21, 22
 DAVÍDEK, Felix 34
 DELACROIX, Eugene 188
 DEVÁTÁ, *Markéta* 51
 DEVÁTÝ, Stanislav 56, 57, 58, 64, 65, 166, 176
 DEVLIN, *Kevin* 62
 DE CHARDIN, Pierre Teilhard 247
 DLUGOŠ, *František* 32
 DOBRYNIN, Anatolij Fiodorovič 14, 16
 DOLEŽAL, Bohumil 68
 DOLEŽAL, Václav 35, 36
 DOSTOJEVSKIJ, Fiodor Michajlovič 190
 DUBČEK, Alexander 15, 260, 261, 262, 263
 DUBOVSKÝ, *Patrik* 28, 90, 142, 158, 171 – 177, 211
 DURAY, Miklós 53
 DUS, Jan 71
 ĎURČANSKÝ, Ferdinand 85, 86
 FAJMON, Jiří 66, 67, 77 – 83, 133, 182
 FAJMON, Lubomír 77
 FALIN, Valentin Michajlovič 20
 FEDOR, Michal 189
 FERANEC, Jozef 30, 66, 126
 FERANEC, Pavol 79
 FIAMOVÁ, *Martina* 85

- FIBY, Rudolf 38, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 130, 139, 144, 145, 155, 158, 182, 251
FIALA, Petr 34
 FILÍPEK, Ondrej 28
 FORMÁNEK, Oskar 26, 34
 FRIŠOVÁ, Marta 52
 GABAJ, Alojz 28, 29
 GÁBRIŠ, Július 26, 30, 39, 126
 GÁNDHÍ, Mohandás Karamčand 156, 164, 262
 GARAJ, Štefan 26
 GIUSSANI, Luigi 233, 237
 GLASOVÁ, Helena 140
 GOMBÍK, Robert 52
 GONDOVÁ, Helena 27, 43
 GONO, Milan 96
 GORBAČOV, Michail Sergejevič 13 – 22, 33, 34, 40, 41, 53, 89, 105, 168, 199,
 222, 223, 224, 241, 263
 GROMYKO, Andrej Andrejevič 14
 HAJDUŠÍK, Jozef 65
HALKO, Jozef 32, 39
HAMŠÍKOVÁ, Jaroslava 33
 HANÁK, Dušan 52
 HANUS, Ladislav 29
HANUŠ, Jiří 34
HAUSLEITNER, Marianna 16, 17
 HAVEL, Václav 54, 58, 127, 166, 173, 176, 177, 203, 208, 213, 231, 248, 250,
 257
 HAVRILLA, Vladimír 52
 HEJDÁNEK, Ladislav 56, 69, 70, 71
 HERIBANOVÁ, Ludmila 66
 HIRKA, Ján 36
HLAVOVÁ, Viera 53, 54
 HLINKA, Andrej 29, 72, 73
 HLINKA, Anton 27, 61, 88, 89, 93, 110, 128, 130, 144, 145, 146, 148, 149, 162,
 208, 212, 213, 226, 233, 236, 237
 HLOŽNÍK, Vincent 53
 HNILICA, Pavol 93, 235, 236
 HNILIČKA, Jan 80
 HODŽA, Enver 169

- HOFFMAN, Ivan 60, 63, 75, 215, 254
HOMOLKA, Zdeněk 26
HRNEK, Kamil 95
HROMÁDKA, Josef 69
HRUŠOVSKÝ, Dominik 93, 236
HUSÁK, Gustáv 28, 30, 33, 36, 40, 135, 182, 229
HUŽOVIČ, Marián 162
CHŇOUPEK, Bohuš 14
JABLONICKÝ, Jozef 53, 56
JABLONICKÝ, Viliam 86, 87
JAKEŠ, Miloš 19
JAKOVLEV, Alexander Nikolajevič 13, 16, 18, 19
JAMRICH, Ján 66, 81, 82
JANÁT, Bohumil 56
JÁŠEK, Peter 8, 84 – 100, 101, 132, 165, 200, 203, 211, 214, 226, 240, 246, 252, 256, 260
JAVORSKÝ, Štefan 27
JAZOV, Dmitrij Timofejevič 17
JÁCHYM, Miroslav 28
JUKL, Vladimír 31, 53, 64, 125, 130, 135, 139, 144, 145, 155, 158, 182, 202, 250, 251
JURČEK, Luboš 67
JURÍK, Ladislav 82
JŮPTNEROVÁ, Hana 71
KADLECOVÁ, Erika 62
KADLEČÍK, Ivan 60
KANTŮRKOVÁ, Eva 56, 57
KAPUSŇÁK, František 93, 94, 233 – 234, 237
KATONA, Štefan 67, 82
KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, Beata 12 – 22, 89, 101, 223
KAZIJEV, Bahaudtin 190
KEDROV, Konstantin 190
KENNEY, Padraic 133
KESEGOVÁ, Emília 26
KÉRYOVÁ, Mária 178 – 183
KIRSCHBAUM, Jozef 85, 86
KLUSÁK, Milan 138, 154, 156, 171, 208, 258
KMEŤ, Norbert 53, 73

- KOČTÚCH, Hvezdoň Dušan 262, 263
KOLAKOVIČ, Stjepan Tomislav Poglajen 125, 139, 251
KOLLÁR, *Franz* 99
KOMÁRKOVÁ, Božena 71
KONC, Tomáš 28, 29
KOPČEK, Stanislav 65
KOREC, Ján Chryzostom 7, 29, 33, 35, 36, 53, 64, 106, 121, 134 – 136, 139,
144, 147, 155, 202, 220, 230, 240, 250, 261
KOSSEY, Pavol 184 – 186
KOŠČ, Stanislav 93, 237
KOŠIAR, Ján 93, 94, 235 – 238
KOŠICKÝ, *Patrik* 37
KOVÁČ, Michal 187
KOZLÍK, Jan 71
KOŽÁROVÁ, Mária 26
KRAJNÁK, *Ondrej* 8, 124, 137, 196, 217, 254
KRČMÉRY, Silvester 31, 32, 35, 36, 64, 125, 130, 135, 139, 144, 145, 155, 158,
182, 202, 250, 251,
KRIŽKA, Teodor 187 – 192
KRUŽLIAK, Imrich 97, 98
KŘIŽAN, Jiří 166, 176
KŘÍŽKOVÁ, *Maria Rút* 52
KUCIAK, Roman 65
KUSÝ, Miroslav 53, 56, 58, 203, 211, 230, 256 – 259, 261
KUŠNÍR, Pavol 189
KVAPIL, Martin 69
LABUDA, Jozef 26
LADVENICA, Luboš 160
LACINA, Libor 80
LALUHA, Ivan 260 – 263
LANGOŠ, Ján 53
LAZAROVÁ, Katarína 56
LESŇÁK, *Rudolf* 199
LETZ, *Robert* 23 – 41, 102
LEVESQUE, *Jacques* 17
LEVICKÝ, Gabriel 52
LIGAČEV, Jegor 18
LIS, Ladislav 68

- LITOMISKÝ, Jan 68, 71
LYSÝ, František 239
MAGA, *Ján* 33
MALJAGIN, Vladimír 190
MALÝ, Radomír 68, 69
MALÝ, Václav 68, 69
MAŇÁK, Vladimír 211, 261
MARČENKO, Anatolij Tichonovič 189
MARUŠIAK, *Juraj* 50 – 76, 102, 262
MARX, Karl 187, 189
MATEJOV, Eudo 193 – 195
MATLOCK, John 15
MASLJUKOV, Jurij Dmitrijevič 18
MAZEJKO, Stanislav 190
MAZÚR, Ján 67, 82
MÁČOVSKÝ, Vincent 147, 148
MEDVEDEV, Vadim 14
MIHÁLIK, Dušan 209
MIKLIS, Jozef 172
MIKLOŠKO, František 7, 8, 26, 31, 42, 45, 47, 48, 58, 64, 68, 69, 110, 121,
125 – 128, 130, 135, 137 – 143, 144, 145, 147, 155, 157, 163, 199, 200, 207,
208, 211, 214, 226, 230, 239, 240, 246, 249 – 253, 255, 256
MIKULA, Štefan 48, 161, 185, 191, 193, 206, 210
MIKUŠKA, Michal 209
MONTINI, Giovanni Battista (Pavol VI.) 247
MORBACHER, *Lubomír* 77 – 83, 85, 102, 133
MRŇA, Boris 67
NAEGELE, Jolyon 130, 131, 212
NAGY, Karol 66
NAVRÁTIL, Augustín 37, 54, 56, 57, 58, 63, 64, 67 – 69, 73, 94, 159, 172, 231,
238, 258
NECHALOVÁ, Mária 29
NEUPAUER, *František* 93, 165, 178, 199, 205, 214
NÉMETH, Matej 29
NIKONOV, Viktor 18
NOVAJOVSKÝ, František 27, 43
NOVÁK, Jozef 176
NOVOMESKÝ, Laco 36

- NOVOTKA, Tibor 196 – 198
 ORAVEC, Oliver 34
 OTÁHAL, Milan 52
 OTČENÁŠEK, Karel 78, 142
 OTRUBOVÁ, Bernadetta 66
 PALACH, Jan 73, 177, 212
 PALKO, Vladimír 199 – 204
 PALOUŠ, Radim 68
 PASTIER, Oleg 59, 60
 PAVLÍČEK, Jiří 68
 PAYNE, Jan 71
 PÁSZTOR, Ján 24, 30, 39, 126
 PEŠEK, Jan 30, 33, 39, 50, 262
 PETRÁŠ, František ml. 172, 173
 PETRÁŠ, František st. 171, 173
 PETŘIVÝ, Tomáš 52
 PEZLÁR, Ludovít 25
 PÍCHA, Mořic 78
 PLOCEK, Josef 68
 PILÁT, Petr 80
 PIVOŇKA, Jiří 65
 PODOLEC, Ondrej 8, 165, 214, 246, 262
 PODOLÍNSKY, Štefan 28
 POLANSKÝ, Ivan 29, 40, 73
 POLÁK, Štefan 29, 38, 90, 96, 158, 224
 PONICKÁ, Hana 52, 60, 211, 261,
 POPIEŁUSZKO, Jerzy 96, 150, 223
 POVALA, Gabriel 27
 PRACHÁR, Marián 26
 PREČAN, Vilém 19, 21, 51, 54, 56, 57, 62, 71, 127, 203, 208, 248, 257, 258
 PROBŠTOVÁ, Drahuša 68
 RAJTER, Lubomír 205 – 206
 RATFORD, David 57
 REAGAN, Ronald 14, 89, 222, 223
 REJCHRT, Miloš 71
 RICE, Tom 247
 ROMAN, Štefan B. 85, 86, 92, 97, 98, 150, 151, 224, 225, 227, 237, 239, 242,
 250

ROMPF, Günter Matej 27
RONCALLI, Angello (Ján XXIII.) 78, 247
ROUSSEAU, Jean Jacques 187
RUML, Jiří 72
RUPNIK, Jacques 51
RUSNÁK, Jaroslav 96
RÚČKA, Peter 28
RÚFUS, Milan 53
RÚŽIČKA, Tomáš 65
RYBANSKÝ, Juraj 26
RYŽKOV, Nikolaj 18
SEDLIAKOVÁ, Alžbeta 53, 54
SEKEREŠ, Pavol 42
SELECKÝ, Anton 207 – 213, 261
SEMEŠ, Anton 175
SENÁŠI, Ľudovít 96
SENČÍK, Štefan 31, 39
SCHMEISER, Alois 96
SCHNEIDER, Jan 71
SIDOR, Karol 85, 86
SIVOŠ, Jerguš 42, 77 – 83, 103, 133
SLÁDEK, Zdeněk 19, 21
SMOLA, Karol 79
SMOLÍK, Peter 26
SMOLÍKOVÁ, Gabriela 26
SOKOL, Ján 39
SPEVÁKOVÁ, Jana 85
STROMČEK, Ladislav 8, 89, 121, 144 – 149
SUK, Jiří 51
SZOMOLÁNYI, Soňa 50, 262
ŠABATA, Jaroslav 54
ŠACHNASAROV, Georgij 13, 14
ŠČEPKA, Albert 171
ŠEVARNADZE, Eduard 14, 16
ŠIMEČKA, Martin M. 52, 53, 60, 75, 130
ŠIMEČKA, Milan 52, 53, 56, 58, 59, 75, 142, 203
ŠIMEK, František 34

- ŠIMULČÍK, Ján 7, 27, 30, 32, 37, 42 – 49, 63, 75, 88, 90, 91, 103, 112, 125, 126, 130, 131, 133, 139, 143, 147, 159, 160, 161, 163, 172, 173, 182, 185, 191, 193, 195, 197, 199, 206, 210, 213, 216, 219, 228, 238, 251, 253, 257, 258
- ŠIMSA, Jan 71
- ŠKVARNA, Dušan 84
- ŠLAPKA, Gejza 47
- ŠMID, Anton 28
- ŠPETKO, Jozef 85, 89
- ŠPNER, Dušan 34
- ŠTROUGAL, Lubomír 72
- ŠŤASTNÝ, Marián 7, 8, 38, 42, 45, 90, 91, 92, 94, 98, 99, 100, 110, 121, 125, 126, 138, 150 – 153, 212, 222, 224, 225, 237, 242, 243, 250
- ŠUSTROVÁ, Petruška 65
- ŠTEFÁNIK, Milan R. 84
- ŠTEFANSKÝ, Michal 53, 54
- TATARKA, Dominik 53, 56
- TATÁR, Peter 214 – 216, 253, 254
- TICHÁ, Marta 67
- TISO, Jozef 29, 73, 249, 251
- TOLLAROVICHOVÁ, Ludmila 217 – 220
- TOMÁŠEK, František 30, 32, 37, 38, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 68, 72, 73, 74, 159, 232
- TOMEK, Prokop 89
- TOMKO, Jozef 93
- TOMLY, Jozef 160
- TONDRA, František 39
- TOPOLANSKÝ, Marek 79, 80
- TÓTH, Dušan 239 – 240
- TÓTH, Jozef 189
- TROJAN, Jakub 71
- TRSTENSKÝ, Viktor 35, 40
- TŮMA, Oldřich 51, 167, 255
- UHDE, Milan 51
- UHL, Petr 54
- URBÁNEK, Jindřich 67
- VAJDA, Barnabás 89
- VAJDIČKOVÁ, Eva 67, 82
- VAJNAR, Vratislav 36

- VALOVIČ, Eugen 135, 251
VANĚK, Jan 72
VAVRO, Jozef 42
VAVŘÍK, Jaroslav 63
VÁLEK, Miroslav 25, 147, 240
VEVERKA, Ota 68
VIKARTOVSKÝ, František 142, 160
VLKOVIČ, *Peter* 165, 178, 199, 205
VONDRA, Alexander 166, 176
VRÁNA, Josef 30, 38
WEBBER, Andrew Lloyd 247
WEIGEL, George 24
WOJTYLA, Karol (Ján Pavol II.) 24, 25, 30, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 40, 41, 78,
89, 98, 134, 137, 145, 158, 235, 262
ZABÁK, Ján 157
ZAJÍČEK, Marian 52
ZÁHORSKÁ, Magdaléna 34
ZÁLESKÝ, Pavol 64
ZÁRECZKÝ, Štefan 180, 208, 252
ZELENAY, Aristid 95, 97, 240, 241 – 244
ZEMÁNEK, Josef 77
ZLATOHLAVÝ, Anton 26, 27
ZUBOK, *Vladimir* 21
ZVĚŘINA, Josef 55, 58, 61, 232
ŽÁČEK, *Pavel* 37
ŽATKULIAK, *Jozef* 53, 54, 182

„Program verejného zhromaždenia bude tichá manifestácia občanov za menovanie katolíckych biskupov pre uprázdnené diecézy na Slovensku podľa rozhodnutia Svätého Otca, za úplnú náboženskú slobodu v Československu a za úplné dodržiavanie občianskych práv v Československu.“

František Mikloško, 10. marca 1988

„My v Rakúsku nikdy nezabudneme, že vy na Slovensku ste to začali!“

Barbara Coudenhove-Kalergi,
rakúska novinárka, zatknutá počas manifestácie

„Sviečková manifestácia svojim nenásilným, ‚gándhiovským‘ charakterom ovplyvnila aj nasledujúce udalosti v Československu a výrazne prispela k tomu, akú podobu a priebeh mal November 1989 u nás: že bol pokojný a nenásilný.“

Július Brocka, účastník manifestácie

ISBN 978-80-89335-75-6

9 788089 335756